

วารสารอิสลามศึกษา

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2566

ISSN 2697-3979 (Online)

วัตถุประสงค์และนโยบาย

เพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้คณาจารย์ ข้าราชการ และนักวิชาการ
ทั่วไป ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้มีโอกาสเสนอผลงานวิชาการเพื่อ
เผยแพร่และแลกเปลี่ยนวิทยาการ ในสาขาอิสลามศึกษา กฎหมายอิสลาม
เศรษฐศาสตร์อิสลาม และตะวันออกกลางศึกษา

ผลงานวิชาการที่รับตีพิมพ์ อาจอยู่ในรูปแบบต่อไปนี้ บทความวิจัย
บทความวิชาการ บทความปริทัศน์ และบทวิจารณ์หนังสือ เป็นต้น ต้นฉบับ
(Manuscript) ที่ส่งพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ภายใต้เงื่อนไขว่าจะต้องไม่เคยเผยแพร่ใน
วารสาร เอกสารการประชุม หรือสิ่งพิมพ์ใดมาก่อน (ยกเว้นรายงานการวิจัย และ
วิทยานิพนธ์) และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาออกตีพิมพ์ในวารสารอื่น เรื่องที่
ได้รับการตีพิมพ์ต้องผ่านการกลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง
(Peer-reviewed) และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ

นโยบายการจัดพิมพ์

วารสารวิชาการรายปี (2 ฉบับต่อปี)

- ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน
- ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ผู้จัดพิมพ์

คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

เผยแพร่

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ <https://www.tci-thaijo.org/index.php/JOIS>

การติดต่อ

นายมาร์วันต์ เจาะและ

กองบรรณาธิการจัดการวารสารอิสลามศึกษาฯ คณะวิทยาการอิสลาม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง
จังหวัดปัตตานี 94000

โทรศัพท์: 073-313928-50 ต่อ 2220 โทรสาร: 073-348726

อีเมล: jois.fais@gmail.com, marwan.je@psu.ac.th

บทความทุกเรื่องจะผ่านการตรวจสอบความถูกต้องทางวิชาการโดย
ผู้ทรงคุณวุฒิ ข้อความและบทความในวารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลา
นครินทร์ เป็นแนวคิดของผู้เขียน มิใช่เป็นความคิดเห็นของ คณะผู้จัดทำและมิใช่
ความรับผิดชอบของคณะวิทยาการอิสลาม กองบรรณาธิการไม่สงวนสิทธิ์การ
คัดลอก แต่ให้มีการอ้างอิงแสดงที่มาอย่างชัดเจน

ผู้จัดพิมพ์

คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี

สำนักงานกองบรรณาธิการ

อาคารวิทยอิสลามนานาชาติ คณะวิทยาการอิสลาม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์อัมจิต เลิศพงษ์สมบัติ รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

รองศาสตราจารย์ ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา
อธิการบดีมหาวิทยาลัยฟาฏอนี

ศาสตราจารย์ ดร.อิมรอน มะลูลีม

ศาสตราจารย์เกษียณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.จรัญ มะลูลีม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.กนก วงษ์ตระหง่าน

กรรมการสภามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มุหัมหมัดรอฟลี แวหะมะ

รองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัปดุลรอญิง สื่อแอ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาลี สาเมาะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ซาฟีอี อาดำ

กองบรรณาธิการฝ่ายวิชาการ

Prof. Dr. Elraih Hamed Elnil Ahmad Ellaith, Umm Al-Qura University,
Saudi Arabia

Prof. Dr. Datuk Zulkifli Yakub, University of Malaya, Malaysia

Prof. Dr. Mohammad Nasran Mohamad, National University of
Malaysia, Malaysia

Prof. Dr. Shukri bin Ahmad, University Utara Malaysia, Malaysia

Prof. Dr. Jawaid Iqbal, Aligarh Muslim University, India

ศาสตราจารย์ ดร. ซาการียา หะมะ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

รองศาสตราจารย์ ดร.ธนิก เลิศชาญฤทธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

รองศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมมัดซาก็ เจ๊ะหะ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

รองศาสตราจารย์ ดร.อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

รองศาสตราจารย์ ดร.อับดุลเลาะ การ์รีนา นักวิชาการอิสระ

รองศาสตราจารย์ ดร.นิเลาะ แวอุเซ็ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

รองศาสตราจารย์เจ๊ะเหล๊ะ แยกพงศ์ มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัสมัน แดอาลี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธวัช นุ้ยพอม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมหมัดอาฟีฟี อัสซอลีฮียะ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ดร.อนัส อมาตยกุล มหาวิทยาลัยมหิดล

บรรณาธิการจัดการ

นายบาตีอรี ดอคคอ

กองบรรณาธิการฝ่ายจัดการ

นายมรวันต์ เจะและ

นายมนูศักดิ์ โต๊ะเถื่อน

นายอานนท์ เหมือนกู่

นายอัสมิง เซะ

Journal of Islamic Studies Prince of Songkla University.

Vol. 14 No. 1 January – June 2023

ISSN 2697-3979 (Online)

Objective

In order to promote and encourage the exchange of knowledge in the field of Islamic Studies, Muslim Studies, Islamic Law, Islamic Economics and the Middle East Studies among national scholars and worldwide.

Published academic works It may be in the following formats: research article, academic article, review article and book reviews. Manuscripts which submitted for publication must be under the condition that they must not be published in a journal, Proceeding or any publication before (except research reports and dissertation) and is not pending publication in other journals. Published article is subject to an initial review by the editorial board in order to determine to the journal's aims and scope. Then at least 3 qualified reviewers are solicited to evaluate a manuscript before publishing by evaluating Double-Blinded review.

Journal Publish Issue

Biannual journal (2 issues per year)

- 1 st Issue (January - June) ▪ 2 nd Issue (July - December)

Journal of Islamic Studies Prince of Songkla University

JOIS PSU

Publisher

Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University,
Pattani Campus

Place of publication

Online edition: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/JOIS>

Contact

Marwan Jehlaeh, Journal Managing Editorial Board
Faculty of Islamic Science, Prince of Songkla University Pattani
Campus. Rusamilae Subdistrict, Charoen Pradit Road, Mueang
District, Pattani Province 94000

Telephone: 073-313928-50 ext. 2220 **Fax:** 073-348726

Email: jois.fais@gmail.com, marwan.je@psu.ac.th

Every article will be reviewed for academic validity by at least 3 qualified reviewers. All of texts and articles in the Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University is the author's idea. It's not the opinion of the organizing committee and also not the responsibility of the Faculty of Islamic Sciences. The journal editorial board does not reserve the right to copy but should to have a clear attribution reference from journals.

Editorial Office	International Islamic Science Building, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus
Consulting Editors	Assoc. Prof. Imjit Lertpongsonbat, The Vice – President of Pattani campus, Prince of Songkla University Assoc. Prof. Dr. Ismail Lutfi Japakiya, Rector of Fatoni University Prof. Dr. Imron Maluleem, Emeritus Professor Kasetsart University Prof. Dr. Jaran Maluleem, Thammasat University Prof. Dr. Kanok Wongtrangan, Member of the University Council, Prince of Songkla University
Editor-in-Chief	Asst. Prof. Dr. Muhammad Roflee Waehama
Associate Editor	Asst. Prof. Dr. Abdulroning Suetair Asst. Prof. Dr. Ali Samoh Asst. Prof. Dr. Sarfee Ardarn

Academic Editorial Board

Prof. Dr. Elraih Hamed Elnil Ahmad Ellaith, Umm Al-Qura University,
Saudi Arabia

Prof. Dr. Datuk Zulkifli Yakub, University of Malaya, Malaysia

Prof. Dr. Mohammad Nasran Mohamad, National University of
Malaysia

Prof. Dr. Shukri bin Ahmad, University Utara Malaysia

Prof. Dr. Jawaid Iqbal, Aligarh Muslim University, India

Prof. Dr. Zakariya Hama, Fatoni University

Assoc. Prof. Dr. Thanik Lertcharnrit, Faculty of Archaeology, Silpakorn
University

Assoc. Prof. Dr. Muhammadzakee Cheha, Fatoni University

Assoc. Prof. Cheloh Khaekphong, Princess of Narathiwat University

Dr. Anas Amatayakul, Mahidol University

Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Narongraksakhet, Prince of Songkla
University

Assoc. Prof. Dr. Abdullah Karina, Muslim scholar

Assoc. Prof. Dr. Niloh Wae-u-seng, Prince of Songkla University

Asst. Prof. Dr. Asman Taeali, Prince of Songkla University

Asst. Prof. Dr. Tawat Noipom, Prince of Songkla University

Asst. Prof. Dr. Muhammadafeefee Assalihee, Prince of Songkla
University

Managing Editor Mr. Baderee Dorkhor

Managing Editorial Board

Mr. Marwan Jehlaeh

Mr. Manoosak Touthern

Mr. Anon Mueankoo

Mr. Asming Seh

สารบัญ

บทความวิจัยและบทความวิชาการ

หน้า

- กลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตที่มีสมรรถนะบุคคลใน
ศตวรรษที่ 21: กรณีศึกษาวิชาเอกอิสลามศึกษา คณะวิทยาการอิสลาม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 1 - 32

มุหัมมัดรอฟลี แวหะมะ, อับดุลฮาดี สะบูดิง, มูฮัมหมัดอาฟีฟี่
อัสซอลิฮีย, จารูวัจน์ สองเมือง

- ศึกษาวิเคราะห์มุมมองนักศึกษาต่อคิฟัตสลบียะฮ์ในหนังสือพระติละตุล
พระรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ ตามหลักการวะสะฎียะฮ์ 33 - 63

อับดุลฮาดี สะบูดิง, ยาฮารี กาเซ็ง, มุหัมมัดอิดริส คีอเราะ

- การศึกษาแนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลาม
ของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา 64 - 86

ชากรณ์ จินดา, ชาฟีอี อาดำ

- บทบาทของสตรีมุสลิมหม้ายในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการ
ปรับตัวตามอิสลามวิถี กรณีศึกษา : สตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา
จังหวัดยะลา 87 - 111

ฮามีดะห์ฮาสน์ โต๊ะมะ, พัยคอล โต๊ะมา, คอยรียะห์ มะโซะ

- การพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ
Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง 112 - 136

มุกตา สาและ, มุหัมมัดสุหัยมี เสงยามา, อับดุลรออแม สุหลง

- ศึกษาการพัฒนารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่
มุสลิมที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัด
ชายแดนภาคใต้ 137 - 164
อับดุลลาเต๊ะ สาและ, อับดุลรอญิง ลือแต
- คุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลิมตามวิถีอิสลาม: กรณีศึกษาชุมชน
มัสยิดยามีอุลมุตะกิน (ลำสาละ) เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 165 – 189
สมศักดิ์ ชุ่มชื่น, อับดุลเลาะ หนู่มสุช
- เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมว่าด้วยอัลอิมาน (การศรัทธา) 190 - 206
โฆร์ฟีนา เด่นสุมิตร
- ผลของโปรแกรม “อีชีตะฮ์ฟิส” ต่อความสามารถในการท่องจำ
อัลกุรอานสำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 207 - 230
ฮานาฟี วงษ์หลี, มุหัมมัดลุหมี เฮงยามา
- ประสบการณ์ฮัจญ์ชาวคริสเตียนยุโรป 231 - 257
นุมาน ทะยัมมะแซ
- The Development of Waqf Properties in Thailand
Context: Challenges and Opportunities 258 - 282
Orawit Boonchom, Muhammadafee Assalihee
- Evolution of the concept of Istihsan (Legal Preference)
in the Maliki school of thought 283 - 301
Sereme Aboubakary, Maroning Salaming

คุณลักษณะผู้เรียน หลักสูตร และกลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตที่มีสมรรถนะบุคคลในศตวรรษที่ 21: กรณีศึกษาวิชาเอกอิสลามศึกษา คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Characteristics of Learners, Curriculum, and Teaching Strategies in Islamic Studies to Produce Graduates with Personal Competencies in the 21st Century: A Case Study of the Islamic Studies Program, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus.

Received: April 12, 2023 ■ Revised: June 19, 2023 ■ Accepted: June 22, 2023

มุห์หมัดรอฟลี แวะหะมะ*¹ อับดุลฮาดี สะบูดิง*² มุฮัมหมัดอาฟีฟ อัซซอลิฮี*³ จารูว์จัน สองเมือง⁴

Muhammadroflee Waehama, Abdulhadee Sabuding, Muhammadafeefee Assalihee, Jaruwat Songmuang

¹ Ph.D. (อิสลามศึกษา). ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาอิสลามศึกษา. อีเมลผู้เขียนหลัก:

muhammadroflee.w@psu.ac.th

Ph.D (Islamic Studies). Assistant Professor. Corresponding Author Email:

muhammadroflee.w@psu.ac.th

² Ph.D. (อิสลามศึกษา). ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาอิสลามศึกษา. อีเมล: abdulhadee.s@psu.ac.th

Ph.D. (Islamic Studies). Assistant Professor. Email: abdulhadee.s@psu.ac.th

³ Ph.D. (พัฒนศึกษา) รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาการสอนอิสลามศึกษา. อีเมล:

muhammadafeefee.a@psu.ac.th

Ph.D. (Development Education). Associate Professor, Email: muhammadafeefee.a@psu.ac.th

⁴ Ph.D. (ภาวะผู้นำและนวัตกรรมทางการศึกษา) ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำสาขาวิชาวิทยาการทางการศึกษา และนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. Email: sjaruwut@gmail.com

Ph.D. (Leadership and Innovation in Education). Associate Professor. Faculty of Education, Fatoni University. Email: sjaruwut@gmail.com

*คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

*Faculty of Islamic Studies, Prince of Songkla University Pattani Campus

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะผู้เรียนอิสลามศึกษาระดับอุดมศึกษาในศตวรรษที่ 21 และผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร 2) เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและสาระหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับอุดมศึกษาในศตวรรษที่ 21 และ 3) เพื่อวิเคราะห์กลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตที่มีสมรรถนะบุคคลในศตวรรษที่ 21

วิธีการศึกษา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก 2 กลุ่มคือ 1) ผู้ให้ข้อมูลในการวิเคราะห์คุณลักษณะบัณฑิตอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำนวน 34 คน ประกอบด้วย ผู้ใช้บัณฑิต คณาจารย์ประจำหลักสูตร ศิษย์เก่า นักศึกษาปัจจุบัน บุคลากรฝ่ายสนับสนุน ผู้เรียนในอนาคต 2) ผู้ให้ข้อมูลในการวิเคราะห์สาระการเรียนรู้อิสลามศึกษาและกลยุทธ์การสอน จำนวน 7 คน ประกอบด้วย รองคณบดีฝ่ายวิชาการคณะวิทยาการอิสลาม อาจารย์ประจำหลักสูตรอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม และบุคลากรฝ่ายสนับสนุน โดยผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเฉพาะเจาะจง และเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา และตรวจสอบความน่าเชื่อถือแบบสามเส้า

ผลการวิจัย ผลการศึกษาพบว่า คุณลักษณะผู้เรียนอิสลามศึกษาที่คาดหวังมี 4 ด้านคือ 1) เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความรู้อิสลามเชิงลึกและอิสลามร่วมสมัย 2) สามารถวินิจฉัยและนำความรู้อิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลามไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมบูรณาการอิสลาม 3) สามารถสื่อสารภาษาต่างประเทศ เท่าทันสารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัล และ 4) มีภาวะผู้นำและจิตสาธารณะ โครงสร้างหลักสูตรวิชาเอกอิสลามศึกษาเป็นการบูรณาการระหว่างสาระอิสลามศึกษากับสาระวิชาสามัญโดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มวิชาคือ กลุ่มวิชาศึกษาทั่วไป กลุ่มวิชาเฉพาะ และกลุ่มวิชาเลือกเสรี กลุ่มวิชาศึกษาทั่วไปเน้นการสร้างผู้เรียนให้มีสมรรถนะบุคคล

ในศตวรรษที่ 21 ที่ครอบคลุมการพัฒนาที่ยั่งยืน กลุ่มวิชาเฉพาะมีเป้าหมายให้นักศึกษามีคุณลักษณะสำคัญ 5 ด้านคือ 1) ความเข้าใจอิสลามแบบองค์รวม 2) การเป็นมุสลิมที่มีคุณภาพหรือสายกลาง (วะสะฎียะฮ์) 3) เห็นคุณค่าและใส่ใจสังคม 4) การเป็นผู้ประกอบการ และ 5) มีทักษะการสื่อสารภาษาต่างประเทศ มีการจัดรายวิชาที่ตอบสนองคุณลักษณะของบัณฑิตที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และนโยบายของประเทศ ในกลุ่มวิชาเฉพาะบางรายวิชาจัดเป็นแบบโมดูลเพื่อสามารถบูรณาการในรายวิชามากยิ่งขึ้น มีการจัดการเรียนการสอนในลักษณะผสมผสาน 4 รูปแบบคือ 1) การเรียนรู้แบบวิพากษ์ 2) การเรียนรู้แบบปัญหาเป็นฐาน 3) การเรียนรู้ในสถานการณ์จริง และ 4) การเรียนรู้ที่บูรณาการกับการทำงาน

การนำผลวิจัยไปใช้ สถาบันอุดมศึกษาไทยสามารถนำผลจากการศึกษาไปพัฒนาหลักสูตรปริญญาตรีวิชาเอกอิสลามศึกษาที่บูรณาการระหว่างสาระอิสลามศึกษากับสาระความรู้สามัญที่ตอบสนองบริบทของพื้นที่และนโยบายของประเทศ เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีสมรรถนะบุคคลในศตวรรษที่ 21 ควบคู่กับการมีองค์ความรู้อิสลามเชิงลึกสามารถประกอบอาชีพและสามารถดำรงชีวิตท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมทั้งในบริบทสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างมีคุณภาพ

คำสำคัญ: สมรรถนะบุคคลในศตวรรษที่ 21, วิชาเอกอิสลามศึกษา, คณะวิทยาการอิสลาม

Abstract

Objectives: The objectives of this research were 1) to analyze characteristics of Islamic Studies learner in higher education in the 21st century and curriculum learning outcomes, 2) to analyze the structure and content of Islamic Studies curriculum in higher education in the 21st century and 3) to analyze Islamic studies teaching methods to conduct competent graduates of the 21st century.

Methodology: This research is a qualitative study that collects data from two main groups of participants: 1) Participants providing information for the analysis of the characteristics of Islamic Studies graduates in the 21st century, totaling 34 individuals. This group includes graduate users, faculty members of the program, alumni, current students, support staff, and future learners 2) Participants providing information for the analysis of Islamic Studies contents and teaching strategies, totaling 7 individuals. This group includes the vice dean of the Faculty of Islamic Sciences, faculty members of the Islamic Studies and Islamic law program, and support staffs. The researcher used a specific targeted selection method to choose the main data providers and collected data through interviews, group discussions, and operational meetings. Content analysis was conducted, and the credibility of the findings was verified using triangulation.

Research Findings: The study found that there are 4 aspects of expected Islamic Studies learner characteristics: 1) being a learning person; have in-depth knowledge of Islam and contemporary Islamic knowledge, 2) being able to diagnose and apply Islamic Studies and Islamic Law knowledge

to create social innovation integrated with Islam, 3) being able to communicate in foreign languages, literate information and digital technology, 4) having leadership and public mind. The curriculum structure of the Islamic Studies major is an integration between Islamic Studies and general academic subject contents, divided into 3 groups of courses: the general education courses, the specialization courses, and the free elective courses. The general education courses focus on building learners with 21st century competencies that cover sustainable development. The specialization courses aim for the students to have five key attributes: 1) holistic understanding of Islam, 2) being a justly balanced or moderate Muslim (Wasatiyah), 3) appreciating and caring for society, 4) being entrepreneurs, and 5) having foreign language communication skills. The courses are organized to meet the characteristics of graduates in line with the context of the area and the national policies. Some of specialization courses are organized as modules to be able to integrate more into the courses. 4 types of blended teaching management are used namely: 1) critical based learning, 2) problem-based learning, 3) real situation-based learning, and 4) work integrated based learning.

Contribution: Thai higher education institutions can apply this research findings to develop a bachelor's degree program in Islamic Studies that integrates Islamic Studies content with academic knowledge to responds to the context of the area and the national policy in order to conduct graduates who have competence of the 21st century, in-depth knowledge of Islam, able to work and live in a multicultural society both

คุณลักษณะผู้เรียน หลักสูตร และกลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตที่มีสมรรถนะบุคคลในศตวรรษที่ 21:
กรณีศึกษาวิชาเอกอิสลามศึกษา คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี | บทความวิจัย

in the Thai social context and the world society with happiness and quality.

Keywords: Personal competency of the 21st century, Islamic Studies program, Faculty of Islamic Sciences.

การศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีความท้าทายอย่างยิ่งต่อสถาบันการศึกษา เนื่องจากได้ปรับเปลี่ยนมโนทัศน์การจัดการศึกษาจากการเน้นสาระเนื้อหาไปสู่การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ (Geisinger, 2016; Plomp, 2013) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลต่อระบบการศึกษาทุกระดับ รวมถึงการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้การพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนรู้และการวัดประเมินผลผู้เรียน จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับแนวคิดการศึกษายุคใหม่ในศตวรรษที่ 21 (Saykili, 2019; Scott, 2000) ความท้าทายข้างต้นส่งผลให้หลักสูตรอิสลามศึกษาในระดับอุดมศึกษาต้องปรับเปลี่ยนหลักสูตรการเรียนการสอนเช่นเดียวกัน เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทความต้องการของสังคมโลกที่ต้องการบัณฑิตที่มีสมรรถนะในศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดขั้นสูง การทำงานเป็นทีม การใช้เครื่องมือเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การประกอบอาชีพสมัยใหม่ ทักษะความเป็นพลเมืองโลกและทักษะวัฒนธรรม (Bourn, 2018; Ghafar, 2020) โดยการปรับเปลี่ยนหลักสูตรและกระบวนการจัดการเรียนการสอนเพื่อเตรียมพร้อมบัณฑิตหลักสูตรอิสลามศึกษาให้มีสมรรถนะที่สอดคล้องกับสังคมยุคใหม่ สามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ และสามารถดำรงชีวิตท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมทั้งในบริบทสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างมีคุณภาพ อีกทั้งเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาประเทศและสังคมโลกอย่างยั่งยืนในอนาคตตามนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งเน้นการพัฒนากำลังคนให้มีศักยภาพสูงที่พร้อมสู่ตลาดแรงงานและการสร้างสรรค์สังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการผลิตนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศ (Ministry of Higher Education, 2021)

คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เป็นสถาบันอุดมศึกษาของรัฐแห่งแรกของประเทศไทยที่จัดการเรียนการสอนด้านอิสลามศึกษามานานกว่า 3 ทศวรรษ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1989 (Alee, 2016; College of Islamic Studies, 2017) ปัจจุบันหลักสูตรสาขาวิชาอิสลามศึกษาได้เปิดการเรียนการสอนทั้ง 3 ระดับ ได้แก่ ระดับปริญญาตรี ปริญญาโทและปริญญาเอก โดยมีผู้สนใจเข้า

มาศึกษาในหลักสูตรดังกล่าวทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ ในการนี้คณะวิทยาการอิสลามได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงแนวคิดการจัดการศึกษา ทั้งทางด้านหลักสูตร สารการเรียนรู้ กระบวนการเรียนการสอนและการวัดประเมินผลผู้เรียน ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2565 และความต้องการในการพัฒนาประเทศ ในขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาหลักพื้นฐานปรัชญาการจัดการศึกษาอิสลามที่มุ่งผลิตบัณฑิตให้รู้จักในศาสตร์อิสลามเป็นพลเมืองโลกที่มีคุณธรรม จริยธรรม และสามารถดำเนินชีวิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในปัจจุบันได้อย่างมีคุณภาพ

การศึกษานี้มีเป้าหมายหลักในการวิเคราะห์กลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาเพื่อพัฒนาบัณฑิตให้มีสมรรถนะ โดยครอบคลุมการกำหนดคุณลักษณะของบัณฑิตที่คาดหวัง สารการเรียนรู้ รวมถึงวิธีการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมในการพัฒนาผู้เรียนอิสลามศึกษาในยุคการศึกษาสมัยใหม่ ที่มุ่งเน้นการผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพสู่ศตวรรษที่ 21 ควบคู่กับการมีองค์ความรู้อิสลามเชิงลึก ในขณะเดียวกันบัณฑิตสามารถประกอบอาชีพโดยบูรณาการหลักการอิสลามสู่การเป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่ และสามารถแข่งขันในเวทีโลกได้ ผลจากการศึกษานี้จะเปิดมิติใหม่ด้านการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่สามารถนำไปสู่การปรับปรุงหลักสูตรอิสลามศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่เป็นรูปธรรม การปรับกลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาที่ตอบสนองการพัฒนาผู้เรียนยุคใหม่ รวมถึงข้อเสนอเชิงนโยบายต่อสถาบันอุดมศึกษาและหน่วยงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทอุดมศึกษาของไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1 เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะผู้เรียนอิสลามศึกษาระดับอุดมศึกษาในศตวรรษที่ 21 และผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร
- 2 เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและสาระหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับอุดมศึกษาในศตวรรษที่ 21

3 เพื่อวิเคราะห์วิธีการสอนอิสลามศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตที่มีสมรรถนะ บุคคลในศตวรรษที่ 21

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นการศึกษาความคิดเห็น ความต้องการ และข้อเสนอของผู้มีส่วนได้เสียในการพัฒนาผู้เรียนวิชาเอกอิสลามศึกษาในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งเป็นพื้นที่หลักของการศึกษาค้นคว้า โดยเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถอธิบายได้โดยผ่านการให้ความหมายของผู้ให้ข้อมูลหลักในด้านคุณลักษณะผู้เรียน สาระการเรียนรู้ และกลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยมีรายละเอียดดังนี้

1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ผู้ให้ข้อมูลในการวิเคราะห์คุณลักษณะบัณฑิตอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำนวน 34 คน แบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ใช้บัณฑิต จำนวน 5 คน 2) กลุ่มคณาจารย์ประจำหลักสูตร จำนวน 5 คน 3) กลุ่มศิษย์เก่า จำนวน 5 คน 4) กลุ่มนักศึกษาปัจจุบัน จำนวน 10 คน 5) กลุ่มบุคลากรฝ่ายสนับสนุน จำนวน 3 คน และ 6) กลุ่มผู้เรียนในอนาคต (ข้าราชการ กลุ่มนักธุรกิจฮาลาล อีหม่าม นักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม นักเรียนโรงเรียนสามัญ) จำนวน 6 คน โดยผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเฉพาะเจาะจง 2) ผู้ให้ข้อมูลในการวิเคราะห์สาระการเรียนรู้อิสลามศึกษาและกลยุทธ์การสอน จำนวน 7 คน ประกอบด้วย รองคณบดีฝ่ายวิชาการคณะวิทยาการอิสลามจำนวน 1 คน อาจารย์ประจำหลักสูตรอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลามที่มีประสบการณ์ในด้านหลักสูตรและการเรียนการสอนด้านอิสลามศึกษาไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 5 คน และบุคลากรฝ่ายสนับสนุนจำนวน 1 คน

2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มเพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะบัณฑิตคือแบบสัมภาษณ์โดยเป็นประเด็นคำถามแบบไม่มีโครงสร้าง ประเด็นคำถามคือ “ท่านมีความเห็นอย่างไรต่อสมรรถนะหรือคุณลักษณะของบัณฑิตอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21” และ “สาระการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับหลักสูตรอิสลามศึกษาเป็นอย่างไร” สำหรับการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์สาระการเรียนรู้และกลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาเป็นแบบสนทนากลุ่มโดยประเด็นคำถามเป็นแบบกึ่งโครงสร้าง แบ่งออกเป็น 3 ตอน 1) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับคุณลักษณะบัณฑิตอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21 จากความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียควรเป็นอย่างไร 2) ผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตรที่สอดคล้องกับคุณลักษณะบัณฑิตที่คาดหวังควรเป็นอย่างไร 3) โครงสร้างและสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรในศตวรรษที่ 21 ที่สอดคล้องกับผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตรเป็นอย่างไร (สาระหลักและสาระรอง) 4) กลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาที่สามารถพัฒนาสมรรถนะบัณฑิตตามผลลัพธ์การเรียนรู้ควรเป็นอย่างไร เครื่องมือที่ใช้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน และได้ทำการทดลองใช้กับผู้ให้ข้อมูลตัวอย่างเพื่อตรวจสอบความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูลที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้วิจัยและได้ทำการปรับปรุงเครื่องมือตามข้อเสนอแนะ ทำให้เครื่องมือในการวิจัยมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

3 การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา โดยการจัดระเบียบกลุ่มของข้อมูลเป็นหน่วยย่อยตามความหมายเฉพาะของแต่ละหน่วย จากนั้นเลือกเอาหน่วยที่มีความหมายตรงประเด็นกับเรื่องที่ทำการวิเคราะห์มาจัดกลุ่มตามลักษณะความสัมพันธ์ของแต่ละหน่วยย่อยและหาข้อสรุปและตีความของข้อมูล นำข้อมูลจากการวิเคราะห์ทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ โดยใช้วิธีการตรวจสอบความถูกต้องและความครบถ้วนของข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย อาจารย์ประจำหลักสูตรผู้บริหารคณะ และบุคลากรฝ่ายสนับสนุน และใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า โดยเก็บ

รวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันด้วยหลายวิธี ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติการ ในขั้นตอนสุดท้ายให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ที่เป็นบุคคลภายนอกคณะได้วิพากษ์วิจารณ์ แสดงข้อคิดเห็น และตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับข้อมูลเพื่อพิจารณาความถูกต้องเหมาะสมและตรงประเด็นคำถามการวิจัย

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ตอนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ 1) การวิเคราะห์คุณลักษณะบัณฑิตอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21 และผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร 2) การวิเคราะห์สาระการเรียนรู้ของหลักสูตรในศตวรรษที่ 21 และ 3) การวิเคราะห์วิธีการสอนอิสลามศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตที่มีสมรรถนะบุคคลในศตวรรษที่ 21 รายละเอียดดังนี้

1 ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะบัณฑิตอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21 และผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร

จากการศึกษาคุณลักษณะบัณฑิตที่สำคัญจากการสังเคราะห์ความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ได้แก่ กลุ่มผู้ใช้บัณฑิต ศิษย์เก่า ศิษย์ปัจจุบัน คณาจารย์ในหลักสูตร บุคลากรสนับสนุน และกลุ่มผู้เรียนในอนาคตพบว่า คุณลักษณะบัณฑิตอิสลามศึกษาที่คาดหวัง 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความรู้อิสลามเชิงลึกและอิสลามร่วมสมัย หมายถึง บัณฑิตอิสลามศึกษาเป็นบุคคลที่ใฝ่เรียนรู้ รักในการเรียนรู้ และเป็นบุคคลที่เรียนรู้ตลอดชีวิต รวมถึงมีความรู้ความเข้าใจเชิงลึกในศาสตร์ที่เป็นแก่นอิสลาม เช่น อัลกุรอาน อัลสุนนะฮ์ อีกทั้งเปิดกว้างในการยอมรับทัศนะของบรรดาผู้รู้จากสำนักคิดต่าง ๆ และเรียนรู้ศาสตร์อิสลามจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย 2) สามารถวินิจฉัยและนำความรู้อิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลามไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมบูรณาการอิสลามเพื่อพัฒนาสังคมบนพื้นฐานหลักวะสะฎียะฮ์ หมายถึง มีความเข้าใจในบริบทของชุมชนหรือสังคมที่จะได้นำหลักการหรือความรู้อิสลามไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับพื้นที่หรือปัญหาของชุมชนบนหลักการอิสลามสายกลาง 3) สามารถสื่อสาร

ภาษาต่างประเทศและเท่าทันสารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัล หมายถึง มีความสามารถในการสื่อสารภาษาอาหรับ ภาษาอังกฤษหรือภาษาอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ศาสตร์หรือคำสอนของศาสนาอิสลาม รวมถึงการใช้เครื่องมือเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อนำเสนอความรู้หรือนำความรู้ไปใช้ได้อย่างน่าสนใจและสร้างสรรค์ และ 4) มีภาวะผู้นำและจิตสาธารณะ หมายถึง มีจิตอาสาที่เห็นความสำคัญของสังคมในภาพรวม ชอบช่วยเหลือผู้อื่น และมีส่วนร่วมในสังคม รวมถึงการมีภาวะผู้นำ โดยเฉพาะในด้านศาสนาที่สามารถชี้นำสังคมในทางที่ถูกต้องตามหลักการอิสลาม เพื่อให้การจัดการเรียนรู้สอดคล้องกับคุณลักษณะบัณฑิตข้างต้น หลักสูตรจึงได้กำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตรที่สอดคล้องกันดังนี้

ตารางที่ 1 ผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตรที่สอดคล้องกับคุณลักษณะบัณฑิตที่คาดหวัง

คุณลักษณะบัณฑิต	ผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร (Program Learning Outcomes: PLO)
เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความรู้อิสลามเชิงลึก และอิสลามร่วมสมัย	PLO1: คติวิเคราะห์ความรู้หลักการอิสลามและกฎหมายอิสลามที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตประจำวัน PLO5: คติวิเคราะห์ปัญหาร่วมสมัยในสังคมพหุวัฒนธรรมตามหลักการอิสลามบนพื้นฐานหลักวะละฎียะฮ์
สามารถวินิจฉัยและนำความรู้อิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลามไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมบูรณาการอิสลาม	PLO6: ประยุกต์ใช้และบูรณาการศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความรู้อิสลาม เพื่อพัฒนาสังคมอย่างสร้างสรรค์ PLO7: วิเคราะห์ วินิจฉัยปัญหาร่วมสมัยในสังคมพหุวัฒนธรรมตามหลักกฎหมายอิสลามบนพื้นฐานหลักวะละฎียะฮ์

คุณลักษณะบัณฑิต	ผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร (Program Learning Outcomes: PLO)
เพื่อพัฒนาสังคมบน พื้นฐานหลักอะสะฎียะฮ์	PLO8: บูรณาการและประยุกต์ใช้หลักกฎหมาย อิสลามร่วมกับกฎหมายไทยในการแก้ปัญหาและ จัดการสังคม พร้อมให้ทางออกในประเด็นร่วมสมัย ตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อย่าง เหมาะสมและสร้างสรรค์
สามารถสื่อสาร ภาษาต่างประเทศและ เท่าทันสารสนเทศและ เทคโนโลยีดิจิทัล	PLO2: ใช้ทักษะการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ อิสลามและกฎหมายอิสลามในการใช้ชีวิตร่วมกันใน สังคมอย่างสร้างสรรค์ PLO3: ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสืบค้นข้อมูล การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและนำเสนอหลักการอิสลาม และกฎหมายอิสลามที่สอดคล้องกับความต้องการ ของมนุษย์และสังคม
มีภาวะผู้นำและจิต สาธารณะ	PLO4: แสดงออกถึงภาวะผู้นำ การปรับตัวและ ทำงานร่วมกับผู้อื่นโดยคำนึงถึงประโยชน์เพื่อนมนุษย์ เป็นกิจที่หนึ่ง

2 ผลวิเคราะห์โครงสร้างและสาระหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับอุดมศึกษา ในศตวรรษที่ 21

การศึกษาพบว่ารายวิชาของหลักสูตรอิสลามศึกษาส่วนใหญ่เน้นสาระวิชาที่
เกี่ยวข้องกับตัวบทในขอบเขตหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติของมุสลิมเป็นหลัก ในยุค
สังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงที่นโยบายการศึกษาของประเทศโดยเฉพาะประเทศไทยที่
ให้ความสำคัญต่อการมีงานทำของผู้เรียนเป็นลำดับต้น ทำให้หลักสูตรอิสลามศึกษา
จำเป็นต้องปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนาประเทศ ซึ่ง
การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นนโยบายสำคัญของประเทศไทยที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อีกทั้งในยุทธศาสตร์ชาติก็ได้กำหนดวิสัยทัศน์ประเทศไทยสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยนำเสนอรายวิชาใหม่และกลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาที่สอดคล้องกับนโยบายของชาติและการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งวิชาเอกอิสลามศึกษาในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้กำหนดโครงสร้างรายวิชา รายวิชา และกลยุทธ์ในการจัดการเรียนการสอน โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 โครงสร้างหลักสูตรกำหนดตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2565 ที่ประกาศโดยคณะกรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษา ซึ่งกำหนดไว้ไม่ต่ำกว่า 120 หน่วยกิต โดยรายวิชาแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มวิชาศึกษาทั่วไป 2) กลุ่มวิชาเฉพาะ ซึ่งประกอบด้วยวิชาแกนของคณะวิทยาการอิสลามและวิชาเอกอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม และ 3) กลุ่มวิชาเลือกเสรี สำหรับหลักสูตรนี้ได้ปรับปรุงให้นักศึกษาสามารถเลือกสหกิจหรือฝึกงานได้ตามความต้องการของผู้เรียน โดยรายละเอียดโครงสร้างรายวิชาแสดงได้ดังตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 โครงสร้างรายวิชาของหลักสูตรวิชาเอกอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม

หมวดวิชา	แผนสหกิจศึกษา/แผนฝึกประสบการณ์ (จำนวนหน่วยกิต)
ก.หมวดวิชาศึกษาทั่วไป	30
1) สาระบังคับศึกษาทั่วไป	26
2) สาระเลือกศึกษาทั่วไป	4
ข. หมวดวิชาเฉพาะ	90
1) กลุ่มวิชาแกน	39
2) กลุ่มวิชาเอก	51
2.1 กลุ่มวิชาเอกบังคับ	30

หมวดวิชา	แผนสหกิจศึกษา/แผนฝึกประสบการณ์ (จำนวนหน่วยกิต)
2.2 กลุ่มวิชาเอกเลือก	6
2.3 กลุ่มวิชาโท ไม่ต่ำกว่า	15
ค. หมวดวิชาเลือกเสรี	6
รวม	126

2.2 จุดเด่นของหลักสูตรวิชาเอกอิสลามศึกษาของคณะวิทยาการอิสลามคือ การผสมผสานระหว่างรายวิชาทั่วไปและรายวิชาศาสนา และบางรายวิชามีการบูรณาการเข้าไปในเนื้อหาเดียวกัน การจัดหลักสูตรในสถาบันอุดมศึกษาของประเทศไทย ทุกหลักสูตรจะต้องประกอบด้วยรายวิชาศึกษาทั่วไป (General Education (GE)) เป็นพื้นฐานของหลักสูตรตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรีที่กำหนดโดย กรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษาไทย ลักษณะของรายวิชาศึกษาทั่วไปนั้นเน้นการสร้างผู้เรียนให้มีสมรรถนะบุคคลในศตวรรษที่ 21 ที่ครอบคลุมการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ผู้เรียนอิสลามศึกษาในประเทศไทยจึงมีจุดเด่นในองค์ความรู้และทักษะการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการศึกษาสมัยใหม่ที่ผสมผสานกับรายวิชาอิสลามศึกษา สำหรับรายวิชา GE ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีกำหนดให้นักศึกษาทุกหลักสูตรได้เรียนรู้เหมือนกัน จำนวน 30 หน่วยกิต ซึ่งหลักสูตรวิชาเอกอิสลามศึกษากำหนดให้นักศึกษาได้ลงทะเบียนเรียน ดังแสดงในตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 รายวิชาการศึกษาทั่วไปหลักสูตรวิชาเอกอิสลามศึกษาที่เน้นพัฒนาผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

ชื่อวิชา	หน่วย กิต	ชื่อวิชา	หน่วย กิต
ศาสตร์พระราชากับการ พัฒนาที่ยั่งยืน	2	การเป็นผู้ประกอบการกับการ คิดเชิงระบบ	3
ประโยชน์เพื่อนมนุษย์	1	ภาวะผู้นำและการจัดการ	2
จิตวิวัฒน์และคิด-ทำ-นำสุข	3	คิดอย่างเฉลียว เข้าใจอย่าง ฉลาด	2
การอยู่อย่างรู้เท่าทัน และ การรู้ดิจิทัล	4	ไฮ-อิงลิช	2
การคิดเชิงตรรกะและตัวเลข	2	เฟ้นแอนด์โพสต์	2
จิตสาธารณะในภาวะวิกฤต	1	ความเป็นพลเมือง	2
ภาษาไทย ภาษาเธอ	2	สุนทรียศาสตร์และกีฬา	2
รวม	15		15

2.3 สำหรับหมวดวิชาเฉพาะ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มวิชาแกนของคณะ
วิทยาการอิสลาม และกลุ่มวิชาเอกอิสลามศึกษา คณะวิทยาการอิสลามได้กำหนดให้
นักศึกษาทุกคนลงเรียนกลุ่มวิชาแกนคณะโดยมีเป้าหมายให้นักศึกษามีคุณลักษณะ
สำคัญ 5 ด้าน คือ 1) ความเข้าใจอิสลามแบบองค์รวม 2) การเป็นมุสลิมที่มีคุณภาพ
หรือสายกลาง (วะสะฎียะฮ์) 3) เห็นคุณค่าและใส่ใจสังคม 4) การเป็นผู้ประกอบการ
และ 5) มีทักษะการสื่อสารภาษาต่างประเทศ ดังนั้นคณะจึงกำหนดรายวิชาจำนวน
14 หน่วยกิต ได้แก่ 1) วิชาโลกทัศน์อิสลาม (3 หน่วยกิต) มีขอบเขตเกี่ยวกับความ
เข้าใจอิสลามแบบองค์รวมทั้งหลักศรัทธาและการปฏิบัติ รวมไปถึงอิสลามกับสังคม
เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ตลอดจนอิสลามกับสิ่งแวดล้อมและวิทยาศาสตร์
2) วิชาวะสะฎียะฮ์และการสร้างสันติภาพ (2 หน่วยกิต) มีขอบเขตเกี่ยวกับ
ความสำคัญของวะสะฎียะฮ์ (หลักคุณงามในอิสลาม) และการสร้างสันติภาพใน

อิสลาม การประยุกต์ใช้หลักวะสะฎียะฮ์ในการแก้ปัญหาและความขัดแย้งในสังคม การจัดโครงการเพื่อแก้ปัญหาสังคมพหุวัฒนธรรมโดยใช้หลักวะสะฎียะฮ์ 3) วิชาเอาใจใส่สังคม (2 หน่วยกิต) มีขอบเขตเกี่ยวกับการเข้าใจความต้องการของสังคม หลักการทำแผนที่สังคมเพื่อวิเคราะห์ความต้องการของสังคม การเข้าใจถึงปัญหาของผู้อื่นในสังคม เทคนิคในการทำความเข้าใจปัญหาของผู้อื่น ทักษะคติในการสื่อสารกับผู้อื่น การทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น 4) วิชาการเป็นผู้ประกอบการเพื่อสังคม (3 หน่วยกิต) มีขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดการเป็นผู้ประกอบการ วิธีการเริ่มธุรกิจหรือพัฒนาธุรกิจใหม่ หลักการอิสลามที่สำคัญเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ประกอบการ ทักษะการเขียนแผนธุรกิจ รวมทั้งการประยุกต์หลักการเป็นผู้ประกอบการเพื่อสังคมในอิสลามนำมาใช้ในกิจการเพื่อสังคม โครงการอัลกุรอานที่เกี่ยวข้อง ด้วยบทะฮ์ที่เกี่ยวกับ แบบอย่างชีวิตของบุคคลตัวอย่างในประวัติศาสตร์อิสลามที่เกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ประกอบการเพื่อสังคม และ 5) วิชาภาษาอาหรับเพื่อวิทยาการอิสลาม (2 หน่วยกิต) และวิชาภาษาอังกฤษเพื่อวิทยาการอิสลาม (2 หน่วยกิต) เพื่อให้บัณฑิตมีทักษะภาษาต่างประเทศและสามารถสื่อสารในระดับนานาชาติ

2.4 การจัดรายวิชาในกลุ่มวิชาแกนและวิชาเอกอิสลามศึกษามีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นอย่างมาก กล่าวคือจากรายวิชาเดี่ยวสู่รายวิชาแบบโมดูลหรือชุดรายวิชา ในอดีตหลักสูตรจัดรายวิชาเอกอิสลามศึกษาเป็นแบบวิชาเดี่ยว ตัวอย่างเช่น วิชาที่เกี่ยวข้องกับอัลกุรอานประกอบด้วย 5 รายวิชา ได้แก่ วิชาอุลุมอัลกุรอาน 1, วิชาอุลุมอัลกุรอาน 2, วิชาตัจญ์วีตและอัลกุรอาน 1, วิชาตัจญ์วีตและอัลกุรอาน 2, และวิชาอรรถาธิบายอัลกุรอาน โดยแต่ละวิชาแบ่งหน่วยกิตย่อย ๆ ตามรายวิชา 1-3 หน่วยกิต ในขณะที่หลักสูตรปรับปรุงใหม่ปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนเป็นแบบโมดูลหรือชุดวิชาที่รวมเนื้อหาจากรายวิชาย่อยในกลุ่มเดียวกัน เช่น ชุดวิชาอัลกุรอานและอุลุมอัลกุรอาน จำนวน 5 หน่วยกิต ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมทั้งศาสตร์อัลกุรอาน การอรรถาธิบายอัลกุรอานและกฎเกณฑ์การอ่านอัลกุรอาน (ตัจญ์วีต) เป้าหมายหลักของการจัดทำเป็นชุดวิชาเพื่อให้การเรียนการสอนสามารถบูรณาการในรายวิชามากยิ่งขึ้น อาจารย์สามารถร่วมสอนกันเป็นทีม และมีเวลาให้ผู้เรียนสามารถทำโครงการ

หรือการลงพื้นที่จริงในการเรียนบางสาระการเรียนรู้ รายวิชาแกนและวิชาเอกอิสลามศึกษาที่มีการปรับเปลี่ยนเป็นชุดวิชาทั้งหมด 7 ชุดวิชาๆ ละ 5 หน่วยกิต ได้แก่ 1) ชุดวิชาอัลกุรอานและอุลุมอัลกุรอาน 2) ชุดวิชาหะดีษและอุลุมอัลหะดีษ 3) ชุดวิชาเข้าใจกฎหมายอิสลาม 4) ชุดวิชาเจตนารมณ์และกฎเกณฑ์กฎหมายอิสลาม 5) ชุดวิชาฟิคว์และอูศูลฟิคว์ 6) ชุดวิชาสีเราะฮ์และคุละฟาว์ อรรอชิดีน และ 7) ชุดวิชาอะกีดะฮ์อิสลามียะฮ์และกลุ่มแนวคิดในอิสลาม นอกจากนี้วิชาหลักที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้อิสลามในเชิงลึกข้างต้นแล้ว หลักสูตรยังได้จัดรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้ของคัมภีร์อิสลามกับบริบทสังคมสมัยใหม่คือ วิชาการประยุกต์ใช้อิสลามกับประเด็นสังคมร่วมสมัย (3 หน่วยกิต) และวิชาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยตรงคือ วิชาวิทยาการอิสลามเพื่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน (2 หน่วยกิต) ซึ่งเป็นวิชาที่พัฒนาผู้เรียนให้สามารถนำหลักการอิสลามไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน และเพื่อส่งเสริมให้นักศึกษามีประสบการณ์การเรียนรู้ในสถานที่ทำงานจริง หลักสูตรจึงกำหนดให้นักศึกษาเรียนวิชาสหกิจศึกษาหรือวิชาฝึกประสบการณ์

นอกจากนี้หลักสูตรยังได้จัดรายวิชาเอกที่เป็นเครื่องมือสำหรับผู้เรียนในการนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้แก่ วิชาภาษาอาหรับเพื่ออิสลามศึกษา (2 หน่วยกิต) วิชาเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลาม (3 หน่วยกิต) วิชาภาวะผู้นำและการจัดการในอิสลาม (2 หน่วยกิต) วิชาการวิจัยและสัมมนาทางอิสลามศึกษา (3 หน่วยกิต)

2.5 สำหรับรายวิชาเลือกเอกอิสลามศึกษา หลักสูตรได้จัดรายวิชาที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของสังคมโดยเฉพาะสังคมไทยที่อิสลามศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและแก้ปัญหาสังคมได้ เช่น วิชาสุขภาวะและเพศภาวะในอิสลาม (2 หน่วยกิต) วิชาการเป็นอิมามและการบริหารจัดการมัสยิดสมัยใหม่ (2 หน่วยกิต) วิชาการสร้างความเข้มแข็งและครอบครัวเปี่ยมสุขในอิสลาม (2 หน่วยกิต) วิชาการพัฒนาเด็กและเยาวชนด้วยอิสลาม (2 หน่วยกิต) วิชาการดูแลผู้สูงวัยวิถีอิสลาม (2 หน่วยกิต) วิชาการศึกษาปฐมวัยวิถีอิสลาม (2 หน่วยกิต) วิชา

การศึกษาและการสอนอิสลามศึกษา (3 หน่วยกิต) นอกจากวิชาเลือกเอกข้างต้นแล้ว หลักสูตรได้จัดทำเป็นชุดวิชาเพื่อให้สอดคล้องกับการส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย 3 ชุดวิชา ดังนี้ 1) ชุดวิชารู้จักธุรกิจอิสลาม (5 หน่วยกิต) 2) ชุดวิชาการจัดการองค์กรสหภาพและวะกัฟ (5 หน่วยกิต) และ 3) ชุดวิชาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยวฮาลาล (5 หน่วยกิต)

4.3 ผลการวิเคราะห์วิธีการสอนอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21

การศึกษาพบว่า การเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในยุคปัจจุบันนั้นได้ปรับเปลี่ยนไปจากอดีตที่ผ่านมา การเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นสอดคล้องกับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงและบูรณาการกับสังคม โดยเฉพาะประเด็นปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิดวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ จากสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคม และคิดค้นนวัตกรรมทางสังคมที่นำไปสู่การแก้ปัญหา การจัดการเรียนการสอนของวิชาเอกอิสลามศึกษา หลักสูตรอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงมีลักษณะการเรียนการสอนแบบเชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้ในชั้นเรียนและนอกห้องเรียนโดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project Based Learning) และการบูรณาการกับการทำงานและสถานฝึกประสบการณ์ (Work Integrated Learning)

กลยุทธ์การสอนของหลักสูตรได้จัดให้สอดคล้องกับผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร และเป็นไปตามนโยบายของมหาวิทยาลัยที่ให้จัดการเรียนการสอนแบบ Active learning ในทุกรายวิชา และมี Work integrated learning ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ของรายวิชาในหลักสูตร และเนื่องด้วยบริบทของการเรียนวิทยาศาสตร์ที่มีลักษณะการเรียนรู้แบบบรรยายเพราะเป็นการเรียนรู้เนื้อหาจากตัวบทที่ต้องมีอาจารย์ที่มีความรู้เชิงลึกให้การอธิบายและแนะนำความเข้าใจในรายละเอียดที่ถูกต้อง การจัดการเรียนการสอนจึงมีลักษณะผสมผสานใน 4 รูปแบบหลัก คือ 1) การเรียนรู้แบบวิพากษ์ (Critical based learning) ที่เปลี่ยนจากการบรรยายปกติเป็นการ

แลกเปลี่ยนและร่วมวิพากษ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง 2) การเรียนรู้แบบปัญหาเป็นฐาน (Problem based learning) ที่เป็นการเรียนรู้จากปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคมและร่วมกันพัฒนาแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยการประยุกต์ใช้องค์ความรู้อิสลามศึกษารวมไปถึงการพัฒนาโครงงานเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนและสังคม 3) การเรียนรู้ในสถานการณ์จริง (Real situation-based learning) เป็นการลงพื้นที่เพื่อให้ได้เห็นประเด็นสำคัญทางการศึกษาหรือประเด็นที่สอดคล้องกับคำสอนของศาสนา การสร้างความเข้าใจต่อชุมชนและพื้นที่ รวมถึงการเชื่อมโยงระหว่างตัวบทกับบริบทจริงในสังคม และ 4) การเรียนรู้ที่บูรณาการกับการทำงาน (Work integrated based learning) เป็นการฝึกประสบการณ์หรือสหกิจเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ในการทำงานที่จะเป็นโอกาสในการประกอบอาชีพในอนาคต รวมถึงการนำองค์ความรู้อิสลามศึกษาทั้งหมดไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์และบริบทจริงในสังคม

อภิปรายผล

ประเทศไทยเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีประชากรหลากหลายศาสนาและเชื้อชาติ ศาสนาอิสลามถือว่ามีผู้นับถือมากเป็นอันดับที่ 2 รองจากศาสนาพุทธ ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามอาศัยอยู่ทั่วประเทศไทย (Thai National Statistic Office, 2018) โดยเฉพาะในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีผู้นับถือศาสนาอิสลามหรือมุสลิมอาศัยอยู่มากกว่าพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศไทย มีอัตลักษณ์ความเป็นมลายู มีวัฒนธรรมและมีประวัติศาสตร์เฉพาะพื้นที่ รวมถึงภูมิศาสตร์ที่มีพื้นที่ชายแดนติดกับประเทศมาเลเซีย (Arismunandar, Afriantoni, & Asmuni, 2019) ซึ่งมีส่วนสำคัญทำให้วิถีชีวิต สังคม การศึกษา และวัฒนธรรมมีจุดเด่นและเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ด้วยกับประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม สถาบันการศึกษาอิสลามจึงเป็นสถาบันการศึกษาหลักที่เป็นที่นิยมของคนในพื้นที่และมีประเภทของสถาบันการศึกษาอิสลามที่หลากหลาย (Laeheem, 2012; Liow, 2009; Medrano, 2007; Othman & Wanlabeh, 2012) เช่น โรงเรียนปอเนาะ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โรงเรียนสามัญบูรณาการอิสลาม

โรงเรียนตาดีกา โรงเรียนสอนอัลกุรอาน รวมถึงสถาบันอุดมศึกษาที่มีการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษาในระดับสูง ดังนั้นการจัดการศึกษาด้านอิสลามศึกษาจะต้องมีการวิเคราะห์ถึงบริบทและความต้องการของคนในพื้นที่ด้วยภายใต้หลักการอิสลามที่ถูกต้องตามหลักคำสอนในอัลกุรอานและอัลสุนนะห์ การวิจัยนี้จึงเป็นการวิเคราะห์ทฤษฎีการสอนอิสลามศึกษาที่พิจารณาถึงบริบทที่เหมาะสมกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่และนโยบายของรัฐภายใต้หลักการจัดการศึกษาอิสลาม ซึ่งผลการศึกษาจะมีประเด็นสำคัญจากข้อค้นพบที่สามารถนำมาอภิปรายได้ดังนี้

จากการวิเคราะห์คุณลักษณะผู้เรียนอิสลามศึกษาระดับอุดมศึกษาในศตวรรษที่ 21 และผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร พบว่าคุณลักษณะผู้เรียนอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 4 คุณลักษณะ คือ 1) เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความรู้อิสลามเชิงลึกและอิสลามร่วมสมัย 2) สามารถวินิจฉัยและนำความรู้อิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลามไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมบูรณาการอิสลาม 3) สามารถสื่อสารภาษาต่างประเทศ เท่าทันสารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัล และ 4) มีภาวะผู้นำและจิตสาธารณะ โดยคุณลักษณะของผู้เรียนจากผลการศึกษาข้างต้นมีความสอดคล้องกับคุณลักษณะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 (Cropley & Knapper, 2021; Trilling & Fadel, 2009) ที่ให้ความสำคัญต่อทักษะการเรียนรู้ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การคิดเชิงนวัตกรรม การสื่อสาร การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการรับผิดชอบต่อส่วนร่วมรวมถึงการมีจิตสาธารณะ เช่นเดียวกับหลักการอิสลามที่ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Nurhikmah & Elihami, 2021) กระบวนการคิดขั้นสูง (Mispani, Abrori, Hasyim, Kushendar, & Muslimah, 2021) การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ (Khalil, 2016) และการอุทิศตนและทำประโยชน์เพื่อสังคมตามบทบัญญัติความเมตตาแก่สากลโลก (Rahmatan Lilalamin) (Ahyani & Slamet, 2021) โดยคุณลักษณะผู้เรียนที่นำไปสู่การพัฒนาผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตร ทั้ง 8 ด้าน ได้แก่ 1) คิดวิเคราะห์ความรู้หลักการอิสลามและกฎหมายอิสลามที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตประจำวัน 2) คิดวิเคราะห์ปัญหาพร้อมสมัยในสังคมพหุวัฒนธรรมตามหลักการอิสลามบนพื้นฐานหลักวะสะฎียะฮ์ 3) ประยุกต์ใช้และบูรณาการศาสตร์ที่

เกี่ยวข้องกับความรู้อิสลาม เพื่อพัฒนาสังคมอย่างสร้างสรรค์ 4) วิเคราะห์ วินิจฉัย
ปัญหาร่วมสมัยในสังคมพหุวัฒนธรรมตามหลักกฎหมายอิสลามบนพื้นฐานหลักอะ
สวะฮียะฮ์ 5) บูรณาการและประยุกต์ใช้หลักกฎหมายอิสลามร่วมกับกฎหมายไทยใน
การแก้ปัญหาและจัดการสังคม พร้อมให้ทางออกในประเด็นร่วมสมัยตามสถานการณ์
การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์ 6) ใช้ทักษะการสื่อสาร
เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อิสลามและกฎหมายอิสลามในการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมอย่าง
สร้างสรรค์ 7) ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสืบค้นข้อมูล การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
และนำเสนอหลักการอิสลามและกฎหมายอิสลามที่สอดคล้องกับความต้องการของ
มนุษย์และสังคม และ 8) แสดงออกถึงภาวะผู้นำ การปรับตัวและทำงานร่วมกับผู้อื่น
โดยคำนึงถึงประโยชน์เพื่อนมนุษย์เป็นกิจที่หนึ่ง มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ
Assalihee & Boonsuk (2022) ที่ได้ศึกษาผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตรอิสลาม
ศึกษานานาชาติ ซึ่งผลลัพธ์การเรียนรู้สะท้อนถึงกระบวนการคิดขั้นสูง การประยุกต์ใช้
ศาสตร์อิสลามที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น การมีทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ภาวะ
ผู้นำ ความเป็นพลเมืองโลกและจิตสาธารณะ นอกจากนี้ผลลัพธ์การเรียนรู้จาก
การศึกษานี้สะท้อนถึงการพัฒนาผู้เรียนที่บูรณาการศาสตร์ที่เป็นตัวบทอิสลาม
(Naqli) กับศาสตร์ความรู้จากสติปัญญาของมนุษย์ (Aqli) (Zarkasih, Yusuf,
Hasanuddin, & Susilawati, 2019) ที่จะสามารถพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่
สมบูรณ์บทหลักของตัวบทและบริบท ซึ่งเป็นบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาโดยเฉพาะ
สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการเรียนการสอนอิสลามที่ควรจัดการเรียนการสอนที่สามารถ
บูรณาการความรู้ทั้งสองส่วนในการพัฒนาบุคคลให้มีศักยภาพในการทำหน้าที่ใน
สังคมได้อย่างสมบูรณ์ (Ahmad, Kasmani, Sipon, & Saleh, 2017)

การศึกษาพบว่าการพัฒนาโครงสร้างหลักสูตรวิชาเอกอิสลามศึกษาเป็น
การบูรณาการระหว่างสาระอิสลามศึกษากับสาระวิชาสามัญโดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มวิชา
คือ กลุ่มวิชาศึกษาทั่วไป กลุ่มวิชาเฉพาะและกลุ่มวิชาเลือกเสรี ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์
มาตรฐานของหลักสูตรในระดับอุดมศึกษา (Chantani & Chenshotkitti, 2019) โดย
สาระกลุ่มวิชาศึกษาทั่วไปเน้นการสร้างผู้เรียนให้มีสมรรถนะบุคคลในศตวรรษที่ 21 ที่

ครอบคลุมการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งได้ปรับปรุงให้สอดคล้องกับนโยบายและเป้าหมายของการจัดการศึกษามัยใหม่ (Assalihee & Boonsuk, 2022) ที่เน้นการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน สำหรับกลุ่มวิชาเฉพาะหลักสูตรกำหนดให้สาระการเรียนรู้มีเป้าหมายให้นักศึกษามีคุณลักษณะสำคัญ 5 ด้านคือ 1) ความเข้าใจอิสลามแบบองค์รวม 2) การเป็นมุสลิมที่มีคุณลักษณะหรือสายกลาง (วะสะฎียะฮ์) 3) เห็นคุณค่าและใส่ใจสังคม 4) การเป็นผู้ประกอบการ และ 5) มีทักษะการสื่อสารภาษาต่างประเทศ มีการจัดรายวิชาที่ตอบสนองคุณลักษณะของบัณฑิตที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และนโยบายของประเทศ โดยประเด็นสำคัญของหลักสูตรคือการสร้างผู้เรียนที่มีคุณลักษณะสายกลางสอดคล้องกับการนำหลักคิดนี้ไปสู่การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาหลายแห่งในประเทศอินโดนีเซีย (Nasir & Rijal, 2021) ซึ่งการสร้างผู้เรียนที่มีหลักคิดอิสลามแบบคุณลักษณะจะทำให้บัณฑิตสามารถเข้าสู่สังคมได้อย่างสมดุลและวางตัวได้เหมาะสมกับบริบทสังคมที่เป็นจริง ในส่วนคุณลักษณะด้านการเป็นผู้ประกอบการ การสื่อสาร และการให้ความสำคัญต่อสังคมโดยรวมมีความสอดคล้องกับคุณลักษณะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 (Cropley & Knapper, 2021; Trilling & Fadel, 2009) ซึ่งบุคคลจำเป็นต้องมีทักษะในการเป็นผู้ประกอบการเพื่อเข้าสู่ตลาดอาชีพได้ด้วยการคิดรูปแบบหรือนวัตกรรมด้านอาชีพบนพื้นฐานทุนที่ผู้เรียนสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาอาชีพอย่างเหมาะสม นอกจากนี้การศึกษาพบว่ากลยุทธ์การสอนอิสลามศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรมีลักษณะผสมผสาน 4 รูปแบบคือ 1) การเรียนรู้แบบวิพากษ์ 2) การเรียนรู้แบบปัญหาเป็นฐาน 3) การเรียนรู้ในสถานการณ์จริง และ 4) การเรียนรู้ที่บูรณาการกับการทำงาน ซึ่งรูปแบบทั้งหมดจากการศึกษานี้มีความสอดคล้องกับแนวทางการสอนในศตวรรษที่ 21 (Voogt, Erstad, Dede, & Mishra, 2013) ที่ให้ความสำคัญต่อกลยุทธ์การสอนที่เน้นสถานการณ์เป็นฐาน (Symeonidis & Schwarz, 2016) การใช้ปัญหาเพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้จริง ผ่านการวิพากษ์ประเด็นที่เกี่ยวข้อง (Thorndahl & Stentoft, 2020) และการบูรณาการกับการทำงานเพื่อให้นักเรียนสามารถเชื่อมโยงกับอาชีพในอนาคตหลังจากจบการศึกษาใน

ระดับอุดมศึกษา (Cooper, Orrell, & Bowden, 2010; Govender & Taylor, 2015)

ดังนั้นการจัดการศึกษาด้านอิสลามศึกษา นอกจากเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาลโดยเฉพาะในประเด็นของความเป็นไทยและความต้องการในการพัฒนาประเทศแล้ว จำเป็นจะต้องวิเคราะห์ถึงบริบทและความต้องการของคนในพื้นที่ด้วยความสมดุลระหว่างนโยบายของรัฐกับอัตลักษณ์และความต้องการของคนในพื้นที่ที่มีความเป็นมลายูมุสลิมและวัฒนธรรมเฉพาะในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความจำเป็นอย่างมาก วัฒนธรรมและบริบทของท้องถิ่นมีส่วนสำคัญในการก่อร่างแนวทางการจัดการศึกษา (Masemann, 2003) ในขณะเดียวกันปฏิเสธไม่ได้ว่าการศึกษากับการเมืองนั้นมีความสัมพันธ์กัน (Fuhrman & Elmore, 1990; Lo Bianco & Freebody, 2001) โดยทั้งสองส่วนจะต้องมีส่วนร่วมควบคู่กันเพื่อประโยชน์ต่อทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง บริบทการเรียนการสอนอิสลามศึกษาที่ผ่านมานั้นเน้นการบรรยายที่ให้ความสำคัญต่อบทบาทหลักคำสอนศาสนาและหลักการปฏิบัติเป็นหลัก (Jusoh & Jusoff, 2009) โดยให้ความสำคัญต่อการได้งานทำ หรือการมีอาชีพของผู้เรียนเป็นรอง การปรับหลักสูตรอิสลามศึกษาเพื่อให้บัณฑิตมีงานทำและมีคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคตมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนอิสลามที่ส่งเสริมให้มุสลิมทุกคนขอพรต่อพระองค์อัลลอฮ์เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งดีงามทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (Al-Qur'an, 2: 201) เพื่อให้บัณฑิตมีงานทำจำเป็นต้องบูรณาการการศึกษาด้านอิสลามศึกษากับสาระการเรียนรู้สามัญ ในขณะที่ความเข้มข้นของสาระเนื้อหาอิสลามศึกษาไม่ลดน้อยไปจากเดิม ดังนั้นการบูรณาการการสอนกับเทคโนโลยี (Göl, 2012) การพัฒนากระบวนการคิดในรายวิชาอิสลามศึกษา (Khairiyah & Faizah, 2019) รวมถึงการเชื่อมโยงกับการทำงานจึงเป็นความท้าทายในการสร้างโอกาสในการทำงานของบัณฑิตอิสลามศึกษา

การพัฒนาหลักสูตรอิสลามศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงนั้น ยังคงมีความท้าทายหลายด้านที่จะต้องก้าวข้ามให้สำเร็จ โดยเฉพาะอาจารย์ผู้สอนยังคงมีแนวความคิดที่ยึดติดกับกรอบสาระหลักสูตรแบบเดิม เช่นเดียวกับวิธีการสอน

ที่ยังคงแบบเน้นผู้สอนเป็นศูนย์กลาง (Baka & Narongraksakhet, 2009; Kuakul & Wae-useng, 2017) การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์สู่การเรียนการสอนแบบใหม่ และการเปิดใจยอมรับการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นความท้าทายต่อหลักสูตรและอาจารย์ผู้สอนเป็นอย่างมาก นอกจากนี้สถาบันอุดมศึกษาปัจจุบันต่างก็แข่งขันกันในเรื่องการผลิตงานวิจัย การจัดลำดับของมหาวิทยาลัยในระดับโลก การผลิตผลงานเพื่อตีพิมพ์ในวารสารฐานข้อมูลนานาชาติ การหาทุนวิจัย ล้วนเป็นความท้าทายที่บริบทอิสลามศึกษายังไม่ได้นำมาเป็นสาระสำคัญของกระบวนการจัดการเรียนการสอน นอกจากอาจารย์และผู้สอนอิสลามศึกษาต้องปรับเปลี่ยนการเรียนการสอนแล้ว ในขณะเดียวกันยังต้องเผชิญกับข้อกำหนดหรือนโยบายการแข่งขันข้างต้นอีกด้วย ยิ่งกว่านั้นนโยบายการศึกษาในระดับประเทศและระดับมหาวิทยาลัยให้ความสำคัญต่อศาสตร์ที่สร้างนวัตกรรมเพื่อสร้างรายได้หรือมีมูลค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าศาสตร์ด้านสังคมศาสตร์ที่เน้นคุณค่ามากกว่ามูลค่า ซึ่งอิสลามศึกษาก็เป็นหนึ่งในศาสตร์ด้านสังคมศาสตร์ที่เน้นการพัฒนาคุณค่าความเป็นคนให้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ไม่สามารถวัดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยตรงหรือสร้างรายได้แก่องค์กรได้ หลักสูตรอิสลามศึกษาจึงจำเป็นต้องพิจารณาแนวทางข้างต้นอย่างรอบด้านเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างนโยบายการพัฒนาของประเทศกับอัตลักษณ์และความต้องการของบริบทในพื้นที่

สรุปผลการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงของสังคมส่งผลต่อมโนทัศน์ทางการศึกษาทั่วโลก อิสลามศึกษาในฐานะศาสตร์หนึ่งที่เป็นองค์ความรู้ที่ถูกประทานมาผ่านตัวบทอัลกุรอานและการปฏิบัติของศาสนทูตจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยน โดยเฉพาะวิธีการสอนที่สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่อย่างไรก็ตามความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับคำสอนอิสลามในอัลกุรอานและอัลหะดีษก็ต้องยังคงอยู่และยังต้องเป็นหัวใจสำคัญของอิสลามศึกษา แต่วิธีการสอนรวมถึงสาระการเรียนรู้ร่วมสมัยเป็นประเด็นที่อิสลามศึกษาต้องนำมาพิจารณาตามช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงและบริบทสังคมในแต่ละพื้นที่ หลักสูตร

วิชาเอกอิสลามศึกษาของประเทศไทยจะต้องปรับปรุงให้สอดคล้องกับบริบทสังคมของประเทศไทยที่มุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อย รัฐบาลไทยเปิดโอกาสให้มุสลิมสามารถจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา ซึ่งเป็นไปตามรัฐธรรมนูญไทยที่ให้การคุ้มครองสิทธิการนับถือศาสนา ในขณะเดียวกันมุสลิมเองในฐานะที่เป็นพลเมืองไทยจะต้องตอบสนองนโยบายการศึกษาของรัฐบาลใดที่ไม่ขัดต่อหลักคำสอนของศาสนา มุสลิมควรสนับสนุนและมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศ ดังนั้นหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตวิชาเอกอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงบูรณาการระหว่างสาระอิสลามศึกษากับสาระวิชาสามัญทั่วไปเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของทุกภาคส่วน โดยคงไว้อัตลักษณ์สำคัญของรายวิชาอิสลามศึกษา ในขณะเดียวกันไม่ละเลยที่จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถประกอบอาชีพและมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ต่อประเทศชาติในอนาคต อย่างไรก็ตามการพัฒนาหลักสูตรอิสลามศึกษานั้นมีตัวแปรและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสียหลายด้าน จึงจำเป็นที่จะต้องร่วมกันผลักดันให้หลักสูตรสามารถดำเนินไปได้ตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาในครั้งนี้สำหรับหลักสูตรในระดับอุดมศึกษาคือการนำบทเรียนจากการสร้างความสมดุลระหว่างนโยบายการศึกษาของรัฐกับอัตลักษณ์ของศาสนาที่สามารถดำเนินการควบคู่กันได้โดยไม่ขัดแย้งกัน ซึ่งการจัดการหลักสูตรคำนึงถึงความต้องการของทุกภาคส่วนและความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่มากที่สุด สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปคือ การประเมินและติดตามการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษารวมถึงสภาพที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งควรมีการศึกษาและนำเสนอในโอกาสต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Ahmad, M., Kasmani, M. F., Sipon, S., & Saleh, N. S. S. N. (2017). Islamic science approach in higher education: the agenda on the integration of Naqli and Aqli knowledge in USIM. *Proceeding IAIN Batusangkar*, 1(1), 806-811.
- Ahyani, H., & Slamet, M. (2021). Building the Values of Rahmatan Lil'Alamin for Indonesian Economic Development at 4.0 Era from the Perspective of Philosophy and Islamic Economic Law. *Al-Ihkam: Jurnal Hukum & Pranata Sosial*, 16(1), 111-136.
- Alee, N. (2016). Factors Associated with the Decision to Study at College of Islamic Studies, Prince of Songkla University. *Academic Services Journal, Prince of Songkla University*, 27(2), 108-118.
- Arismunandar, A., Afriantoni, A., & Asmuni, A. (2019). Melayu Pattani Thailand: Muslim Minority Religion Expression In The Middle Of Non Muslim Majority. *Journal of Malay Islamic Studies*, 3(1), 63-74.
- Assalihee, M., & Boonsuk, Y. (2022). *Reforming Religion-Based Higher Education for Sustainable Development: The Case of Islamic Studies International Program at Prince of Songkla University*. In *Engagement with Sustainable Development in Higher Education: Universities as Transformative Spaces for Sustainable Futures* (pp. 67-82), Springer.

- Baka, M., & Narongraksakhet, I. (2009). The Problems and Solving of Teaching for the Islamic Private Schools in the three Southern Border Provinces. *Parichat Journal*, 22(1), 131-139.
- Bourn, D. (2018). *Understanding global skills for 21st century professions*. Springer.
- Chantani, A., & Chenshotkitti, S. (2019). Analysis of the Performance of Curriculum Standard Criteria 2015. *Journal of Management Science Review*, 21(2), 221-230.
- College of Islamic Studies. (2017). *Bachelor of Arts Program in Islamic Studies Curriculum - Revised Version 2017*. College of Islamic Studies, Prince of Songkla University.
- Cooper, L., Orrell, J., & Bowden, M. (2010). *Work integrated learning: A guide to effective practice*. Routledge.
- Cropley, A., & Knapper, C. (2021). *Lifelong Learning in Higher Education*. routledge.
- Fuhrman, S. H., & Elmore, R. F. (1990). Understanding local control in the wake of state education reform. *Educational evaluation and policy analysis*, 12(1), 82-96.
- Geisinger, K. F. (2016). 21st century skills: What are they and how do we assess them?. *Applied Measurement in Education*, 29(4), 245-249.
- Ghafar, A. (2020). Convergence between 21st century skills and entrepreneurship education in higher education institutes. *International Journal of Higher Education*, 9(1), 218-229.

- Göl, A. (2012). Constructing knowledge: An effective use of educational technology for teaching Islamic studies in the UK. *Education and Information Technologies*, 17(4), 399-416.
- Govender, C. M., & Taylor, S. (2015). A work integrated learning partnership model for higher education graduates to gain employment. *South African Review of Sociology*, 46(2), 43-59.
- Jusoh, W. N. H. W., & Jusoff, K. (2009). Using multimedia in teaching Islamic studies. *Journal of Media and Communication Studies*, 1(5), 086-094.
- Khairiyah, U., & Faizah, S. N. (2019). The effectiveness of using the Islamic integration module on the critical thinking ability of Madrasah Ibtidaiyah students. Prisma Sains: *Jurnal Pengkajian Ilmu dan Pembelajaran Matematika dan IPA IKIP Mataram*, 7(2), 180-191.
- Khalil, A. (2016). The Islamic perspective of interpersonal communication. *Journal of Islamic Studies and Culture*, 4(2), 22-37.
- Kuakul, Y., & Wae-useng, N. (2017). Problems of Academic Affairs Administration of Islamic Private Schools in Southern Border Provinces. *AL-NUR* 12(23), 123-133.
- Laeheem, K. (2012). Youth supervision based on the Islamic beliefs of Muslim leaders in three southern province communities. *Kasetsart Journal: Social Sciences*, 33(3), 454-463.
- Liow, J. C. (2009). *Islam, education, and reform in Southern Thailand: tradition & transformation*. Institute of Southeast Asian Studies.

- Lo Bianco, J., & Freebody, P. (2001). *Australian literacies*. Informing national policy on literacy education, ERIC.
- Masemann, V. L. (2003). Culture and education. In R. F. Arnone, C. A. Torres, & S. Franz (Eds.), *Comparative education: The dialectic of the global and the local* (4 ed., Vol. 2, pp. 115-132): Rawman & Littlefield Publishers, INC.
- Medrano, A. D. (2007). Islamic Education in Southern Thailand. *Islam in Southeast Asia*, 7(2), 57-60.
- Ministry of Higher Education, S., Research and Innovation, . (2021). *Higher Education Plans to Produce and Develop the Country's Manpower BE 2564 – 2570*. Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation.
- Mispani, M., Abrori, M. S., Hasyim, U. A. A., Kushendar, K., & Muslimah, M. (2021). Higher order thinking skills (HOTS) and lower order thinking skills (LOTS) on UM-PTKIN Questions on islamic religious education materials. *Jurnal Iqra': Kajian Ilmu Pendidikan*, 6(2), 239-260.
- Nasir, M., & Rijal, M. K. (2021). Keeping the middle path mainstreaming religious moderation through Islamic higher education institutions in Indonesia. *Indonesian Journal of Islam and Muslim Societies*, 11(2), 213-241.
- Nurhikmah, B., & Elihami, E. (2021). The Concept Of Worldwide Education In The Review Of Islamic Education. *Jurnal Edukasi Nonformal*, 2(1), 10-17.
- Othman, A., & Wanlabeh, N. (2012). Teachers' perspectives on leadership practices and motivation in Islamic private schools,

Southern Thailand. *Asian Education and Development Studies*, 1(3), 237-250.

Plomp, T. (2013). Preparing education for the information society: The need for new knowledge and skills. *International Journal of Social Media and Interactive Learning Environments*, 1(1), 3-18.

Saykili, A. (2019). Higher education in the digital age: The impact of digital connective technologies. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, 2(1), 1-15.

Scott, P. (2000). Globalisation and higher education: Challenges for the 21st century. *Journal of studies in International Education*, 4(1), 3-10.

Symeonidis, V., & Schwarz, J. F. (2016). *Phenomenon-based teaching and learning through the pedagogical lenses of phenomenology: The recent curriculum reform in Finland*. Paper presented at the Forum OŚwiatowe.

Thai National Statistic Office. (2018). *Survey of social, cultural and mental health conditions year 2018*. Retrieved 20 April 2021
<http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib14/News/2561/09-61/N21-09-61-1.pdf>

Thorndahl, K. L., & Stentoft, D. (2020). Thinking critically about critical thinking and problem-based learning in higher education: A scoping review. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 14(1), 1-21.

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. John Wiley & Sons.

- Voogt, J., Erstad, O., Dede, C., & Mishra, P. (2013). Challenges to learning and schooling in the digital networked world of the 21 st century. *Journal of computer assisted learning*, 29(5), 403-413.
- Zarkasih, Z., Yusuf, K. M., Hasanuddin, H., & Susilawati, S. (2019). Integration of naqli and aqli knowledge in Islamic science university of Malaysia: Concept and model. *POTENSIA: Jurnal Kependidikan Islam*, 5(2), 123-134.

ศึกษาวิเคราะห์มุมมองนักศึกษาต่อศัพท์ดัลบียะฮ์ในหนังสือพระริศะตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ ตามหลักการวะสะฎียะฮ์

Analytical Studies of Students' Perspectives on Sifat Salbiyah in Farida Tul-Faraid of Sheikh Ahmad Al-Fatani according to Wasatiyah Principles

Received: March 13, 2023 ■ Revised: May 23, 2023 ■ Accepted: June 16, 2023

อับดุลฮาดี สะบูดิง*¹ ยาฮารี กาเซ็ง*² มุหัมมัดอิดริส คือเร๊ะ³

Abdulhadee Sabuding, Yahari kaseng, Mahammadidris Duereh

¹ Ph.D. (อิสลามศึกษา), ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำคณะวิทยาการอิสลาม

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมลผู้เขียนหลัก: abdulhadee.s@psu.ac.th

Ph.D. (Islamic Studies), Assistant Professor, Lecturer of Islamic Studies, Faculty of Islamic
Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus. Corresponding Author Email:

abdulhadee.s@psu.ac.th

² M.A. (อิสลามศึกษา), นักวิชาการอุดมศึกษา คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยา

เขตปัตตานี. อีเมล: yahari.k@psu.ac.th

M.A. (Islamic Studies), Academic Higher Education (Student Affair), Faculty of Islamic

Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus. Email: yahari.k@psu.ac.th

³ Ph.D. (อิสลามศึกษา), อาจารย์ประจำสาขาวิชาอิสลามศึกษา คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์.

มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. อีเมล: m.idrisyiu@gmail.com

Ph.D. (Islamic Studies), Lecturer, Department of Islamic Studies. Faculty of Islamic Studies
and Laws. Fatoni University. Email: m.idrisyiu@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเข้าใจของนักศึกษาคณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ที่มีต่อคิฟัตสลบียะฮ์ในหนังสือฟะริตะตุลฟะรออิด 2) ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักวะสะฎียะฮ์กับความเข้าใจคิฟัตสลบียะฮ์ของนักศึกษาคณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

วิธีการศึกษา การศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดย ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความคิด และการสนทนากลุ่มนักศึกษาที่มีต่อคิฟัตสลบียะฮ์ในหนังสือฟะริตะตุลฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ กลุ่มเป้าหมายเป็นนักศึกษาคณะวิทยาการอิสลาม ชั้นปีที่ 3 ปีการศึกษา 2565 จำนวน 93 คน จากกลุ่มนักศึกษา 4 สาขาวิชา ได้แก่ อิสลามศึกษา การสอนอิสลามศึกษา เศรษฐศาสตร์และการจัดการในอิสลาม และกฎหมายอิสลาม และคัดเลือกแบบเจาะจง 30 คน ทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า 1) นักศึกษามีความเข้าใจต่อคิฟัตสลบียะฮ์ในหนังสือฟะริตะตุลฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ ซึ่งเกิดจากปัจจัยการศึกษาพื้นฐาน ตั้งแต่การศึกษาในระดับดาศิภา อิบติดาอีย มุตาวัสสิต ซานาเวีย จนถึงมหาวิทยาลัย 2) นักศึกษามีความเข้าใจคิฟัตสลบียะฮ์ที่สอดคล้องระหว่างเนื้อหาในหนังสือฟะริตะตุลฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ หลักฐานอักษริกกับนักลี 3) นักศึกษามีการยอมรับต่อคิฟัตสลบียะฮ์ในหนังสือฟะริตะตุลฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ ทั้งหลักฐานที่เป็นอักษริก ('Akli) และนักลี (Nakli) ซึ่งบ่งบอกถึงการใช้หลักวะสะฎียะฮ์

การนำผลวิจัยไปใช้ นำไปใช้ สามารถนำผลการวิจัย เป็นองค์ความรู้ และไปประกอบการเรียนการสอนในสถานศึกษาต่าง ๆ และเป็นแนวทางการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาในตำราดั้งเดิม (กิตาบบูนิง) ที่สามารถเชื่อมสัมพันธ์กับหลักฐานนักลีได้

คำสำคัญ: คิฟัตสลบียะฮ์, วะสะฎียะฮ์, นักศึกษา

Abstract

Objectives: 1. To study and analyze the understanding of Sifat Salbiyah in Faridatul-Faraid of Sheikh Ahmad Al-Fatani from the Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani campus. 2. To study and analyze the relationship between Wasatiyyah principles and the understanding of Shifat Talfaraid of Faculty of Islamic Sciences students.

Methodology: The study used qualitative research methods through brainstorming workshop discussions among student groups on Sifat Talbiyyah in the book Farida Tul-Faraid of Sheikh Ahmad Al-Fatani. The target group is 93 third-year students from the Faculty of Islamic Sciences in the academic year 2022 from 4 fields of study: Islamic Studies, Teaching Islamic Studies, Economics, and Management in Islam, and Islamic Law which is selected by purposive 30 people for data analysis by content analysis.

Research Findings: 1. Students have understood the Sifat Salbiyah in Farida Tul-Faraid of Sheikh Ahmad Al-Fatani more, which is from the factors of primary education started from Tadika, Ibtidai, Mutawassit, Sanawee to higher education. 2. Students have understood on Sifat Salbiyah according to the content of the Farida Tul-Faraid's book of Sheikh Ahmad Al-Fatani, on the evidence of Akli and Nakli. 3. Students recognized the Sifat Salbiyah in Farida Tul-Faraid of Sheikh Ahmad Al-Fatani, either from Akli or Nakli evidence.

Contribution: This study can be used for teaching at any institution and can be the guideline for delineating old Islamic books, which could be connected to the Nakli evidence.

Keywords: Sifat Salbiyah, Wasatiyyah, Student

โลกสมัยใหม่เป็นโลกที่เต็มไปด้วยการต่อสู้อันเข้มข้นทั้งในระดับปัจเจกบุคคลไปจนถึงระดับองค์กร ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับนานาชาติ เป้าหมายของการต่อสู้กันนี้ไม่พ้นเรื่องวัตถุ อำนาจ ชาติพันธุ์ และความพยายามที่จะนำความคิดของตนเองไปครอบงำผู้อื่น ซึ่งจะนำความสูญเสียมาสู่มนุษยชาติอย่างใหญ่หลวงเนื่องจากมักมีการใช้วิธีการที่รุนแรงเกินเหตุ หรือ ไม่ก็ทำหลายสารบบของคุณงามความดีและความยุติธรรมลงไปอย่างสิ้นเชิง (Binlateh, W. nd) ซึ่งอะกิดะฮ์ จะเป็นปัจจัยสำคัญในสร้างระบบการป้องกันที่จะสร้างความเสื่อมเสียดังกล่าวข้างต้น ที่มีความเชื่อมโยงระหว่างโลกนี้และโลกหน้า ที่มีผลต่อการตอบแทนคุณความดีในสิ่งที่มนุษย์ได้ปฏิบัติในโลกนี้ และสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีจำนวนไม่น้อยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับหลักอะกิดะฮ์โลกมุสลิมซึ่งมีแนวคิดที่มีความหลากหลาย การเรียนรู้ที่หลากหลายจากแหล่งและสำนักต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์ต่อสังคมมุสลิมอย่างมหาศาล ซึ่งมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ผ่านการศึกษาจากทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะการศึกษาด้านอะกิดะฮ์ ที่มุสลิมจะให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ ของการศึกษามุสลิม เนื่องจากเป็นแก่นของศาสนาอิสลาม

ศาสตร์อะกิดะฮ์เป็นศาสตร์หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการรู้จักนามของอัลลอฮ์ (อัลฮาม์) และคุณลักษณะของพระองค์ (ศิฟัต) ซึ่งการที่จะเข้าใจคุณลักษณะของพระองค์ โดยการใช้หลักการทางตรรกะวิทยา ในการหาหลักฐานทางสติปัญญาด้วยเหตุและผลในการยืนยันการมีของอัลลอฮ์ ซึ่งบรรดานักวิชาการได้แบ่งคุณลักษณะของอัลลอฮ์ ที่วายิบ (จำเป็น) ออกเป็น 4 ประเภท คือ ศิฟัตนพสัยะห์ ศิฟัตสัลบียะฮ์ ศิฟัตมะอานี และ ศิฟัตมะนาวียะฮ์ (Abdullah bin Ismail, nd) และในขณะเดียวกันยังมีบางกลุ่มที่ปฏิเสธคุณลักษณะของอัลลอฮ์ โดยยึดสติปัญญาความเข้าใจคุณลักษณะของพระองค์ในการศรัทธาเป็นหลัก เช่น กลุ่มมูอตะซียะฮ์ ที่นำโดย วาซิล บิน อะฏอฮ์ ดังนั้น ศิฟัตสัลบียะฮ์ เป็นส่วนหนึ่งของศิฟัตยัยิบ และการเรียนศิฟัตยัยิบนี้ เป็นสิ่งวายิบสำหรับมุสลิม (ตามแนวทางคอลัฟ) ซึ่งสังคมมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้ จะให้ความสำคัญ ในการเรียนศิฟัตยัยิบกับเยาวชน จะเริ่มเรียนตั้งแต่ภาคพหุภูมิ (ภาค

บังคับ) อิบตีดาอีย มุตะวาซิต ซานาวิ มหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาปอเนาะและการตอบรับของสังคมในการเรียนคิฟัตยีสิบ ได้จัดการเรียนการสอนในชุมชนให้กับผู้ใหญ่ เช่น มัสยิดและสถาบันการศึกษาปอเนาะ (สัมภาษณ์, อูสมาน ราชญานิยม, 2565) การที่สังคมตอบรับ ต่อกิฟัตสลบียะฮ์ในหนังสือฟะริตะตุลฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ เป็นสิ่งสอดคล้องกับหลักวะสะฎียะฮ์ ในด้านอะกิดะฮ์ (ความเชื่อ) ซึ่งเป็นองค์ประกอบในการทำความเข้าใจต่อหลักวะสะฎียะฮ์ คือ ความไม่สุดโต่งและความละเอียด ความละเอียดและความหย่อนยาน และหนทางที่เที่ยงตรง ดังที่อัลลอฮ์ได้กล่าวไว้ในสุเราะห์ อัลฟาติหะฮ์ ว่า

ความว่า : ขอพระองค์ได้ทรงชี้แนะเราสู่หนทางที่เที่ยงตรง คือ ทางของบรรดาผู้ที่พระองค์ได้ทรงโปรดปรานพวกเขาไม่ใช่ทางของพวกที่ถูกกริ้ว และไม่ใช่ทางของพวกเขาที่ผิด (Al fatihah : 6-7) ท่านนบีได้อธิบายทางที่ถูกกริ้วว่า หมายถึงทางที่ละเลยและหย่อนยานของพวกยะฮูดี (ยิว) และท่านได้อธิบายทางที่หลงผิดว่า หมายถึงทางที่ สุดโต่งและละเอียดของพวกนัศรอની (คริสต์เตียน) (Hanbal, nd)

ปัจจุบันสังคมมุสลิมมีการโต้แย้งระหว่างแนวคิดและความเชื่อในบางประเด็นเกี่ยวกับคุณลักษณะของอัลลอฮ์ ดังที่ปรากฏในหนังสืออัลอิสรอ์ – วัลมอีรอจญ์ ว่า “เรามีความจำเป็นที่จะต้องเชื่อว่า แท้จริงอัลลอฮ์นั้น พระองค์ คือ ผู้สร้างบรรดาชั้นฟ้า ทั้ง 7 และสถานที่ต่าง ๆ และแท้จริงพระองค์ทรงมีก่อนการสร้างบรรดาสถานที่ทั้งหลาย โดยที่พระองค์มิได้ พึ่งพาบรรดาสถานที่เหล่านั้นทั้งหมด ดังนั้น ไม่อนุญาตให้มุสลิมเชื่อว่าแท้จริงอัลลอฮ์ ทรงสถิต ณ สถานที่ใด ๆ หรือ อยู่ในทุกสถานที่ หรือ พระองค์นั้น ทรงมีอยู่ ณ ฟากฟ้า ด้วยชาติของพระองค์ หรือ ทรงพระหัตถ์อยู่บนบัลลังก์ หรือทรงสถิตอยู่ ณ ที่ว่าง หรือ พระองค์นั้น ทรงใกล้ หรือ ห่างไกลกับเราด้วยระยะทาง อัลลอฮ์ทรงบริสุทธิ์ จากสิ่งดังกล่าว หากมุสลิมคนใดที่ยึดมั่นดังกล่าวนั้น เขา คือ ผู้ปฏิเสธศรัทธา (ดกมูรตัด)” (Nabil Al Syarif , 2565) จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า นักวิชาการสะลัฟ มีทัศนะว่า คำกล่าวข้างต้นนั้นสอดคล้องกับหลักการศรัทธาในอิสลาม ในการตรงกันข้าม กลุ่มเคาะลัฟ มีทัศนะว่า เป็นสิ่งที่มูรตัด ซึ่งเป็นปัญหาทางความเชื่อศาสนาของสังคมมุสลิมมายาวนาน ในขณะเดียวกัน มี

บางกลุ่มกล่าวว่า ศิฟัต 20 เป็นหลักสูตรที่ล้มเหลว ในการเรียนเกี่ยวกับศรัทธา ต่ออัลลอฮ์ (อาลี เสือสมิง, 2013) จากคำกล่าวดังกล่าวจะเห็นได้ว่า นักวิชาการ เคาะลัฟ มีทัศนะว่า ศิฟัต 20 สอดคล้องกับหลักการศรัทธาในอิสลาม

คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ได้ เล็งเห็นถึงความสำคัญจึงได้กำหนดนโยบาย ในการแก้ปัญหาการใช้ชีวิตของมุสลิม ร่วมกัน เพื่อเป็นการเคารพในทัศนะที่แตกต่างกันบนพื้นฐานการให้เกียรติกัน จึงมี วิสัยทัศน์ ดังที่ว่า “คณะวิทยาการอิสลาม จะเป็นสถาบันชั้นนำด้านวิทยาการอิสลามที่ ยึดหลักวะสะฎียะฮ์ (อิสลามสายกลาง) ของประเทศและภูมิภาค” และมีพันธกิจเพื่อ สร้างบัณฑิตที่มีคุณลักษณะวะสะฎียะฮ์และคุณธรรมอิสลาม เพื่อพัฒนาสังคมสันติสุข ที่ยั่งยืน (คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2565) และสิ่งสำคัญ คณะวิทยาการอิสลามได้เปิดรายวิชาวะสะฎียะฮ์ ให้มีการเรียนการสอนอีกด้วยเพื่อให้ นักศึกษาทุกคนได้ตระหนักถึงหลักการวะสะฎียะฮ์ในการดำเนินชีวิตทุกมิติ โดยเฉพาะ ในเรื่องหลักอะกิดะฮ์ซึ่งเป็นแกนหลักของผู้ศรัทธาทุกคนต้องเชื่อมั่นและศรัทธา และ นักศึกษาที่เข้าเรียนส่วนใหญ่มาจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามดังนั้นผู้วิจัย เห็นว่า เป้าหมายของการเปิดรายวิชานี้ ทำให้นักศึกษาได้มีการศึกษาวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ระหว่างหลักวะสะฎียะฮ์กับความเข้าใจ ศิฟัตสลับียะฮ์ เพื่อเป็น ประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางการพัฒนานักศึกษาและบ่มเพาะแนวคิดทางสาย กลางในการใช้ชีวิตในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเข้าใจของนักศึกษาคณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ที่มีต่อศิฟัตสลับียะฮ์ในหนังสือฟะริดะตุลฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ

2) ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักวะสฎียะฮ์กับความเข้าใจ
คิฟัตสลบียะฮ์ของนักศึกษาคณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยา
เขตปัตตานี

กรอบแนวคิด

1. แนวคิดวะสฎียะฮ์ในมิติความเชื่อ

อะกิดะฮ์อิสลาม เป็นความเชื่อมั่นและศรัทธาที่มีการเชื่อมสัมพันธ์ในการ
มองโลกและชีวิต ซึ่งเรียกว่า “กระบวนทัศน์อิสลาม” เป็นกระบวนทัศน์ที่ยืนยมนับ
ถึงกลางของบรรดาข้อความคิดทั้งหมด ซึ่งความคิดต่าง ๆ ในยุคสมัยใหม่มุ่งให้
ความสำคัญแก่วัตถุอย่างสุดโต่ง มองหาความสุขของชีวิตโลกนี้อย่างทุ่มเท มุ่งเน้นการ
แยกส่วนชีวิต ยกตนขึ้นเป็นองค์อภิปิทยในการเข้าถึงความรู้ ความจริง และความงาม
โดยไม่ต้องพึ่งพาสิ่งอื่นใด แม้แต่พระองค์ก็ตาม แต่อิสลามยังคงให้ความสำคัญแก่มิติ
ทางจิตวิญญาณเป็นด้านหลัก โดยไม่ลดทอนความสำคัญของวัตถุแต่อย่างใด ยังคงเน้น
ให้หาความสุขจริงในโลกหน้าโดยไม่ตัดรอนความสุขอันพึงมีในโลกนี้ ยังคงเรียกร้อง
สู่การมองชีวิตแบบองค์รวม โดยไม่ได้ละเลยส่วนปลีกย่อยของชีวิตแต่ประการใด และ
อิสลามวางตำแหน่งแห่งหนของมนุษย์ไว้อย่างเหมาะสม โดยให้สติปัญญาทำงาน
ร่วมกับคำวิจารณ์จากอัลลอฮ์ พระผู้เป็นเจ้าของในการบรรลุสู่ความหมายแท้จริงของการ
เป็นมนุษย์ ความรู้ ความจริง และความงาม ซึ่งเป็นทั้งการยอมรับในศักยภาพของ
สติปัญญาในตัวมนุษย์ และยืนยันในข้อจำกัดของสติปัญญาไปในตัว ว่าไม่สามารถ
บรรลุสู่สัจธรรมได้เพียงลำพัง กระบวนทัศน์จึงเป็นฐานสำคัญสูงสุดในการเลือกก่อรูป
ชีวิตและสังคมของเรา หากกระบวนทัศน์นี้มีคุณภาพสูง ชีวิตและสังคมก็ย่อมมี
คุณภาพสูงตามไปด้วย แต่หากกระบวนทัศน์มีความเป็นเอนเอียง ก็จะทำให้ชีวิตและ
สังคมเบี่ยงเบนไปด้วย (Binlateh, nd) ซึ่งสามารถวิเคราะห์และพิจารณาได้ ดังนี้

1.1 คุณภาพในการศรัทธาต่ออัลลอฮ์ การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ โดยเชื่อมั่น

ว่าพระองค์คือผู้ทรงสมบูรณ์ ทรงอำนาจเหนือทุกสรรพสิ่ง คือผู้ทรงรังสรรค์ ทรงเนรมิต ทรงบริหารจัดการทุกสภาวะ ทั้งการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และการแตกดับ การหยุดนิ่งและการเคลื่อนไหว โดยไม่มีสิ่งใดร่วมเป็นภาคีกับพระองค์ในความสมบูรณ์นี้ ทำให้การดำเนินชีวิตของผู้ศรัทธาดำรงอยู่ด้วยความสมดุลอย่างที่สุด เนื่องจากความสำนึกในเอกภาพแห่งองค์นำสู่เอกภาพแห่งการดำรงชีวิต เอกภาพแห่งองค์พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงสมบูรณ์ ทำให้สามารถมองโลกและชีวิตอย่างเป็นองค์รวมได้เนื่องจากในฐานะเป็นผู้ทรงรอบรู้ ทรงปรีชาสามารถและทรงอำนาจเหนือทุกสรรพสิ่ง การรังสรรค์ของพระองค์จึงเป็นไปอย่างบรรสานสอดคล้องทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปตามกฎของจักรวาลที่ทรงกำหนด ไม่มีอะไรที่ขัดแย้งกันหรือสวนทางกับกฎของจักรวาลนี้ การปฏิเสธอัลลอฮ์ จึงนำไปสู่ชีวิตที่ไร้คุณภาพ และก่อเกิดการแยกส่วนที่ไม่อาจปะติดปะต่อได้

1.2. การยึดมั่นต่อพระองค์ระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม การถือวัตถุเป็น

ความจริงสูงสุด ทรงอิทธิพลในการเข้าถึงความจริงของพระองค์ เนื่องจากผู้คนมักจินตนาการให้พระองค์ปรากฏออกมาในรูปทรงต่าง ๆ แล้วจึงลงมือกราบไหว้บูชาเป็นสื่อกลางเพื่อนำไปสู่องค์พระผู้เป็นเจ้า ซึ่งสื่อกลางที่เป็นวัตถุเหล่านี้ก็มักจะกลายเป็นตัวขัดขวางมิให้บุคคลเข้าถึงแก่นแท้ของการศรัทธาต่อผู้เป็นเจ้าจนได้ ดังอัลกุรอานบอกเล่าความเชื่อของอาหรับยุคป่าเถื่อน มีความว่า “พึงรู้เถิด ศาสนาอันบริสุทธิ์ย่อมเป็นของอัลลอฮ์เพียงผู้เดียว ส่วนบรรดาคนที่ไปยึดถือสิ่งอื่นมา เป็นผู้จัดการชีวิตนั้นมักอ้างว่า เรากราบไหว้สิ่งเหล่านั้น มิใช่เหตุผลอื่นใดเพียงแต่เพื่อให้พวกมันนำเราใกล้ชิดอัลลอฮ์มากขึ้น (Azzumar: 3) ซึ่งการค้นหาคำความจริงตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในโลกตะวันตก ได้นำไปสู่การปฏิเสธพระผู้เป็นเจ้า และปฏิเสธบทบาทของศาสนา ด้วยเหตุผลสำคัญคือ พระเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ โดยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ นับเป็นความคิดสุดโต่งอย่างหนึ่ง เพราะต้องการนำ

กระบวนการทางวัตถุอันเกิดจากความคิดอ่านของมนุษย์ ซึ่งเต็มไปด้วยข้อจำกัดมากมาย ไปห่อคลุมสิ่งที่ยิ่งใหญ่เหนือมิติแห่งวัตถุและสถิตอยู่พ้นข้อจำกัดใด ๆ แสดงถึงการให้น้ำหนักกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมซึ่งสัมผัสได้จนเกินขอบเขต จนดูเหมือนความจริงทั้งหลายจักหาได้เฉพาะในวัตถุเท่านั้น ที่จริงอิสลามเป็นศาสนาที่ยืนอยู่บนจุดกึ่งกลางระหว่างการให้ความสำคัญกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อัลกุรอานสอนให้รู้ว่า องค์อัลลอฮ์ พระผู้เป็นเจ้าทรงดำรงอยู่ด้วยพระสิริลักษณ์ต่าง ๆ ที่แสดงถึงความสมบูรณ์อย่างแท้จริง แต่การเข้าถึงพระองค์ต้องไม่ใช้การจินตนาการออกมาเป็นรูปร่างใด ๆ ทั้งนี้เพราะพระองค์นั้นไม่มีสิ่งใดไปเสมอเหมือนดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัส มีความว่า “ไม่มีสิ่งใดที่เทียบเคียงหรือสามารถเปรียบเทียบกับพระองค์ได้ พระองค์เป็นผู้ไดยิน และเป็นผู้มองเห็น (อัซซุรอ 11) แม้จะทรงไดยินและทรงเห็น แต่ก็มีได้หมายความว่า จะทรงมีพระกรรมเหมือนที่มนุษย์มี แม้จะทรงเห็น แต่ก็มีได้หมายความว่า จะทรงมีพระเนตรอย่างที่มนุษย์มี การไดยินของพระองค์ครอบคลุมทั้งสิ่งที่มีเสียงและไร้เสียง ไดยินทั้งคำพูดที่ออกจากปากและคำที่อยู่ในใจ ทรงมองเห็นทั้งสิ่งที่เกิดแล้ว กำลังบังเกิด และสิ่งที่จะเกิดในอนาคต เพราะ ณ พระองค์ไม่มีทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต อิสลามจึงมิใช่ศาสนาที่เอารูปธรรมแห่งวัตถุมาจินตนาการถึงพระเจ้า และมีใช้ศาสนาที่บูชาพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่รู้ว่ามีพระองค์มีสิริลักษณ์อะไรบ้าง ผู้ที่พยายามเอามิติของวัตถุไปเทียบเคียงองค์พระผู้เป็นเจ้าเรียกว่า “มุซิบิยะฮ์” หรือ “มุญัสสิมะฮ์” ซึ่งไม่ถือว่าอยู่ในแนวทางของอิสลามแต่อย่างใด ส่วนกลุ่มที่ปฏิเสธพระสิริลักษณ์ของอัลลอฮ์ ทั้งหมด ได้แก่ กลุ่มมูอะซียะฮ์และกลุ่มญะฮีมียะฮ์ ก็ถือเป็นความสุดโต่งเช่นกัน เนื่องจากการบูชาพระเจ้าที่ไม่มีพระสิริลักษณ์ใด ๆ ติดตัวเลยไม่มีพระเนตรไม่มีการมองเห็น และไม่มีการไดยิน กระบวนทัศน์อิสลาม เช่นนี้ นำไปสู่แนวปฏิบัติที่ยืนอยู่บนจุดกึ่งกลางของความสุดโต่งสองขั้ว ขั้วหนึ่งบูชาวัตถุและรูปลักษณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์จินตนาการขึ้นเพื่อแทนองค์พระผู้เป็นเจ้า โดยอิสลามห้ามการกราบไหว้บูชารูปลักษณ์ใด ๆ แต่ให้เข้าถึงพระองค์ผ่านการใช้สติปัญญาพินิจตรึก

ตรงความเป็นไปของสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งสามารถสะท้อนการดำรงอยู่ของพระองค์ และชี้ให้เห็นถึงพระสิริลักษณะอันงดงามสมบูรณ์ได้ อีกทั้งกลับให้กราบกรานนอบน้อมต่อพระองค์โดยตรง ไม่ต้องผ่านบุคคลใดหรือรูปลักษณะอะไรทั้งสิ้น

จุดกึ่งกลางของอิสลามระหว่างการใช้สติปัญญากับการเชื่อฟังตัวบทแห่งบทบัญญัติ การใช้สติปัญญาของมนุษย์เป็นองค์อภิปัตย์ในการเข้าถึงความรู้ ความจริง และความงาม จึงเป็นภาวะสุดโต่งอย่างหนึ่ง อันนำไปสู่การปฏิเสธบทบาทของศาสนาปฏิเสธพระผู้เป็นเจ้าและบริหารกิจการต่าง ๆ โดยใช้สติปัญญาของมนุษย์แต่เพียงลำพัง ซึ่งเป็นต้นเหตุของปัญหาความเสื่อมทรามต่าง ๆ ในสังคมทุกวันนี้ เนื่องจากสติปัญญามีข้อจำกัดดังได้กล่าวล่วงมาแล้ว การก้าวล่วงไปในพื้นที่ซึ่งเกินกำลังสติปัญญาหยั่งถึง ทำให้ผลลัพธ์ที่ตามมามีลักษณะแยกส่วนชีวิตของมนุษย์ออกเป็นเสี่ยง ๆ บางส่วนได้รับการพัฒนาจนเกินขีด ขณะที่อีกบางส่วนไม่ได้รับการดูแล เนื่องจากปัญญาไม่สามารถรับรู้รายละเอียดในส่วนนั้นได้ เช่น การพัฒนาในเชิงวัตถุที่ก้าวล้ำนำหน้าการพัฒนาเชิงจิตวิญญาณไปมาก จนก่อเกิดความเสื่อมโทรมทั้งด้านสังคม และสิ่งแวดล้อมตามมาเหลือคณานับ อีกด้านหนึ่ง การที่ผู้คนนับถือศาสนาตามแบบอย่างบรรพชนโดยไม่ใช้สติปัญญาไตร่ตรองก็สร้างปัญหาตามมามากมายเช่นกัน ที่สำคัญคือ ทำให้ศาสนาไม่สามารถรองรับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ บนโลกได้ การไม่เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของคนรุ่นเก่า ทำให้คนรุ่นใหม่มองศาสนาเป็นเรื่องล้าหลัง คร่ำครึ และปฏิบัติตนเป็นคนของโลกอย่างเต็มรูปแบบ กล่าวคือ มีชีวิตอยู่เพื่อโลกนี้และไม่มีเป้าหมายอะไรจริงจังในโลกหน้า ซึ่งการนับถือศาสนาโดยไม่ใช้สติปัญญา ที่จริงก็เหมือนการปฏิบัติตามจารีตประเพณีทั่วไป ซึ่งไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตมากนัก เป็นการเน้นหนักเฉพาะพิธีกรรม โดยไม่พยายามเข้าใจอิกมะฮ์ (วิทยปัญญา) แห่งอิบาดะฮ์ (การถวายสักการะแด่อัลลอฮ์) ผลพวงที่ตามมา คือ ความเคร่งต่ออิบาดะฮ์ที่ขาดการเสริมต่อด้วยอิห์ซาน (การสร้างคุณงามความดี) อันเป็น

สัญลักษณ์บ่งชี้ถึงความงามแห่งชีวิตอย่างแท้จริง ไม่เอนไปทางสติปัญญาอย่างสุดกู่ และไม่เอนไปทางข้อความศาสนบัญญัติอย่างตกขอบ แต่ใช้สติปัญญาในขอบเขตที่อิสลามอนุญาตในเรื่องปลีกย่อยของชีวิต โดยอนุญาตให้ผู้รู้ทำการอิติฮาด (วินิจฉัย) ในส่วนของข้อความศาสนบัญญัติที่เป็นมุตะฮาบีฮาด หรือในประเด็นที่ไม่มีข้อความใดระบุไว้ ขณะที่ยอมสยบอย่างสิ้นเชิงต่อหลักกรรมและบทบัญญัติที่เป็นมุหะกมาตโดยไม่ใช้สติปัญญาหรือเหตุผลของตนไปก้าวล่วงล่วงเกิน นับเป็นดุลยภาพที่ทำให้มุสลิมสามารถธำรงรักษาคุณค่าแห่งชีวิตไว้ได้อย่างมั่นคงมิแปรเปลี่ยนขณะเดียวกันก็สามารถรองรับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในโลกได้โดยไม่สูญเสีย คุณค่าเหล่านั้น (Binlateh, nd)

แนวคิดสะลัฟและเคาะลัฟ

อับดุลสุโก ดินอะ (2557) ได้สรุปเกี่ยวกับแนวคิดสะลัฟและเคาะลัฟว่า ทั้งสองแนวคิดนี้มีจุดร่วมและจุดต่างกัน ดังนี้

Ibn jamaah, Muhammad Ibrahim (1990) กล่าวว่า สะลัฟ หมายถึง บรรดาอุลาม่าฮ์ที่ได้รับมรดกจากท่านเราะสูล (คืออัลลลอฮะอูลัยฮิวะสลัลัม) ในเรื่องสั่งธรรมความรู้และหลักศรัทธาซึ่งมีชีวิตอยู่ในศตวรรษแรกของอิเราะฮ์ศักราช เป็นอุลาม่าฮ์ระดับชั้นนำในด้านฟิกฮ์ (นิติศาสตร์อิสลาม) หะดีษ (วจนะศาสนา) ตัฟสีร (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) และวิชาอื่น ๆ ที่สานุศิษย์ ผู้เจริญรอยตามแนวทางของพวกเขาไม่ว่าจะสมัยนั้นหรือหลังจากนั้น และ Khalifah al-Tamimi (1996) กล่าวว่า นิยามคำว่า สะลัฟ ซึ่งบรรดาอุลาม่าฮ์มีทัศนะที่แตกต่างกัน ในเรื่องกำหนดระยะเวลาของบรรดาสะลัฟ บางทัศนะมีความเห็นว่า เฉพาะสมัยของบรรดาเคาะฮาบะฮ์ บางทัศนะมีความเห็นว่า สมัยเคาะฮาบะฮ์และอิตตาบียีน บางทัศนะมีความเห็นว่า สมัยเคาะฮาบะฮ์และตาบียีน บางทัศนะมีความเห็นว่า สมัยเคาะฮาบะฮ์ ตาบียีน และตาบิอิต ตา-บียีน แต่บทสรุปของบรรดาอุลาม่าฮ์ส่วนใหญ่ได้นิยามคำว่า สะลัฟ หมายถึง บรรดากัลยาชนผู้มีชีวิตอยู่ในช่วง 3 ศตวรรษแรกของอิสลาม ในขณะเดียวกัน นิยามคำว่า เคาะลัฟ หมายถึง บรรดาอุลาม่าฮ์ที่ชีวิตอยู่หลังสาม

ศตวรรษแรกของอิสลาม ที่เป็นระดับแกนนำและได้รับการยอมรับในด้านฟิกฮ์ (นิติศาสตร์อิสลาม) หะดีษ (วจนะศาสนา) อุศูลุดดีน และวิชาอื่น ๆ และ Jad Hijazi (1992) กล่าวว่า เคาะลัฟ คือ อุลาม่าอ์กลุ่มที่มีทักษะต่อโอการอัลกุรอานและหะดีษที่เกี่ยวกับศิฟาตอัลลอฮ์ จะต้องตีความ ให้เหมาะสมกับคุณลักษณะของพระองค์ อัลลอฮ์ อันเนื่องมาจากคุณลักษณะของพระองค์นั้นแตกต่างกับสรรพสิ่ง (มัลลูค) ในขณะที่โอการอัลกุรอานและหะดีษที่เกี่ยวกับศิฟาตอัลลอฮ์นั้น เป็นนัย จำเป็นต้องตีความ

จุดร่วมระหว่างสะลัฟและเคาะลัฟ พบว่า มี 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ทั้งสองแนวคิดต่างศรัทธาต่อโอการและหะดีษศิฟาตที่มีความหมายเป็นนัยทุกโอการและหะดีษว่ามาจากอัลลอฮ์ (สุบฮานะฮฺวะตะอาลา) และเราะสุล (คือลัลลุลลอฮฺอะลยิฮิ วะสลัลม) 2) ทั้งสองแนวคิดอึดตันซีย์ (ให้ความบริสุทธิ์) คุณลักษณะของอัลลอฮฺจากการนำไปเปรียบเทียบให้เสมอเหมือนกับสิ่งที่ถูกสร้าง หรือสรรพสิ่งทั้งมวล เช่น อัลลอฮฺทรงอิสติวอา์ (ประทับบนบัลลังก์ มือของอัลลอฮฺทรงอยู่เหนือมือของมนุษย์ ทุกสรรพสิ่งเสื่อมสลาย ยกเว้นหน้าของอัลลอฮฺ เป็นต้น ทั้งสองแนวคิดปฏิเสธการประทับมือและหน้าของอัลลอฮ์ (สุบฮานะฮฺวะตะอาลา) ว่าเหมือนกับการประทับพระหัตถ์ (มือ) พระพักตร์ (หน้า) ของกษัตริย์หรือมนุษย์ หรือสิ่งที่ถูกสร้างทั้งมวล

จุดต่างระหว่างสะลัฟและเคาะลัฟ พบว่า แนวคิดสะลัฟจะอธิบายตามความหมายที่ปรากฏและดัฟวีด (มอบหมาย) ความรู้ที่แท้จริงของคำดังกล่าวให้กับอัลลอฮ์ (สุบฮานะฮฺวะตะอาลา) เช่น แนวคิดสะลัฟจะกล่าวว่า "อิสติวอา์ หมายถึง การประทับ จะไม่ตีความเป็นอย่างอื่น แต่สภาพเป็นจริงอย่างไรไม่มีใครรู้" ในขณะที่เคาะลัฟ จะตีความโอการและหะดีษเกี่ยวกับศิฟาตอัลลอฮฺทรงอิสติวอา์ เช่น อัลลอฮฺทรงอิสติวอา์ ในที่นี้หมายถึง การปกครอง (การบริหาร การจัดการ การปกครองมัลลูค)

ความแตกต่างทางความคิดระหว่างสะลัฟและเคาะลัฟ เป็นเรื่องปลีกย่อยของศาสนา พบว่า ความแตกต่างระหว่างแนวคิดทั้งสองเป็นความแตกต่างในแง่

วิชาการ ซึ่งทั้งสองแนวคิดมีความคิดตรงกันในเรื่องหลักใหญ่ ๆ ของหลักศรัทธา ส่วนที่แตกต่างกันนี้ ถือว่าเป็นเรื่องปลีกย่อยเท่านั้น

แนวทางสายกลางในระหว่างสลัฟและเคาะลัฟ พบว่า การกลับไปหาอัลกุรอานและหะดีษ การกลับไปศึกษาแนวทางของกัลยาณชนมุสลิมที่มีชีวิตอยู่ในสามศตวรรษแรกของอิสลาม เพื่อทราบข้อเท็จจริงว่าแนวทางของคนเหล่านั้น ยึดมั่นในความเป็นพ้องกัน มีการปรึกษาหารือระหว่างอุลาม่าอ์ ที่มีแนวคิดที่แตกต่างกัน มืองค์กรประสานความร่วมมือระหว่างกัน ให้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก โดยเฉพาะสำนักจุฬาราชมนตรี การยอมรับความแตกต่างทางความคิดเห็นระหว่างอุลาม่าอ์ และแสวงหาจุดร่วม สงวนจุดต่าง เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งในการอยู่ร่วมกันในสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับ อัลลอฮ์และคุณลักษณะของพระองค์

อัลลอฮ์ คือ อัลดมัน (Dzat Allah) ที่สมบูรณ์ ผู้ทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก หมายถึง อัลดมันที่สมบูรณ์ยิ่ง และอัลลอฮ์ทรงมีคุณลักษณะของพระองค์ (คิฟัต) ที่สมบูรณ์สำหรับพระองค์ ซึ่งมีความแตกต่างกับสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ส่วนคุณลักษณะของพระองค์คือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอัลดมันของพระองค์ ซึ่งมีความเหมาะสมกับความสูงส่งของพระองค์ อัลดมันและคุณลักษณะของพระองค์ ไม่สามารถอธิบายถึงรูปแบบและคุณสมบัติต่าง ๆ ได้ มนุษย์และสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มี จะไม่เหมือนกับอัลดมันของพระองค์ เช่นเดียวกัน คุณลักษณะของพระองค์ จะไม่ทรงเหมือนเป็นอันขาดกับมนุษย์และสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่เช่นกัน (CHAM, Hamzah, S.Ag., 2016) ส่วน Burhanuddin Banta Cut (2011) กล่าวว่า คิฟัตที่วาญิบสำหรับอัลลอฮ์ 20 ประการ คือ 1) วูญุด wujud), 2) กิดัม (Qidam), 3) บะกออ์ (Baqa'), 4) คิฟัตมุคอลละพะดุฮ์ ลิลหะวาดิฮ์ (Mukhalafatul lil hawadis), 5) คิฟัตกียามูฮ์บีนัฟลีย (Qiyamuhu binafsih), 6) คิฟัตวะห์ดะเหนียะฮ์ (Wahdaniyah), 7) คิฟัตอัลกุฎรอต (Qudrat), 8) คิฟัตอิรอตต (Iradat), 9) คิฟัตอิลมุ ('Ilmu), 10) คิฟัตหะยาต (Hayat) , 11) คิฟัตซะมีอ์ (Sami'), 12) คิฟัตบะศอร (bashar), 13) คิฟัตกาลาม (Kalam), 14) เกานุ

ฮุกอดีรอน (Kaunuhu Qadiran) 15) เกานูฮุมูรีดัน (Kaunuhu Muridan) 16) เกานูฮูอะลิมัน (Kaunuhu 'Aliman) 17) เกานูฮูหัยยัน (Kaunuhu Hayyan) 18) เกานูฮูสะมีอัน (Kaunuhu sami'an) 19) เกานูฮูบะศีรอน (Kaunuhu Bashiran) 20) เกานูฮูมุตะกัลลิมัน (Kaunuhu Mutakalliman) ซึ่งศัพท์ที่ว่าญิบสำหรับอัลลอฮ์นี้ จะแบ่งออกเป็น 4 ประเภท (Azra, Azyumardi, dkk. 2002) คือ

หนึ่ง ศิฟตุนัฟสียะฮ์ (Nafsiah) หมายถึง การมีของอัลลอฮ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ไม่สามารถแยกออกจากอัตมัน (ชาติ) ของพระองค์ จะมีคุณลักษณะเดียวเท่านั้น คือ วูญุด (wujud) หมายถึง อัลลอฮ์ทรงมี

สอง ศิฟตัสลับียะฮ์ Salbiyyah หมายถึง ศิฟตชาติ คือ การปฏิเสธคุณลักษณะที่ไม่ควรมีกับคุณลักษณะของอัลลอฮ์ เพราะว่าเป็นคุณลักษณะนี้มีเฉพาะพระองค์เท่านั้น ซึ่งศิฟตัสลับียะฮ์ มี 5 คุณลักษณะ ได้แก่ 1) ศิฟตกิดัม (Qidam) หมายถึง อัลลอฮ์ทรงดังเดิม 2) ศิฟตบะกออ์ (Baqa) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงถาวร 3) ศิฟตมุคอลละพะตุฮูลิลหะวาดีซ (Mukhalafatul lil hawadis) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงแตกต่างกับของใหม่ 4) ศิฟตกียามูฮูตาอาลาบินัฟลิส (Qiyamuhu binafsih) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงดำรงด้วยพระองค์เอง 5) ศิฟตวะหะดะเนียฮ์ (Wahdaniyah) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงเอกะ

สาม ศิฟตมะอานีย์ หมายถึง คุณลักษณะต่าง ๆ ที่อยู่กับอัตมัน (ชาติ) ของพระองค์และเป็นคุณลักษณะที่สมบูรณ์ต่อพระองค์. ซึ่งศิฟตมะอานีย์ มี 7 คุณลักษณะ ได้แก่ 1) ศิฟตอัลกุดรอต (Qudrat) หมายถึง การมีอานุภาพอัลลอฮ์ 2) ศิฟตอิรอตต์ (Iradat) หมายถึง ความประสงค์ของอัลลอฮ์ 3) ศิฟตอิลมุ (Ilmu) หมายถึง การรอบรู้ของอัลลอฮ์ 4) ศิฟตหะยาต (Hayat) หมายถึง การมีชีวิตของอัลลอฮ์ 5) ศิฟตสะมีอ์ Sami' หมายถึง การได้ยินของอัลลอฮ์ 6) ศิฟตบะศอร (basa) หมายถึง การเห็นของอัลลอฮ์ 7) ศิฟตกะลาม (Kalam) หมายถึง การตรัสของอัลลอฮ์

สี่ คิฟัตมะฮ์นะวียะฮ์ คือ คุณลักษณะที่ถือว่าทรงมีทางสติปัญญา (อิติบารีย์) เนื่องจากอัลลอฮ์ผู้ทรงมีคิฟัตมะฮ์อันนี้ ซึ่งมีเจ็ดคุณลักษณะ ได้แก่ 1) เกานูฮ์ฮัยยาน (Kaunuhu Hayyan) หมายถึง การที่อัลลอฮ์ทรงประสงค์ 2) เกานูฮ์มุอาลิมัน (Kaunuhu ‘Aliman) หมายถึงการที่อัลลอฮ์ทรงรู้ 3) เกานูฮ์กูดีรอน (Kaunuhu Qadiran) หมายถึง การที่อัลลอฮ์ทรงมีความสามารถ 4) เกานูฮ์มูริดัน (Kaunuhu Muridan) หมายถึง การที่อัลลอฮ์ทรงมีความประสงค์ 5) เกานูฮ์สะมีอัน (Kaunuhu sami‘an) หมายถึง การที่อัลลอฮ์ทรงได้ยิน 6) เกานูฮ์บะศีรอน (Kaunuhu Bashiran) หมายถึง การที่อัลลอฮ์ทรงได้เห็น 7) เกานูฮ์มูตะกัลลิมัน (Kaunuhu Mutakalliman) หมายถึง การที่อัลลอฮ์ทรงตรัส

ซึ่งท่านอับดุลรออูฟ ได้กล่าวในตำราของท่านที่ชื่อว่า ‘Umdat al-Muhtajin, เกี่ยวกับคิฟัต ๗ ที่ว่าจำเป็นสำหรับอัลลอฮ์ทั้ง 4 ประการข้างต้นว่า คิฟัตดังกล่าวมิใช่เป็นสิ่งใหม่ แต่เป็นสิ่งมีอยู่แล้วในกลุ่มอะหลุสุนนะฮ์ อันเป็นคำสอนรากฐานของมุสลิมในการศึกษาอะกิดะฮ์ซึ่งนักวิชาการได้มาอธิบาย ขยายความเพิ่มเติม จากทัศนะต่าง ๆ ก่อนหน้านี้ (Abdurrauf, 1980)

แนวคิดวะสะฎียะฮ์เกี่ยวกับคิฟัตสลับียะฮ์

คิฟัตสลับียะฮ์ หมายถึง การปฏิเสธสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เหมาะสมกับอัลลอฮ์ คิฟัตที่ว่ายิบกับอัลลอฮ์ ที่เกี่ยวกับสลับียะฮ์ครอบคลุม 5 คุณลักษณะ คือ คิฟัตกิติกัม คิฟัตบากอ์ คิฟัตมุกอลละพะตุฮูลิทหะวาติษ คิฟัตกิยาญูบีนฟีลีย คิฟัตวะหฺดะเหนียะฮ์ แท้จริงคิฟัตสลับียะฮ์ ไม่ใช่เฉพาะ 5 คุณลักษณะที่ไม่เหมาะสมกับพระองค์ดังกล่าวข้างต้น แท้จริงยังมีอีกหลายคิฟัตที่ไม่เหมาะสมกับพระองค์ แต่เหตุผลที่นักวิชาการได้เลือกมา 5 คุณลักษณะนี้เพราะว่าเป็นหลักพื้นฐานในการปฏิเสธที่บรรดานักวิชาการได้ผนวกเข้ามาในกลุ่มสลับียะฮ์ ซึ่งจะมายืนยันบ่งบอกถึงการมีคิฟัตที่มีต่อพระองค์ มี 5 คุณลักษณะ 1) คิฟัตกิติกัม (Qidam) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงดั้งเดิม 2) คิฟัตบากอ์ (Baqa) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงถาวร 3) คิฟัตมุกอลละพะตุฮูลิ

หะวาดิษ (Mukhalafatul lil hawadis) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงแตกต่างกับของใหม่ 4) ศิฟัตกิยามูฮูบินัฟลิส (Qiyamuhu binafsihi) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงดำรงด้วยพระองค์เอง 5) ศิฟัตวะหะดะเนียฮ์ (Wahdaniyah) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงเอกะ (Cham, Hamzah, S.Ag. 2016., Dahlan, Abd Latif, 2016., Azra, Azyumardi, dkk. 2002.)

1) ศิฟัตกิดัม (Qidam) หมายถึง คุณลักษณะที่อัลลอฮ์ทรงดั้งเดิม

เชีคอัหมัด อัลฟาฏอนียฺ ได้อธิบาย ศิฟัตกิดัม ในตำราของท่าน ว่า ศิฟัตกิดัม (Qidam) หมายถึง อัลลอฮ์ทรงดั้งเดิม หมายความว่า ชะตาและการมีของพระเจ้ามาก่อนและไม่ได้มีอะไรมาก่อนชะตา (ไม่มีจุดเริ่มต้นสำหรับพระองค์) สำหรับพระองค์จะไม่มีความหมายด้วยคำ ไม่มี (อะดัม) ตรงกันข้ามกับคำว่า ใหม่ (หลักฐาน) อัลลอฮ์ทรงดั้งเดิม ถ้าพระองค์มีจุดเริ่มต้น ก็หมายความว่าต้องมีผู้สร้างพระองค์ ถ้าพระองค์ถูกสร้างสิ่งขึ้นมา ก็หมายความว่าพระองค์เป็น สิ่งใหม่ (หาดิษ) เช่นเดียวกับสิ่งถูกสร้างอื่น ๆ ทุก ๆ สิ่งใหม่มักจะเริ่มจาก คำว่าไม่มี แน่แน่นอนถ้าเป็นเช่นนั้น แสดงว่าพระองค์ต้องการผู้สร้าง ซึ่งเป็นสิ่งเป็นไปไม่ได้สำหรับพระองค์ ในทำนองเดียวกัน ถ้าหากว่ามี การสืบทอดหมุนเวียนเป็นวัฏจักร (ดูร) หรือ มีความสืบทอดกันอย่างต่อเนื่อง (ตะสัลสุล) ก็จะถือว่าเป็นใหม่ (มัจลุ) ถ้าเป็นเช่นนั้นพระองค์ก็จะมีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดอย่างแน่นอน ซึ่งถือว่าเป็นไปไม่ได้ (มุสตะฮิล) สำหรับพระองค์ เพราะว่าพระองค์มีศิฟัตกิดัมคือคุณลักษณะที่ทรงมีกับอัลลอฮ์ทรงดั้งเดิม (เชีคอัหมัด อัลฟาฏอนียฺ อัลฟาฏอนียฺ อัลฟาฏอนียฺ, มปป)

ส่วนหลักฐานที่เป็น ตัวบทบัญญัติ (ตาลีล นักลี) อัลลอฮ์ได้ตรัสมีความว่า พระองค์ทรงเป็นองค์แรก (ไม่มีสิ่งใดก่อนพระองค์) และองค์สุดท้าย (ไม่มีสิ่งใดหลังพระองค์) และทรงเปิดเผยและทรงเร้นลับ และพระองค์เป็นผู้ทรงรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง. (Al Hadid: 3)

2) คิฟัตบากอฮ์ (Baqa) หมายถึง อัลลอฮฺทรงถาวร

เชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ ได้อธิบายคิฟัตบากอฮ์ในตำราของท่านว่า อัลลอฮฺทรงถาวร ความว่า การไม่มีสิ้นสุดของการมีพระองค์ การมีของพระองค์จะไม่แทรกด้วยคำว่า ไม่มี (อะดัม) และเป็นไปไม่ได้ (มุสตาหิล) สำหรับพระองค์ กับคำว่า ดับสูญ หรือสูญสลาย (ฟะนَاء) และหลักฐานทางสติปัญญา (ดะลิล อักลีย) อัลลอฮฺทรงถาวร แต่ว่าถ้าพระองค์ ดับสูญหรือสูญสลาย แท้จริง เป็นสิ่งใหม่ เนื่องจากว่า ทุก ๆ สิ่งใหม่นั้นย่อมมีและไม่มีก็ได้ ดังนั้นในเมื่อสิ่งใหม่นั้นย่อมมีและไม่มีก็ได้ นั้น แน่นนอน มันคือสิ่งใหม่ และสิ่งใหม่สำหรับพระองค์นั้น เป็นไปไม่ได้ (มุสตะหิล) เมื่ออัลลอฮ์นั้นทรงดั้งเดิมแล้ว อัลลอฮ์ก็ทรงถาวร และเมื่ออัลลอฮ์ทรงถาวร เป็นไปไม่ได้ (มุสตะหิล) ที่จะดับสูญหรือสูญสลาย (เชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์, มปป.)

หลักฐานจากตัวบท (ดะลิล นักลีย) ในอัลกุรอาน ดังที่อัลลอฮฺทรงตรัสมีความว่า: และอย่าวิงวอนขอต่อพระเจ้าอื่นคู่เคียงกับอัลลอฮฺ ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระองค์ ทุกสิ่งย่อมพินาศ นอกจากพระพักต์ของพระองค์ การชี้ขาดนั้นเป็นสิทธิของพระองค์เท่านั้น และด้วยพระองค์เท่านั้นที่พวกท่านจะถูกนำกลับ (al-Qashash: 88) และอีกบทหนึ่ง มีความว่า: ทุก ๆ สิ่งที่อยู่บนแผ่นดินย่อมแตกดับ และพระพักตร์ของพระเจ้าของเจ้าผู้ทรงยิ่งใหญ่ ผู้ทรงโปรดปรานเท่านั้นที่ยังคงเหลืออยู่ (Ar Rahman: 26-27)

3) คิฟัตมุคอละพะตุซูลิลหะวาดิษ (Mukhalafatul lil hawadisi)

หมายถึง อัลลอฮฺทรงแตกต่างกับของใหม่

เชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ ได้อธิบายคิฟัตมุคอละพะตุซูลิลหะวาดิษ ในตำราของท่าน อัลลอฮฺทรงแตกต่างจากสิ่งใหม่ (มัจลูล) ความว่า การไม่มีสิ้นสุดของการคงอยู่ของพระองค์ หรือ ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือนพระองค์อัลลอฮฺ (กับทุกสิ่งที่ถูกสร้าง) แม้แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตาม เนื่องจากว่าทุก ๆ สิ่งทีใหม่นั้น ย่อมจะไม่พ้นจากคำว่า เยาวฮ์ หรือ อะรอฎ และอัลลอฮ์นั้นไม่ใช่ เยาวฮ์ หรือ อะรอฎ ดังนั้นพระองค์จะไม่เท่าเทียม (เหมือน) กับทุกสิ่งที่ถูกสร้างมาอย่างแนนอน หากมีชัยฏอน (มารร้าย) มา

กระซิบสะกิดในใจมนุษย์ว่า ถ้าพระองค์ปราศจากเงาวฮ์ หรือ ะรอกฏ แล้ว ข้อเท็จจริงพระองค์นั้นคืออะไร จงกล่าวเถาะว่า จะไม่รู้ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระองค์ นอกจากพระองค์เองเท่านั้นที่รู้ ดังอัลลอฮ์ได้ตรัสในอัลกุรอานมีความว่า ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือนพระองค์ และผู้ทรงได้ยินและผู้ทรงเห็น (Assura: 11) และการที่ไม่มีความสามารถที่จะรู้เกี่ยวกับอัลลอฮ์ถือว่าเป็นทักษะที่ถูกต้องและ เป็นไปไม่ได้ (มุสตะหิล) สำหรับพระองค์ที่จะเท่าเทียม หรือ เหมือนกับทุกสิ่งที่ถูกสร้าง (มัลกุก) และจงรับรู้ว่ เมื่อใดสิ่งเหล่านั้นมาจากอัลกุรอานหรือหะดีษ และยังเกิดความสงสัย (วะฮัม) พระองค์เท่าเทียมหรือเหมือนกับทุกสิ่งที่ถูกสร้าง (มัลกุก) ซึ่งในทักษะสะลัฟแล้ว ความหมายดังกล่าว ให้มอบหมายตามความประสงค์ต่ออัลลอฮ์ ในขณะเดียวกัน ทักษะเคาะลัฟ ได้ตีความ (ตะวีล) ความหมายดังกล่าว ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสมีความว่า อรเราะมาน ทรงประทับบนบัลลัง” (Toha: 5) ทักษะสะลัฟ คำว่าประทับ หมายถึง ความสูงทรง ที่ไม่มีใครรู้ในด้านความเชื่อ(ยากิน) จะมอบหมายความหมายด้วยความประสงค์อัลลอฮ์ และทักษะเคาะลัฟ คำว่าประทับ หมายถึง ปกครองและครอบครอง และ หลักฐานทางสติปัญญา (ตะลิล อักลีย) อัลลอฮ์ทรงแตกต่างจากสิ่งใหม่ ถ้าพระองค์ทรงเหมือน กับสิ่งใหม่ แน่นอนพระองค์เป็นสิ่งใหม่) และเป็นไปไม่ได้ (มุสตะหิล) สำหรับพระองค์ เนื่องจากพระองค์ทรงถาวรด้วยหลักฐานที่ผ่านมา (เช็คอัหมัด อัลฟาฏอนียฺ, มปป)

และหลักฐานจากตัวบท (ตะลิล นักลีย) ในอัลกุรอาน ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า ความว่า: พระผู้ทรงสร้างชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดิน พระองค์ทรงทำให้มีคูครอง แก่พวกเจ้าจากตัวของตัวของพวกเขาเอง และจากปศุสัตว์ทรงให้มีคู่ ผัวเมีย ด้วยเหตุนี้พระองค์แพร่พันธุ์พวกเจ้าให้มากมาย ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือนพระองค์ และผู้ทรงได้ยินและผู้ทรงเห็น” (Assura : 11)

4) คิฟัตกียามูฮูบินัฟลีฮ (Qiyamuhu binafsihi) หมายถึง อัลลอฮ์ทรงดำรงด้วยพระองค์เอง เช็คอัหมัด อัลฟาฏอนียฺ ได้อธิบายคิฟัตกียามูฮูตาอาลาบินัฟลีฮ ในตำราของท่านว่า กียามูฮูบินัฟซีฮ หมายถึง อัลลอฮ์ทรงดำรงด้วยพระองค์เอง และ

พระองค์ก็ต้องพึ่งพาขอความช่วยเหลือจากผู้ใด แท้จริงอัลลอฮ์ทรงดำรงด้วยพระองค์
เองนั้น หมายถึง พระองค์ไม่ประสงค์ต่อชาติอื่นแทนที่พระองค์ เช่น ทุกสรรพ
สิ่งจำเป็นมี (รูปแบบ/ ออรรอฎ) และพระองค์ไม่ประสงค์ต่อผู้สร้างพระองค์ เพราะ
พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างทุกสรรพสิ่งทั้งหลายอยู่แล้วและเป็นไปไม่ได้ (มุสตะหิล)
สำหรับพระองค์ที่จะพึ่งพาและอาศัยสิ่งอื่นในการสร้างพระองค์ ดังหลักฐานทาง
สติปัญญา (ตะลัลอ์กัลย) ก็ยามูฮูตาอาลาบินฟซีฮ ถ้าพระองค์ไม่ทรงดำรงด้วยพระองค์
เอง แน่นอนพระองค์จะต้องพึ่งพาสิ่งอื่น และเมื่อพระองค์ทรงพึ่งพาสิ่งอื่นแน่นอน
พระองค์ก็เป็นวัตถุ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ เด็ดขาดสำหรับพระองค์ ถ้าพระองค์ทรงประสงค์
ต่อสิ่งอื่นใด ๆ ในการสร้างพระองค์ แน่นอน สิ่งนั้นคือสิ่งใหม่ เนื่องจากว่าพระองค์
ทรงมีคุณลักษณะดั้งเดิม และพระองค์ทรงดำรงด้วยพระองค์เอง (เชคอิหมัด
อัลฟาฏอนีย์, มปป)

หลักฐานจากตัวบทบัญญัติ (ตะลิล นักลีย) ในอัลกุรอาน ดังที่อัลลอฮ์ทรง
ตรัสมีความว่า และผู้ใดคั้นรณ แท้จริงเขาย่อมต่อสู้คั้นรณเพื่อตัวของเขาเอง แท้
จริงอัลลอฮ์นั้น แน่นอน ทรงมีเหนือประชาชาติ (Al Ankabuut: 6) และอีกบทหนึ่ง
มีความว่า: อัลลอฮ์นั้น คือไม่มีผู้ที่เคารพสักการะใด ๆ ที่เที่ยงแท้ นอกจากพระองค์
เท่านั้น ผู้ทรงมีชีวิตเสมอผู้ทรงบริหารกิจการมทั้งหลายเป็นเนื่องนิจ (ในสิ่งที่พระองค์
ทรงสร้างและทรงบังเกิด (Ali Imran: 2)

5) คิฟัตวะหฺดาเหนียะฮ์ (Wahdaniyah) หมายถึง อัลลอฮ์ทรงเอกะ

เชคอิหมัด อัลฟาฏอนีย์ ได้อธิบายคิฟัตวะหฺดาเหนียะฮ์ ในตำราของท่านว่า
วะหฺตะเหนียต หมายถึง อัลลอฮ์ทรงเอกะ ชาติ (อัตมัน) ศีฟาต (คุณลักษณะ)
และอัฟอาล (การกระทำ) หมายถึง แท้จริงอัลลอฮ์ ไม่ใช่ชาติที่เรียงจากสองชาติ (วัตถุ)
หรือมากกว่า จะต่างกับสิ่งที่ถูกสร้าง (มัลลูค) ทั้งหลายที่ประกอบด้วยหลาย ๆ ชิ้น ซึ่ง
ประกอบจากชิ้นส่วนต่างที่ติดต่อกัน ที่รู้จักในนาม กัมมุตะสิล (ที่ติดกัน) กับวัตถุ
(และ) แท้จริงอัลลอฮ์นั้น ไม่มีการกล่าวอ้างว่า อัลลอฮ์ทรงชาติที่มีจำนวนหลากหลาย
ที่ประกอบขึ้นจากหลายส่วน ต่าง ๆ นานา ที่รู้จักในนาม กัมมุนพะสิล (แยกส่วน) กับ

ชาติของพระองค์ และทั้งสองกัม (กัมมุตตะฮิลและกัมมุนฟะฮิล) นี้จะถูกปฏิเสธกับ
ชาติของพระองค์ผู้ทรงเอกะ (และ) แท้จริงอัลลอฮ์นั้นถูกปฏิเสธสองคุณลักษณะหรือ
มากกว่าจากชนิดหนึ่ง เช่น สองความสามารถ หรือ สาม หรือคุณลักษณะที่มีจำนวน
หลากหลาย รู้จักในนาม กัมมุตตะฮิล (ที่ติดกัน) ต่อชาติ เป็นไปไม่ได้ (มุสตะฮิล)
สำหรับพระองค์มีจำนวนหลากหลาย หลักฐานทางสติปัญญา (ดะลัล อักลีย) ว่าจะหะ
เหนียต แท้จริง ถ้าพระองค์มีจำนวนหลากหลาย มากมาย แท้จริงพระองค์ อ่อนแอ
ถ้าพระองค์อ่อนแอ หรือไร้ความสามารถ คงไม่สามารถสร้างโลกนี้ได้ คือเป็นสิ่งที่
โมฆะจากการมองดูของพวกเราได้ ดังนั้นพระองค์ไม่ใช่ จากจำนวนหลากหลาย ซึ่ง
พระองค์ทรงเอกะ (เช็คอหมัด อัลฟาฏอนีย, มปป)

หลักฐานจากตัวบทบัญญัติ (ดะลิล นักลีย) ในอัลกุรอาน ดังที่อัลลอฮ์ทรง
ตรัสว่า มีความว่า: หากในชั้นฟ้าและแผ่นดินมีพระเจ้าหลายองค์ นอกจากอัลลอฮ์แล้ว
ก็จะก่อให้เกิดความเสียหายอย่างแน่นอน อัลลอฮ์พระเจ้าแห่งบัลลังก์ทรงบริสุทธิ์จาก
สิ่งที่พวกเขาเสกสรรปั้นแต่งขึ้น(Al- Anbiya' : 22) และอีกอายะห์หนึ่งที่ว่าอัลลอฮ์ได้
ตรัสซึ่งมีความว่า จงกล่าวเถิด(มุหัมมัด)พระองค์คืออัลลอฮ์ผู้ทรงเอกะ อัลลอฮ์นั้นทรง
เป็นที่พึง พระองค์ไม่ประสูติและไม่ทรงถูกประสูติ และไม่มีผู้ใดเสมอเหมือนพระองค์
(Al Ikhlas 1-4)

ฉะนั้น สรุปจากหลักฐานข้างต้น พบว่า หลักฐานที่เป็นอักลีในตำราเช็ค
อหมัด อัลฟาฏอนีย และหลักฐานตัวบทบัญญัติ (ดะลิล นักลีย) ในอัลกุรอานเกี่ยวกับ
ศิฟัตสลัปิยะฮ์ (ศิฟัตกิตัม ศิฟต์บาคอฮ์ศิฟต์มุกอลละพะตุฮิลลหะวะดิซ ศิฟต์กียามุฮู
บินฟัสอิฮ์ ศิฟต์วะหฺดะเหนียะฮ์) นั้น ซึ่งจากหลักฐานทั้งสอง ล้วนแล้วจะมีความ
สอดคล้องกันและไม่มีข้อขัดแย้งกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทั้งสองหลักฐานจะมีความ
เข้าใจเดียวกัน มีเป้าหมายปลายทางเดียวกันซึ่งแสดงถึงความเป็นวะสะฎียะฮ์ในด้าน
ความเชื่อและศรัทธาถึงแม้ แต่ละแนวคิดมีกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันก็ตาม

วิธีการศึกษา

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม นักศึกษาคณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จำนวน 93 คน จากกลุ่มนักศึกษา 4 สาขาวิชา ได้แก่ อิสลามศึกษา การสอนอิสลามศึกษา เศรษฐศาสตร์และการจัดการในอิสลามและกฎหมาย และคัดเลือกแบบเจาะจง 30 คน

เครื่องมือที่ใช้และและวิธีการศึกษาวิจัย

การศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดย ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความคิด และการสนทนากลุ่มนักศึกษาที่มีต่อคิฟัตสลบียะฮ์ในหนังสือพระริศะตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ กลุ่มเป้าหมายเป็นนักศึกษาคณะวิทยาการอิสลาม ชั้นปีที่ 3 ปีการศึกษา 2565 จำนวน 93 คน จากกลุ่มนักศึกษา 4 สาขาวิชา ได้แก่ อิสลามศึกษา การสอนอิสลามศึกษา เศรษฐศาสตร์และการจัดการในอิสลามและกฎหมายอิสลาม มาวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาหาความเข้าใจเกี่ยวกับ 1) คิฟัตสลบียะฮ์ ทั้ง 5 คิฟัต ได้แก่ คิฟัตกิดัม คิฟัตบากอ์คิฟัตมุคอลาฟาตุฮฺ ลิลฮาวาดิซ คิฟัตกียามูฮฺบีนฟลิส คิฟัตวะหฺดะเหเนียฮ์ 2) หลักฐานทั้งเป็นอักลี และตัวบทบัญญัติ (ดาลิลนกลี) 3) ความสัมพันธ์ระหว่างหลักวะสะฎียะฮ์กับความเข้าใจคิฟัตสลบียะฮ์ และคัดเลือกแบบเจาะจง 30 คน ในประเด็น กระบวนการเรียนรู้ของนักศึกษาต่อคิฟัตสลบียะฮ์ และนักศึกษานำเสนอมุมมองความสัมพันธ์ระหว่างหลักวะสะฎียะฮ์กับความเข้าใจคิฟัตสลบียะฮ์ที่ได้รับเนื้อหาผลจากการประชุมเชิงปฏิบัติการระดมความคิดรอบแรก เพื่อเป็นผลจากการค้นพบการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. ผลจากการศึกษาความเข้าใจด้านคิฟัตสลบียะฮ์ ในมุมมองนักศึกษาพบว่า ความเข้าใจของนักศึกษา จะมีความสอดคล้องกับเนื้อหาหนังสือพระริศะตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ ซึ่งหมายถึงว่านักศึกษามีความเข้าใจและยอมรับทั้งที่เป็นหลักฐานที่เป็นอักลีและตัวบทนกลีนั้น มิได้มีความขัดแย้งกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า

ความเข้าใจของนักศึกษาที่สอดคล้องกันระหว่างหลักฐานที่มีเป้าหมายเดียวกัน นั้นหมายถึงว่านักศึกษาได้เข้าใจหลักการวะสะฎียะฮ์ในด้านความเชื่อและศรัทธา

2. วิธีการวิเคราะห์ของนักศึกษาต่อคิฟัตสลัปิยะฮ์ พบว่า ความเข้าใจของนักศึกษาในเชิงความหมาย และความหมายตรงข้าม ซึ่งทุกกลุ่มจะมีความเข้าใจที่สอดคล้องกับหนังสือพระริศะตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ แต่มีความแตกต่างในด้านการนำเสนอหลักฐาน และด้านการอธิบาย คือ หลักฐานที่นักศึกษานำอ้างอิงต่อคิฟัตสลัปิยะฮ์ ทั้งหมดจากจำนวน 10 กลุ่ม พบว่า นักศึกษาสามารถได้นำหลักฐานและการอธิบาย คิฟัตสลัปิยะฮ์ ทั้งหลักฐานที่อัคลี และตัวบทบัญญัติ (ดาลิล นกลี) พร้อม ๆ กัน ซึ่งบางกลุ่มนำเสนอหลักฐานที่เป็นอัคลี แต่มาอธิบายด้วยตัวบทบัญญัติอัลกุรอาน (นกลี) แต่ในทางกลับกันบางกลุ่มได้นำเสนอหลักฐานที่เป็นตัวบทบัญญัติอัลกุรอาน (นกลี) แต่มาอธิบายด้วยอัคลี ฉะนั้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า นักศึกษาจะมีความเข้าใจต่อคิฟัตสลัปิยะฮ์ทั้งที่เป็นหลักฐานที่เป็นอัคลีที่ปรากฏในหนังสือพระริศะตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ และตัวบทบัญญัติอัลกุรอาน (นกลี) ได้ โดยไม่มีข้อขัดแย้งกัน

3. กระบวนการเรียนรู้คิฟัตสลัปิยะฮ์ของนักศึกษา พบว่า นักศึกษามีการเรียนรู้คิฟัตสลัปิยะฮ์ เริ่มเรียนรู้ ตั้งแต่การศึกษาในระดับตาดีกา (Taman didikan Kanak kanak : DADIKA) อิบติดาอียฺ มุตาวัสสิต ซานาเวีย จนทำให้การเรียนรู้คิฟัตสลัปิยะฮ์ในหนังสือพระริศะตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ มีความเข้าใจมากขึ้น สามารถที่จะต่อยอดองค์ความรู้ได้ต่อเนื่อง ถึงแม้ว่านักศึกษาจะเริ่มรู้จักหนังสือพระริศะตุล พะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ อย่างจริงจังระดับมุตาวัสสิต (มัธยมต้น) ก็ตาม แต่เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคิฟัตสลัปิยะฮ์นั้นถูกปลูกฝังตั้งแต่ระดับตาดีกาแล้ว

4. ความสัมพันธ์ระหว่างหลักวะสะฎียะฮ์กับความเข้าใจคิฟัตสลัปิยะฮ์ในมุมมองนักศึกษา พบว่า นักศึกษาสามารถที่จะยอมรับในหลักฐานที่เป็นอัคลี ที่ปรากฏในหนังสือพระริศะตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ และหลักฐานตัวบทบัญญัติ (ดาลิล นกลี) ในอัลกุรอาน ซึ่งทำให้เห็นว่าความเข้าใจของนักศึกษาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานทั้งสองได้

อภิปรายผล

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเข้าใจของนักศึกษาต่อคิฟิตสัลปิยะฮ์ในหนังสือพระริศตุลพะรออิด

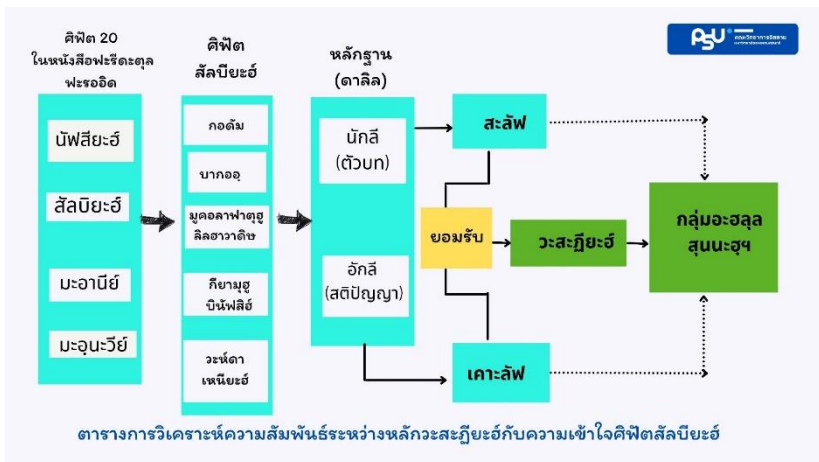
คิฟิตสัลปิยะฮ์ เป็นคิฟิตที่วาญิบต่ออัลลอฮ์ ให้มุสลิมทุกคนต้องเรียนรู้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคิฟิต 20 ที่มุสลิมในแหลมมลายูให้ความสำคัญในการศึกษาเรียนรู้ โดยเฉพาะในสถาบันปอเนาะในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะปลูกฝังและยึดหลักในการเรียนเพื่อสร้างความเข้าใจในหลักศรัทธา ซึ่งการศึกษาคิฟิตสัลปิยะฮ์ส่วนใหญ่จะยึดหลักเนื้อหาในหนังสือพระริศตุล พะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ จะรู้จักในนามของกิตาบกูนิง เป็นหนังสือศาสนาที่มีอยู่อย่างแพร่หลายในโลกมลายู (อับดุลเลาะ วันอะฮ์หมัด, 2017) ถึงแม้บางกลุ่มจะไม่ค่อยให้ความสำคัญต่อหนังสือพระริศตุล พะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ ก็ตาม ด้วยเหตุผลที่ว่าเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ส่วนใหญ่มาจากหลักฐานที่เป็นอักลี (สติปัญญา) มีส่วนน้อยมากที่จะอ้างอิงหลักฐานที่เป็นตัวบทบัญญัติอัลกุรอาน (ตาลิลันกลี) ทำให้เกิดความเข้าใจที่ขัดแย้งกันเป็นปัญหาต่อสังคมมุสลิมมายาวนาน ทั้ง ๆ ที่เป้าหมายของการศึกษานั้น ก็คือการรู้จักคุณลักษณะของพระองค์อัลลอฮ์เช่นกัน ฉะนั้นผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจระหว่างสองกลุ่มแนวคิดเป็นสิ่งสำคัญมาก ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดสะลัฟและเคาะลัฟทั้งสองแนวคิดควรที่จะหาจุดร่วมในการทำความเข้าใจกัน (อับดุลสุโก ดินอะ, 2557) โดยเริ่มต้นการศึกษาค้นคว้าทำความเข้าใจในมุมมองนักศึกษาที่ต่อคิฟิตสัลปิยะฮ์ ในหนังสือพระริศตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ พบว่า ความเข้าใจของนักศึกษาต่อคิฟิตสัลปิยะฮ์จะมีความสอดคล้องกับเนื้อหาหนังสือพระริศตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย์ ซึ่งหมายความว่า นักศึกษามีความเข้าใจและยอมรับทั้งที่เป็นหลักฐานอักลีและตัวบทนกลี โดยมิได้มีความขัดแย้งกัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าความเข้าใจของนักศึกษาที่สอดคล้องกันระหว่างหลักฐานที่มีเป้าหมายเดียวกันนั้น หมายถึงว่านักศึกษาได้เข้าใจหลักการวะสะฎียะฮ์ด้านความเชื่อและศรัทธาแล้ว หากสังเกตจากความเข้าใจของนักศึกษา ผู้วิจัยเห็นว่า

องค์ความรู้เหล่านี้สามารถที่จะคลี่คลายลดความขัดแย้งในบางประเด็นได้ที่เกี่ยวข้องกับหลักอะกีดะฮ์ ซึ่งเครื่องมือสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์พิตสลบียะฮ์ที่จะทำให้ลดความขัดแย้งของนักศึกษานั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เบื้องต้นจะต้องยอมรับในหลักฐานที่เป็นต้นทุนของนักศึกษาที่เคยผ่านกระบวนการเรียนรู้และเข้าใจก่อน และค้นหาหลักฐานเพิ่มเติมเพื่อยืนยันความหนักแน่นว่าข้อมูลที่นักศึกษาเข้าใจนั้นมีความสอดคล้องกับหลักฐานที่เป็นอักลิลและนักลิลควบคู่กันไป เพื่อให้นักศึกษาได้เข้าใจและยอมรับในหลักฐานทั้งสองว่าแท้จริงแล้วมันไม่ได้มีข้อขัดแย้งกัน ดังที่ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า วิธีการวิเคราะห์ของนักศึกษาต่อพิตสลบียะฮ์ พบว่า ความเข้าใจของนักศึกษาในเชิงความหมาย และความหมายตรงข้าม ซึ่งทุกกลุ่มจะมีความเข้าใจที่สอดคล้องกับหนังสือพระริศะตุลฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ แต่มีความแตกต่างในด้านการนำเสนอหลักฐาน และด้านการอธิบาย คือ หลักฐานที่นักศึกษานำอ้างอิงต่อพิตสลบียะฮ์ ทั้งหมด จากจำนวน 10 กลุ่ม พบว่า นักศึกษาสามารถได้นำหลักฐานและการอธิบาย ศิพิตสลบียะฮ์ ทั้งหลักฐานที่อักลิล และด้วยบทบัญญัติ (ดาลิล นักลิล) พร้อม ๆ กัน ซึ่งบางกลุ่มนำเสนอหลักฐานที่เป็นอักลิล แต่มาอธิบายด้วยตัวบทบัญญัติอัลกุรอาน (ดาลิล นักลิล) แต่ในทางกลับกันบางกลุ่มได้นำเสนอหลักฐานที่เป็นตัวบทบัญญัติอัลกุรอาน (ดาลิล นักลิล) แต่มาอธิบายด้วยอักลิล ฉะนั้นผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า นักศึกษาจะมีความเข้าใจต่อพิตสลบียะฮ์ทั้งที่เป็นหลักฐานที่เป็นอักลิลที่ปรากฏในหนังสือพระริศะตุลฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ และตัวบทบัญญัติอัลกุรอาน (ดาลิล นักลิล) ได้ โดยไม่มีข้อขัดแย้งกัน อันที่จริงกระบวนการเรียนรู้ศิพิตสลบียะฮ์ของนักศึกษานั้น พบว่า นักศึกษามีการเรียนรู้ศิพิตสลบียะฮ์ เริ่มเรียนรู้ตั้งแต่การศึกษาในระดับตาดีกา อิบติดาอียฺ มุตะวัสสิต ซานาวียฺ จนทำให้การเรียนรู้ศิพิตสลบียะฮ์ในหนังสือพระริศะตุลฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ มีความเข้าใจง่ายขึ้น สามารถที่จะขยายความและต่อยอดองค์ความรู้ได้ ถึงแม้ว่านักศึกษาจะเริ่มรู้จักหนังสือพระริศะตุล ฟะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ อย่างจริงจังระดับมุตะวัสสิต (มัธยมต้น) ก็ตาม แต่เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศิพิตสลบียะฮ์นั้นถูกปลูกฝังตั้งแต่ระดับตาดีกาแล้ว

วัตถุประสงค์ที่ 2 ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักวะสะฎียะฮ์กับความเข้าใจคิพตลสปีเยฮ์ของนักศึกษา

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักวะสะฎียะฮ์กับความเข้าใจคิพตลสปีเยฮ์ของนักศึกษา ในหนังสือพระริศตุล พะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

รูปภาพที่ 1 ตารางวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักวะสะฎียะฮ์กับความเข้าใจคิพตลสปีเยฮ์ ซึ่งตารางข้างล่างนี้ จะมีโครงสร้างเนื้อหา คือ คิพตที่วาญิบสำหรับอัลลอฮ์ ยี่สิบ คุณลักษณะ ซึ่งประกอบด้วย คิพตณฟลียะฮ์ คิพต สลปีเยฮ์ คิพตมะอานียฺ และคิพตมะอันวียะฮ์ คิพตสลปีเยฮ์ ประกอบด้วย คิพตกิดม คิพตบะกอ คิพตมุคละพะตุลุลหะวาติช คิพตกียามูฮูตาอาลาบินฟลียฺ และคิพตวะหะเทนีเยฮ์ ซึ่งในหนังสือพระริศตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนียฺ ท่านได้นำเสนอเกี่ยวกับคิพตสลปีเยฮ์ เฉพาะหลักฐาน (ดาลีล) ที่เกี่ยวกับอักลี (สติปัญญา) ซึ่งเป็นการอธิบายโดยชาวเคาะลัฟ และการที่นำเสนอหลักฐานตัวบทบัญญัติ (ดาลีลนกลี) จากอัลกุรอานและหะดีษ ซึ่งเป็นวิธีการอธิบายโดยชาวสะลัฟ การที่นำดาลีลทั้งสองมารวมกันซึ่งเป็นการยอมรับดาลีลทั้งสองนั้น หมายถึง ความวะสะฎียะฮ์ ดังนี้

จากรูปภาพข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างหลัก
วะสะฎียะฮ์กับความเข้าใจจิตต สัลบียะฮ์ในมุมมองนักศึกษา พบว่า นักศึกษาสามารถ
ที่จะยอมรับในหลักฐานที่เป็นอักลี ที่ปรากฏในหนังสือพระริศตุลพะรออิด ของ
เชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย และหลักฐานตัวบทบัญญัติ (ดาลิลนุกลี) ในอัลกรุอาน ซึ่งทำ
ให้เห็นว่าความเข้าใจของนักศึกษาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานทั้งสองได้
การเข้าใจจิตตสัลบียะฮ์ของนักศึกษาในหนังสือพระริศตุลพะรออิด ของเชคอะหมัด
อัลฟาฏอนีย และได้ยอมรับในหลักฐานของกลุ่มแนวคิดทั้งสอง สรุปว่านักศึกษามีหลัก
คิดที่เป็นวะสะฎียะฮ์ (แนวคิดสายกลาง)

การที่นักศึกษามีความเข้าใจจิตตสัลบียะฮ์ ในหนังสือพระริศตุล พะรออิด
ของเชคอะหมัด อัลฟาฏอนีย ศิพตสัลบียะฮ์จะครอบคลุม 5 คุณลักษณะ คือ ศิพต
กิตัม ศิพตบากอฮ์ ศิพตมุกอลละพะตุลูลิลหะวาดิษ ศิพตกียามูฮิบน์ฟลิส ศิพตวะหะดะ
เหนียะฮ์ ซึ่งการศรัทธาต่ออัลลอฮ์ จะต้องเชื่อมั่นว่าพระองค์ คือผู้ทรงสมบูรณ์ ไม่มี
ข้ออ่อนด้อยใด ๆ ทั้งสิ้น ทรงอำนาจเหนือทุกสรรพสิ่ง คือ ผู้ทรงรังสรรค์ ทรงเนรมิต
ทรงบริหารจัดการทุกสภาวะ ทั้งการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และการแตกดับ การหยุดนิ่ง
และการเคลื่อนไหว โดยไม่มีสิ่งใดร่วมเป็นภาคีกับพระองค์ในความสมบูรณ์นี้ ทำให้
การดำเนินชีวิตของผู้ศรัทธาดำรงอยู่ด้วยความสมดุลอย่างที่สุด เนื่องจากความสำนึก
ในเอกภาพแห่งองค์พระผู้เป็นเจ้า (Binlateh, nd) จากการศึกษาให้นักศึกษาวิเคราะห์
ความสัมพันธ์ระหว่างศิพตสัลบียะฮ์กับวะสะฎียะฮ์ พบว่า หลังจากทีนักศึกษได้
วิเคราะห์หลักฐานทั้งสองทั้งที่เป็นหลักฐานอักลีและตัวบทนุกลีปรากฏว่าทั้งสอง
หลักฐานสามารถที่จะยอมรับต่อการศึกษาศิพตสัลบียะฮ์ และสอดคล้องกับ (อับดุลสุ
โก ดินอะ, 2557) กล่าวว่าแนวทางสายกลาง คือ การกลับไปหาอัลกรุอานและหะดิษ
การกลับไปศึกษาแนวทางของกัลยาณชนมุสลิมที่มีชีวิตอยู่ในสามศตวรรษแรกของ
อิสลาม เพื่อทราบข้อเท็จจริงว่าแนวทางของคนเหล่านั้น ยึดมั่นในความเป็นพี่น้องกัน
มีการปรึกษาหารือระหว่างอุลามาอ์ ระหว่างอุลามาอ์ที่มีแนวคิดที่แตกต่างกัน มี
องค์กรประสานความร่วมมือระหว่างกัน ให้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

โดยเฉพาะสำนักกฎหมายชุนตรี การยอมรับความแตกต่างท่ามความคิดเห็นระหว่างอุลามาอ์ และแสวงหาจุดร่วม สงวนจุดต่าง เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งในการอยู่ร่วมกันในสังคม ผู้วิจัยเห็นว่า การที่นักศึกษาที่มีวิถีคิดแบบไม่สุดโต่งในความเชื่อยอมรับในหลักฐานทั้งสองนั้นทำให้มีผลต่อการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. ส่งเสริมให้กลุ่มต่าง ๆ มีการศึกษาคิฟัตสลับียะฮ์ ที่มีความสอดคล้องระหว่างหลักฐานที่เป็น สติปัญญา ('Akli) กับ หลักฐานที่เป็นตัวบท (Nakli) เพื่อให้เกิดความเข้าใจทิศทางเดียวกัน
2. ส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นใหม่ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับคิฟัตของอัลลอฮ์ (ศิฟัต) เกี่ยวกับหลักฐานที่เป็น สติปัญญา ('Akli) กับ หลักฐานที่เป็นตัวบท (Nakli) เพื่อลดความขัดแย้งของกลุ่มต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- Abdurrauf (1980). *Bayan Tajalli*, ed. P. Voorhoeve, PDIA. Indonesia.
- Al-Qaradhawi, Y (1997). *Wasatiyyah al-Islam*. Islam Moderate Legislation for Progressive Nation. Translate by Ahmad Umar Hisyam & Muhammad Higab. Al-Azhar.
- Al Syarif, N. (2565). *Al-Israj wal Mi'raj*. Satun.
- Abd. Rahim, R. A. (nd). *Konsep dan aplikasi wasatiyyah dalam penyelidikan islam*. Akademi Pengajian Islam. Universiti Malaya

- Al-Salabi, A. M. (2005). *al-Wasatiyyah fil al-Quran al-Karim*. 2005. Dar al Marifah.
- Azra, A. (2002). *Pendidikan Agama Islam di Perguruan Tinggi Umum*. Depatemen Agama. Indonesia.
- Binlath, W. (nd.). *Al-Wasatiyah: The Pathway to Justice and Peace*. Wasatiyyah Institute for Peace and Development. Sheikhul Islam Office of Thailand.
- Banta Cut, B. (2011). Tauhid Dalam Konsepsi Abdurrauf. *Substantia: Jurnal Ilmu-Ilmu Ushuluddin*, 13(2), 117. Retrieved from <https://moraref.kemenag.go.id/documents/article/98465960431722042>
- Cham, H. (2016). *AKIDAH AKHLAK*. Untuk siswa. Slawi, Tegal. Java tengah.
- Din ah, A. (2014). Næwkhid sây klāng dân h̄lāk ş̄raththā tx phracêā: Næw thā ngkäreke payhā khwām khidhēn thī tæk tâng dân h̄lāk ş̄raththā keiyyw kəb khunlaks̄ na khx ngxallxh. Academic seminar. Al-Wasatiyah: From Principles to Practices in a Multicultural Society. August 18, 2014. By Faculty of Islamic Science, Prince of Songkla University, Pattani campus.
- Dahlan, M., & Abd Latif, F. (2016). Konsep Penterjemahan Sifat Salbiyyah dan Ma`ani. *Afkar*, 18(Special Issue), 199 – 234. Faculty of Islamic Science, Prince of Songkla University. (2023). Vision and Mission. Online from <https://fais.psu.ac.th>
- Hanbal, A. (nd.). *al – Musnad*. Maktab al – Islamiy.

- Hashem, A. O. (nd.). *Moderation in Islam*. United Printing Publishing & Distributing.
- Hijazi, J. & Iwadulah. (1992). *Dirasat fi al – Aqidah al-Islamiyah*. Dar al – Tabiah.
- Ismail, A. (nd). *Khulasah Sifat dua Puluh*. Matbaah Hallabi.
- Ibrahim, M. (2011). *Satu Milenium Islam Sebagai Paksi Perpaduan Serumpun*. Kertas Pembentangan Konvensyen Wasatiyyah. Universiti Sains Islam Malaysia.
- Ibnu ‘Âsyûr, M. (1984). *At-Thahir, At-Tahrîr wa al- Tanwir*. Ad-Dar Tunisiyyah.
- Jamaah, I. & Ibrahim, M. (1990). *Idah al – Dalil*. Dar – al Salam.
- Khalifah al – Tamimi, M. (1996). *Mutaqad Ahl – al Sunnah waljamaah fi Tafwid al – Asma wa al – Sifat*. Dar Ilaf al – Duwaliuh Linash wa al-Tauzii.
- Muhammadzain al Fatoni, A (nd.). *Kitab Faridah Al faraid*. Pattani Thailand.
- Suasaming, A. (2013). *Questions and Answer*. Online From <https://alisuasaming.org/webboard>.
- Sabuding, A., Kaseng, Y., & Ming, N.-A. (2022). Development of Students’ Thinking Process for the Maintenance of Life Based on Wasatiyyah Principle in the Spreading Situation of Corona Virus 2019 (COVID 19) by Adopting the Thinking Method Linked with the Main Islamic Purpose in line with Qadhaa and Qadar and Public Interest Principle. *Journal of Islamic*

Analytical Studies of Students' Perspectives on Sifat Salbiyah in Farida Tul-Faraid of Sheikh Ahmad Al-Fatani according to Wasatiyah Principles | **Research Article**
Studies, Prince of Songkla University, 13(1), 1–29. Retrieved
from [https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/
view/257626](https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/257626)

Wan Ahmad, A. (2017). *Kitab Kuning “Religious Literature” that with Patani society*. From <https://deepsouthwatch.org/>

การศึกษาแนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา

Study of Islamic Ways of Voluntarily Serving the Muslim Community by the Private Schools' Administrators in Songkhla Province.

Received: October 18, 2022 ■ Revised: May 23, 2023 ■ Accepted: June 20, 2023

ทิชากรณ์ จินดา¹ ซาฟีอี อาดำ²

Thichakorn Jinda, Sarfee Ardham

¹ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

อีเมลผู้เขียนหลัก : thichakorn3678@gmail.com

Ph.D. (Candidate in Islamic Studies), Islamic Studies Program, Faculty of Islamic Science, Prince of Songkla University, Pattani Campus. Corresponding Author Email: thichakorn3678@gmail.com

² Ph.D. (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาตะวันออกกลางศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. อีเมล : ardam1234@gmail.com

Ph.D. (West Asian Studies), Asst.Prof., Lecturer, Postgraduate Studies, Islamic Studies Program, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus. Email: ardam1234@gmail.com.

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 1) ศึกษาความหมายและโครงสร้างสังคมไทยมุสลิม 2) ศึกษาการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาในทัศนะทั่วไปและอิสลาม และ 3) ศึกษาแนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา

วิธีการศึกษา การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method) ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามและเชิงคุณภาพด้วยแบบสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักคือ ผู้บริหารโรงเรียน (ผู้รับใบอนุญาต ผู้อำนวยการ และผู้จัดการ) โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา จำนวน 48 โรงเรียน การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์หาค่าความถี่ และร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Arithmetic Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) 2) ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) เพื่อหาข้อสรุปและนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะการบรรยาย

ผลการวิจัย 1. สังคมไทยมุสลิมคือกลุ่มคนที่รวมตัวกันในประเทศไทย มีการปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารทางสังคมระหว่างกันผ่านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีปฏิบัติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยยึดถืออัลกุรอานและอัสสุนนะฮ์เป็นแนวทางในการปฏิบัติ มีโครงสร้างสังคมประกอบด้วย 5 ประการ คือ 1) หลักการยึดมั่นหรือความเชื่อ 2) ผู้นำทางสังคม 3) สถาบันทางสังคม 4) วาระทางสังคม และ 5) วัฒนธรรมค่านิยม 2. การให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาในทัศนะทั่วไปและอิสลามมีความเหมือนกันคือการเสียสละ การให้ความช่วยเหลือทั้งในส่วนของทรัพย์สิน แรงกาย สติปัญญา เวลา ให้กับบุคคลหรือกลุ่มคนเพื่อให้ได้รับประโยชน์ ได้รับการแก้ปัญหาหรือเพื่อการพัฒนาโดยไม่หวังผลตอบแทน สำหรับความต่างของการให้บริการเชิงจิตอาสาอิสลามจากทัศนะทั่วไปคือ ทุกมิติในวิถีปฏิบัติของอิสลามจะใช้

หลักความเชื่อและบทบัญญัติแห่งพระผู้เป็นเจ้า และจากการศึกษาหลักคำสอนอิสลามในคัมภีร์อัลกุรอาน อัสสุนนะฮ์ และทัศนะนักปราชญ์และวิชาการมุสลิมพบว่า แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาตามแบบอิสลามมี 16 ประการ ได้แก่ 1) การเป็นอิหม่ามละหมาด 2) การอะซาน 3) การบริการมัสยิด 4) การสอนคัมภีร์อัลกุรอานและศาสตร์ต่าง ๆ 5) การพัฒนาอาชีพ 6) การบริจาคทาน 7) การเลี้ยงดูครอบครัว 8) การสร้างความปรองดองระหว่างมนุษย์ 9) การใช้ให้ทำความดีและห้ามปรามการทำ ความชั่ว 10) การช่วยเหลือคนขัดสนยากจน 11) การช่วยเหลือคนทุกข์ 12) การจัดสิ่งกีดขวางออกจากถนน 13) การช่วยรักษาคนหูหนวกให้เป็นปกติ 14) การอธิบายให้คนบกพร่องทางปัญญาเข้าใจ 15) การนำทางคนตาบอด และ 16) การทำความดีต่อปศุสัตว์และบรรดาสัตว์ทั่วไป 3. ผลการวิเคราะห์พฤติกรรม แรงจูงใจ และการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา พบว่า พฤติกรรมและแรงจูงใจจิตอาสาของผู้บริหารโดยภาพรวมอยู่ในระดับสูง สำหรับการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหาร โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง 4. แนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา พบว่า มี 3 รูปแบบ คือ 1) แนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการกระทำหรือการปฏิบัติ 2) แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการบริหารจัดการ และ 3) แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการให้ความรู้

การนำผลวิจัยไปใช้ สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามที่สอดคล้องกับบริบทปัจจุบันและขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมได้ตรงเป้าหมายและเกิดประโยชน์สูงสุด

คำสำคัญ: สังคมมุสลิม, จิตอาสาแบบอิสลาม, โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

Abstract

Objectives: 1) to study the meaning and structure of Thai Muslim Community, 2) to study the voluntary serving of community in general as well as Islamic views, and 3) to study ways of voluntarily serving the Muslim community by the Islamic Private Schools' Administrators in Songkhla Province.

Methodology: The study is a mixed method quantitatively using questionnaire and qualitatively interview as research tools for collecting data. The sample of key informants is the administrators (licensees, directors, managers) of 48 Islamic private schools in Songkhla Province. The data analysis was divided into 2 parts: 1) the quantitative data were analyzed for frequency and percentage, arithmetic Mean, standard deviation, and 2) the qualitative data used the method of inductive analysis to draw conclusions and present research results in a descriptive manner.

Research Findings: 1) The Muslim Thai Community is a group of people gathered in Thailand having mutually social interactions and communication through unique lifestyles, cultures, customs and practices, and abiding by the Holy Quran and the Sunnah as a guideline for practice. Their community has 5 social structures, namely 1) principle of faith or belief, 2) social leadership, 3) social institutions, 4) social occasions, and 5) culture and values, 2) The voluntarily serving of community both in general and Islamic views are similar covering helping others individually or collectively in form of property, labor, intellect and

time to gain profits, solve problems or to develop for goodness's sake. The Islamic voluntary way differs from the non-Islamic one in that all dimensions of Islamic practices are based on the principles of belief and divine commandments. The study of Islamic teachings in the Holy Quran, the Sunnah and views of Muslim scholars and sages found that the Islamic ways of voluntarily serving community are 16 which include 1) being Imam in prayer, 2) calling for prayer, 3) serving Mosque, 4) teaching the holy Quran and other sciences, 5) career development, 6) alms giving, 7) expenditure for family, 8) mediation to solve conflicts, 9) advocating good deeds and forbidding evils, 10) helping the needy and the poor, 11) helping the distressed, 12) Riding ways off hindrances, 13) supporting the treatment of the deaf, 14) Explaining people with intellectual disabilities, 15) helping the blind to cross paths, and 16) doing good to both live-stocks and wild animals, 3) the analysis of behavior, motivator, and Islamic ways of voluntarily serving the Muslim community by the Private Schools' administrators in Songkhla Province found that the voluntary behavior and motivation of the Private Schools' administrators in Songkhla Province is at much level while as a whole the voluntarily serving of the Muslim community by the Private Schools' administrators in Songkhla Province is at moderate level, 4) the Islamic ways of voluntarily serving the Muslim community by the Private Schools' administrators in Songkhla Province are found that they are of 3 ways, namely 1) the Islamic way of voluntarily serving the Muslim community in form of action or practice, 2) the Islamic way of voluntarily serving the Muslim community in form of management, and 3) the Islamic way of voluntarily serving the Muslim community in form of education.

Contribution: The results of the research can be applied as an Islamic guideline for voluntarily serving the Muslim community that is consistent with the current context and driving social development to meet the goals and achieve maximum benefits.

Keywords: Muslim community, Islamic way of voluntary serving, Islamic private schools

บทนำ

การหลั่งไหลของกระแสวัฒนธรรมต่างชาติผ่านทางสื่อสารมวลชนและเทคโนโลยีสารสนเทศซึ่งขาดการคัดกรองและการคัดเลือกวัฒนธรรมที่ติงามส่งผลให้เกิดวิกฤตทางด้านค่านิยมในสังคมไทย คุณธรรมและจริยธรรมของคนไทยลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนเกิดการเลียนแบบและแสดงออกในค่านิยมที่ไม่เหมาะสมและไม่สร้างสรรค์ นอกจากนี้พฤติกรรมที่เป็นสิ่งคาดหวังของสังคมไทย เช่น การจู้จี้ การช่วยเหลือ การเผื่อแผ่แบ่งปันประโยชน์เพื่อผู้อื่นและเพื่อส่วนรวม พบว่ามีการแสดงออกที่น้อยลง การปลูกฝัง ส่งเสริม หรือการพัฒนาการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาและจิตสำนึกสาธารณะจะช่วยให้บุคคลคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน รวมถึงการใช้และการรักษาสິงของที่เป็นของส่วนรวมในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมอีกด้วย (โกวิทย์ พวงงาม, 2550) จิตอาสาจึงถือเป็นคุณธรรมประการหนึ่งที่สังคมปรารถนาให้ผู้คนยึดถือ เพื่อปลูกจิตสำนึกของบุคคลที่มีต่อสังคมส่วนรวม แสดงออกถึงพฤติกรรมเชิงจิตอาสา ทำคุณประโยชน์ ช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน จากการศึกษาพบว่า นักเรียนนักศึกษาเป็นกลุ่มที่มีโอกาสเข้าร่วมทำกิจกรรมจิตอาสาอย่างหลากหลาย (กานต์วี บุญญานุสิทธิ์, 2554) สำหรับสถาบันที่จะต้องทำหน้าที่ในการพัฒนาด้านจิตอาสาหรือจิตสำนึกสาธารณะนั้นมีหลากหลายสถาบัน แต่สถาบันที่มีส่วนสำคัญหลักมี 4 สถาบันด้วยกัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสื่อสารมวลชน (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2555)

สถาบันการศึกษาถือเป็นหนึ่งในสถาบันที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาจิตอาสา เพื่อให้การให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาเกิดขึ้นในองค์กร ผู้นำจึงมีส่วนสำคัญในการนำพาและการแสดงออกถึงแบบอย่าง ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนจึงจำเป็นที่จะต้องแสดงออกหรือดำรงไว้ซึ่งคุณลักษณะการเป็นผู้ให้บริการสังคมเชิงจิตอาสา จังหวัดสงขลา มีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจำนวน 48 โรงเรียน มีผู้บริหารจำนวนทั้งสิ้น 144 คน หากผู้บริหารจำนวน 144 คน มีความรู้ความเข้าใจตามกรอบการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาในอิสลามและมีศักยภาพในการทำงาน หากได้นำเอาหลัก

คิดไปสู่การขับเคลื่อนในการพัฒนาและช่วยเหลือสังคม แน่นอนว่าในทุกพื้นที่ตั้งของโรงเรียน หรือตำบล หมู่บ้านย่อมจะก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ในทำนองเดียวกันแนวทางในการช่วยเหลือสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามจะช่วยลดภาระของภาครัฐ โดยเฉพาะในช่วงภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจหรือทางสังคม เช่น ในช่วงภาวะที่เกิดอุทกภัย วาตภัย แผ่นดินไหวหรือโรคระบาด ถ้าหากคนเหล่านี้มีจิตอาสาที่สามารถที่จะบริการช่วยเหลือ สังคมก็จะฟื้นตัวกลับสู่ภาวะปกติได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งกระบวนการช่วยเหลือสังคมเชิงจิตอาสาในรูปแบบต่าง ๆ นั้นมีความสอดคล้องโดยตรงกับเจตนารมณ์แห่งอิสลามดังที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ดำรัสไว้ว่า

﴿...وَتَعَاوُنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوُنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ...﴾

(سورة المائدة: بعض من آية 2)

ความว่า “และพวกเจ้าจงช่วยเหลือกัน ในสิ่งที่เป็นคุณธรรม และความยำเกรง และจงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาป และเป็นศัตรูกัน”

(สุเราะฮ์อัลมาอิดะฮ์: ส่วนหนึ่งจากโองการ 2)

’Ibn Kathir (1999-1420: 3/12) ได้อธิบายว่า “พระองค์ทรงบัญชาให้ปวงบ่าวผู้ศรัทธาช่วยเหลือเกื้อหนุนต่อกันในการปฏิบัติความดีงามต่าง ๆ นั่นคือคุณธรรม และให้ละทิ้งความเลวต่าง ๆ ขณะเดียวกันพระองค์ทรงห้ามการยุยงส่งเสริมอธรรมทุกรูปแบบที่ก่อให้เกิดบาปและที่เป็นข้อห้ามทางศาสนา”

ส่วนหลักฐานจากสุนนะฮ์นั้นมีรายงานจากท่านอับูฮุร็อยเราะฮ์ رضي الله عنه ว่าท่านเราะสูล ﷺ ได้กล่าวว่า

((مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، وَمَنْ يَسِّرْ عَلَى مُعْسِرٍ يَسِّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ))

(رواه مسلم ، ١٩٥٥ : ٢٦٩٩)

ความว่า “ผู้ใดปลดปล่อยความทุกข์ร้อนอย่างหนึ่งจากความทุกข์ร้อนต่าง ๆ ของโลกนี้ให้แก่ผู้ศรัทธา อัลลอฮฺจะทรงปลดปล่อยความทุกข์ร้อนอย่างหนึ่งจากความทุกข์ร้อนต่าง ๆ ในวันกิยามะฮฺให้แก่เขา และผู้ใดเอื้ออำนวยความสะดวก (ผ่อนปรน) ให้แก่ผู้เดือดร้อน (ขัดสน) คนหนึ่ง อัลลอฮฺจะทรงประทาน ความสะดวกง่ายดายแก่เขาทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”

(Muslim, 1955)

จากหลักฐานอัลหะดีษข้างต้น บ่งชี้ให้เห็นถึงการมีจิตอาสา การช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ยากลำบากและอำนวยความสะดวกให้กับผู้ที่ขัดสน สิ่งเหล่านี้จะได้รับผลตอบแทนจากอัลลอฮฺ อย่างมหาศาล การมีจิตอาสาเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมนั้นจะนำไปสู่ความรักและความสามัคคีของคนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นเห็นได้ว่าอิสลามได้กำหนดนโยบายความมั่นคงทางสังคมด้วยการส่งเสริมให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันในมิติแห่งคุณธรรมต่าง ๆ และห้ามการอธรรมทุกรูปแบบ เพราะการอธรรมจะนำมาซึ่งความหายนะ แต่คุณธรรมจะนำมาซึ่งความดีงามและเป็นพลังขับเคลื่อนให้สังคมได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพราะการพัฒนา ย่อมก่อเกิดจากแนวร่วมของผู้มีจิตสำนึกและมีใจอาสาทางสังคมที่พร้อมจะบริการสู่สาธารณประโยชน์ร่วมกัน แม้ไม่มีผลตอบแทนของค่าจ้างเป็นแรงจูงใจแต่กลับสร้างความภาคภูมิใจที่ได้สะสมความดีงามอันจะก่อเกิดผลานิสงส์สูงสุดในวันโลกหน้า ดังนั้นการศึกษาวิจัย “แนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา” ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ ถ้ามีคนที่มิจิตอาสาบริการจำนวนมากและเข้าใจวิธีการทำงานจิตอาสาที่ถูกต้อง เหล่านี้จะเป็นพลังขับเคลื่อนที่จะส่งผลให้เกิดความดีงามมากมายในสังคม และยังได้รับแนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามที่สอดคล้องกับบริบทปัจจุบันอันจะเป็นประโยชน์ต่อปัจเจกบุคคล หน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมของประเทศไทยได้อย่างดียิ่ง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหมายและโครงสร้างสังคมไทยมุสลิม
2. เพื่อศึกษาการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาในทัศนะทั่วไปและอิสลาม
3. เพื่อศึกษาแนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาแนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์เอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาตามแบบอิสลามที่มาจากหลักคำสอนอิสลามในคัมภีร์อัลกุรอาน ฮัสนะฮ์ และทัศนะนักปราชญ์และวิชาการมุสลิมในยุคต่าง ๆ 16 ประการ ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่าการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามมีขอบเขตเนื้อหาที่ครอบคลุม 16 ประการ ผู้วิจัยจึงได้นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดการศึกษา ได้แก่ 1) การเป็นอิหม่ามละหมาด 2) การอะซาน 3) การบริการมัสยิด 4) การสอนคัมภีร์อัลกุรอานและศาสตร์ต่าง ๆ 5) การสอนคนที่ไม่รู้ผลดีสิ่งของ 6) การบริจาคทาน 7) การเลี้ยงดู (إطعام) 8) การสร้างความปรองดองระหว่างมนุษย์ 9) การใช้ให้ทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่ว 10) การช่วยเหลือคนขัดสนยากจน 11) การช่วยเหลือคนทุกข์ 12) การจัดสิ่งกีดขวางออกจากถนน 13) การช่วยรักษาคนหูหนวกให้เป็นปกติ 14) การอธิบายให้ผู้บกพร่องทางปัญญาเข้าใจ 15) การนำทางคนตาบอด และ 16) การทำความดีต่อปศุสัตว์และบรรดาสัตว์ทั่วไป (al-Hashimiyy, 2013: 8)

วิธีการศึกษา

1. รูปแบบการวิจัย การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method) ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามและเชิงคุณภาพ

ด้วยแบบสัมภาษณ์ จากกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักคือ ผู้บริหารโรงเรียน (ผู้รับใบอนุญาต ผู้อำนวยการ และผู้จัดการ) โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา จำนวน 48 โรงเรียน

2. เครื่องมือการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ 1) แบบสอบถามใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับพฤติกรรมจิตอาสา แรงจูงใจจิตอาสา และสภาพปัจจุบันในการดำเนินการการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหาร (ผู้รับใบอนุญาต ผู้อำนวยการ และผู้จัดการ) โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลาจำนวน 48 โรงเรียน รวมทั้งสิ้นจำนวน 144 คน 2) แบบสัมภาษณ์ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับแนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลาจำนวน 48 คน

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามวิเคราะห์หาค่าความถี่และร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Arithmetic Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) 2) ข้อมูลเชิงคุณภาพจากแบบสัมภาษณ์ใช้วิธีการการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) ทำได้โดยการตีความ หาความคล้ายคลึง ความแตกต่างและสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมมาได้ในนามวิจัยและนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะการบรรยาย

ผลการศึกษา

ข้อค้นพบจากการศึกษาแนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา มีดังต่อไปนี้

1. การศึกษาความหมายและโครงสร้างสังคมไทยมุสลิม พบว่า สังคมไทยมุสลิมคือกลุ่มคนที่รวมตัวกันในประเทศไทย มีการปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารทางสังคมระหว่างกันผ่านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีปฏิบัติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ต่างจากสังคมอื่น ๆ ซึ่งเห็นได้จากกฎระเบียบปฏิบัติทาง

สังคมไทยมุสลิมที่ยึดถืออัลกุรอานและอัสสุนนะห์เป็นแนวทางในการปฏิบัติ โดยมีโครงสร้างสังคมประกอบด้วย 5 ประการ คือ 1) หลักการยึดมั่นหรือความเชื่อ 2) ผู้นำทางสังคม 3) สถาบันทางสังคม 4) วาระทางสังคม และ 5) วัฒนธรรมค่านิยม

2. การศึกษาการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาในทัศนะทั่วไปและอิสลามพบว่า การให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาในทัศนะทั่วไปและอิสลามจะมีความเหมือนกันคือการเสียสละหรือให้ความช่วยเหลือทั้งในส่วนของทรัพย์สิน แรงกาย สติปัญญา แม้กระทั่งเวลาที่ตนมีให้กับบุคคลหรือกลุ่มคนเพื่อให้ได้รับประโยชน์ ได้รับการแก้ปัญหา หรือเพื่อการพัฒนาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยไม่หวังผลตอบแทนแต่อย่างใด สำหรับความต่างของการให้บริการเชิงจิตอาสาอิสลามจากทัศนะทั่วไปคือ ทุกมิติในวิถีปฏิบัติของอิสลามจะใช้หลักความเชื่อและบทบัญญัติแห่งพระผู้เป็นเจ้า และจากการศึกษาหลักคำสอนอิสลามในคัมภีร์อัลกุรอาน อัสสุนนะห์ และทัศนะนักปราชญ์และวิชาการมุสลิม พบว่า แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาตามแบบอิสลามมี 16 ประการ ได้แก่ 1) การเป็นอิหม่ามละหมาด 2) การอะซาน 3) การบริการมัสยิด 4) การสอนคัมภีร์อัลกุรอานและศาสตร์ต่าง ๆ 5) การพัฒนาอาชีพ 6) การบริจาคทาน 7) การเลี้ยงดู (أغنى) 8) การสร้างความปรองดองระหว่างมนุษย์ 9) การใช้ให้ทำความดีและห้ามปรามการทำชั่ว 10) การช่วยเหลือคนขัดสนยากจน 11) การช่วยเหลือคนทุกข์ 12) การขจัดสิ่งกีดขวางออกจากถนน 13) การช่วยรักษาคนหูหนวกให้เป็นปกติ 14) การอธิบายให้คนบกพร่องทางปัญญาเข้าใจ 15) การนำทางคนตาบอด และ 16) การทำความดีต่อปศุสัตว์และบรรดาสัตว์ทั่วไป

3. แนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา

1) การศึกษาพฤติกรรมจิตอาสา แรงจูงใจจิตอาสา และสภาพการดำเนินการการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา พบว่า พฤติกรรมจิตอาสาและแรงจูงใจจิตอาสาของผู้บริหาร โดยภาพรวมอยู่ในระดับสูง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงทั้งด้านพฤติกรรมและแรงจูงใจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือ

และการทำงานเพื่อส่วนรวม สำหรับสภาพการดำเนินการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ การใช้ให้ทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่ว

2) แนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา พบว่า ภายใต้กรอบการวิจัย 16 ประการ ได้แนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารจำนวน 83 แนวทาง จากนั้นผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์เพื่อบูรณาการข้อมูลที่คล้ายคลึงหรือสามารถจัดรวมในหมวดหมู่เดียวกัน ได้เป็นข้อสรุปแนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลาในลักษณะ 3 รูปแบบ คือ 1) แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการกระทำหรือการปฏิบัติด้วยตัวเอง เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากความสมัครใจที่นอกเหนือจากการปฏิบัติที่อยู่ภายใต้ตำแหน่งหน้าที่ประจำของผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งนอกจากจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการฝึกปฏิบัติตนเพื่อยกระดับความยำเกรงที่มุ่งหวังความพอพระทัยจากเอกองค์อัลลอฮ์แล้ว ถือเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคณะครู บุคลากร นักเรียนและสมาชิกในชุมชนอีกด้วย 2) แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการบริหารจัดการ จากแนวทางการให้บริการเชิงจิตอาสาทั้ง 16 ประการ ผู้บริหารไม่สามารถกระทำได้ทั้งหมดในรูปแบบการลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง เนื่องจากข้อจำกัดในหลายประการ ผู้บริหารจึงให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาในรูปแบบของการเป็นผู้บริหารจัดการ เช่น การแต่งตั้งตัวแทนเป็นอิมามนำละหมาดในมัสยิดโรงเรียนหรือมัสยิดชุมชน การจัดหาช่างหรือผู้เชี่ยวชาญจากบุคลากรโรงเรียนหรือปราชญ์ชาวบ้านมาให้ความรู้หรือสอนการผลิตสิ่งของหรือศาสตร์ต่าง ๆ ให้กับนักเรียน บุคลากรโรงเรียนและชุมชน การอำนวยการโรงเรียนให้เป็นสถานที่ในการจัดกิจกรรม เป็นต้น 3) แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการให้องค์ความรู้ การให้องค์ความรู้เป็นการให้ความรู้ทั้งในส่วนที่เป็นทฤษฎีหรือเนื้อหาเพื่อให้ได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้

เช่น ให้ความรู้ความเข้าใจกับเยาวชนและผู้คนในชุมชนเกี่ยวกับการบริการมัสยิดผ่าน
การให้อาทานทางศาสนา (นะเศียะฮ์) และการพูดคุยตามโอกาสต่าง ๆ และให้ความรู้
ในเชิงปฏิบัติผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น บริการจัดการเรียนการสอนและ
ฝึกอบรมสัปปุรุซมัสยิดเพื่อเตรียมความพร้อมในการเป็นอีมามแก่ชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาแนวทางการให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของ
ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา สามารถนำมาอภิปราย
ผลการวิจัยได้ดังนี้

1. การศึกษาพฤติกรรมจิตอาสาและแรงจูงใจจิตอาสาของผู้บริหาร พบว่า
โดยภาพรวมอยู่ในระดับสูง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อจะเห็นว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงทั้ง
ด้านพฤติกรรมและแรงจูงใจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือและการทำงานเพื่อ
ส่วนร่วม ทั้งนี้เนื่องจากผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่จบการศึกษาทางด้านศาสนาใน
ระดับสูงในระดับชานาอียะและระดับปริญญาตรีทั้งในและต่างประเทศ ภูมิหลังหรือ
พื้นฐานการศึกษาทางด้านศาสนาย่อมส่งผลโดยตรงต่อความรู้ความเข้าใจหลักคำสอน
อิสลาม และจะนำไปสู่การเป็นบ่าวที่เกรงกลัวต่อพระองค์อัลลอฮ์ ดั่งโอองการที่
พระองค์อัลลอฮ์ดาร์สว่า

﴿...إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ...﴾

(سورة فاطر: بعض من آية 28)

ความว่า “แท้จริง บรรดาผู้ที่มีความรู้จากปวงบ่าวของ
พระองค์เท่านั้นที่เกรงกลัวอัลลอฮ์...”

(ส่วนหนึ่งจากสุเราะฮ์ฟาฏีร์: 28)

จากโอองการดังกล่าวข้างต้น ด้วยกับความรู้จะนำพามุซยไปสู่การเป็นบ่าว
ที่มีความยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ แล้วก็ย่อมเป็นการง่ายคายที่บ่าวผู้นั้นจะแสดงถึง

พฤติกรรมการทำงานเพื่อส่วนรวมและมีแรงจูงใจในการช่วยเหลือผู้อื่นที่สูง การทำงานเพื่อส่วนรวมและการช่วยเหลือผู้อื่นนั้นถือเป็นมาตรฐานในการชี้นำถึงการเป็นผู้ที่เป็นที่รักยิ่งของพระองค์อัลลอฮ์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเขาสร้างประโยชน์และช่วยเหลือแก่ผู้อื่นมากน้อยเพียงใดดังหะดีษของศาสนทูต

((أَحَبُّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ))

ความว่า “มนุษย์ที่เป็นที่รักยิ่งของอัลลอฮ์มากที่สุดคือมนุษย์ที่สร้างประโยชน์ให้กับเพื่อนมนุษย์มากที่สุด”

(รายงานโดยอิมามอิบนุอับดุลฮากิม)

2. การให้บริการสังคมมุสลิมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ การใช้ให้ทำความดี และห้ามปรามการทำความชั่ว ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาโดยการนำทางคนตาบอด ผลการวิจัยดังกล่าว เนื่องมาจากการใช้ให้ทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่วถือเป็นจิตอาสาที่สามารถกระทำได้ง่ายและทำได้ทันที ยิ่งกับสังคมทุกวันนี้ที่มักจะพบเห็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามหลักคำสอนอิสลามในแทบทุกพื้นที่ทั้งในสังคมโรงเรียนและสังคมทั่วไป ผู้บริหารโดยตำแหน่งถือว่าอยู่ในระดับผู้นำที่ต้องตระหนักและให้ความสำคัญกับการส่งเสริมใช้ให้ทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่ว และอีกสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดสงขลาที่มีจิตอาสาในการใช้ให้ทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่วมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด เนื่องจากการกระทำดังกล่าวสอดคล้องโดยตรงกับเจตนารมณ์แห่งอิสลามดังที่พระองค์อัลลอฮ์ดำรัสไว้ว่า

﴿... وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ...﴾

(2) بعض من آية : المائدة)

ความว่า “และพวกเจ้าจงช่วยเหลือกัน ในสิ่งที่เป็นคุณธรรม และความยำเกรง และจงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาป และเป็นศัตรูกัน”

(สุเราะฮ์อัลมาอิดะฮ์: ส่วนหนึ่งจากโองการ 2)

’Ibn Kathir (1999-1420: 3/12) ได้อธิบายว่า “พระองค์ทรงบัญชาให้ปวงบ่าวผู้ศรัทธาช่วยเหลือเกื้อหนุนต่อการปฏิบัติความดีงามต่าง ๆ นั่นคือคุณธรรม และให้ละทิ้งความเลวต่าง ๆ ขณะเดียวกันพระองค์ทรงห้ามการยุยงส่งเสริมอธรรมทุกรูปแบบที่ก่อให้เกิดบาปและที่เป็นข้อห้ามทางศาสนา”

3. แนวทางการให้บริการบริการสังคมเชิงจิตอาสาของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดสงขลา พบว่ามี 3 รูปแบบ ดังนี้

1) แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการกระทำหรือการปฏิบัติด้วยตัวเอง แนวทางนี้เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากความสมัครใจที่นอกเหนือจากการปฏิบัติที่อยู่ภายใต้ตำแหน่งหน้าที่ประจำของผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งนอกจากจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการฝึกปฏิบัติตนเพื่อยกระดับความยำเกรงที่มุ่งหวังความพอพระทัยจากเอกองค์อัลลอฮ์แล้ว ถือเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคณะครู บุคลากร นักเรียนและสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากโรงเรียนเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามถือเป็นแหล่งบ่มเพาะทางวิชาการความรู้ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งเพื่อพัฒนาคนและสังคมให้มีความรู้ควบคู่กับความดีงาม ดังนั้นผู้บริหารจึงต้องพัฒนาคุณสมบัติของตนเองไปพร้อม ๆ กับการบริหารจัดการคณะครู บุคลากร และการสอนนักเรียน การลงมือปฏิบัติและการเป็นตัวอย่างที่ดีจึงส่งผลให้เกิดบรรยากาศส่งเสริมการทำความดีงามให้ผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

การให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการกระทำหรือการปฏิบัตินั้นสอดคล้องกับหลักคำสอนอิสลาม เพราะโดยหลักแล้วการมีความรู้แต่ไม่ได้นำไปสู่การปฏิบัตินั้น ความรู้ดังกล่าวจะยังไม่ก่อให้เกิดความดีงาม ดังจะเห็นได้จากบรรดาเศาะหาบะฮ์ เราะฎิยัลลอฮุอันฮุม ที่มีความมุ่งมั่นในการศึกษาเรียนรู้ และพวกเขาจะเร่งรีบปฏิบัติในสิ่งที่ได้เรียนรู้ ดังที่มีรายงานจากอับู อับดุลเราะห์มาน

((كَانَ الرَّجُلُ مِنَّا إِذَا تَعَلَّمَ عَشْرَ آيَاتٍ لَمْ يُجَاوِزْهُنَّ حَتَّى يَعْرِفَ مَعَانِيَهُنَّ وَالْعَمَلَ بِهِنَّ))

ความว่า “แท้จริงพวกเขา (บรรดาเศาะหาบะฮ์) ได้อ่านจากท่านเราะสูลุลลอฮ์ จำนวน 10 อายะฮ์ โดยพวกเขาจะไม่รับ 10 อายะฮ์อื่นนอกจากว่าพวกเขาจะเรียนรู้ในศาสตร์ความรู้และได้ปฏิบัติด้านดังกล่าว พวกเขากล่าวว่า พวกเราได้รู้ทั้งในด้านความรู้และตามข้อเท็จจริงการปฏิบัติ” (Ahmad, 1995: 23374)

จากอัลหะดีษดังกล่าวสอดคล้องโดยตรงกับบริบทของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เนื่องจากความผู้บริหารโรงเรียนทุกท่านล้วนแล้วแต่ผ่านการศึกษารับรู้ทั้งศาสตร์ด้านศาสนาโดยตรงและศาสตร์ทางโลก การนำเอาความรู้ที่ได้รับมาสู่การปฏิบัติในการบริการสังคมเชิงจิตอาสาในรูปแบบของการกระทำหรือการปฏิบัติให้กับโรงเรียนหรือชุมชนถือเป็นการสนองตอบต่อหลักคำสอนอิสลามดังหะดีษดังกล่าวข้างต้น ดังกล่าวนี้นี้ไม่เพียงแต่จะมีผลของความดีงามที่จะเกิดขึ้นในตัวของผู้บริหารเอง แต่จะยังส่งผลต่อการเป็นแบบอย่างที่ดีงามให้กับบุคลากรโรงเรียนหรือผู้คนในชุมชนอีกด้วย ทั้งนี้ด้วยกับแบบอย่างที่ดีงามนั้นย่อมส่งผลต่อแรงจูงใจต่อผู้พบเห็นในการทำงานให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาด้วยความสมัครใจ ดังที่ท่านนบี ﷺ ได้ปฏิบัติกับบรรดาผู้คนที่รายล้อมท่านด้วยอัคลาก (จรรยา มารยาท) ที่ดีที่สุด เพื่อให้เห็นในเชิงรูปธรรม ดังที่ศาสนทูตมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ))

ความว่า “แท้จริงแล้วฉันได้ถูกแต่งตั้งมาเพื่อที่ฉันจะได้ทำให้เกิดความสมบูรณ์ในด้านมารยาทอันดีงาม” (Ahmad, 1995: 8932)

2) แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการบริหารจัดการ การให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามทั้ง 16 ประการ ผู้บริหารไม่สามารถกระทำทั้งหมดในรูปแบบการลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง เนื่องจากข้อจำกัดในหลายประการ ได้แก่ ข้อจำกัดทางด้านเวลา ความสามารถทางวิชาชีพในบาง

สาขาวิชา เป็นต้น ผู้บริหารจึงให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาในรูปแบบของการเป็น
ผู้บริหารจัดการ

การบริหารจัดการในหน้าที่การงานหรือภารกิจต่าง ๆ ถือเป็นหน้าที่สำคัญ
ของผู้นำ และสำหรับผู้บริหารในงานวิจัยเรื่องนี้ถือได้ว่าเป็นผู้นำในหน่วยของบริบท
โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามและรวมไปถึงชุมชนรอบข้าง ในหน้าประวัติศาสตร์
อิสลามการบริหารและการจัดการงานอุมมะฮ์ (ประชาชาติ) นั้นจะไม่อาจลบล้างไปได้
ด้วยดี หากปล่อยให้ผู้นำรับผิดชอบหรือผูกขาดอำนาจเพียงลำพัง โดยปราศจากการ
บริหารจัดการที่ดีไม่ว่าจะในรูปแบบของการกระจายหน้าที่ แบ่งเบาภาระ และความ
รับผิดชอบต่อผู้ที่เหมาะสมและมีความสามารถอย่างแท้จริง เพราะในความเป็นจริง
แล้ว มนุษย์ไม่สามารถกระทำทุกอย่างได้เพียงลำพังหรือเชี่ยวชาญในทุก ๆ เรื่อง
ดังนั้นผู้บริหารจึงจำเป็นต้องนำหลักการบริหารจัดการมาใช้ในการการกระจายอำนาจ
บริหารและหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งเรื่องนี้อิสลามได้ตระหนักและให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ดัง
จะเห็นได้จากตัวบทหลักฐานจากอัลกุรอานและวิถีปฏิบัติช่วงสมัยที่ท่านนบี ยังมี
ชีวิตอยู่ในนครมะดีนะฮ์ ทั้งในรูปแบบมอบหมายให้รับผิดชอบงานเป็นรายบุคคลและ
กลุ่มคณะ

ตัวอย่างการบริหารจัดการด้วยวิถีการสรรหาบุคคลที่เหมาะสมและมี
ความสามารถในการทำหน้าที่ ดังที่ปรากฏในเรื่องราวของท่านนบีมุซา ซึ่งท่านเคย
ได้วอนขอจากอัลลอฮ์ ตามที่ระบุไว้ในอัลกุรอานว่า

﴿وَجْعَلْ لِّيَ وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي هَازُونَ أَحْيَىٰ أَشَدُّ بِهِ أَزْرَىٰ﴾

(29-31 سورة طه:)

ความว่า “และทรงโปรดให้คนในครอบครัวของข้าพระองค์เป็น
ผู้ช่วยแก่ข้าพระองค์ด้วย ฮาซูนพี่ชายของข้าพระองค์ ได้โปรดให้เขา
เพิ่มความเข้มแข็งแก่ข้าพระองค์ด้วย”

(สุเราะฮ์ฏอฮา: 29-31)

จากโอองการดังกล่าว ท่านเมาลานา ซัยยิด อบูล อะลา มาคูดี (2545: 1350-1351) ได้อธิบายว่า ท่านนบีมุซา ได้วอนขอจากพระองค์อัลลอฮ์ในเรื่องนี้เพราะท่านรู้ดีถึงภาระหน้าที่อันหนักหน่วงของท่าน และท่านรู้ดีว่าท่านเป็นคนพูดไม่คล่อง ท่านจึงต้องการบุคคลที่พูดได้อย่างคล่องแคล่วในการพบปะกับฟาโรห์และเสนาบดีทั้งหลาย และตัวอย่างการบริหารจัดการจากวิถีปฏิบัติในช่วงสมัยศาสนทูต ครึ่งหนึ่งเมื่อศาสนทูตต้องอพยพไปยังเมืองมาดินะห์ ศาสนทูต กับท่านอับูบักร์ก็ได้สรรหาผู้ที่มีความสามารถและเป็นผู้ที่ไว้วางใจได้เพื่อจ้างเป็นผู้นำทาง ดังที่ท่านหญิงอาอิชะฮ์ได้กล่าวว่า

((وَأَسْتَأْجَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو بَكْرٍ رَجُلًا مِّنْ بَنِي الدَّيْلِ هَادِيًا خَرِيٓتًا، وَهُوَ عَلَى دِينِ كُفَّارٍ قُرَيْشٍ، فَدَفَعَا إِلَيْهِ رَاحِلَتَيْهِمَا، وَوَعَدَا غَارَ ثَوْرٍ بَعْدَ ثَلَاثِ لَيَالٍ بِرَاحِلَتَيْهِمَا صُبْحَ ثَلَاثٍ))

ความว่า "ท่านนบีและอะบูบักร์ ได้ว่าจ้างชายคนหนึ่งจากบะนียอัลดัยล ต่อมาเขาได้ไปเป็นบริวารของบะนี อับด บุตรอะดียี เป็นคนนำทางที่มีความชำนาญมากและเขายังอยู่ในศาสนาของพวกเขาผู้ไร้ศรัทธาเผ่ากูรอยซุ คนทั้งสองไว้วางใจเขา และได้มอบสัตว์พาหนะทั้งสองตัวให้แก่เขาไป และได้สัญญาแก่เขาให้ไปพบกันที่ถ้ำเชาร์ หลังจากนั้นสามวัน ต่อมาเขาได้พบคนทั้งสองพร้อมด้วยสัตว์พาหนะของคนทั้งสองในตอนเช้าของวันที่สาม ทั้งสองจึงได้ออกเดินทาง" (บันทึกโดย Al-Bukhariy, 2144)

จากหลักฐานทั้ง 2 ดังกล่าว ชี้ให้เห็นถึงการบริหารจัดการด้วยการสรรหาหรือการคัดสรรบุคคลที่มีความสามารถเพื่อให้ทำงานที่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดสงขลาที่ไม่สามารถทำภารกิจทุกอย่างด้วยตัวเองเพียงลำพัง จึงจำเป็นต้องใช้หลักการบริหารจัดการในการคัดเลือกบุคคลที่มีความสามารถปฏิบัติหน้าที่แทนเมื่อมีเหตุให้ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ด้วยตัวเอง เช่น การจัดตั้งและดูแลคณะครูศาสนาในการทำหน้าที่เป็นอิหม่ามนำ

ละหมาดในมัสยิดโรงเรียนและชุมชน การแต่งตั้งครูสอนอัลกุรอานหลังละหมาดมักริบ-อิชา หรือการสรรหาผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ มาให้ความรู้ในการสอน เป็นต้น สำหรับการส่งเสริมการสอนวิชาชีพ ผู้บริหารจะต้องมีการสรรหาคณะครูที่มีความสามารถตามความต้องการของชุมชน ได้แก่ ผู้สอนการทำงานศิลปะด้านการทำงานสกรีน การทำกรอบรูปวิทยาศาสตร์ เป็นต้น หรือการสรรหาปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเป็นวิทยากรให้ความรู้ในเรื่องการทำขนม อาหารพื้นบ้าน การสานเสื่อกระจูด การเย็บทออวนประมง เป็นต้น

3) แนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในรูปแบบการให้ความรู้ การให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาในรูปแบบการให้องค์ความรู้ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะการมีความรู้จะทำให้มนุษย์เข้าใจและสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้องนำไปสู่การเป็นบ่าวที่มีความยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์

ดังโองการที่พระองค์อัลลอฮ์ ดำรัสว่า

﴿وَمِنَ النَّاسِ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾

(سورة فاطر: آية 28)

ความว่า “แท้จริง บรรดาผู้ที่มีความรู้จากปวงบ่าวของพระองค์เท่านั้นที่เกรงกลัวอัลลอฮ์ แท้จริงอัลลอฮ์ นั้นเป็นผู้ทรงอำนาจ ผู้ทรงอภัยเสมอ”

(สุเราะฮ์ฟาฏีร: 28)

โองการดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับบริบทการให้บริการบริการสังคมเชิงจิตอาสาของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดสงขลาในรูปแบบการให้องค์ความรู้ เนื่องจากการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสานอกจากจะเป็นการกระทำในรูปแบบของการลงมือปฏิบัติหรือการกระทำ และในรูปแบบของการเข้าไปมีส่วนร่วม

ในการบริหารจัดการแล้ว การให้บริการเชิงจิตอาสาในรูปแบบของการให้ความรู้นั้นจะเป็นการก่อร่างสร้างฐานที่มั่นคงในระยะยาวให้กับสังคม ซึ่งการให้ความรู้ดังกล่าวนี้ทั้งของทฤษฎีและความรู้เชิงปฏิบัติ ดังตัวอย่าง เช่น การส่งเสริมให้นักเรียนฝึกการเป็นอีหม่ามนำละหมาดในโรงเรียนก่อนออกบริการการเป็นอีหม่ามนำละหมาดสู่ชุมชน การจัดกิจกรรมอบรมด้านการละหมาดและการอะซานแก่ชุมชน การจัดกิจกรรมการแข่งขันการอะซาน การให้ความรู้ความเข้าใจกับเยาวชนและผู้คนในชุมชนเกี่ยวกับการบริการมัสยิดผ่านการให้อาวาสทางศาสนาหรือการตกแต่งเดือนอย่างบริสุทธิ์ใจ (นะซีฮะฮ์) และการพูดคุยตามโอกาสต่าง ๆ จัดกิจกรรมให้ความรู้และการช่วยเหลือสร้างความปรองดองร่วมกันหน่วยงานท้องถิ่น เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้

ผลการศึกษาแนวทางการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดสงขลา 16 แนวทางภายใต้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ปฏิบัติได้ด้วยตนเอง รูปแบบการบริหารจัดการ และรูปแบบการให้ความรู้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามที่สอดคล้องกับบริบทปัจจุบันและขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมได้ตรงเป้าหมายและเกิดประโยชน์สูงสุด

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลาม 16 ประการ ยังถือว่าเป็นการศึกษาในภาพกว้าง ๆ ไม่ได้ศึกษาเชิงลึกในกิจกรรมของการให้บริการแต่ละรูปแบบ เพื่อให้เห็นข้อเท็จจริงในเชิงลึก ควรมีการเลือกศึกษาเฉพาะบางประการ เช่น การศึกษาการให้บริการสังคมเชิงจิตอาสาแบบอิสลามในการบริการมัสยิด สร้างความปรองดอง พัฒนาอาชีพ ช่วยคนहुหนวก ตาบอดหรือบกพร่องทางปัญญา เป็นต้น โดยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพหรือใช้วิธีการผสมวิธี เพื่อศึกษาถึง

รูปแบบการช่วยเหลือ ปัญหา อุปสรรค แนวทางการแก้ไข ตลอดจนการติดตามการ
ดำเนินการ

เอกสารอ้างอิง

- Arab Alumni Association. (2004). *The Holy Quran with Thai meaning*.
King Fahd Center for the Quran Printing in Madinah.
- Ahmad, M. (2001). *Musnad Imam Ahmad*. Mu-assasah al-Risalah.
- Boonchom, S. (2545). *Introduction to Research* (7th edition).
Suweeriyasan.
- al-Bukhari, M. (2001). *Sohih al-Bukhari* (صحيح البخاري). Dar Tuk al-Najah.
- al-Bukhariy, M. (1422). *Sahih al-Bukhariy* (صحيح البخاري). Dar Tauqu al-
Najat.
- al-Hashimiy, M. (2013). *Al-Mujtama' al-Muslim Kama Yabnihi al-'Islam fi
al-Kitab wa al-Sunnah* (المجتمع المسلم كما يبينه الإسلام في
الكتاب والسنة). Al-Qahirah Dar al-Salam li at-Taba'ah wa
al-Nashri wa al-Tauzia'.
- Boonyanusith, K. (2011). *Development of instructional model for
enhancing respectful mind and ethical mind based on
teaching and learning via service learning for
undergraduate students*. Dissertation, Ed.D. (Curriculum
Research and Development). Graduate School,
Srinakharinwirot University.
- 'Ibn Baththal, Y. (2003). *Syarh Sahih al-Bukhariy* (شرح صحيح البخاري).
Maktabah al-Rusyd.

- 'Ibn Hajjaj, M. (1955). *Sahih Muslim* (صحیح المسلم). Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.
- 'Ibn Kathir, I. (1999-1420). *Tafsir 'Ibn Kathir* (تفسير ابن كثير). Dar al-Taiyyibah.
- Puangngam, K. (2550). *Local government on theories, concepts and principles (Textbook)*.
- Suthirath, C. (2555). *Teaching children to have a public mind*. V. Print Company Limited.
- Wongsangiam, M. (2008). *Arab-Thai dictionary*. Manop Wongsangiam Book Center.

บทบาทของสตรีมุสลิมหม้ายในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการปรับตัวตามอิสลามวิถี กรณีศึกษา: สตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

The role of widowed Muslim women in the three southern border provinces in adapting to Islamic ways: a case study: Widowed Muslim women in Bannang Sata District, Yala Province

Received: March 13, 2023 ■ Revised: May 29, 2023 ■ Accepted: June 12, 2023

ฮามิดะห์ฮาสน์ โต๊ะมะ¹ ฟัยซอล โต๊ะมา² คอยรียะห์ มะโซ๊ะ³

Hamidahhasan Tohma, Faisol To'ma, Khoyriyah Masoh

¹ Ph.D. (อิสลามศึกษา) ผู้ช่วยศาสตราจารย์. อาจารย์ประจำสาขาวิชาชะรีอะฮ์ คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. อีเมลผู้เขียนหลัก: hamidah.yiu@gmail.com

Ph.D. (Islamic Studies) Associate professor. Lecturer, Faculty of Islamic Studies and laws, Fatoni University. Corresponding Author Email: hamidah.yiu@gmail.com

² นักศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศึกษาและนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. อีเมล: faisoltm56@gmail.com

M.A. (Candidate in Educational Management and Learning Management Innovation) Faculty of Education, Fatoni University. Email: faisoltm56@gmail.com

³ อาจารย์ประจำสาขาการสอนภาษาอังกฤษ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. อีเมล: haizum_ka2013@hotmail.com

Lecturer, Faculty of Education, Fatoni University. Email: haizum_ka2013@hotmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้และสถานภาพทางสังคมของสตรีมุสลิมหม้ายตามหลักการศาสนาอิสลาม 2) เพื่อศึกษาปัญหาของสตรีมุสลิมหม้ายเผชิญ การปรับตัวตามอิสลามวิถี กลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่ให้ความช่วยเหลือสตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

วิธีการศึกษา เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยข้อมูลเอกสารและภาคสนาม พื้นที่ศึกษาคืออำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ซึ่งกลุ่มตัวอย่าง 30 คน คือ สตรีมุสลิมหม้าย 24 คนและ ผู้นำศาสนา 6 คน โดยใช้แบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ คือการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และจะวิเคราะห์โดยเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย 1) นางที่สามีเสียชีวิตหรือถูกหย่าที่ไม่ได้มีเพศสัมพันธ์กันไม่มีอิตตะฮ์มีสิทธิ์ได้รับค่าสินสอดครึ่งหรือตามที่ตกลงกัน หากการหย่าสาเหตุมาจากสามีค่าสินสอดเป็นสิทธิ์ของนางทั้งหมด นางที่ถูกหย่าหรือสามีเสียชีวิตขณะที่ตั้งครรภ์อิตตะฮ์คือการคลอดบุตรซึ่งสามีที่มีชีวิตต้องอุปการะและดูแลในช่วงนั้นและหลังจากนั้น นางถูกหย่าอยู่ในวัยประจำเดือน อิตตะฮ์คือ ัฏฺฎุฮฺ นางในวัยหมดประจำเดือน อิตตะฮ์คือสามเดือน นางต้องอยู่ในบ้านพร้อมสามีและเขาต้องอุปการะเพื่อเปลี่ยนใจจะกลับคืนดักกัน หากหย่าเป็นครั้งที่สามและมีได้ตั้งครรรค์ตามทัศนะของชาฟิอีและมาลิกสามีควรให้ที่อยู่อาศัยและมอບของขวัญเป็นการปลอบใจ ส่วนนางที่สามีเสียชีวิตมิได้ตั้งครรรค์ อิตตะฮ์คือสี่เดือนสิบวัน และมีสิทธิ์รับมรดก $\frac{1}{4}$ หากไม่มีลูก และ $\frac{1}{8}$ หากมีลูก 2) นางจะเผชิญปัญหาความยากจนเป็นประการแรก นอกจากภรรยาของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ไม่สงบเท่านั้น รองลงมาคือการเลี้ยงดูบุตร ส่วนนางประเภทอื่น ๆ ไม่มีความช่วยเหลือทั้งภาครัฐและเอกชน นางจะปรับตัวตามอิสลามวิถีอยู่ในระดับที่ดีที่แตกต่างจากการสังเกตพบว่า วิถีชีวิตของนางส่วนใหญ่จะอยู่ในสภาพที่ลำบาก

การนำผลวิจัยไปใช้ 1) สามีต้องอดทนและห่างไกลจากการหย่าร้างนอกจากไม่มีทางเลือกและควรรนำหลักการอิสลามมาเป็นบรรทัดฐาน 2) สตรีมุสลิมหม้ายควรอดทน อดกลั้นในการดูแลลูก ๆ พร้อมขอคู่อำโดยเฉพาะในยามจำเป็นและอดทนในการปรับตัวตามอิสลามวิถีโดยบริสุทธิ์ใจเพื่ออัลลอฮ์จะทรงเปิดทางออกอย่างง่ายดาย

คำสำคัญ: การปรับตัว, อิสลามวิถี ,สตรีมุสลิมหม้าย,บันนังสตา, ชายแดนภาคใต้

Abstract

Objectives: 1) to study the knowledge and social status of Muslim widowed according to Islamic principles ; 2) to study the problems faced by Muslim widowed in Social and Cultural to support Muslim widowed in Bannang Sata District, Yala Provinc

Methodology: A qualitative research which encompass documentation and field study. the sampling were 24 Muslim widowed and 6 religious leaders in Bannang Sata District, Yala Province, using a purposive method. The research instrument using in - dept interview and participated observation.

Research Findings: 1) the widowed whose husbands died or who have been divorced did not have sexual intercourse and iddah have the right to receive half of the dowry or as agreed between them. The widowed who is husband dies while pregnant, iddah is childbirth. And widowed whose divorced in her period and iddah is third times cleanliness (Addhur). While, she is in menopause, iddah is three months. As for the wives whose husband died and are not pregnant. Iddah is four months and ten days which is entitled to 1/4 of her husband's inheritance if they have no children, and 1/8 if they have children. 2) The problem faced by by the widowed is poverty and parenting problem. In addition to the wife of state officer who died in the unrest. As for other types of widowed there is no assistance from both the private and government have adapted to the islamic way of life at different levels according to their

faith and orphans will be helped by mosque and faithful occasion. The observation indicated that most of them are living a difficult life.

Contribution: 1) Husband should be patient and stay away from divorce unless there is no alternative. If necessary, islamic principles should be apply as a norm. 2) Widowed woman test with restrained in caring for children and should pray especially at night and be patient in adjusting according to the Islamic way, therefore that Allah will open a way out easily.

Keywords: Adaptation, Widowed muslim women, Islamic way, Bannang Seta District, Three Southern Border Provinces.

บทนำ

อิสลามมองว่าสตรีเป็นส่วนหนึ่งและเป็นส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์และจรรโลงสังคม เป็นผู้ค้ำจุนสถาบันครอบครัว เป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรกของลูก เป็นผู้ถือคเบเพลิงแห่งการนำแสงสว่างส่องทางแก่เยาวชนซึ่งเป็นผู้ที่คาดหวังอนาคตของศาสนาตลอดจนถึงประเทศชาติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าสังคมจะดีหรือเลว ครอบครัวยั่งยืนหรือล้มเหลว บ้านเมืองจะสงบสุขหรือวุ่นวายก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพของสตรี ซึ่งอิสลามได้กำหนดบทบาทของมุสลิมไว้ตามสถานภาพของบุคคล โดยแยกเป็นสถานภาพของสตรีและชายให้เห็นเด่นชัด เพราะบทบาทในบางบทบาทนั้นจำเป็นต้องเกี่ยวกับสรีระเป็นเงื่อนไข ทำให้บทบาทส่วนใหญ่จะตกอยู่กับผู้ชาย ส่วนสตรีนั้นจะมีบทบาทเพียงน้อยนิด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องภายในบ้าน แต่ในบางครั้งบางคราวสามารถมีบทบาทนอกบ้านได้ในสภาพที่จำเป็น ดังที่อัลหะดีษ ของท่านศาสนทูต (ﷺ) กล่าวว่า

{...قد أذن الله لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَوَائِكُنَّ}

ความว่า “แน่แท้อัลลอฮ์ทรงอนุญาตให้พวกเธอออกนอกบ้านได้เพื่อทำธุรกิจที่จำเป็น”

(บันทึกโดยบุคอรี: 5237 และมุสลิม: 5796)

จากการสังเกตพบว่า สตรีในพื้นที่จะมีได้เป็นผู้ถูกกระทำความรุนแรงโดยตรง แต่การที่ผู้ชายในบ้านเสียชีวิต บาดเจ็บ พิการ ถูกจับกุม หรือหายไป ทำให้ “ความปกติ” ของชีวิตที่มีมาแต่เดิมนั้นถูกแทรกแซงอย่างช่วยไม่ได้ กล่าวคือ ความยากจนที่หลายครอบครัวครอบครองอยู่เดิมนั้น ได้โถมทับชีวิตที่ขาดหัวเรี่ยวหัวแรงในการทำมาหากินมากขึ้น ซึ่งเป็นผลกระทบต่อนสตรีที่เป็นภรรยาอย่างมาก คือเปลี่ยนสถานภาพเป็นหม้ายและมีลูกจำนวนมากต้องรับภาระทำงานเลี้ยงชีพเพียงลำพังทั้งเพื่อค่าอาหาร ค่านมให้ลูกที่ยังเล็ก รวมถึงค่าเทอมเพื่อส่งเสียให้ลูก ๆ ได้เรียนสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่เมื่อกำลังของผู้หญิงคนเดียวไม่สามารถจุนเจือคนในครอบครัวได้

ทั้งหมด ลูกชาย ลูกสาวที่โตหน่อยจึงต้องออกจากโรงเรียนกลางคันเพื่อช่วยแม่ กรีด
ยาง เย็บผ้าคลุมศพ ทำสวนผลไม้ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี อำเภอบันนังสตาเป็นอำเภอหนึ่งตั้งอยู่ตอนใต้ก่อนอำเภอเบตง
ซึ่งมี 6 ตำบล ประกอบด้วย 60 หมู่บ้าน และบางตำบลนั้นถูกมองว่าเป็นเขตสีแดง
ส่งผลทำให้สตรีกลายเป็นหม้าย จากสาเหตุต่าง ๆ เช่น การเสียชีวิตของสามีใน
เหตุการณ์ความไม่สงบ การเจ็บป่วย และถูกหย่าร้างซึ่งเป็นการเสียสละหลักของ
ครอบครัว จึงทำให้ภรรยาจำเป็นต้องรับภาระหน้าที่เพียงผู้เดียวในการดูแล อบรม บ่ม
เพาะบุตรอย่างหมั่นเพียรและอดทน อดกลั้น บางครั้งมารดาจำเป็นต้องอดอาหาร
ถือศีลอดทุกวัน เนื่องจากอาหารไม่เพียงกับลูกที่ต้องดูแล และจำเป็นต้องมีจิตวิทยาใน
การอบรม เพื่อให้พาดำรงดี พ้นจาก อบายมุขต่าง ๆ และแวดล้อมที่ไม่พึงประสงค์ ที่
เห็นได้ชัดในปัจจุบัน เนื่องจากการเลี้ยงลูกเป็นเรื่องที่หนักมาก ยิ่งจะให้ลูกเป็นคนดีมี
คุณธรรมจริยธรรมที่สง่างาม มีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นเป็นเรื่องยากต้องอาศัยองค์ความรู้
เทคนิค เคล็ดลับขั้นตอนและประสบการณ์ รวมต้องใช้ความอดทนอย่างแน่น ความ
มุ่งมั่นเป็นที่สุดยอดโดยเฉพาะการปลูกฝังและปลูกจิตสำนึกให้พวกเขาตั้งมั่นอยู่บน
แนวทางอิสลามวิถีอย่างมั่นคงและอย่างยั่งยืน นับเป็นงานที่หนักและท้าทายมากใน
ปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ท่านศาสนทูต (ﷺ) ได้กำชับให้ความช่วยเหลือแก่นาง เนื่องจาก
นางมีลูกที่ต้องดูแล ดังที่ท่านได้ กล่าวว่า

{السَّاعِي عَلَى الْأَرْزَمَةِ وَالْمَسَاكِينِ، كَالْمُجَاهِدِ فِي

سَبِيلِ اللَّهِ، وَكَالَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ}

ความว่า “ท่านใดก็ตามแต่ ที่พยายามดูแลสตรีหม้าย (เนื่องจากสามี
ตาย) และคนยากจน เขาก็เหมือนดั่งมุยาฮิดในหนทางของอัลลอฮ์ และก็เหมือนดั่งคน
ที่ถือศีลอดตอนกลางวัน และละหมาดในค่ำคืน”

(บันทึกโดยบุคอรี : 5353 และมุสลิม : 2982)

จากสภาพดังกล่าวผู้วิจัยในฐานะเป็นสตรีเพศท่านหนึ่งและตำแหน่งเป็นอาจารย์คณะอิสลามศึกษามีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจและสงสารและเล็งเห็นความสำคัญที่จำเป็นต้องทำวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของสตรีมุสลิมหม้ายในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการปรับตัวตามอิสลามวิถี กรณีศึกษา : สตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลาเพื่อนำมาเป็นฐานข้อมูลและองค์ความรู้ที่สามารถอ้างอิง และสังคมได้รับรู้ถึงความอดทน ความยากลำบากของนางในการดูแลลูกพร้อมปรับตัวตามอิสลามวิถี ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีที่นำไปสู่การสร้างสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในการฟื้นฟูพัฒนาประเทศชาติให้มีความสงบสุข มั่นคง และเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้และสถานภาพทางสังคมของสตรีมุสลิมหม้ายตามหลักการศาสนาอิสลาม
- 2) เพื่อศึกษาปัญหาของสตรีมุสลิมหม้ายเผชิญ การปรับตัวตามอิสลามวิถี กลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่ให้ความช่วยเหลือสตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้ข้อมูลจากเอกสารคืออัลกุรอาน อัลหะดีษและตำราวิชาการต่าง ๆ ทั้งภาษาไทย มลายูและอาหรับ เป็นต้น ส่วนข้อมูลภาคสนามใช้พื้นที่ศึกษาของอำเภอบันนังสตาจังหวัดยะลา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ทั้งหมด 30 คนประกอบด้วยสตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา 24 คนจาก 6 ตำบล ๆ ละ 4 คน และผู้นำศาสนา 6 คนจาก 6 ตำบล ๆ ละ 1 คน โดยใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) ส่วนเครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (In-depth interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์โดยการนำข้อมูลจากการ

สัมภาษณ์และสังเกต นำมาวิเคราะห์ในรูปแบบรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาหลักการศาสนาอิสลามเกี่ยวกับสตรีมุสลิมหม้าย 2) เพื่อศึกษาปัญหาที่เผชิญ การปรับตัวตามอิสลามวิถีและการได้รับความช่วยเหลือทางด้านสังคมของสตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

หลักการอิสลามเกี่ยวกับการหย่าร้าง

อิสลามห้ามแตกแยกระหว่างสามีภรรยา เพราะจะส่งผลเสียต่อลูก ๆ ตลอดจนมีผลกระทบต่อสังคม ดังนั้น อิสลามมองว่าสถาบันครอบครัวเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม หากครอบครัวมีความมั่นคงและมีความสุข แน่นนอนสังคมนั้นจะมีเสถียรภาพและมีความสุขคล้อยตามด้วย จากการสังเกตจะเห็นได้ว่า บางครอบครัวมีการทะเลาะเบาะแว้งระหว่างสามีภรรยาและไม่สามารถยุติได้อย่างสันติวิธี ด้วยเหตุนี้ อิสลามจึงอนุญาตให้มีการหย่าร้างกันและไม่มีทางเลือก แต่ต้องปฏิบัติตามขอบเขตที่อิสลามกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด ดังนั้นการหย่าร้างเป็นสิ่งที่ไม่ควรถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ ซึ่งอัลลอฮ์ทรงห้ามดังที่ท่านศาสนทูตได้กล่าวว่า

{أَبْغَضُ الْحَالِلِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاق}

ความว่า “การกระทำที่อนุมัติ (ฮาลาล) ที่อัลลอฮ์ตอาลาทรงรังเกียจที่สุด คือ การหย่าร้าง” (บันทึกโดยอะบู ดาวูด: 2177)

จากตัวบทอัลหะดีษดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า อิสลามสั่งห้ามในการทำหย่าร้าง ถ้าไม่มีทางเลือกควรคิดอย่างไตร่ตรองและรอบคอบก่อนที่จะทำการหย่าร้างและต้องศึกษาบทบัญญัติอิสลามอย่างรอบคอบ ขอบเขตของผู้ที่จะหย่าร้างนั้นไม่เกิน 3 ครั้งเท่านั้น หากหย่าครบ 3 ครั้งไม่มีสิทธิที่จะคืนดีกันได้ นอกจากนางต้องแต่งงานกับ

สามีคนใหม่อย่างถูกต้องและได้อยู่อย่างสามัคคีกัน ภรรยาคนใหม่ได้หย่าร้างกับนางหรือเสียชีวิต ซึ่งสามีเดิมสามารถจะกลับมาแต่งงานใหม่กับนางได้โดยไม่ต้องตกลงกันใหม่ระหว่างกันสองฝ่าย

โทษของภรรยาที่ขอหย่าร้าง

อย่างไรก็ดี วัตถุประสงค์ของการแต่งงานในอิสลามนั้นเพื่อตอบสนองบทบาทหน้าที่อิสลามและสัจชาตญาณ (ฟิตเราะฮ์) ของมนุษย์ และต้องการให้สมาชิกในครอบครัวอยู่อย่างสงบสุขอย่างยั่งยืน และสิทธิการหย่า นั้นเป็นของสามี ดังนั้น หากภรรยาที่ขอหย่าโดยไม่มีความผิดที่ต้อง เธอจะไม่ได้กลิ่นหอมของสรวงสวรรค์ที่ท่านศาสนทูต ได้กล่าวว่า

« إِنَّمَا امْرَأَةٌ سَأَلَتْ زَوْجَهَا الطَّلَاقَ مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ »

ความว่า “สตรีผู้ใดที่ขอหย่าจากสามีของเธอโดยไม่มีความผิดเธอจะไม่ได้รับกลิ่นของสรวงสวรรค์”

(บันทึกโดยอะบู ดาวูด: 2226)

เบื้องต้นสามีและภรรยาที่ควรรู้และนำมาปฏิบัติ

ประการแรกอิสลามได้ส่งเสริมให้สามีภรรยาตระหนักถึงหน้าที่ของแต่ละฝ่ายต่อลูก ๆ และทั้งสองต้องรับผิดชอบต่อหน้าอัลลอฮ์ ดังนี้ ก) สามีภรรยาจะต้องมีความอดทนและให้อภัยต่อกัน ข) สามีภรรยาต้องแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกันโดยเร็วที่สุด แต่ถ้าหากความขัดแย้งนั้นไม่สามารถจะยุติได้ อิสลามก็ได้ตั้งหลักการที่ฝ่ายสามีควรปฏิบัติ ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสในอัลกุรอานว่า

{..فَالصَّلَاحُ قُنْتُ خُفِضَتْ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَحَافُونَ
نُشُوزَهُنَّ فَعُظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ
فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا }

ความว่า “...และบรรดาหญิงที่พวกเจ้าหวั่นเกรงในความต้อติงของนางนั้น ก็จงกล่าวตักเตือนนางและทอดทิ้งนางไว้แต่ลำพังในที่นอนและจงเขียนนาง แต่ถ้านาง เชื่อฟังพวกเจ้าแล้ว ก็จงอย่าหาทางเอาเรื่องแก่นาง แท้จริงอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงสูงส่ง ผู้ทรงเกรียงไกร” (อัน-นิซาอ์ : 34)

จากโองการดังกล่าวจะเห็นได้ว่าหลักการก่อนที่จะทำการหย่าร้างสามีควร ปฏิบัติต่อภรรยาดังนี้ 1) ให้การอบรมและการตักเตือน 2) แยกตัวจากที่นอนโดยที่ สามีหันหลังให้ภรรยา 3) เขียนตีที่เหมาะสม 4) แต่งตั้งคนกลาง (ตะฮกิม) (M. Adib Basri , 1991 : 80) ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأِمْسِكُوا حُكْمَ اللَّهِ مِنْ أَهْلِهِ وَخُكْمًا مِّنْ أَهْلِهِمَا
يُرِيدُ أَصْلَحًا يُوقِقُ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ... }

ความว่า “และหากพวกเจ้าเกรงจะเกิดการแตกแยกระหว่างคนทั้งสอง (สามีภรรยา) พวกเจ้าก็จงแต่งตั้งผู้ชี้ขาด (คนกลาง) ขึ้นหนึ่งคนจากญาติของเขา (สามี) และอีกหนึ่งคนจากญาติของนาง (ภรรยา) หากคนทั้งสองหวังปรองดอง อัลลอฮ์ก็จัก ทรงให้เกิดสัมฤทธิ์ผลระหว่างคนทั้งสอง...” (อันนิซาอ์: 35) และ5) การหย่าร้างโดย ใช้วิธีที่ถูกต้องและนุ่มนวลที่สุด (हारुन दिन , 1985)

การเปลี่ยนแปลงสถานภาพสตรีมุสลิมเป็นหม้ายทางด้านหลักการศาสนาอิสลาม และสังคม

อิสลามได้กำหนดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสตรีที่แต่งงานแล้ว กลายเป็นหม้ายนั้นมี 2 สาเหตุด้วยกันคือ

1) สตรีถูกหย่าร้าง

การหย่าร้างนั้นมี 2 ประเภท คือ ก) การหย่าร้างเชิงสุนนีย์ คือการหย่าร้าง ที่อนุญาติคือการหย่าร้างของสามีต่อภรรยาที่อยู่ฉันทสามีภรรยา กลับนอนด้วยกันแล้ว ภรรยาไม่ได้อยู่ในสภาพที่มีเลือดประจำเดือน นิฟาส และการกล่าวคำหย่าร้างหรือ แยกกันของสามีต่อภรรยา “หย่าภรรยาหนึ่งครั้ง/หนึ่งฏอลากหรือสองครั้ง/สองฏอล

ลาก (1 หรือ 2 ครั้ง)” และแยกกันระหว่างสามีภรรยาอย่างสันติวิธี และสามารถคืนดีกันได้อีกยังไม่พ้นสภาพอิตตะฮ์ ดังที่อัลลอฮฺทรงตรัสว่า

{الطَّلُقُ مَرَّتَيْنِ فَأَمَّا أَنْتَ يَا مَرْيَمُ فَأَنْتِ بِحَسَنٍ وَلَا يَحِلُّ لَكَ أَنْ
تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْنَهُمْ شَيْئًا...}

ความว่า “การหย่านั้นมีสองครั้ง แล้วให้มีความยับยั้งไว้โดยชอบธรรมหรือไม่ก็ให้ปล่อยไปพร้อมด้วยการทำความดี และไม่อนุญาตต่อพวกเจ้าในการที่พวกเจ้าจะเอาสิ่งหนึ่งสิ่งใดจากที่พวกเจ้าได้ให้แก่นาง (มะฮฺรหรือค่าสินสอด)

(อัลบะเกาะเราะฮ์ : 229)

จากตัวบทอัลกุรอานดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบการหย่าร้างเชิงสุนนียะมีดังนี้ 1) สามีหย่าภรรยาในตอนที่ยังไม่มีประจำเดือนและไม่ได้มีเพศสัมพันธ์กันก่อนการทำหย่า (อัล กุรตบีย, 1981) 2) หย่าหนึ่งหรือสองเท่านั้น หรือที่เรียกว่าฎอลากกรอญอียี 3) หากพ้นเวลาอิตตะฮ์ ของการหย่าครั้งที่หนึ่งหรือที่ครั้งที่สอง สามีไม่มีสิทธิคืนดีกันได้ แต่ถ้าหากว่าสามีต้องการจะอยู่ร่วมกับเธออีกต่อไป สามีจะต้องทำอะกัตนิกะฮ์ และให้ค่าสินสอดใหม่ 4) ถ้าหากสามีได้หย่าอีกครั้งที่สองด้วยวิธีดังกล่าว หลังจากนั้นได้หย่าอีกเป็นครั้งที่สาม สามีไม่มีสิทธิที่จะคืนดีกับภรรยาได้นอกจากภรรยาจะต้องให้พ้นอิตตะฮ์และแต่งงานกับสามีใหม่อย่างถูกต้องและอยู่รวมกันฉันท์สามีภรรยา และเกิดมีการหย่าระหว่างนางกับสามีใหม่หรือสามีเสียชีวิตแล้วเมื่อนางหมดอิตตะฮ์ สามีคนแรกจะกลับคืนดีกับนางได้โดยวิธีการแต่งงานและให้ค่าสินสอดใหม่ ดังที่อัลลอฮฺทรงตรัสว่า

{ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرًا
فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا
حُدُودَ اللَّهِ وَلَنْكُحُوا اللَّهَ حُدُودَ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ }

ความว่า “ถ้าหากเขาได้หย่านางอีก นางก็ไม่เป็นท่อนุมนิตแก่เขาหลังจากนั้น จนกว่าจะแต่งงานกับสามีอื่นจากเขา แล้วหากสามีนั้นหย่านางก็ไม่มีบาปใด ๆ แก่ทั้ง

สองที่จะคืนดีกันใหม่ หากเขาทั้งสองคิดว่า จะดำรงไว้ซึ่งขอบเขตของอัลลอฮ์ได้และ
นั่นแหละคือขอบเขตของอัลลอฮ์ ซึ่งพระองค์ทรงแจกแจงมันอย่างแจ่มแจ้งแก่กลุ่มชน
ที่รู้ดี”

(อัล-บะเกาะเราะฮ์ : 230)

ข) การหย่าร้างเชิงบิตอียี คือการหย่าร้างที่สั่งห้ามหรือไม่อนุมัติ มีดังนี้

1) การหย่าภรรยาในตอนที่ยังมาประจำเดือน (อัล กุตุบียี, 1981) 2) การหย่า
ภรรยาในตอนที่ยังมีเลือดนิฟาส (เลือดหลังคลอด) 3) การหย่าภรรยาในสภาพที่นาง
สะอาดจากการมาประจำเดือนหรือนิฟาสแต่ได้มีเพศสัมพันธ์กันก่อนแล้วหย่า 4) การ
หย่าภรรยาโดยให้นางออกจากบ้าน 5) การหย่าโดยใช้คำเฉพาะลาก (คำหย่า) 3 ครั้ง
คำเดียว

2) สตรีที่สามิเสียชีวิต

การเสียชีวิตของสามิส่งผลให้ภรรยาเป็นหม้าย อดตะฮ์คือ สี่เดือนกับสิบวัน
หรือประมาณ วัน 130 วัน จึงอนุญาตให้นางออกจากบ้านหรือจะไปแต่งงานกับสามิ
ใหม่ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

{وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ
أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغَ أَجَلُهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ...}

ความว่า“ และบรรดาผู้ที่ถึงแก่ชีวิตลงในหมู่พวกเจ้าและทิ้งครอบครัวไว้ นั้น
พวกนางจะต้องรอคอยของพวกนางเองสี่เดือนกับสิบวัน ครั้นเมื่อครบกำหนดเวลา
ของพวกนางแล้วก็ไม่มีบาปใด ๆ แก่พวกเจ้า...” (อัลบะกอเราะฮ์ : 234)

หลักการอิสลามเกี่ยวกับอดตะฮ์ของสตรีมุสลิมหม้าย ดังนี้คือ 1) สตรี
มุสลิมหม้ายที่ตั้งครรภ์สามิเสียชีวิตหรือถูกหย่าร้าง อดตะฮ์ คือ การคลอดบุตร 2) สตรี
มุสลิมหม้ายเนื่องจากสามิเสียชีวิตหรือถูกหย่าร้าง โดยมิได้มีเพศสัมพันธ์ระหว่างกันมา
ก่อน คือนางไม่มีอดตะฮ์สามารถแต่งงานกับสามิใหม่ทันที 3) สตรีมุสลิมหม้าย
เนื่องจากสามิเสียชีวิตโดยมิได้ตั้งครรภ์ อดตะฮ์ของนาง คือสี่เดือนกับสิบวันประมาณ

(130 วัน) 4) สตรีมุสลิมหม้ายเนื่องจากถูกหย่าร้าง โดยมีได้ตั้งครรรค์และยังมีประจำเดือน อิตตะฮ์ของนางคือสามครั้งสะอาด (อัญญูร์) หมายถึงหลังจากอาบน้ำมาประจำเดือนสามครั้งประมาณ (93 วัน) 5) สตรีหม้ายเนื่องจากถูกหย่าร้างโดยมิได้ตั้งครรรค์และอยู่ในวัยหมดประจำเดือน อิตตะฮ์ของนางคือสามเดือนประมาณ (93 วัน)

สิทธิของสตรีที่ถูกหย่าร้าง มีดังนี้คือ 1) ต้องอยู่ในบ้านของสามี และสามีจะต้องให้การเลี้ยงดู ในช่วงอิตตะฮ์ สามีไม่มีสิทธิที่จะไล่เธอออกจากบ้าน และสามีก็เช่นกันไม่อนุญาตให้ออกจากบ้านนอกจากสามีได้กระทำสิ่งที่ไม่ดีจนทำให้เธอไม่สามารถอดทนอยู่ในบ้านนั้นอีกต่อไป สิทธิอันนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายใช้สติปัญญา และคิดอย่างไตร่ตรองอาจจะทำให้ทั้งสองคืนดีกันได้ (อัลบะทีย์ อัล เคาลีย์: 118) 2) หากนางกำลังตั้งครรรค์ สามีจะต้องให้การเลี้ยงดูนางจนคลอด ในกรณีนี้ไม่มีความแตกต่างระหว่างภรรยาที่คลอดลูกและภรรยาที่ยังไม่คลอด 3) หากนางมิได้ตั้งครรรค์และภรรยาที่คลอดลูกเป็นภรรยาที่ยังไม่คลอดตามทัศนะของอิมามมาลิกและอิมามชาไฟอีห์ สามีมีหน้าที่จะต้องจัดเตรียมที่อยู่อาศัยเท่านั้น 4) หากนางนั้นคลอดลูกและนางจะให้นมลูก สามีจะต้องจ้างนางในการเลี้ยงลูกตามความเหมาะสมและความสามารถของเขา ดังที่อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

{ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تَخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفُحْشَةٍ مُبَيَّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ... }

ความว่า “โอ้นะบีเอ๋ย เมื่อพวกเจ้าหย่าภรรยาก็จงหย่าพวกนางตามกำหนด (อิตตะฮ์) ของพวกนางและจงนับกำหนดอิตตะฮ์ให้ครบ พวกเจ้าจงยำเกรงต่ออัลลอฮ์ พระเจ้าของพวกเจ้าเถิด อย่าขับไล่พวกนางออกจากบ้านของพวกนาง และพวกนางก็อย่าออกจากบ้าน เว้นแต่พวกนางจะกระทำความผิดอย่างชัดแจ้ง และเหล่านั้นคือข้อกำหนดของอัลลอฮ์ และผู้ใดละเมิดข้อกำหนดของอัลลอฮ์ แน่แน่นอนเขาก็ได้เอธรรม

แก่ตัวของเขาเอง เจ้าไม่รู้ดอกว่าบางที่อัลลอฮฺจะทรงปรับปรุงกิจการ (ของเขา) หลังจากนั้น...” (อัญญะลา: 1) อัลลอฮฺทรงตรัสอีกว่า

{ أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنْ أُولَتْ حَمْلًا فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأَتَمُّوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَ رَبُّهُ فَتَرْضِعْ لَهُ أُخْرَى(6) لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُفْسِقْ إِنَّمَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَاءً آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا }

ความว่า “จงให้พวกนางพำนักอยู่ ณ ที่พวกเจ้าพำนักอยู่ตามฐานะของพวกเจ้า และอย่าทำอันตรายพวกนางเพื่อให้เกิดการคับแค้นแก่พวกนาง และหากพวกนางตั้งครรภ์ก็จงเลี้ยงดูพวกนาง จนกว่าพวกนางจะคลอดทารกที่อยู่ในครรภ์ของพวกนาง ครั้นเมื่อพวกนางได้ให้นมแก่ทารกของพวกเจ้า ก็จงให้พวกนางซึ่งค่าตอบแทนของพวกนาง และจงปรึกษารื้อระหว่างพวกเจ้าด้วยกันโดยดี และเมื่อพวกเจ้าตกลงกันไม่ได้ ก็จงให้หญิงอื่นให้นมแก่เด็กนั้น ควรให้ผู้มีฐานะร่ำรวยจ่ายตามฐานะของเขา ส่วนผู้ที่การยังชีพของเขาเป็นที่คับแค้นแก่เขาก็ให้เขาจ่ายตามที่อัลลอฮฺทรงประทานมาให้แก่เขาอัลลอฮฺมิได้ทรงให้เป็นที่น่าลำบากแก่ชีวิตใด เว้นแต่ตามที่พระองค์ทรงประทานมาแก่ชีวิตนั้น หลังจากความยากลำบากอัลลอฮฺจะทรงทำให้เกิดความสะดวกสบาย” (อัญญะลา: 6-7) อัลลอฮฺทรงตรัสเกี่ยวกับระยะเวลาการติมน้ำนมของทารกอีกว่า

{ وَأُولَدْتُ يُرَضِعُنَّ أَوْلَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْفِقَ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ... }

ความว่า “และมารดาทั้งหลายนั้น จะให้นมแก่ลูก ๆ ของนางภายในสองปีเต็ม สำหรับผู้ที่ต้องการจะให้ครบถ้วนในการให้นม และหน้าที่ของพ่อเด็กนั้นคือปัจจัย

ยังชีพของพวกนาง และเครื่องนุ่งห่มของพวกนางโดยชอบธรรม ไม่มีชีวิตใดจะถูกบังคับนอกจากเท่าที่ชีวิตนั้นมีกำลังความสามารถเท่านั้น” (อัล-บะเกาะเราะฮ: 233)

5) สามีควรมอบของขวัญแก่ภรรยาเพื่อเป็นการปลอบใจ เช่นเงินและเสื้อผ้า เป็นต้นดังที่อัลลอฮฺทรงตรัสว่า

{ وَلِلْمُطَلَّاتِ مَتَّعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ }

ความว่า “และสำหรับบรรดาหญิงที่ถูกหย่านั้นจะได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกโดยชอบธรรมเป็นสิทธิเหนือผู้ยำเกรงทั้งหลาย” (อัล-บะเกาะเราะฮ: 241) ในเรื่องนี้อัลลอฮฺทรงตรัสในอัลกุรอานอีกว่า

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرُهُ، وَعَلَى الْمَقْتَرِ قَدَرُهُ، مَتَّعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

ความว่า “ไม่มีบาปใด ๆ แก่พวกเจ้าถ้าหากพวกเจ้าหย่าหญิง โดยที่พวกเจ้ายังมิได้แตะต้องพวกนางหรือยังมิได้กำหนดมะฮัรใด ๆ แก่พวกนางและจงให้นางได้รับสิ่งที่อำนวยความสะดวกแก่พวกนาง โดยที่หน้าที่ของผู้มีมั่งมีนั้นคือตามกำลังความสามารถของเขา และหน้าที่ของผู้ยากจนนั้นคือตามกำลังความสามารถของเขาเป็นการให้ประโยชน์โดยชอบธรรม เป็นสิทธิเหนือผู้กระทำความดีทั้งหลาย” (อัล-บะเกาะเราะฮ: 236)

6) หากการหย่าร้างนั้นสาเหตุมาจากสามี ภรรยาไม่มีสิทธิได้รับสินสอดทั้งหมด ดังที่อัลลอฮฺทรงตรัสว่า

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تُبَدِّلَ زَوْجَ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا تَأْخُذُوا بِهِ بُهْتًا وَإِنَّمَا مُبِينَا (20) وَكَيْفَ تَأْخُذُوا مِنْهُ وَقَدْ أَقْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (21)

ความว่า “และหากพวกเจ้าต้องการเปลี่ยนคู่ครองคนหนึ่งแทนที่ของคู่ครองอีกคนหนึ่ง และพวกเจ้าได้ให้แก่นางหนึ่งในหมู่ นางเหล่านั้นซึ่งทรัพย์อันมากมายก็ตาม ก็จงอย่าได้เอาสิ่งใดจากทรัพย์นั้นคืน พวกเจ้าจะเอามันคืนด้วยการอุปโลกน์ความเท็จ

และการกระทำบาปอันชัดเจนนั่นหรือ และพวกเจ้าจะเอาคืนได้อย่างไรทั้ง ๆ ที่บางคนของพวกเจ้าได้แนบกายกับอีกบางคนแล้ว และพวกนางก็ได้เอาค้ำมั่นสัญญาอันหนักแน่นจากพวกเจ้าแล้วด้วย” (อัน-นิซา: 20-21)

7) ถ้าหากการหย่าร้างนั้นเกิดขึ้นก่อนที่สามีอยู่ร่วมกับภรรยาและสินสอดก็ยังไม่ตกลงกัน ดังนั้นสามีจะต้องมอบของขวัญตามความสามารถแต่ถ้าสินสอดได้ตกลงกันสิทธิของภรรยาที่ถูกหย่าคือครึ่งหนึ่งของค่าสินสอด นอกจากว่าภรรยาจะคืนสินสอดทั้งหมดแก่สามี หรือสามีจะมอบให้แก่ภรรยาทั้งหมดดังที่ อัลลอฮ์ได้ตรัสว่า

{ وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَوَصَّيْتُمْ مِمَّا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ... }

ความว่า “ และถ้าหากพวกเจ้าหย่าพวกนางก่อนที่พวกเจ้าจะแต่งตั้งพวกนาง โดยที่พวกเจ้าได้กำหนดมะฮัรแก่นางแล้ว ก็จงให้แก่นางครึ่งหนึ่งของสิ่งที่พวกเจ้ากำหนดไว้ นอกจากว่าพวกนางจะยกให้หรือผู้ที่การตกลงแต่งงานอยู่ในมือของเขาจะยกให้ และการที่พวกเจ้าจะยกให้นั้น เป็นสิ่งที่ใกล้แก่ความยำเกรงมากกว่า และพวกเจ้าอย่าลืมการทำความดีในระหว่างพวกเจ้า ...” (อัล-บะเกาะเราะฮ์ : 237)

จะเห็นได้ว่า อิสลามไม่ได้ปิดกั้นการหย่าร้างและไม่ได้เปิดประตูกว้าง แต่อิสลามเปิดช่องแคบสำหรับครอบครัวที่มีปัญหาและไม่สามารถยุติได้ เพราะอิสลามเป็นศาสนาที่ยอมรับธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ การที่อิสลามอนุญาตให้มีการหย่าร้างไม่เป็นการผิดแต่อย่างใด จากการสังเกตพบว่า ความผิดก็คือการปฏิบัติของบางคน โดยเฉพาะผู้ชายที่คิดว่าเขามีสิทธิจะหย่าภรรยาของเขาตามอำเภอใจโดยไม่คำนึงถึงความจำเป็น และผลเสียที่จะเกิดกับลูก ๆ หลังจากนั้น ทั้ง ๆ ที่อิสลามได้วางเงื่อนไขและวิธีการอย่างรัดกุมแล้ว หากสามีและภรรยาได้ปฏิบัติหน้าที่ตามคำสอนของอิสลามอย่างเคร่งครัด แน่นนอนการหย่าร้างจะมีน้อยมากในสังคม

ปัญหาที่สตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตาจังหวัดยะลาได้เผชิญ

ปัญหาที่สตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตาจังหวัดยะลาได้เผชิญนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภทที่คล้าย ๆ กันดังนี้ 1) สตรีมุสลิมหม้ายที่สามีตำแหน่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเสียชีวิตจากเหตุการณ์ความไม่สงบ นางสะท้อนใจมาก จำเป็นต้องใช้เวลามากพอสมควรจะให้หายจากความรู้สึกดังกล่าว ในขณะเดียวกันประสบกับความยากจนเป็นประการสำคัญก่อนที่รัฐจะให้เยียวยา ส่วนใหญ่สตรีหม้ายประเภทนี้จะได้รับรู้ที่ตำแหน่งสามี (สตรีมุสลิมหม้าย, สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2566) และรองลงมา คือการอบรมดูแลลูกให้เป็นคนดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในอนาคต (สตรีมุสลิมหม้าย, สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2566)

2) สตรีมุสลิมหม้ายที่สามีถูกกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ นางได้ประสบกับปัญหาหนัก ยิ่งกว่าสตรีหม้ายท่านอื่น ๆ อีกโดยเฉพาะในด้านจิตใจคือเสียขวัญ ซึ่งไม่สามารถอธิบายได้ โดยเฉพาะเมื่อเห็นเจ้าหน้าที่ของรัฐประเภทหารที่ตระเวนตามหมู่บ้านและกลางทางที่ทำการตรวจรถยนต์ สอดคล้องกับ (ผู้นำศาสนา, สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2566) กล่าวว่า นางเสียขวัญ ประสบกับความยากจนเป็นประการสำคัญ และรองลงมา คือการอบรมดูแลลูกให้เป็นคนดีโดยเฉพาะลูกเล็กที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะให้มีการศึกษาอันน่าซึ่งมีคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคต (สตรีมุสลิมหม้าย, สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2566) ซึ่งนางจำเป็นต้องทิ้งลูกไว้กับยายและปู่เพราะต้องไปทำงานที่มาเลเซียเพื่อหาเงินเป็นค่าครองชีพสอดคล้องกับ (ผู้นำศาสนา, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2566) ว่าสตรีมุสลิมหม้ายประเภทนี้จะเผชิญกับปัญหาด้านการเงินมากที่สุด ท่านผู้นำศาสนาทั้งหกท่านก็พยายามจัดหาทุนจากองค์กรเด็กกำพร้าต่าง ๆ จากในและต่างประเทศแต่ไม่เพียงพอเนื่องจากองค์กรได้แจกปีละสองครั้ง และค่าครองชีพทุกอย่างจะสูงมาก

3) สตรีมุสลิมหม้ายที่สามีเสียชีวิตจากโรคร้าย นางจะเผชิญปัญหาความยากจนเป็นประการสำคัญ รองลงมาด้านการเลี้ยงลูกให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และด้านความรู้สึกสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ (ผู้นำศาสนา, สัมภาษณ์, 02 มีนาคม 2566) ว่านางได้ประสบกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย กล่าวคือความยากจนเป็นประการสำคัญ ปัญหาไม่มีทุนทรัพย์ที่จะทำต้นทุนในการประกอบอาชีพ เช่น เครื่องจักรทำ

ขนมเป็นต้นและ ไม่มีประสบการณ์ที่เพียงพอในการทำงาน (สตรีมุสลิมหม้าย, สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2566)

4) สตรีมุสลิมหม้ายที่ถูกหย่าร้าง นางจะเผชิญกับปัญหาความเครียดและยากจนเป็นประการสำคัญเช่นกัน รองลงมาคือไม่มีเวลาจะให้กับลูกเนื่องจากนางต้องหาเงินคนเดียว สอดคล้องกับงานวิจัย (ฮามีดะห์ มาสาระกามาและคณะ, 2555) นอกจากนี้ ปัญหาด้านการขาดแคลนอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ ได้แก่เครื่องจักรทำขนม และทุนทรัพย์ที่จะทำต้นทุน

การปรับตัวตามอิสลามวิถีของสตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา

จากการศึกษาการปรับตัวของสตรีมุสลิมหม้ายที่สามีเสียชีวิตในเหตุการณ์ไม่สงบและสตรีมุสลิมหม้ายที่สามีถูกกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐพบว่า ทั้งสองได้ปรับตัวคล้าย ๆ กันมาก กล่าวคือ ตอนที่ใช้ชีวิตอยู่กับสามีนางได้ปฏิบัติศาสนกิจสั่งใช้ไม่สม่ำเสมอ ไม่เคยปฏิบัติศาสนกิจส่งเสริมรออาดิบ ฎูฮา (Duha) มักจะตามอำเภอใจ ไม่มีความอดทน ไม่ตระหนักในการหารายได้พิเศษ และเพียงพอกับรายได้ของสามี หลังจากสามีเสียชีวิตนางได้ปรับตัวปฏิบัติศาสนกิจดีกว่าเดิม เช่น ตระหนักในการฟังบรรยายธรรม ขยันอ่านอัลกุรอานและอ่านดุอาอ์ซการ์อันนะบะวียี เพื่อเป็นเสบียงชีวิตในการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขและมีความอดทน อดกลั้น เมื่อเผชิญปัญหาและอุปสรรค ใช้เวลาว่างให้มีประโยชน์ เช่น ปลูกผักบริเวณบ้าน และเลี้ยงสัตว์เป็นต้น (สตรีมุสลิมหม้าย, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2566) นางจะมีความสัมพันธ์อันดีงามกับญาติพี่น้องทั้งฝ่ายของตนเองและสามี มักจะตอบรับการเชิญชวนของพี่น้องอย่างดี (สตรีมุสลิมหม้าย, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2566)

การปรับตัวของสตรีมุสลิมหม้ายที่สามีสูญเสียเนื่องจากโรคร้ายหลังจากสามีเสียชีวิตนางได้ปฏิบัติศาสนกิจสั่งใช้ดีกว่าเดิม ปฏิบัติศาสนกิจส่งเสริมบางประเภทที่นางรู้ เช่น การละหมาดตะรอวีห์ในเดือนรอมฎอน และได้ฟังบรรยายธรรมจากวิทยุในบางคืน พยายามเรียนอัลกุรอาน อ่านอ์ซการ์ อันนะบะวียี และอ่านดุอาอ์เพื่อบำบัดทุกข์และบำรุงสุข อดทน อดกลั้นเมื่อเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ

มีความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างญาติพี่น้องทั้งฝ่ายของนางเองและสามี มักจะตอบรับการเชิญชวนของพี่น้องอย่างดีโดยเฉพาะการเชิญชวนของเพื่อนสามี (สตรีมุสลิมหม้าย, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2566)

ส่วนสตรีมุสลิมหม้ายที่ถูกหย่าร้าง ส่วนใหญ่นางมีอายุน้อยมีการศึกษาแค่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เท่านั้น นางมีความพยายามสูงในการศึกษาหาความรู้ โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลามและความรู้วิชาชีพเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีกว่าเดิม โดยผ่านอินเทอร์เน็ต นางได้ปฏิบัติศาสนกิจสัจใช้และส่งเสริมดีกว่าเดิม ฟังบรรยายธรรมจากวิทยุและมียึดประจำหมู่บ้านในบางครั้งพยายามอัลกุรอานและอ่านคู่อัซฮาร์ อันนะบะวียี เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุข อดทนต่อปัญหาและอุปสรรค มีความสัมพันธ์อันดีงามกับผู้คนในหมู่บ้านและอดีตแม่ยายและพ่อตา และญาติ ๆ ของสามีถึงแม้นางถูกหย่าร้างแล้วก็ตาม เนื่องจากมีลูกซึ่งเป็นสื่อเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างดีตลอดมา และเชื่อว่าหารายได้โดยไม่เลื่องงานเพื่อนำเงินมาดูแลและเลี้ยงลูกให้ได้รับการศึกษาและพ่อแม่ที่ชราภาพ (สตรีมุสลิมหม้าย, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2566)

กลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่ให้ความช่วยเหลือสตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

สตรีมุสลิมหม้ายที่สามีเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ไม่สงบ นางจะได้รับเงินเยียวยาจากรัฐบาล นางที่สามีทำงานเป็นเจ้าหน้าที่รถไฟ จะได้รับเงินเยียวยาจากรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจ จะให้สิทธิ์แก่นางประกอบอาชีพแทนสามี ลูกที่จบปริญญาตรี สามารถทำงานแทนบิดาแทนที่ ส่วนลูกที่กำลังเรียนจะได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาสังคม และ สำนักงานพัฒนาสังคมประจำจังหวัดยะลาอีกด้วย (ผู้นำศาสนา, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2566) นางที่สามีเสียชีวิตเนื่องจากถูกกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ หลังจากสามีเสียชีวิตใหม่ ๆ นางได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรเอกชนในบางโอกาสเท่านั้น เช่น องค์กรของทนายความมุสลิมแห่งชาติ และกลุ่มสิทธิมนุษยชน หลังจากนั้นนางไม่ได้รับความช่วยเหลือจากใด ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนแต่

ลูกกำพร้าจะได้รับความช่วยเหลือจากมัสยิด ในบางโอกาสหรือปีละครั้งเท่านั้น (สตรีมุสลิมหม้าย, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2566) นางที่สามีเสียชีวิตโดยโรคธรรมชาติและสตรีมุสลิมหม้ายที่ถูกหย่าร้างนางไม่ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรใด ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ส่วนลูก ๆ ของนางบางท่านจะได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่าง ๆ ในบางโอกาส เช่น องค์กรมุลินีอัล-ฟุรกอนเพื่อการศึกษาและสังคมสงเคราะห์ (จากประเทศคูเวต) ที่จังหวัดนราธิวาส ส่วนสตรีมุสลิมหม้ายที่ถูกหย่าร้าง นางไม่ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานใด ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ถึงแม้ว่านางจะมีลูกติดมากน้อยเพียงใดก็ตาม สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ (ผู้นำศาสนา, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2566) กล่าวว่า ประเทศไทยมีความต่างกันมาก ถ้าเทียบกับประเทศมาเลเซีย ทั้ง ๆ เป็นประเทศเพื่อนบ้านและความเป็นพหุวัฒนธรรมไม่ต่างกัน กล่าวคือประเทศมาเลเซียจะเยียวยาอย่างดียิ่งต่อสตรีหม้ายทุกประเภทโดยเฉพาะสตรีหม้ายที่มีลูกติด เพื่อให้นางสามารถดำเนินอย่างปกติสุขไม่ต่างกับสตรีที่มีสามีที่เป็นเสาหลัก

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาคครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้และสถานภาพทางสังคมของสตรีมุสลิมหม้ายตามหลักการศาสนาอิสลาม 2) เพื่อศึกษาปัญหาของสตรีมุสลิมหม้ายเผชิญ การปรับตัวตามอิสลามวิถี กลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่ให้ความช่วยเหลือสตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลาซึ่งผู้วิจัยนำเสนอการอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1) สตรีมุสลิมหม้ายที่สามีสูญเสียในเหตุการณ์ไม่สงบและสามีถูกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นจะประสบกับความลำบากในการมาหากินและในการดูแลลูก ๆ สอดคล้องกับฮามิดะห์ มาสาร์กามาและคณะ (2555) ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 34-51 ปี การศึกษาจบชั้นประถมปีที่ 6 ไม่มีอาชีพที่แน่นอน ตอนสามียังอยู่ มีฐานะพอใช้ จะมีลูกติดที่กำลังเรียนหนังสือทุกระดับ นางมีความลำบากในการดูแลลูก ลูกบางท่านตั้งใจเรียนอย่างดีและบางท่าน ไม่สนใจการเรียนเลยโดยเฉพาะลูกผู้ชายและสังคมรอบ ๆ มักจะติดกับสิ่งมีนเมา

2) สตรีหม้ายที่สามีสูญเสียสามีเนื่องจากโรคทางธรรมชาติจะมีอายุในระหว่าง 35 – 55 ปี ไม่มีการศึกษา อาชีพที่ไม่แน่นอน ตอนที่ยังอยู่มีฐานะปานกลาง ลูกส่วนใหญ่กำลังเรียนในทุกระดับและนางจะตระหนักในการศึกษาเพื่อให้ลูกมีคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคต สตรีหม้ายที่ถูกหย่าส่วนใหญ่สาเหตุอันเนื่องมาจากสามีไม่รับผิดชอบและมีชู้กับผู้หญิงอื่น ทั้ง ๆ สาเหตุของการแต่งงานเบื้องต้นอันเนื่องมาจากการชอบและรักกัน มีอายุในระหว่าง 28–55 ปี และมีการศึกษาในระดับที่แตกต่างกัน บางท่านมีฐานะที่ดีได้รับความอบอุ่นและอาศัยอยู่กับพ่อแม่ สถานภาพทางเศรษฐกิจปานกลาง และบางท่านมีฐานะไม่ดีอันทำให้นางลำบากต้องรับภาระเลี้ยงลูกคนเดียว และสามีไม่ปฏิบัติตามหลักการอิสลาม

3) การปรับตัวของสตรีมุสลิมหม้ายทุกประเภทจะมีการเปลี่ยนแปลงตามอิสลามวิถีในทางที่ดีขึ้นอยู่ในระดับที่แตกต่างกันตามสภาพความศรัทธาของแต่ละคน นางมีความสัมพันธ์อันดีงามกับผู้อื่นและชอบอ่านอัลกุรอานและอัชการอันนะบะวีย์ สอดคล้องกับสุรชัย ไวยวรรณจิตรและคณะ (2020) ได้กล่าวว่า การสนับสนุนให้สตรีมุสลิมมีกิจกรรมทางกายผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น การฟังบรรยาย ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 39.1) รองลงมาคือระดับปานกลาง (ร้อยละ 31.6) ขณะที่การมีส่วนร่วมในการรณรงค์ให้สตรีมุสลิมมีส่วนร่วมในการมีกิจกรรมทางกาย ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 33.3) ทั้งในรูปแบบของ การประชาสัมพันธ์ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการมีกิจกรรมทางกายของสตรีมุสลิม และการจัดรูปแบบกิจกรรมทางกายที่เหมาะสมกับวัย และความเป็นสตรีมุสลิม และการจัดให้มีอุปกรณ์ช่วยส่งเสริมการมีกิจกรรมทางกายของสตรีมุสลิม ส่วนใหญ่อยู่ใน ระดับปานกลางยกเว้นในเรื่องของการจัดสถานที่เฉพาะ/ไม่ปะปนหญิงชายสำหรับสตรีมุสลิมในการทำกิจกรรมทางกาย ส่วนใหญ่ อยู่ในระดับน้อยที่สุด (ร้อยละ 41.1)

4) สตรีหม้ายที่สามีเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ไม่สงบ จะได้รับการเยียวยาจากรัฐบาล นางที่สามีเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจจะได้รับการเยียวยาจากรัฐบาลอย่างประทับใจแทนที่ตำแหน่งของสามี ส่วนนางประเภทอื่น ๆ ไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือใด ทั้งภาครัฐและเอกชน สอดคล้องกับกรวิภา บัวขชุม และคณะ

(2017) ผลจากการศึกษาพบว่า ผลกระทบที่เกิดจากสถานการณ์ความไม่สงบ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จะเห็นได้ว่าการดูแลตนเองได้อย่างเหมาะสม ทางด้านจิตใจของสตรีหม้าย ได้แก่ การใช้หลักคำสอนของศาสนา การค้นหาวិธีการ เยียวยาและการผ่อนคลายความเครียดด้วยตนเอง และการมีแหล่งสนับสนุนทางสังคม และอารมณ์ จากทั้งทางครอบครัว เพื่อนจากหน่วยงานราชการและภาคเอกชน เป็นวิธีที่ช่วยให้ สตรีหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนใต้ได้ผ่อนคลายความเครียด

สรุปผลการวิจัย

สตรีมุสลิมหม้ายที่สามีเสียชีวิตหรือถูกหย่าร้างที่ไม่มีเพศสัมพันธ์ ไม่มีอิตตะฮ์สามารถแต่งงานใหม่ได้เลยและมีสิทธิ์รับสินสอดครั้งหนึ่ง หากนางที่ถูกหย่าหรือสามีเสียชีวิตในขณะที่ตั้งครรภ์ อิตตะฮ์คือการคลอดบุตร สำหรับสามีที่มีชีวิต เขาต้องอุปการะและจ้างค่าให้แม่แก่ลูก นางถูกหย่าโดยมิได้ตั้งครรภ์และยังมีประจำเดือน อิตตะฮ์คือสามครั้งสะอาด (ฮัจญ์ฮ์) (หลังจากอาบน้ำชำระเลือด) นางในวัยหมดประจำเดือนแล้วอิตตะฮ์คือสามเดือนหรือ 123 วันโดยประมาณ ช่วงอิตตะฮ์นางต้องอยู่ภายใต้การดูแลของสามี เพื่อใช้สติปัญญาและกลับคืนดีกัน หากการหย่าร้างเป็นครั้งที่สาม สามีต้องจัดที่อยู่อาศัยและมอบของขวัญแก่นางเพื่อเป็นการปลอบใจ ส่วนนางที่สามีเสียชีวิตอิตตะฮ์คือสี่เดือนสิบวัน และมีสิทธิ์รับมรดกของสามีตามที่บทบัญญัติไว้

สตรีมุสลิมหม้ายทุกประเภทจะเผชิญกับปัญหาเหมือนกันคือ ความยากจนเป็นประการสำคัญ นอกจากนางที่เป็นภรรยาของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ไม่สงบเท่านั้น จะได้รับการเยียวยาจากรัฐบาล นางจะปรับตัวตามอิสลามวิถีไปในทิศทางที่ดีขึ้นอยู่ในระดับความแตกต่างของศรัทธาของแต่ละคน

จากการสังเกตพบว่า นางจะประสบกับปัญหาความยากจนเป็นประการสำคัญ รองลงมาปัญหาการเลี้ยงดูบุตร การปรับตัวตามอิสลามวิถีนั้นไปในทางที่ดีขึ้นอยู่กับความศรัทธาของแต่ละคน เมื่อลูกโตแล้วนางอาจจะหายความลำบาก

โดยเฉพาะลูกที่มีการศึกษา มีงานทำ มีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

ข้อเสนอแนะ

จากการสัมภาษณ์สตรีหม้ายทุกประเภทต่างก็ได้เสนอแนะต่อรัฐบาลดังต่อไปนี้

- 1) ควรจัดอบรมวิชาชีพแก่สตรีหม้ายพร้อมสนับสนุนงบประมาณ โดยเฉพาะวิชาการตัดเย็บ
- 2) ควรจัดตั้งหน่วยงานดูแลสตรีหม้าย เด็กกำพร้าและบุตรที่ถูกทอดทิ้งซึ่งนโยบายเช่นผู้สูงอายุ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- Abu Dawood, S. S. (2000). *Sunan Abi Dawood*. Dar Ibn Haram.
- Arab Universities Alumni Association. (1999). *Holy Quran Thai meaning: King Fahd Glorious Quran Printing Complex*. Madinah al-Munawarah.
- Al Bani, W. S. (1975). *Al mar'ah Al muslimah*. Dar Ibn Haram
- Al Bukhari, M. I. (2008). *Sahih al Bukhari*. Markaz Maktabat al-Fa lil Attijarat wa al-Tawzy'i.
- Al-Qurtubi, R. (1981). *Bidayah al-Mujtahid wa al- Nihayah almuqtasid* (5th Ed.). Dar al- Ma'rifah.
- Al khauli, B. (nd). *Al Islam Wal Mar'ah Al Muasorah* (3th Ed.). Dar al Qalam.
- Al- Khusti, M. (1994). *Petua Kebahagian Rumahtagga*. Darul Nu'man.

- Buatchum, K., Kongsuwan, V., & Suttharangsee, W. (2017). Psychological Self-Care of Widows from the Unrest Situation in Southern Thailand: A Preliminary Study. *Journal of Research in Nursing-Midwifery and Health Sciences*, 37(1), 97–104. Retrieved from <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/nur-psu/article/view/80926>
- Bisri, M. A. (1991). *Wanita Dalam Syariat Dan Masyarakat*. Thinkers Library SDN BHD.
- Dean, H. (1985). *Annafaqa Wachchiqok wa taaddud Zaujat wa Khayfia Ilajuha al Islam*. Al Watan.
- Din, H. (1985). *Nafaqah wa al-Shiqaq wa al- Ta'adud Zaujat wa Kaifa 'ilajuha al-islam*. Al-Waton.
- Ibn Rushd, Q. (1981). *Bidayah al-Mujtahid wa Nihayah al-Muktasid* (5th Ed). Dar al Ma'rifah.
- Masarakama, M., & Nataening, H. (2012). *Complete research report The Status and Adjustment of Muslim Women Project Widows in the Three Southern Border Provinces: A Case Study: idowed Muslim Women in Raman District, Yala Province*. The Thailand Research Fund (TRF).
- Vaivanjit, S., Langputeh, P., Makeng, M., Tuanbula, K., Sulong, V., & Nire, S. (2022). Muslim Widows and Physical Activity Spaces: Health Promotion in the Deep South Unrest. *Journal of Liberal Arts RMUTT*, 1(2), 21–32. Retrieved from <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/JLA/article/view/1472>

การพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง

The Development of Short-Term Course on Morality and Ethic According to Luqmanul Hakeem Teaching for Secondary Islamic Studies Stage Students

Received: March 20, 2023 ■ Revised: June 16, 2021 ■ Accepted: June 18, 2023

มุกตา สาและ*¹ มุหำมัดสุหัยมี เฮงยามา*² อับดุลรอแมะ สุลอง*³

Mukta Salaeh, Muhammadsuhaimi Haengyama, Abdulramae Sulong

¹ นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต อีเมลผู้เขียนหลัก: mfahsekae@gmail.com

M.A. (Candidate in Teaching Islamic Studies). Corresponding Author Email:

mfahsekae@gmail.com

² Ph.D (Fiqh and Usul al-Fiqh), ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำสาขา. อีเมล:

muhammadsuhaimi.h@yru.ac.th

Ph.D (Fiqh and Usul al-Fiqh), Assistant Professor, Lecturer. Email:

muhammadsuhaimi.h@yru.ac.th

³ Ph.D (Islamic Civilization), ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำสาขาวิชา. อีเมล:

Abdulramae.S@yru.ac.th

Ph.D (Islamic Civilization), Assistant Professor, Lecturer. Email: Abdulramae.S@yru.ac.th

*สาขาวิชาการสอนอิสลามศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 1) เพื่อพัฒนาและหาประสิทธิภาพของหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง 2) เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนหลังการใช้หลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียน 3) เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เรียนที่มีต่อหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง

วิธีการศึกษา การวิจัยนี้ อยู่ในประเภทบทความวิจัย ประชากร คือ นักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนวิทยา ตำบลสะก้า อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี จำนวน 400 คน กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนวิทยา จำนวน 25 คน วิธีได้มาของกลุ่มตัวอย่าง ได้จากการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จากชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) หลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง 2) แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรม ตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง 3) แบบสอบถามความพึงพอใจต่อการเรียนรู้ตามหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง วิธีการตรวจสอบเครื่องมือ มีผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย จำนวน 3 คน โดยนำหลักสูตรไปใช้กับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนวิทยา จำนวน 25 คน ซึ่งได้จากการเลือกแบบเจาะจง

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีลำดับขั้นตอน คือ 1) ผู้วิจัยนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาเอกสารแนวทางการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem ไว้ใช้ให้กับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง 2) ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายทำแบบทดสอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาของการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมเพื่อใช้ในการเรียนการสอนก่อนการอบรม 3) ผู้วิจัยอบรมให้ความรู้ด้วยการใช้หลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางที่พัฒนาขึ้น 4) ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายทำแบบทดสอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางหลังการอบรม 5) ผู้วิจัยบันทึกการปฏิบัติของผู้เรียน 6) ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายตอบแบบสอบถามความพึงพอใจต่อการอบรมตามหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรและตรวจสอบหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน และ 2) ขั้นศึกษาผลการใช้หลักสูตรกับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนตริวิทยา จำนวน 25 คน ซึ่งได้จากการเลือกแบบเจาะจง

ผลการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า 1) ประสิทธิภาพของหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมเท่ากับ 80.37/89.73 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด คือ 80/80 2) ผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem หลังเรียนมีคะแนนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และ 3) ความพึงพอใจของผู้เรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางที่มีต่อหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ

Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางอยู่ในระดับมากที่สุด

การนำผลวิจัยไปใช้ 1) นำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของมุสลิมที่ต้องปฏิบัติเพื่อที่จะได้ปรับปรุงให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น 2) ให้โรงเรียนนำหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง ไปใช้ในการเรียนการสอนและในการอบรมผู้เรียนต่อไป

คำสำคัญ: หลักสูตรระยะสั้น, คุณธรรมจริยธรรม, หลักคำสอนของลูกมานูลฮากีม, อิสลามศึกษา

Abstract

Objectives: 1) To develop and find the effectiveness of a short course on morality and ethics according to the teaching of Luqmanul Hakeem for Secondary Islamic studies stage students. 2) To compare the knowledge and understanding of learners studying the short courses on morality and ethics according to the teaching of Luqmanul Hakeem for Secondary Islamic studies stage students between before and after study. 3) To study the student's satisfaction with the Moral and Ethical Short Course Development Program. According to the teaching of Luqmanul Hakeem for Secondary Islamic studies stage students.

Methodology: The research is in the research article category. The population is Secondary Islamic Studies Stage students of Islam Sartr Wittaya School, No. 187, Moo 2, Sakam Subdistrict, Mayo District, Pattani Province, 400 students. The sample group was Secondary Islamic Studies Stage students of Islam Sartr Wittaya School 25 students. A method for obtaining a sample derived from purposive selection from the Secondary Islamic Studies Stage Students, 1st year, 2nd year and 3rd year.

The tools used in the research are divided into 4 categories:

- 1) A short course on morality and ethics according to the Teaching of Luqmanul Hakeem for Secondary Islamic Studies Stage students.
- 2) Evaluation questionnaire for students' morality and ethics after taking a short course on morality and ethics according to the teaching of Luqmanul Hakeem for Secondary Islamic Studies Stage students.
- 3) Academic achievement test for the development of a short-term curriculum on morality and ethics According to the teaching of Luqmanul

Hakeem for Secondary Islamic Studies Stage students. 4) Satisfaction questionnaire on learning according to the short curriculum development on morality and ethics according to the teaching of Luqmanul Hakeem for Secondary Islamic Studies Stage students. Methods for checking tools by 3 experts checking the quality of research tools by applying the curriculum to Secondary Islamic studies Stage students.

Research method was divided into 2 steps as follows, 1) the curriculum development stage with 3 specialists checking curriculum quality, 2) the study of the curriculum implementation results, where 3 experts examined the quality of research tools by applying the curriculum to secondary Islamic studies stage students. The samples were 25 students from Islamsart Wittaya School which were selected by purposive sampling.

Research Findings: 1) The efficiency of the short course on morality and ethics by using the training course was higher than the specified criteria 80/80, which is 80.37/89.73. 2) The achievements of students in the short course on morality and ethics according to the teaching of Luqmanul Hakeem, which scores higher than before with statistics at level .01 3) Satisfaction of secondary Islamic studies stage students towards the short course development on morality and ethics according to the teaching of Luqmanul Hakeem for Secondary Islamic Studies stage students was at the highest level.

Contribution: 1) Bring the short course development course on morality and ethics according to the teaching of Luqmanul Hakeem for Secondary Islamic Studies stage students to be a curriculum that corresponds to the

Muslim way of life. Therefore, it used and improved to be even more completed. 2) Schools should introduce a short course curriculum on morality and ethics based on the teaching of Luqmanul Hakeem for Secondary Islamic Studies stage students, to use in teaching and training of students in the future.

Keywords: Short course, Moral and Ethics, The Teaching of Luqmanul Hakeem, Islamic Studies

คุณธรรม (Virtue) เป็นชนบธรรมนิยมประเพณี วิธีการ มารยาท อันเป็นอุปนิสัย ส่วนคำว่าจริยธรรม (Ethics) เป็นอุปนิสัยหรือธรรมชาติของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับความถูกต้องในการกระทำนั้น ๆ ดังนั้นคุณธรรมจริยธรรมจึงหมายถึงความประพฤติการปฏิบัติซึ่งเป็นปกติวิสัยของบุคคล (นิสา ชูโต, 2540) จึงจัดเป็นเครื่องมือที่ช่วยชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ไปอย่างถูกต้องและเปรียบเสมือนกฎเกณฑ์ป้องกันไม่ให้สังคมเกิดความวุ่นวาย ซึ่งบุคคลที่มีคุณธรรมจริยธรรมนั้นต้องได้รับการปลูกฝังจากครอบครัวและสถานศึกษาตั้งแต่เยาว์วัย (นิรนาช เหลือลัมย์, 2552)

การจัดการศึกษาในปัจจุบันตามหลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2546 (ฉบับปรับปรุง 2555) มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ มีคุณธรรมจริยธรรม มีจิตสำนึกและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ทั้งในฐานพลเมืองและพลโลกโดยมีพื้นฐานความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ ปฏิบัติตนตามแบบอย่างของนบีมุฮัมมัด ﷺ และมีคุณธรรมจริยธรรม เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญต้องพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมโดยเน้นทั้งด้านความรู้และคุณธรรมจริยธรรม

จากการศึกษาบริบท และแนวปฏิบัติของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้ประสบด้วยตนเองและเคยมีประสบการณ์การสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ผู้วิจัยพบว่า ทางโรงเรียนได้มีการจัดระบบทางการศึกษา โดยเน้นหลักสูตรตามที่สำนักงานการศึกษาของโรงเรียนเอกชน (ส.ช.) ได้บังคับใช้ในหลักสูตรที่มาจากกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้บังคับใช้ใน 8 สารการเรียนรู้และให้เต็มกับเวลาที่จัดขึ้นมาตามระบบการอ่าน และปฏิบัติให้เข้าใจตามที่ระบุในตำราเรียนเท่านั้น ปัญหา คือ สภาพสังคมปัจจุบันที่เกิดขึ้นเป็นความเสื่อมถอยทางคุณธรรมจริยธรรม และอาจเป็นต้นเหตุที่ทำให้สังคมก้าวไปสู่จุดวิกฤตได้ คุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับทุกคนในสังคมที่ต้องได้รับการปลูกฝังตั้งแต่วัยเด็กหรือเมื่อยังเป็นนักเรียนอยู่ เพราะเป็นช่วงเวลาที่สามารถเรียนรู้และได้รับการปลูกฝังความคิดที่ถูกต้องได้ง่าย โดยเฉพาะระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และระดับอุดมศึกษา

ดังนั้น ครู อาจารย์ที่มีภาระหน้าที่สำคัญในการอบรมสั่งสอนจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน เพื่อที่จะสามารถหล่อหลอมนักเรียนให้เป็นผู้ที่พึงประสงค์ มีคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับวิชาความรู้ และทักษะวิชาชีพ ความสามารถที่เชื่อมโยงด้วยคุณธรรมจริยธรรม (สุทธีวรรณ ต้นตริจนาวงศ์ และศศิ กาญจน ทวีสุวรรณ, 2552) วัฒนา สุวรรณไตรย และประยูร บุญใช้(2549) กล่าวว่า นักการศึกษาหลายท่าน ตั้งข้อสังเกตว่าสิ่งที่น่าห่วงเกี่ยวกับทรัพยากรบุคคลในชาติ บ้านเมืองขณะนี้ มิใช่อายุที่คุณภาพทางด้านสติปัญญาหากแต่อยู่ที่คุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคมเป็นส่วนใหญ่ ความเจริญทางด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ ต่างดิ้นรนไขว่คว้าแก่งแย่ง เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจเงิน อิทธิพล ตำแหน่งหน้าที่ เพื่อสนองกับความต้องการและความสำเร็จแห่งตน โดยไม่คำนึงถึงความเป็นธรรมในสังคมไม่นำพาต่อคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเคยยึดถือปฏิบัติต่อกันมาช้านาน การดำรงชีวิตเปลี่ยนไปตั้งเห็นได้จากข่าวสารทางสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น ปัญหาทะเลาะวิวาท ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาอาชญากรรม ซึ่งก่อให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ดังนั้นโรงเรียนมัธยมศึกษาจึงตระหนักถึงความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียนมีพฤติกรรมอันพึงประสงค์สอดคล้องกับมาตรฐานด้านผู้เรียนที่กำหนดไว้ในมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นฐานสำคัญในการเรียนรู้ จากข้อมูลผลการวิจัยของสถาบันร่วมจิตร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งได้ทำการวิจัยพบว่า เด็กไม่ใส่ใจเรื่องสุขภาพและหันมาออกกำลังกาย น้อยลง ด้านการศึกษาพบว่าเด็กมีพฤติกรรมชอบลอกการบ้าน และหนีเรียนเพื่อไปเที่ยวตามสถานบันเทิงต่าง ๆ มีพฤติกรรมชอบดื่มสุรา และพบว่าพฤติกรรมต่าง ๆ มีสาเหตุมาจากความเสื่อมทางด้านคุณธรรมจริยธรรมทั้งสิ้น ได้มีนักการศึกษาและนักวิจัยหลายท่านได้ศึกษาหลักการและแนวทางการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน นักเรียน และนักศึกษา ดังเช่น สุภาพร สุขสวัสดิ์ (2552) ได้ทำการศึกษาการพัฒนา และแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสตรีรัตนบุรี มุมีนะหะ บูงอตาหยง (2552) ได้ทำการศึกษากิจกรรม

พัฒนาผู้เรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมอิสลามแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม กัญจนคหฺหฺฐ ปิยะกาณฺณจฺน (2553) ได้ทำการศึกษาวิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน (มนูศักดิ์ โต๊ะเถื่อน, 2554) ได้ทำการศึกษาสภาพปัญหา และแนวทางการปลูกฝังอัคลากแก่นักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ส่วน สุทธิวรรณ ดันติรจนาวงศ และศศิภาณฺณจฺน ทวิสุวรรณ (2552) ได้ทำการศึกษาการส่งเสริมคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพ กรณีศึกษากลุ่มเด็ก/เยาวชน และข้าราชการภาครัฐ ซึ่งการศึกษาวิจัยดังกล่าวข้างต้น นับว่าเป็นแนวทางในการแสวงหาแนวทางที่ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนทั้งสิ้น

ดังนั้น ทางผู้วิจัยได้ศึกษาจากประวัติของลูกมานุลฮากิมได้สอนให้แก่บุตรชายของท่านในความหมายของอัลกุรอานซูเราะฮฺลูกมาน โองการที่ 13 และ 17 ตามความเข้าใจของผู้วิจัยในสองโองการของอายัต/อาเยฮฺอัลกุรอานในซูเราะฮฺลูกมานนี้ จะสอนได้ว่าจะเล่าถึงประวัติของท่านลูกมานุลฮากิมที่ได้วาซียะห์ (ให้โอวาท) กับลูกของท่านที่สมบูรณ์แบบ ในการศรัทธาต่ออัลลอฮฺ ﷻ และมีอิหมะห์ (วิทย์ปัญญา) เป็นอย่างสูง ท่านลูกมานุลฮากิมได้สอนเกี่ยวกับซีฟิต (คุณลักษณะ) ของอัลลอฮฺ ﷻ จะให้เกิดการศรัทธาเป็นอันดับแรก และเกี่ยวกับมารยาทที่ดีงามให้แก่ลูกของท่านเพื่อให้เกิดการมีคุณธรรมจริยธรรมอยู่ในตัวเป็นหลักสำคัญ เมื่อมีการศรัทธาต่ออัลลอฮฺ ﷻ อย่างสมบูรณ์แล้ว ความมีคุณธรรมจริยธรรมก็จะเกิดขึ้นหรือว่าปักหลักอยู่ในตัวอย่างแน่นอน

ผู้วิจัยเห็นสมควรอย่างยิ่งที่จะวิจัยในหัวข้อการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง เพื่อเป็นหลักสูตรระยะสั้นที่จะอบรมนักเรียนเพิ่มเติมที่ต้องใช้เวลาเพียง 18 ชั่วโมงก็จะสามารถจบหลักสูตรได้พร้อมที่จะได้รับประสิทธิภาพอันดีงามให้แก่ผู้เรียน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนาและหาประสิทธิภาพของหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง 2. เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนหลังการใช้หลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียน 3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เรียนต่อหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง

วิธีการศึกษา

ประชากรที่ใช้ คือ นักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนวิทยา ตำบลสะก้า อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี จำนวน 400 คน กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนวิทยา จำนวน 25 คน วิธีการได้มาของกลุ่มตัวอย่าง คือ วิธีการเลือกแบบเจาะจง จากชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่ 1) หลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง 2) แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง และ 3) แบบสอบถามความพึงพอใจต่อการเรียนรู้ตามหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง

วิธีการตรวจสอบเครื่องมือ มีผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยจำนวน 3 คน และนำหลักสูตรไปใช้กับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนวิทยา จำนวน 25 คน ซึ่งได้จากการเลือกแบบเจาะจง

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีลำดับขั้นตอน คือ 1) ผู้วิจัยนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาเอกสารแนวทางการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem ให้กับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง 2) ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายทำแบบทดสอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาของการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่อง คุณธรรมจริยธรรมเพื่อใช้ในการเรียนการสอนก่อนการอบรม 3) ผู้วิจัยอบรมให้ความรู้ด้วยหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางที่พัฒนาขึ้น 4) ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายทำแบบทดสอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางหลังการอบรม 5) ผู้วิจัยบันทึกการปฏิบัติของผู้เรียน และ 6) ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายตอบแบบสอบถามความพึงพอใจต่อการอบรมตามหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง การวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนพัฒนาหลักสูตรและตรวจสอบหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน และ 2) ขั้นศึกษาผลการใช้หลักสูตรกับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนวิทยา จำนวน 25 คน ซึ่งได้จากการเลือกแบบเจาะจง

สมมติฐานของการวิจัย

1. ได้หลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem
2. ได้ทราบความพึงพอใจของผู้เรียนที่มีต่อการจัดการสอนตามหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem
3. เป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการสอน และเป็นนวัตกรรมใหม่ที่สามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษา

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร คือ นักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนวิทยา ตำบลสะก้า อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี จำนวน 400 คน

1.2 กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โรงเรียนอิสลามศาสนวิทยา ตำบลสะก้า อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี จำนวน 25 คน ซึ่งได้จากการเลือกแบบเจาะจง จากปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3

ขอบเขตด้านเนื้อหา

กรอบเนื้อหาการวิจัย การพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง ประกอบด้วย 6 แผนการเรียนรู้ ดังนี้

ที่	หน่วยการเรียนรู้	เวลา/ชม.		รวม เวลา/ชม.
		ทฤษฎี	ปฏิบัติ	
1	ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem	2	2	4
2	หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem	1	1	2
3	ความสำคัญของการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม	1	1	2
4	ความพึงพอใจของผู้เรียน	1	3	4
5	ผลสัมฤทธิ์หลังการใช้หลักสูตรระยะสั้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรม	1	3	4

ที่	หน่วยการเรียนรู้	เวลา/ชม.		รวม เวลา/ชม.
		ทฤษฎี	ปฏิบัติ	
6	ฝึกทักษะในการพูด นิสัย มารยาท ที่ได้จากประวัติ Luqmanul Hakeem	1	1	2
รวม		7	11	18

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรต้น

หลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง

ตัวแปรตาม

1. ประสิทธิภาพของหลักสูตรระยะสั้น
2. ความรู้ความเข้าใจของผู้เรียน
3. ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการเรียนในหลักสูตรระยะสั้น

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. ประสิทธิภาพของหลักสูตรระยะสั้น
2. ความรู้ความเข้าใจของผู้เรียน
3. ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการเรียนในหลักสูตรระยะสั้น

เครื่องมือที่ใช้และการสร้างเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้และการสร้างเครื่องมือแบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ

1. หลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โดยมาวิเคราะห์ข้อมูลจากแผนการจัดการเรียนรู้และใบความรู้
2. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียนที่ได้จากการวัดความรู้ความเข้าใจโดยครอบคลุมจากเนื้อหาของหลักสูตร ให้อาจารย์ที่ปรึกษา

และผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบ คัดเลือกข้อสอบที่สอดคล้องตามจุดประสงค์ทุกแผนการเรียนรู้ และปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

3. แบบสอบถามความพึงพอใจต่อการเรียนรู้ตามหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง ซึ่งได้จากการสอบถามความพึงพอใจของหลักสูตรในช่วงหลังเรียน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน คือ 1) ผู้วิจัยนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาเอกสารแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem ใช้กับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง 2) ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายทำแบบทดสอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาของการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่อง คุณธรรมจริยธรรมเพื่อใช้ในการเรียนการสอนก่อนการอบรม 3) ผู้วิจัยอบรมให้ความรู้ด้วยหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางที่ได้พัฒนาขึ้น 4) ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายทำแบบทดสอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง หลังการอบรม 5) ผู้วิจัยบันทึกการปฏิบัติของผู้เรียน 6) ผู้วิจัยให้กลุ่มเป้าหมายตอบแบบสอบถามความพึงพอใจต่อการอบรมตามหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละของประสิทธิภาพของหลักสูตร
2. วิเคราะห์ข้อมูลจากความรู้ความเข้าใจทางการเรียนด้วยค่าที (t-Dependent) โดยใช้สูตร t-Test (Dependent Samples) (บุญชม ศรีสะอาด, 2545)

3. วิเคราะห์ข้อมูลจากผลการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โดยประเมินจากคะแนนเฉลี่ยร้อยละ

4. วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อศึกษาความพึงพอใจ

ผลการศึกษา

1. ผลการหาประสิทธิภาพของหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง เท่ากับ 80.37/89.73 สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด คือ 80/80

ตารางที่ 1 ผลการหาประสิทธิภาพของหลักสูตรจากการหาค่าคะแนนเฉลี่ยร้อยละระหว่างเรียนและหลังเรียน

ที่	เรื่อง	E ₁	การแปลผล	E ₂	การแปลผล
1	ความรู้พื้นฐานคุณธรรมจริยธรรม	80.40	มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์	89.73	มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์
2	หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรม	80.80	มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์		
3	ความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรม	80.20	มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์		
4	หลักฐานที่ใช้คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Lukmanul Hakeem	80.40	มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์		

ที่	เรื่อง	E ₁	การแปลผล	E ₂	การแปลผล
5	หลักการใช้ของ คุณธรรมจริยธรรม	80.00	มีประสิทธิภาพสูง กว่าเกณฑ์		
6	ทักษะ มารยาทและ นิสัยที่ได้จากประวัติ ของ Lukmanul Hakeem	80.40	มีประสิทธิภาพสูง กว่าเกณฑ์		
รวมเฉลี่ย		80.37	มีประสิทธิภาพสูง กว่าเกณฑ์		
E ₁ /E ₂ = 80.37/89.73 การแปลผลมีประสิทธิภาพสูง กว่าเกณฑ์					

ที่มา: (ทาบ Tabla, 1962)

2. ผลการหาผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนหลังการใช้หลักสูตรระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งพิจารณาจากคะแนนที่ได้จากการคำนวณมีค่าเท่ากับ 17 ซึ่งมีความมากกว่าค่าที่ได้จากการเปิดตาราง t ที่ t (0.01, 17) ซึ่งมีค่าเท่ากับ 2.566 แสดงว่า การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นสามารถนำไปใช้ให้แก่ผู้เรียนได้

ตารางที่ 2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในการอบรมผู้เรียนที่ใช้หลักสูตรระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียน

คนที่	X ₁ (คะแนนเต็ม 30)	X ₂ (คะแนน เต็ม30)	D	D ²	T
1	15	30	15	225	18.46
2	17	30	13	169	

คนที่	X_1 (คะแนนเต็ม 30)	X_2 (คะแนน เต็ม30)	D	D^2	T
3	15	29	14	196	
4	15	27	12	144	
5	17	27	10	100	
6	18	27	9	81	
7	16	27	11	121	
8	15	27	12	144	
9	16	27	11	121	18.46
10	14	26	12	144	
11	15	30	15	225	
12	16	24	8	64	
13	18	27	9	81	
14	18	27	9	81	
15	18	27	9	81	
16	18	27	9	81	
17	15	24	9	81	
18	15	26	11	121	
19	20	25	5	25	
20	15	26	11	121	
21	14	27	13	169	
22	20	30	10	100	
23	15	24	9	81	
24	20	25	5	25	

คนที่	X ₁ (คะแนนเต็ม 30)	X ₂ (คะแนน เต็ม30)	D	D ²	T
25	22	27	5	25	
รวม	417	673	256	2806	

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ที่มา (สุคนธ์ สินธพานนท์, 2551: 225-226)

3. ผลการหาความพึงพอใจของผู้เรียนต่อหลักสูตร พบว่า ความพึงพอใจของผู้เรียนมีต่อการอบรมตามหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.53, S.D. = 0.56)

ตารางที่ 3 ระดับความพึงพอใจของผู้เรียนที่เข้ารับการอบรมหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง จำแนกตามรายการประเมิน

ที่	รายการประเมิน	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
1	การจัดการเรียนรู้มีความหลากหลาย	4.80	0.41	มากที่สุด
2	ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน	4.48	0.59	มากที่สุด
3	การเรียนการสอนเน้นให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง	4.68	0.48	มากที่สุด
4	ความเหมาะสมเนื้อหากับเวลา	4.60	0.50	มากที่สุด
5	ความเหมาะสมของสถานที่จัดอบรม	4.52	0.65	มากที่สุด
6	ความพร้อมของเอกสารประกอบการเรียน	4.32	0.63	มากที่สุด
7	เนื้อหาครบถ้วนในทุกกระบวนการเรียนรู้	4.36	0.57	มากที่สุด
8	หลักสูตรมีความเหมาะสมกับผู้เข้าอบรม	4.56	0.58	มากที่สุด

9	ผู้สอนให้คำแนะนำแก่ผู้เรียนอย่างทั่วถึง	4.44	0.58	มากที่สุด
10	ผู้เรียนพอใจในการประเมินของผู้สอน	4.56	0.51	มากที่สุด
เฉลี่ย		4.53	0.56	มากที่สุด

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยการพัฒนาหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้น อิสลามศึกษาตอนกลาง มีประเด็นอภิปรายแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1

จากการหาประสิทธิภาพของหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้น อิสลามศึกษาตอนกลาง พบว่า หลักสูตรมีประสิทธิภาพ และมีความถูกต้องในระดับ มาก ผลการทดสอบประสิทธิภาพของหลักสูตร พบว่า มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด 80/80 โดยประสิทธิภาพที่ได้ คือ 80.37/89.73 ทั้งนี้เนื่องจาก การพัฒนา หลักสูตรในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความต้องการของผู้เรียนที่มีต่อหลักสูตรอย่างแท้จริง Taba (1962) ได้กล่าวว่า กระบวนการพัฒนาหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนตามความเชื่อที่ว่าผู้เรียนมีพื้นฐานแตกต่างกันศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักสูตร เช่น อุไรรัตน์ ยามาเรียง (2562) ได้วิจัย เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับผู้สอนตาติกาในจังหวัดยะลา เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับสถานศึกษาตามหลักสูตรอิสลามศึกษาพหุภูมิประจักษ์ยิต ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น (อิติดาอียะฮ์) พุทธศักราช 2559 มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา ที่ว่าขั้นตอนในการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติจะต้องสร้างความเข้าใจให้ตรงกันมีการวางแผนที่ชัดเจน ทั้งด้านกิจกรรมด้านการให้บริการและการประชาสัมพันธ์ มีการเตรียมการอย่างเป็นระบบ และดำเนินงานตามเวลา ที่วางไว้ทุกขั้นตอน ด้วยการดำเนินการดังกล่าวทำให้ประสิทธิภาพของหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตาม

หลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด 80/80 โดยประสิทธิภาพที่ได้ คือ 80.37/89.73

ตอนที่ 2

2.1 ผลการเปรียบเทียบความรู้ความเข้าใจของผู้เรียนที่เรียนหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง พบว่า มีค่าเฉลี่ยหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งนี้ เนื่องจาก ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดทำแผนจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบตามแนวคิดของ สุนด์ สินธพานนท์ (2551) ที่ว่าการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้มีลำดับขั้นตอนหลัก ๆ คือ วิเคราะห์คำอธิบายรายวิชา วิเคราะห์ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง วิเคราะห์สาระการเรียนรู้ วิเคราะห์กระบวนการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ด้วยการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ค้นพบและสร้างความรู้ด้วยตนเอง การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้คิดทำและแสดงออก การส่งเสริมให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์เรียนรู้แบบร่วมมือกับเพื่อน การส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้และปฏิบัติอย่างมีขั้นตอน การส่งเสริมให้ผู้เรียนมีผลงานจากการปฏิบัติ การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ การส่งเสริมและสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้ผู้เรียนมีวินัยมีความรับผิดชอบ และการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินตนเองในการจัดทำแผนการสอนควรเป็นไปตามขั้นตอน คือ กำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ต้องชัดเจน การกำหนดกิจกรรมควรนำไปสู่ผลการเรียนตามวัตถุประสงค์ได้จริง ควรระบุพฤติกรรมนักเรียนและพฤติกรรมครูผู้สอนอย่างชัดเจน ทั้งนี้ เพื่อความสะดวกการเรียนรู้ของนักเรียนสื่อการเรียนการสอนจะต้องคุณค่าและมีความหลากหลาย การวัดผลควรชัดเจนตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ ดังนั้น ผู้วิจัยได้ยกร่างแผนการจัดการเรียนรู้ผ่านการตรวจสอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ และนำไปใช้กับผู้เรียนเพื่อสอดคล้องกับการวิจัยพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น

2.2 ความพึงพอใจของผู้เรียนที่มีต่อหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากหลักสูตรอบรมนี้มีความสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติและแนวทางการดำเนินชีวิตในชุมชนของผู้เรียน ซึ่งต้องรับผิดชอบร่วมกัน การอบรมส่วนใหญ่จะเป็นการปฏิบัติจริงจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนในการเข้ารับการอบรมทั้ง 3 วัน ผู้เรียนมีความเพลิดเพลินสนุกสนานตลอดการจัดกิจกรรม

สรุปผลการวิจัย

การพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง สรุปผลการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางเป็นหลักสูตรอบรมปฏิบัติการการจัดการเรียนรู้เน้นการปฏิบัติจริง
2. ความรู้ความเข้าใจของผู้เรียนที่เรียนหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง หลังเรียนมีคะแนนสูงกว่าก่อนเรียน มีค่าเฉลี่ยหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ข้อเสนอแนะ

จากการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางและได้นำหลักสูตรไปใช้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 การพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางเป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของมุสลิมที่ต้องปฏิบัติ ดังนั้น จึงควรนำมาทดลองใช้เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์กับผู้เรียน

1.2 โรงเรียนควรนำหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้น เรื่อง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักคำสอนของ Luqmanul Hakeem สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง ไปใช้ในการเรียนการสอนและในการอบรมผู้เรียนต่อไป ควรใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้เรียนและควรใช้เวลาให้ครบตามหลักสูตร

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาและพัฒนาหลักสูตรให้หลากหลายเพื่อให้ให้นักเรียนและชุมชนได้เรียนรู้

2.2 ควรศึกษาและพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของผู้เรียนและชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกในพัฒนานิสัย มารยาทที่มีคุณธรรมจริยธรรม

เอกสารอ้างอิง

- Bungatayong, M. (2009). *Student development activities to instill Islamic ethics in students at secondary school private Islamic teaching Yala Educational Service Area Region* [Thesis, Master of Arts]. Prince of Songkhla University.
- Choo dtoh, N. (1997) *Gaan pát-tá-naa lák-sà-nà ní-săi taang jà-rí-yá-tam sām-ráp dèk bpà tm-má-wai trít-sà-dee, naew kit lée naew bpà-dti-bàt, ná-kon sà-wăn, kom-piw-dtêr aen gráaf fik*. [Moral and ethical development of students at Satree Nonthaburi School Silpakorn University/Nakhon Pathom].P.N. Printing.

- Chutai Jenjit, P. (2002). *Psychology of teaching and learning, Sermsin Prepress System*. Teaching Psychology. Compact Print.
- Luasmai, N. (2009). *Gaan wí-jai láe pát-tá-naa rôop bàep gaan jàt gít-jà-gam · pêuua srm sâang kun- ná-tam jà-rí-yá-tam · sãm-ràp nák riian rá-dàp bprà-tm sèuk-săa* [Research and development of activities to strengthen morality and ethics for elementary school students]. Chulalongkorn University. DOI : https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve_Doi=10.14457/CU.the.2009.526
- Sinlarat, P. (2019). *Principles of curriculum and teaching management*. Chulalongkorn University.
- Sinthapanont, S. (2008). *Teaching and learning innovation for youth quality development*. Limited Partnership 9119. Technique Printing.
- Srisa-at, B. (2008). *Fundamentals of Educational Research* (4th ed.). Printing coordinator.
- Srisaark, B. (2003). *Preliminary research* (7th ed). Suwi Richasan.
- Sulong, A. (2018). *Pondok Institutions: A Case Study of Curriculum and Teaching in the Past and Present*. Yala Rajabhat University: Faculty of Education.
- Taba, H. (1962). *Curriculum Development : Theory and Practice*. Harcourt Brace and World.
- Tantirajanawong, S., & Tawisuwan, S. (2009). *Gaan sòng srm kun-ná-tam tée mee · bprà-sit-tí-pâap · gor-rá-nee sèuk-săa glùm dèk · yao-wá-chon láe kâa râat-chá-gaan pâak rát · raai ngaan* [Promotion of existing virtues. Efficiency: A Case Study of a

Child Group Youth and government officials, report].
Department of Religious Affairs Research Report Ministry of
Culture.

Typography, Bangkok P.N. Printing. (1997). Typography, ethical character:
Bangkok P.N. Printing.

Yamareng, U. (2019). *Training curriculum development. For Tadika
teachers in Yala Province The development of an Islamic
education curriculum at the school level according to the
curriculum of Islamic studies of the mosque Early Islamic
Studies.* (Ibtidaiyyah) 2016. Yala Rajabhat University, Faculty of
Education.

การพัฒนาแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟที่เหมาะสม ในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

The Development of a Model to Help and Create a Muslim Identity for Mu'allaf that is Appropriate in the Thai Context of Muslim Organizations in Southern Border Provinces

Received: March 20, 2023 ■ Revised: May 31, 2023 ■ Accepted: June 11, 2023

อับดุลล๊ะเต๊ะ สาและ*¹ อับดุลรอนิง สือแต้*²

Abdullateh Saleah, Abdullroning Suetair

¹ นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา อีเมลผู้เขียนหลัก :

abd.lateh@hotmail.com

Ph.D. (Candidate in Islamic Studies) Department of Islamic Studies. Corresponding Author

Email: abd.lateh@hotmail.com

² Ph.D. (West Asian Studies -Politics) ผู้ช่วยศาสตราจารย์. อีเมล: suetair@gmail.com

Ph.D. (West Asian Studies -Politics), Assistant Professor. Email: suetair@gmail.com

*คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

*Faculty of Islamic Sciences Prince of Songkla University Pattani Campus

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพและบริบทขององค์กรมุสลิมที่ให้ความช่วยเหลือและการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุอัลลัฟในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย 2) ศึกษาารูปแบบขององค์กรมุสลิมในการให้ความช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุอัลลัฟในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และ 3) พัฒนารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

วิธีการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลหลักในการเก็บข้อมูลเป็นตัวแทนจากองค์กรมุสลิม 10 องค์กร จำนวน 30 ท่าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ตรวจสอบความเหมาะสม และความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติของการนำรูปแบบไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยอิงตามกรอบการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย 1. องค์กรมุสลิมที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย มีส่วนช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุอัลลัฟอย่างหลากหลายแตกต่างกันไปตามพันธกิจขององค์กร คือ 1) มุลินิสันติชน เน้นการจัดการรู้อิสลาม ให้คำปรึกษา รับฟังปัญหาของมุอัลลัฟ ให้ความรู้ผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต 2) มุลินิธิกรมมนุษยชาติ เน้นให้ความช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมด้านปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐาน ได้แก่ สถานที่พัก อาหาร เครื่องนุ่งห่มและอื่น ๆ การจัดการเรียนการสอน การฝึกฝน การให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของศาสนาอิสลาม 3) มุลินิธีเพื่อการศึกษและพัฒนามุสลิมอีสาน เน้นให้การศึกษาและความรู้ในการสร้างอัตลักษณ์มุสลิม มีส่วนร่วมในการพัฒนาภูมิภาคและประเทศชาติ โดยทำหน้าที่เป็นผู้ผลักดันให้เกิดความร่วมมือของพี่น้องมุสลิมในภูมิภาคอีสานของประเทศไทยและระหว่างประเทศ ตระหนักถึงความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสังคมให้มีคุณภาพผ่านการศึกษาและ

กิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การสอนศาสนาแก่มุอัลลัฟ ค่ายอบรมภาคฤดูร้อนแก่มุอัลลัฟมุสลิม เป็นต้น 2. รูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย 1) การออกหนังสือรับรองการนับถือศาสนาอิสลาม 2) การจัดการเรียนรู้อิสลาม 3) การจัดการฝึกอ่านอัลกุรอาน 4) การจัดมอบชะกาตและเงินบริจาค 5) การจัดตั้งกองทุนมุอัลลัฟ และ 6) การส่งเสริมอาชีพและปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐาน 3. การพัฒนารูปแบบขององค์กรมุสลิมในการให้ความช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุอัลลัฟในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าการพัฒนารูปแบบการให้ความช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีชื่อรูปแบบ คือ “อัลอิรชาด โมเดล (Al-'Irshad Model)” หมายถึง “การชี้แนะหนทางที่ถูกต้องอย่างชาญฉลาด” ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ คือ 1) Al = Al-Quran คือ การจัดการฝึกอ่านอัลกุรอาน 2) I = Ilmu คือ การจัดการเรียนรู้อิสลาม 3) R = Rizki คือ การส่งเสริมอาชีพและปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐาน 4) Sh = Shahadah คือ การออกหนังสือรับรองการนับถือศาสนาอิสลาม 5) A= Alms คือ การจัดมอบชะกาตและเงินบริจาค และ 6) D= Sunduk คือการจัดตั้งกองทุนมุอัลลัฟ

การนำผลวิจัยไปใช้ 1) สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ควรสำรวจจำนวนมุอัลลัฟแต่ละมัสยิดให้ชัดเจนในแต่ละปี ส่งเสริมโอกาสทางการเรียนรู้ด้านหลักการของศาสนาอิสลามอย่างต่อเนื่อง และมีกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมุอัลลัฟให้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนทางความคิดและประสบการณ์ระหว่างมุอัลลัฟด้วยกัน 2) ควรจัดตั้งศูนย์มุอัลลัฟในการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟ โดยให้ชมรมอิมามประจำอำเภอเป็นผู้ดูแลและรับผิดชอบ ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ทั้งนี้ควรคำนึงถึงให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ 3) ส่งเสริมการรวมกลุ่มของมุอัลลัฟสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมุอัลลัฟด้วยกัน และการจัดทำกิจกรรมส่งเสริมอาชีพให้แก่

มุสลัฟ 4) สร้างความสัมพันธ์ระหว่างมุสลัฟกับมัสยิด โดยอิมามต้องให้ความเอาใจ
ใส่ต่อมุสลัฟให้ความรู้ด้านศาสนาอิสลาม และการอยู่ร่วมกันในชุมชนมุสลิม

คำสำคัญ: องค์กรมุสลิม, อัตลักษณ์มุสลิม, มุสลัฟ, จังหวัดชายแดนภาคใต้

Abstract

Objectives: The objective of this study were: 1) to study the conditions and contexts of Islamic organizations providing assistance and forming the Islamic identity of Muslim reverts in various regions of Thailand; 2) to examine the patterns of Islamic organizations in providing assistance and forming the Islamic identity of Muslim reverts in the southernmost provinces of Thailand; and 3) to develop a model of assistance and identity formation for the Islamic organizations in Thailand's Deep South.

Methodology: The main informants for data collection were 30 representatives from 10 Muslim organizations. The research tools were in-depth interviews and a meeting of experts and experts to listen to opinions, suggestions, and check suitability and the practical feasibility of implementing the pattern. Qualitative data analysis using content analysis based on an in-depth interview framework to answer research objectives.

Research Findings: 1. Emerging Muslim organizations in Thailand contributed to diverse patterns of mu'allaf assistance and Islamic identity formation depending on the organization's missions. They were the following: 1) the Santichon Foundation focuses on providing knowledge and consultation, addressing mu'allafs concerns, disseminating Islamic knowledge through online media, and financially supporting Islamic activities; 2) the Human Mercy Foundation focuses on providing basic livelihood essentials: shelters, foods, clothes, etc; and promoting Islamic identity through teaching, training, and knowledge-building about the

fundamental principles and practices of Islam; 3) the Foundation for Education and Development of Muslims in Northeast Thailand emphasizes providing education and knowledge in forming Islamic identity, promoting cooperation among Muslims in the northeastern region and internationally, and developing human resources through activities such as teaching Islam and organizing summer camps for Muslim youth 2. Islamic organizations in the Deep Southern Border Provinces of Thailand reported their patterns of assistance and identity-forming practices for mu'allafs including issuing Islamic faith certificates, organizing Islamic education programs, Quran reading training, distributing Zakat and donations, establishing mu'allaf funds, and promoting vocational skills and basic livelihood factors 3. The organizational model contextually suitable for assisting and forming Islamic identity among mu'allafs in Thailand's Deep Southern Border Provinces was identified as the "Al-Irshad Model," comprising six components: Al (Al-Quran) referring to providing Qur'an reading training; I (Ilmu) referring to organizing Islamic education programs; R (Rizki) referring to promoting vocational skills and basic livelihood factors; Sh (Shahadah) referring to issuing Islamic faith certificates; A (Alms) referring to distributing Zakat (alms) and donations; and D (Sunduk) referring to establishing Islamic funds.

Contribution: 1) Conducting annual surveys by the Provincial Islamic Commission Office in the Deep Southern Border Provinces is recommended to ascertain mosque numbers and the size of associated mu'allaf populations. Continuous educational initiatives should be emphasized for a comprehensive understanding of Islamic principles.

Additionally, fostering opportunities for meaningful interactions and knowledge exchange among mu'allafs is a priority 2) It is advisable to establish dedicated Islamic centers to support and foster Islamic identity among mu'allaf communities. District-level Islamic associations, supervised by the Provincial Islamic Commission, can manage and oversee these centers. It's also crucial to ensure contextual appropriateness and alignment with local needs in establishing and operating these centers 3) Encouraging the formation of cohesive mu'allaf groups and facilitating the cultivation of strong relationships within their communities are important. Moreover, organizing targeted activities to enhance their vocational skills and livelihood opportunities will contribute to their overall well-being and empowerment 4) It is vital to cultivate harmonious relations between mu'allafs and mosques by prioritizing religious education and community engagement. Strengthen the relationship by promoting a sense of belonging and involvement within the Muslim community.

Keywords: Muslim Organization, Muslim identity, mu'allaf, Southern Border Provinces

บทนำ

อัตลักษณ์มุสลิมเป็นสิ่งที่มียากฐานมาจากศาสนาอิสลาม เกิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ประเพณี ประวัติศาสตร์ ความศรัทธาและการปฏิบัติศาสนกิจ ความสัมพันธ์ในสังคมและที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ อัตลักษณ์มุสลิมมีจุดกำเนิดมาจากช่วงแห่งการปกครองนครรัฐมะดีนะฮ์ของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ โดยใช้ระบบอิสลาม อัตลักษณ์มุสลิมสะท้อนออกมาจากที่มาสองแหล่ง คือ หลักคำสอนในศาสนาอิสลาม อันเป็นรากฐานของอัตลักษณ์ที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เช่น การแต่งกายโดยปกปิดส่วนที่พึงสงวนตามหลักการของศาสนาอิสลามหรือที่เรียกว่าเอาเราะฮ์ การรับประทานอาหารฮาลาล เป็นต้น และอีกแหล่งหนึ่งคือสภาพสังคมวัฒนธรรมอาหรับ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่มีลักษณะที่ศาสนาเปิดกว้างและยอมรับให้มีความหลากหลายบนพื้นฐานที่ไม่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม การเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดและอัตลักษณ์ การเข้าไปอยู่อาศัยหรือตั้งรกรากในสังคมอื่นที่มีวัฒนธรรม ภาษา ประเพณี วิถีชีวิต ตลอดจนความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกันในการอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น ๆ เช่น ยุโรป อเมริกา เปอร์เซีย แอฟริกา อินเดีย จีน มลายูและไทย เป็นต้น (ฮาฟิส สาและ, 2550; Yüsuf al-Qaradāwiy, 2001)

มุอัลลัฟเป็นคำที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอาน อัลกุรอานได้กล่าวว่า “คนที่มีหัวใจของเขาเหล่านั้นหรือหัวใจของสู่เจ้าเอนเอียงมาสนใจอิสลาม” คนที่มีหัวใจเอนเอียงมาสนใจรับอิสลามมีสิทธิได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์กรที่สามารถดูแลบุคคลเหล่านี้ได้ การปฏิบัติตัวของมุอัลลัฟทั้งหลาย เมื่อเข้ารับอิสลามแล้วก็ทำตัวเหมือนมุสลิมโดยทั่ว ๆ ไป ผู้ได้รับฮิยาละฮ์ (ทางนำ) จากพระผู้เป็นเจ้าให้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่อิสลาม เรียกว่ามุอัลลัฟ คือผู้บริสุทธิที่สังคมมุสลิมจะต้องดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด แม้แต่ชะกาตของมุสลิมก็จำเป็นจะต้องมอบให้แก่เขา เมื่อเดินทางเข้าสู่อิสลามแล้วต้องมั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลง (ชมรมผู้บริหารมัสยิดเขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร, 2555) มุอัลลัฟ คือบรรดาผู้ที่มีความต้องการในการทำให้อาชีพของพวกเขาเหล่านั้นเอนเอียงไปสู่อิสลาม หรือทำให้หัวใจของพวกเขาเหล่านั้นมั่นคงในอิสลามหรือด้วยการยุติการประสงคร้ายต่อบรรดามุสลิม หรือมุ่งหวังประโยชน์ของ

พวกเขาในการปกป้องมุสลิม หรือช่วยเหลือมุสลิมให้มีชัยชนะเหนือศัตรูของพวกเขา
เป็นต้น (Yūsuf al-Qaradāwī, 2006)

ปัจจุบันมีองค์กรมุสลิมในภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย อาทิเช่น มูลนิธิ
สันติชนซึ่งจัดทำโครงการอบรมผู้สนใจอิสลามมุอัลลัฟ เพื่อให้ความรู้พื้นฐานทั่วไป
เกี่ยวกับอิสลามแก่ผู้ที่เข้ารับการอบรม มีความรู้ความเข้าใจ แนวความคิดหลักศรัทธา
และปฏิบัติ จนสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ พัฒนามุอัลลัฟให้มีความ
ศรัทธามั่นในหลักการอิสลาม และภูมิใจในความเป็นมุสลิม (มณูญ โตะอาจ, 2555)
มูลนิธิรักมนุษยชาติ (Human Mercy Foundation) โดยอาจารย์อะหมัด ซีดติก อับ
ดุลเราะห์มาน (นายรอมลี กาแบ) ได้เดินทางมาอะวะฮ์พี่น้องที่อยู่ในพื้นที่สูงเวียง
หมอกและหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีชาวบ้านได้เข้ารับนับ
ถือศาสนาอิสลามและมอบบุตรหลานให้การดูแลอยู่ภายใต้มูลนิธิรักมนุษยชาติ ในการ
ให้ปัจจัยยังชีพและการอบรม เรียนรู้อิสลามเบื้องต้น ชมรมมุอัลลัฟภาคอีสาน ภายใต้
มูลนิธิสร้างสรรค์สังคมมุสลิมสำนักงานจังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อ
ส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาอิสลาม สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและแลกเปลี่ยนเรียนรู้
ในหลักการอิสลาม 2. เพื่อพบปะเยี่ยมเยียนให้กำลังใจแก่มุอัลลัฟ และ 3. สร้างเสริม
พัฒนา ยกระดับคุณภาพชีวิตของมุอัลลัฟ นอกจากนี้ยังมีองค์กรต่าง ๆ ที่คอย
ขับเคลื่อนให้ความรู้ความเข้าใจในหลักการอิสลามอย่างแท้จริง จะมีองค์กรที่ทำงาน
ร่วมกัน มีเป้าหมายเดียวกันคือให้ความรู้ความเข้าใจในหลักการอิสลามอย่างแท้จริง
กับผู้คนในชุมชน ได้แก่ มัสยิดอัลมูบาร็อก มูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนามุสลิมอีสาน
โรงเรียนสันติธรรมวิทยา ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ปัตตานี ยะลาและนราธิวาส
มีประชากรทั้งสิ้น 1,995,244 คน ซึ่งแยกเป็นจังหวัดปัตตานี 694,023 คน จังหวัด
ยะลา 518,139 คน และจังหวัดนราธิวาส 783,082 คน ส่วนใหญ่ร้อยละ 83 นับถือ
ศาสนาอิสลาม ทำให้พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีเอกลักษณ์ทางสังคมและวิถี
การดำเนินชีวิตของประชาชนที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศ (แผนพัฒนากลุ่ม
จังหวัดภาคใต้ชายแดน 4 ปี (2561-2564) ภาษาที่ปรากฏในการสื่อสารในสังคม
ปัจจุบัน คือ ภาษาไทย ภาษามลายูถิ่น (มลายูปัตตานี) และภาษามาลาเลย์ (อุทิศ สังข

รัตน์ และธเนศ ทวีบุรุษ, 2558) จังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันมีผู้ที่ให้ความสนใจในศาสนาอิสลามและตัดสินใจยอมรับวิถีชีวิตแบบอิสลามมีจำนวนมากและเพิ่มขึ้น ไม่ว่าการเข้ามาจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ดี แต่ประการสำคัญเมื่อมีผู้เข้ารับอิสลาม องค์กรหรือหน่วยงานใดของมุสลิมที่มีบทบาทหน้าที่ในการรับผิดชอบให้มุอัลลัฟได้รับความรู้ศาสนาอิสลามที่ถูกต้องตามหลักการของอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์ ซึ่งองค์กรมุสลิมที่มีในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ให้ความช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟส่วนใหญ่จะให้ความช่วยเหลือเป็นช่วง ๆ องค์กรมุสลิมที่ให้ความช่วยเหลือมุอัลลัฟในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด มัสยิด มุลินนิฮ์ส่งเสริมจริยธรรมจังหวัดปัตตานี มุลินนิฮ์เพื่อการพัฒนาสังคม ชมรมมุอัลลัฟมัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี ศูนย์เด็กกำพร้า ผู้ยากไร้และมุอัลลัฟ ดารุลฟายูร์ เป็นต้น สำหรับการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟขององค์กรมุสลิม ได้แก่ การให้ความรู้เกี่ยวกับอิสลาม สื่อการเรียนการสอน จัดเลี้ยงอาหารให้กับมุอัลลัฟที่ขาดแคลนและจ่ายชะกาตให้กับมุอัลลัฟเหล่านั้น ดังนั้น องค์กรมุสลิมและสังคมมุสลิมควรเปลี่ยนค่านิยมในเชิงลบต่อมุอัลลัฟและหันมาใส่ใจในการสร้างอัตลักษณ์มุสลิม สร้างความมั่นคงและเข้มแข็งแก่มุอัลลัฟ การให้ความช่วยเหลือ การอบรมให้ความรู้เพื่อสร้างอัตลักษณ์มุสลิม เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถหล่อหลอมให้มุอัลลัฟและครอบครัวของเขาสามารถดำเนินชีวิตในวิถีอิสลาม และสามารถหลอมรวมระหว่างมุอัลลัฟกับมุสลิมเดิมให้อยู่ในอ้อมกอดของญะมาอะฮ์เดียวกัน และอุคูวะฮ์ (ความเป็นพี่น้อง) เดียวกัน (อับดุลเลาะ หนุ่มสุข, 2560) จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการศึกษาความเป็นมาและโครงสร้างการบริหารจัดการขององค์กรมุสลิมในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย รูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟ และพัฒนาารูปแบบที่เหมาะสมในการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟในบริบทของจังหวัดชายแดนภาคใต้

ด้วยเหตุนี้องค์การมุสลิมจึงมีบทบาทสำคัญที่จะช่วยเหลือให้มูอัลลัฟได้เรียนรู้ถึง
อัตลักษณ์มุสลิมได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและบริบทขององค์กรมุสลิมที่ให้ความช่วยเหลือและการ
สร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมูอัลลัฟในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย
2. เพื่อศึกษารูปแบบขององค์กรมุสลิมในการให้ความช่วยเหลือและสร้าง
อัตลักษณ์มุสลิมของมูอัลลัฟในจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มูอัลลัฟ
ขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

วิธีการศึกษา

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการ
ช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มูอัลลัฟที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยของ
องค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวิธีการศึกษา ดังนี้

ผู้ให้การสัมภาษณ์หลัก (Key informants) ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการ
ช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มูอัลลัฟขององค์กรมุสลิมในภูมิภาคต่าง ๆ ใน
ประเทศไทยและจังหวัดชายแดนภาคใต้ 10 องค์กร จำนวน 30 ท่าน โดยผู้วิจัยใช้
วิธีการคัดเลือกผู้ให้การสัมภาษณ์หลักแบบเจาะจง ได้แก่ 1) มุลนิธิสันติชน 2) มุลนิธิ
รักมนุษยชาติ 3) มุลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนามุสลิมอีสาน 4) สำนักงาน
คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี 5) สำนักงานคณะกรรมการอิสลาม
ประจำจังหวัดยะลา 6) สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส
7) ชมรมมูอัลลัฟมัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี 8) มุลนิธิส่งเสริมจริยธรรมจังหวัดปัตตานี
9) มุลนิธิเพื่อการพัฒนาสังคม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี 10) ชมรมอิมาม
อำเภอ รือเสาะ จังหวัดนราธิวาส ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ดังนี้

1. เกณฑ์การเลือกองค์กรมุสลิม ได้แก่ 1) เป็นองค์กรมุสลิมที่ได้รับการยอมรับในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และ/หรือ 2) เป็นองค์กรมุสลิมที่ได้ดำเนินการให้ความช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่น้อยกว่า 5 ปี

2. เกณฑ์การเลือกกลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ 1) ดำรงตำแหน่งประธานและหัวหน้าฝ่ายดูแลมุสลิมไม่น้อยกว่า 2 ปี และปัจจุบันยังดำรงตำแหน่งอยู่ 2) ดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายมุสลิมไม่น้อยกว่า 2 ปี และปัจจุบันยังดำรงตำแหน่งอยู่ หรือผู้ที่ทำหน้าที่ในการช่วยเหลือมุสลิม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้สัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบขององค์กรมุสลิมในการให้ความช่วยเหลือและการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นสภาพทั่วไปของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล แบ่งเป็นผู้บริหารองค์กรมุสลิมในการช่วยเหลือมุสลิม ตอนที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบขององค์กรมุสลิมในการช่วยเหลือและการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้เตรียมไว้ใช้เป็นแนวทางสำหรับการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลหลักอย่างไม่เป็นทางการ มีการเปิดประเด็นการสนทนาที่ได้เตรียมไว้ล่วงหน้าและมีการปรับประเด็นอื่นเพิ่มเติมในระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างกว้างขวางและครอบคลุม ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์โดยตรง (Face-to-face Contract) กับผู้ให้ข้อมูลหลัก ณ สำนักงานของผู้ให้ข้อมูลหลักหรือสถานที่อื่น ๆ ตามความเหมาะสมของพื้นที่ อาศัยการสนทนาซักถามระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก จากนั้นผู้วิจัยตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

2) การประชุมผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ตรวจสอบความเหมาะสม และความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติของการนำ

รูปแบบไปใช้ ใช้วิธีการประชุมกลุ่ม โดยได้จัดเตรียมรูปแบบที่ได้ยกร่างขึ้น เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิได้ร่วมอภิปรายและให้ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมขององค์กรมุสลิมในจังหวัด ชายแดนภาคใต้ที่มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น และนำข้อมูลวิเคราะห์เชิงเนื้อหาต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล เชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยอิงตามกรอบการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ใน ส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การ วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ด้วยเช่นกัน แล้วนำเสนอในรูปแบบรายงานเชิง พรรณนาวิเคราะห์ การวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน (อัญญา พลด เปื้อง, 2556) คือ 1) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาทำการถอดเทปที่ได้ทำ การบันทึกลงในคอมพิวเตอร์ทำการตรวจสอบข้อมูล และอ่านข้อมูลที่ถอดเทปเพื่อ เปรียบเทียบข้อมูลที่ได้ทำการบันทึกไว้เพื่อการตรวจสอบเบื้องต้น 2) สร้างความเข้าใจ ความหมายที่ได้จากการถอดเทป ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์เนื้อหาด้วยการพิจารณา ประเด็นที่มีความสำคัญ 3) วิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยจำแนกประเภท ข้อมูลเป็นหมวดหมู่หรือประเภท จัดกลุ่มตามความสัมพันธ์และความสอดคล้องของ ข้อมูล 4) พิจารณาแต่ละประเด็นและความหมายของคำ และ 5) การจำแนกข้อมูลที่ได้ ตามความหมายที่สามารถอธิบายความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบขององค์กรมุสลิมใน การช่วยเหลือและการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยมีการปกปิดข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล เช่น ชื่อและนามสกุลจริงของผู้ให้ข้อมูลโดยก่อนการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้ขอ อนุญาตกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและขออนุญาตดำเนินการสัมภาษณ์ รวมถึงแจ้งการพิทักษ์สิทธิ ผู้ให้ข้อมูลได้รับทราบ และภายหลังการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ ตรวจสอบสิ่งที่ผู้วิจัยบันทึกทุกครั้งโดยกระบวนการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ ผู้วิจัย ทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากคณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์โดยเป็นเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมวิจัย และให้ผู้ให้ข้อมูล

หลักลงชื่อยอมรับ รวมทั้งเอกสารยินยอมเข้าร่วมวิจัย โดยมีหลักเกณฑ์ในการเข้าร่วมการวิจัยของผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้

1) เกณฑ์การคัดออกของผู้ร่วมการวิจัย สำหรับการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้ร่วมการวิจัยไม่สะดวกเข้าร่วมในการทำกิจกรรมสนทนากลุ่ม หรือตอบแบบสัมภาษณ์ไม่ครบตามที่ได้กำหนดไว้ในการวิจัย

2) เกณฑ์การถอนตัวของผู้ร่วมการวิจัย การเข้าร่วมในการศึกษาค้างนี้เป็นไปโดยความสมัครใจ หากผู้ร่วมวิจัยไม่สมัครใจจะเข้าร่วมการศึกษาแล้ว ท่านสามารถถอนตัวได้ตลอดเวลา การขอถอนตัวออกจากการวิจัยจะไม่มีผลแต่อย่างใด ผู้ทำวิจัยอาจถอนผู้ร่วมการวิจัยออกจากการเข้าร่วมการวิจัย เพื่อเหตุผลด้านความปลอดภัย หรือเมื่อผู้สนับสนุนการวิจัยยุติการดำเนินงานวิจัย หรือในกรณีผู้ร่วมการวิจัยไม่สามารถปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้ทำวิจัย

3) เกณฑ์การยุติการวิจัย คือ กรณีที่เกิดอันตรายหรือผู้ร่วมการวิจัยได้รับบาดเจ็บจากการเข้าร่วมวิจัย และผู้มีอำนาจอนุมัติยุติการวิจัย

4) การปฏิบัติของผู้ร่วมการวิจัยขณะที่ร่วมในการทำวิจัย คือ การเข้าร่วมในการศึกษาค้างนี้เป็นไปโดยความสมัครใจ และให้ข้อมูลของท่านแก่ผู้ทำวิจัยด้วยความสัตย์จริง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยจะเก็บรักษาเป็นความลับ และจะไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อท่านไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น แต่จะมีประโยชน์เฉพาะการศึกษาเท่านั้น

ผลการศึกษา

ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการสัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบและทำหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมขององค์กรมุสลิมในภูมิภาคต่าง ๆ และจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า

1. สภาพและบริบทขององค์กรมุสลิมที่ให้ความช่วยเหลือและการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุสลิมในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย พบว่า มุสลิมนิกายฮันนาลี

มีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ความรู้ในหลักการศาสนาอิสลามแก่บุคคลทั่วไปที่สนใจศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อหลักการศาสนาอิสลาม โดยมี “โครงการอบรมผู้สนใจอิสลาม” ทำหน้าที่เพื่อให้ความรู้พื้นฐานทั่วไปเกี่ยวกับอิสลามแก่ผู้ที่เข้ารับการอบรม มีความรู้ความเข้าใจ แนวความคิดหลักศรัทธาและปฏิบัติ จนสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ พัฒนามุอัลลัฟให้มีความศรัทธามั่นในหลักการอิสลาม และภูมิใจในความเป็นมุสลิม และรับรองการเป็นมุสลิมให้แก่มุอัลลัฟที่ปัญญาตนเข้ารับอิสลาม หลังจากผ่านการอบรมแล้ว การให้ความช่วยเหลือและการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมแก่มุอัลลัฟของมูลนิธิสันติชน คือ 1) การใช้คำพูดได้แก่ การกล่าวต้อนรับและแนะนำที่ดีงาม เป็นกันเองและเรียบง่ายทำให้มุอัลลัฟมีความรู้สึกเหมือนดังครอบครัวเดียวกัน มีเมตตาริฉัตรและการแนะนำอิสลามอย่างจริงจัง ทำให้มุอัลลัฟรู้สึกเป็นกันเองและมีความกล้าที่จะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ คือ การใช้ชีวิตในรูปแบบอิสลาม 2) การปฏิบัติหรือการกระทำ ได้แก่ การสอนในภาคปฏิบัติให้แก่มุอัลลัฟที่เข้าร่วมโครงการอบรมผู้สนใจอิสลาม มีการทดสอบความเข้าใจในการปฏิบัติศาสนกิจอย่างน้อยเพียงใด การมีจรรยา มารยาทและเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องหลักการปฏิบัติสามารถทำให้มุอัลลัฟเรียนรู้หลักการปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง มีความรู้สึกเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้อย่างง่าย ๆ ในชีวิตประจำวัน และมุอัลลัฟสามารถเรียนรู้อัตลักษณ์มุสลิมได้อย่างรวดเร็วและใช้ชีวิตตามแบบอย่างอิสลามอย่างมั่นคง 3) การใช้สื่ออินเทอร์เน็ต มูลนิธิสันติชนได้ใช้สื่ออินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางในการให้กำลังใจและให้คำปรึกษาในขณะที่มีมุอัลลัฟต้องการกำลังใจอันเนื่องจากการถูกทดสอบจากอัลลอฮ์ การสื่อสารที่นำมาเป็นการเรียนรู้ในการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุอัลลัฟ เช่น การบรรยายโดยนำเสนอผ่านช่องยูทูบ เฟซบุ๊ก และวิทู เป็นต้น ทำให้มุอัลลัฟสามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวกยิ่งขึ้น การใช้หนังสือและตำราที่ได้รับรวบรวมเกี่ยวกับอิสลามเอาไว้ในแต่ละด้าน เช่น หลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติและหลักจริยธรรมในอิสลาม ทั้งนี้อาจารย์บรรจง บินกาชัน ได้เขียนและแปลหนังสืออิสลามออกสู่สังคมอย่างมากมายเพื่อให้ผู้สนใจอิสลามสามารถอ่านและทำความเข้าใจต่อศาสนาอิสลาม และมุอัลลัฟสามารถศึกษาเรียนรู้อิสลามได้ทุกที่

ทุกเวลา มุลนิธิริกมนุษยชาติ การให้ความช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุสลิมในภาคเหนือ คือ กลุ่มเยาวชนชาติพันธุ์ที่มาจากหลากหลายชาติพันธุ์และต่างพื้นที่ โดยกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ม้งและอาข่า ส่วนกลุ่มอื่น ๆ เช่น ลีซู มูเซอ และพม่า เป็นต้น แนวทางการดำเนินงาน คือสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่เป็นพหุวัฒนธรรม สร้างความสมานฉันท์ความปรองดอง ไม่มีความระแวงซึ่งกันและกัน สำหรับการให้ความช่วยเหลือและการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมของมุลนิธิริกมนุษยชาติ คือ 1) การให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐาน ได้แก่ สถานที่พัก อาหาร เครื่องนุ่งห่มและอื่น ๆ ให้แก่เด็กแต่ละคน 2) การเรียนรู้อัตลักษณ์มุสลิม โดยการจัดการเรียนการสอน การฝึกฝน การอบรมและการปฏิบัติเป็นประจำในชีวิตประจำวัน การให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของศาสนาอิสลามที่เกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อความศรัทธาในศาสนาอิสลาม ความรู้เบื้องต้นในหลักปฏิบัติศาสนกิจ เช่น การละหมาด 5 เวลา หลักจริยธรรมและมารยาทต่าง ๆ ของอิสลาม การแต่งกายที่ถูกต้องตามหลักการอิสลาม การฝึกอ่านและท่องจำอัลกุรอาน บทหะดีษถึงอัลลอฮ์ และการขอดุอา 3) การตั้งสถาบันการศึกษา คือ โรงเรียนศิวิไลพิทยา (CivilizePittaya School) ประเภทเอกชนสามัญศึกษา สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย การสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมโดยทางโรงเรียนได้เสริมเนื้อหาในหลักสูตร รูปแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับศาสนาอิสลามและการแต่งกายที่ถูกต้องตามหลักการอิสลาม ทำให้นักเรียนที่อยู่ในการกำกับดูแลของมุลนิธิสามารถได้รับการศึกษาภาคบังคับและเป็นการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมที่ครอบคลุมถูกต้อง มุลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนามุสลิมอีสาน ลักษณะของมุสลิมอีสานมีความโดดเด่นในเรื่องการดำรงอัตลักษณ์มุสลิมในสังคมพหุวัฒนธรรมอีสาน คือ ในพื้นที่มีชุมชนมุสลิมแต่อยู่กระจัดกระจายแต่อัตลักษณ์มุสลิมสามารถดำรงอยู่ได้ตามกลางการปรับตัวโดยยึดหลักแนวทางสายกลางของอิสลามมาปฏิบัติเพื่อสร้างความประนีประนอมและลดความขัดแย้งในสังคม การให้ความช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมของทางมุลนิธิฯ คือ การจัดโครงการอบรมศาสนาระดับท้องถิ่นมุสลิมอีสาน ปัจจุบันสนับสนุนในการจัดค่าย

อบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนขึ้นเป็นประจำของทุกมัสยิด มีส่วนร่วมในการพัฒนาภูมิภาคและประเทศชาติ ผู้ผลักดันให้เกิดความร่วมมือของพี่น้องมุสลิมในภูมิภาคอีสานของประเทศไทยและระหว่างประเทศ ให้ได้ร่วมคิด และตระหนักถึงความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสังคมให้มีคุณภาพผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ โครงการสอนศาสนาแก่มุอัลลัฟ ค่ายอบรมภาคฤดูร้อนแก่เยาวชนมุสลิม เป็นต้น

2. รูปแบบขององค์กรมุสลิมในการช่วยเหลือและการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร และหัวหน้าฝ่ายมุอัลลัฟ เกี่ยวกับรูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย 1) การออกหนังสือรับรองการนับถือศาสนาอิสลาม 2) การจัดการเรียนรู้อิสลาม 3) การจัดการฝึกอ่านอัลกุรอาน 4) การจัดมอประชุมภาคและเงินบริจาค 5) การจัดตั้งกองทุนมุอัลลัฟ และ 6) การส่งเสริมอาชีพและปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐาน

3. การพัฒนารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกตัวแทนองค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นการสร้างรูปแบบจากมุมมองของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ และมาสร้างเป็นองค์ประกอบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ในแต่ละองค์ประกอบนั้นประกอบด้วยประเด็นรอง และประเด็นย่อย ซึ่งบ่งบอกถึงแนวทางและวิธีการในการดำเนินการขององค์กรมุสลิมในการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ 1) การออกหนังสือรับรองการนับถือศาสนาอิสลาม ในการออกหนังสือรับรองการนับถือศาสนาอิสลาม โดยสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด วิธีการโดยคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ออกหนังสือรับรองการนับถือศาสนาอิสลาม เพื่อใช้ระบุศาสนาใน การทำบัตรประชาชน และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ออกหนังสือคำสั่งแต่งตั้งผู้จัดการศพของมุอัลลัฟ เพื่อป้องกัน

ปัญหาในกรณีผู้ที่เข้ารับอิสลามกลับบ้านเกิดและได้เสียชีวิต และทางครอบครัวของมุสลิมจะทำพิธีการจัดการศพตามศาสนาอื่น 2) การจัดการเรียนรู้อิสลาม สำหรับแนวทางประกอบด้วย การจัดการเรียนรู้อิสลามให้สอดคล้องตามโครงสร้างของศาสนาอิสลาม ประกอบด้วย หลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักอิห์ซาน วิธีการให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ และหลักอิห์ซาน โดยการใช้การอธิบายที่เข้าใจง่าย และการปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมทั้งส่งเสริมการปฏิบัติศาสนกิจ (อิบาดะฮ์) การมีจรรยาบรรณ เป็นแบบอย่างที่ดี และจัดสถานที่ที่เหมาะสมในการเรียนรู้การปฏิบัติศาสนกิจ การจัดการเรียนรู้อิสลามให้สอดคล้องกับความต้องการของมุสลิม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิธีการการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันในหลากหลายทางวัฒนธรรม เน้นการปลูกฝังจิตอาสา สร้างวินัยต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม และการเรียนรู้สันติศึกษา และส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้นอกสถานที่เน้นที่การส่งเสริมทักษะการใช้ชีวิต และทักษะที่ใช้ในการปฏิสัมพันธ์กับคน 3) การจัดการฝึกอ่านอัลกุรอาน แนวทางการฝึกอ่านอัลกุรอานโดยใช้แบบฝึกหัดอ่านอัลกุรอานระบบกิรออาตี๋ยหรือระบบอิกเราะฮ์ หรือระบบกูรอานีย์ วิธีการมีความบริสุทธิ์ใจ ตั้งใจอย่างแน่วแน่ มีความปรารถนาในการฝึกอ่านอัลกุรอานอย่างมุ่งมั่น เรียนรู้ความประเสริฐและความสำคัญของอัลกุรอาน เรียนอัลกุรอานกับผู้รู้ที่มีความเข้าใจในเรื่องการอ่านและการออกเสียงที่ถูกต้อง และจัดเนื้อหาแบบฝึกอ่านเรียบเรียงจากง่ายไปหายากและประเมินความสามารถในการอ่านเป็นประจำสม่ำเสมอ 4) การจัดมอบจ่ายชะกาตและเงินบริจาค การจ่ายชะกาตและการบริจาคแก่มุสลิม เพื่อการยึดเหนี่ยวให้ยืนหยัดในอิสลามได้อย่างมั่นคง วิธีการคือ กำหนดให้มัสยิดที่จัดทะเบียนเก็บชะกาต และในส่วนของมุสลิม จะต้องมอบให้กับชมรมอิมามเป็นผู้รวบรวมและแจกจ่ายให้แก่มุสลิม 5) การจัดตั้งกองทุนมุสลิม กล่าวคือกองทุนมุสลิม เพื่อการช่วยเหลือและดำเนินกิจกรรมสำหรับมุสลิม เช่น การเยี่ยมเยียนผู้ป่วย ผู้เสียชีวิต เป็นต้น โดยมีวิธีการคือ แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อกำหนดเกณฑ์พิจารณาและคุณสมบัติผู้ที่มีสิทธิได้รับการช่วยเหลืออย่างเหมาะสม ช่วยเหลือมุสลิมบรรเทาความเดือดร้อนเบื้องต้น และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสร้างการมีส่วนร่วมของสังคมในการ

ช่วยเหลือมุอัลลัฟ 6) การส่งเสริมอาชีพและปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐาน คือ การส่งเสริมทักษะอาชีพตามความถนัดและความต้องการของมุอัลลัฟ และปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐานตามความต้องการของมุอัลลัฟ ส่วนวิธีการ คือ เพิ่มทักษะทางวิชาชีพและเสริมสร้างประสบการณ์การทำงานตามความถนัดและความต้องการของมุอัลลัฟ และช่วยเหลือด้านปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐานตามความต้องการ ได้แก่ สถานที่พัก อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และอื่น ๆ

ดังนั้นรูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ผ่านการพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ที่มีส่วนในการนำสู่การปฏิบัติ จนได้รูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งหลักการของการพัฒนารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟ คือ การช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมอย่างใกล้ชิด ต่อเนื่องและจริงจัง โดยสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ทั้งนี้ผู้บริหารและฝ่ายที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้ความสำคัญและความสำคัญกับแนวทางการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟ โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญ คือ 1) องค์กรมุสลิมต้องวิเคราะห์ความต้องการที่จำเป็นในการเรียนรู้ของมุอัลลัฟในบริบทองค์กรของตน และ 2) องค์กรมุสลิมต้องมีความเต็มใจเพื่อช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุอัลลัฟอย่างต่อเนื่อง ดังแผนภูมิภาพดังนี้

การพัฒนารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ | บทความวิจัย

รูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมที่เหมาะสมในบริบทประเทศไทยและจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Al-Irshad Model)

อภิปรายผล

ผลการวิจัยบริบทขององค์กรมุสลิมในการช่วยเหลือและการสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุสลิมในภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย มีประเด็นที่น่าสนใจและนำมาอภิปราย ดังนี้

1. องค์กรมุสลิมที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยมีส่วนช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุสลิม ในเรื่องการให้ความช่วยเหลือแก่มุสลิม คือ ให้คำปรึกษาในเรื่องที่ไม่เข้าใจ ให้ความช่วยเหลืออย่างเป็นกันเอง มีจิตอาสาคอยติดตามข้อมูล จะคอยให้คำปรึกษาและรับฟังปัญหาของมุสลิม ให้ความรู้ผ่านสื่อ

อินเทอร์เน็ต จัดเลี้ยงอาหารให้แก่มุอัลลัฟที่ขาดแคลนและจ่ายชะกาตให้กับมุอัลลัฟ รวมทั้งสนับสนุนด้านเงินทุนเพื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอิสลาม เช่น การเข้าค่าย มุอัลลัฟประจำปี เป็นต้น การให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐาน ได้แก่ สถานที่พัก อาหาร เครื่องนุ่งห่มและอื่น ๆ การเรียนรู้อัตลักษณ์มุสลิม โดยการจัดการเรียนการสอน การฝึกฝน การอบรมและการปฏิบัติเป็นประจำในชีวิตประจำวัน การให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของศาสนาอิสลามที่เกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อ ความศรัทธาในศาสนาอิสลาม ความรู้เบื้องต้นในหลักปฏิบัติศาสนกิจ เช่น การละหมาด 5 เวลา รวมถึงการปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลามในชีวิตประจำวัน ที่เกี่ยวข้องกับการทำความสะอาดและการชำระล้างสิ่งต่าง ๆ ตามหลักศาสนบัญญัติ ตลอดจนหลักจริยธรรมและมารยาทต่าง ๆ ของอิสลาม การแต่งกายที่ถูกต้องตามหลักการอิสลาม การฝึกอ่านและท่องจำอัลกุรอาน บทพรัลิกถึงอัลลอฮ์ และการขอดุอาร์ เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของวิสุทธิ บิล่าเต๊ะ และฉันทัส ทองช่วย (2553) พบว่า ความพยายามในการดำรงอัตลักษณ์มุสลิม การจัดการความรู้ อาศัยการละหมาดเป็นฐานสำคัญในการจัดการ กล่าวคือ ใช้เวลาหลังละหมาดเป็นเวลาในการให้ความรู้ เนื้อหาความรู้เน้นไปที่การนำระบบวัฒนธรรมละหมาดไปใช้เป็นวิถีชีวิต นอกละหมาด และการจัดระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานด้วยชุมชนเองการสร้างวิถีชีวิตใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาทุกด้านโดยมัสยิดเป็นผู้ตรวจระเบียบทางสังคม และสอดคล้องกับงานวิจัยของว่าที่ร้อยตรีมนูญ โด๊ะอาจ (2555) มุอัลลัฟมีวิธีการเรียนรู้ด้วย การสังเกต การบอกเล่า การสอบถาม การเรียนกับครูสอนศาสนาหรือจากสถาบันสอนศาสนาและการเรียนรู้ด้วยการอ่านหนังสือหรือจากสื่ออื่น ๆ ปัจจัยที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุอัลลัฟ ได้แก่ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมของครอบครัว ชุมชน รวมทั้งสังคมที่มุอัลลัฟอาศัยอยู่ทั้งก่อนที่มุอัลลัฟจะเข้ารับศาสนาอิสลามและหลังจากที่เข้ารับศาสนาอิสลามแล้ว ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญคือบริบทแวดล้อมและประเด็นการเรียนรู้และการสื่อสาร ตัวมุอัลลัฟเอง ผลที่ต้องการและบุคคลที่มุอัลลัฟต้องการเรียนรู้และสื่อสารด้วย มุอัลลัฟมีกระบวนการเรียนรู้และการสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมที่เป็นขั้นตอนต่อเนื่องและผ่านเงื่อนไขสำคัญของ

การยอมรับอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม การให้การศึกษาและความรู้ซึ่งครอบคลุมใน
การสร้างอัตลักษณ์มุสลิม มีส่วนร่วมในการพัฒนาภูมิภาคและประเทศชาติ โดยมี
มูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนามุสลิมอีสาน ทำหน้าที่เป็นผู้ผลักดันให้เกิดความ
ร่วมมือของพี่น้องมุสลิมในภูมิภาคอีสานของประเทศไทย และระหว่างประเทศให้ได้
ร่วมคิด และตระหนักถึงความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสังคมให้มี
คุณภาพผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ โครงการสอนศาสนาแก่มุสลิม ค่ายอบรมภาคฤดู
ร้อนแก่เยาวชนมุสลิม เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของจิรัชศักดิ์ โสแสน เยาวลักษณ์
อภิชาติวัลลภ และมณีนัย ทองอยู่ (2551) พบว่า การสร้างคุณค่าและความศรัทธา
ร่วมกัน โดยผ่านการใช้หลักคำสอนทางศาสนาอิสลาม บทบาทขององค์กรมุสลิม ซึ่ง
กลไกเหล่านี้ได้นำมาสู่การรวมกลุ่มของชุมชนมุสลิมบนพื้นฐานความศรัทธาร่วมกัน
การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม เป็นส่วนที่ถูกสร้างขึ้นผ่านภาพลักษณ์ทาง
กายภาพเพื่อให้ความเป็นมุสลิมมีความเด่นชัด

2. การพัฒนาารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมใน
จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างหลักของศาสนาอิสลามที่
เกี่ยวข้องกับหลักความศรัทธา (อะกีดะฮ์) หลักการปฏิบัติ (อิบาดะฮ์) และหลัก
คุณธรรมจริยธรรม (อิห์ซาน) รวมถึงการปฏิบัติตามบัญญัติของศาสนาอิสลามใน
ชีวิตประจำวัน การทำความสะอาดและการชำระล้างสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนหลักจริยธรรม
และมารยาทต่าง ๆ ของอิสลาม การแต่งกายที่ถูกต้องตามหลักการอิสลาม การฝึก
อ่านและท่องจำอัลกุรอาน บทราลิกถึงอัลลอฮ์ และการขอดูอา เป็นต้น สอดคล้องกับ
งานวิจัยของวิสุทธิ์ บิลลาเต๊ะ และฉันทัส ทองช่วย (2553) พบว่า ความพยายามใน
การดำรงอัตลักษณ์มุสลิม การจัดการความรู้ อาศัยการละหมาดเป็นฐานสำคัญในการ
จัดการ ใช้เวลาหลังละหมาดเป็นเวลาในการให้ความรู้ เนื้อหาความรู้เน้นไปที่การนำ
ระบบวัฒนธรรมละหมาดไปใช้เป็นวิถีชีวิตนอกละหมาด และการจัดระบบการศึกษา
ขึ้นพื้นฐานด้วยชุมชนเองการสร้างวิถีชีวิต ใช้นิสัยเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาทุกด้าน
โดยมีนิสัยเป็นผู้ตรากฎระเบียบทางสังคม การให้การศึกษาและความรู้ซึ่งครอบคลุมใน
การสร้างอัตลักษณ์มุสลิม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของจิรัชศักดิ์ โสแสน เยาว

ลักษณะ อภิชาตวัลลภ และมณีนัย ทองอยู่ (2551) พบว่า การสร้างคุณค่าและความศรัทธาร่วมกัน โดยผ่านการใช้หลักคำสอนทางศาสนาอิสลาม บทบาทขององค์กรมุสลิม ซึ่งกลไกเหล่านี้ได้นำมาสู่การรวมกลุ่มของชุมชนมุสลิมบนพื้นฐานความศรัทธาร่วมกัน การสร้างอัตลักษณ์มุสลิม เป็นส่วนที่ถูกสร้างขึ้นผ่านภาพลักษณ์ทางกายภาพ เพื่อให้ความเป็นมุสลิมมีความเด่นชัด ชะกาดและการบริจาคแก่มุอัลลัฟ การจ่ายชะกาดให้แก่มุอัลลัฟเป็นการสร้างความแน่นแฟ้นให้หัวใจของเขามิศรัทธายิ่งขึ้น แสดงให้เห็นถึงน้ำใจไมตรีการต้อนรับสู่ครอบครัวอิสลามที่อบอุ่น สอดคล้องกับงานวิจัยต่อเหลือบ โอราหมหลง (2557) พบว่า การดูแลมุอัลลัฟหลังจากเข้ารับอิสลาม ให้คำปรึกษาในเรื่องที่ไม่เข้าใจ ให้ความช่วยเหลือเป็นกันเอง สนับสนุนด้านเงินทุนเพื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับศาสนา เช่น การเข้าค่ายมุอัลลัฟประจำปี จัดเลี้ยงอาหารให้กับมุอัลลัฟที่ขาดแคลนและจ่ายชะกาดให้กับมุอัลลัฟ สำหรับการส่งเสริมอาชีพตามความถนัดของมุอัลลัฟ เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพและสร้างรายได้ องค์กรมุสลิมได้ให้ความช่วยเหลือโดยจะพิจารณาคัดเลือกตามเกณฑ์ที่ทางองค์กรมุสลิมได้กำหนดไว้ สอดคล้องกับงานวิจัยของสละสีรี วาลี และคณะ (2564) พบว่า ทางมัสยิดดารุลอามานได้มีบทบาทในการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มมุอัลลัฟด้วยวิธีที่หลากหลาย การประสานงานให้มีงานทำ สนับสนุนอุปกรณ์เพื่อการประกอบอาชีพ รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุอัลลัฟ โดยเน้นการแก้ปัญหาเฉพาะกรณีด้วยการจัดสวัสดิการการช่วยเหลือของมัสยิดแก่มุอัลลัฟที่ไม่สามารถประกอบอาชีพหรือสามารถประกอบอาชีพแต่มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตของครอบครัว มีการรับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาจัดสรรให้ทุกเดือน ผลักดันกองทุนมัสยิดให้เป็นบัญชีมูลา โดยมีการกิจหนึ่งที่มีหน้าที่เฉพาะในการดูแลผู้ด้อยโอกาส ทุกปีมีการจัดระดมทุนเพื่อมุอัลลัฟ และบริหารจัดการทรัพย์สินวากัฟให้เกิดรายได้

สรุปผลการวิจัย

1. องค์กรมุสลิมที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยมีส่วนช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมของมุอัลลัฟ ในเรื่องการช่วยเหลือแก่มุอัลลัฟ คือ ให้

คำปรึกษาในเรื่องที่ไม่เข้าใจ ให้ความช่วยเหลืออย่างเป็นกันเอง มีจิตอาสาคอยติดตามข้อมูลจะคอยให้คำปรึกษาและรับฟังปัญหาของมุสลิม ให้ความรู้ผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต จัดเลี้ยงอาหารให้แก่มุสลิมที่ขาดแคลนและจ่ายชะกาตให้กับมุสลิม รวมทั้งสนับสนุนด้านเงินทุนเพื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอิสลาม เช่น การเข้าค่ายมุสลิมประจำปี เป็นต้น การให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัยยังชีพขั้นพื้นฐาน ได้แก่ สถานที่พัก อาหาร เครื่องนุ่งห่มและอื่น ๆ การเรียนรู้อัตลักษณ์มุสลิม โดยการจัดการเรียนการสอน การฝึกฝน การอบรมและการปฏิบัติเป็นประจำในชีวิตประจำวัน การให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของศาสนาอิสลามที่เกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อ ความศรัทธาในศาสนาอิสลาม ความรู้เบื้องต้นในหลักปฏิบัติศาสนกิจ เช่น การละหมาด 5 เวลา รวมถึงการปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลามในชีวิตประจำวัน ที่เกี่ยวข้องกับการทำความสะอาดและการชำระล้างสิ่งต่าง ๆ ตามหลักศาสนบัญญัติ ตลอดจนหลักจริยธรรมและมารยาทต่าง ๆ ของอิสลาม การแต่งกายที่ถูกต้องตามหลักการอิสลาม การฝึกอ่านและท่องจำอัลกุรอาน บทราลิกถึงอัลลอฮ์ และการขอดุอาร์ เป็นต้น การให้การศึกษาและความรู้ซึ่งครอบคลุมในการสร้างอัตลักษณ์มุสลิม มีส่วนร่วมในการพัฒนาภูมิภาคและประเทศชาติ โดยมีมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนามุสลิมอีสาน ทำหน้าที่เป็นผู้ผลักดันให้เกิดความร่วมมือของพี่น้องมุสลิมในภูมิภาคอีสานของประเทศไทย และระหว่างประเทศ ให้ได้ร่วมคิด และตระหนักถึงความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสังคมให้มีคุณภาพผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ โครงการสอนศาสนาแก่มุสลิม ค่ายอบรมภาคฤดูร้อนแก่เยาวชนมุสลิม เป็นต้น

2. การพัฒนาารูปแบบการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมขององค์กรมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย 1. องค์กรมุสลิมได้ออกหนังสือรับรองการนับถือศาสนาอิสลาม (มุสลิม) เพื่อใช้ประกอบในการทำบัตรประจำตัวประชาชนและระบุศาสนา และหนังสือคำสั่งแต่งตั้งผู้จัดการศพของมุสลิม 2. การให้ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างหลักของศาสนาอิสลามที่เกี่ยวข้องกับหลักความศรัทธา (อะกีดะฮ์) หลักการปฏิบัติ (อิบาดะฮ์) และหลักคุณธรรมจริยธรรม (อิห์ซาน) จำเป็นที่มุสลิมต้องทำความเข้าใจเพื่อก่อให้เกิดความมั่นใจในการปฏิบัติตามคำสั่งใช้

ของอัลลอฮ์ด้วยความศรัทธา มั่นใจในศาสนาอิสลาม และสามารถนำอิสลามสู่วิถีชีวิต
อย่างครบถ้วนในทุก ๆ ด้าน 3. ชะกาดและการบริจาคแก่มุอัลลัฟ การจ่ายชะกาด
ให้แก่มุอัลลัฟขององค์กรมุสลิมเป็นการสร้างความแน่นแฟ้นให้หัวใจของมุอัลลัฟมี
ศรัทธายิ่งขึ้น แสดงให้เห็นถึงน้ำใจไมตรีการต้อนรับสู่ครอบครัวอิสลามที่อบอุ่น และ
4. การส่งเสริมอาชีพตามความถนัดของมุอัลลัฟ เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพและ
สร้างรายได้ องค์กรมุสลิมได้ให้ความช่วยเหลือโดยจะพิจารณาคัดเลือกตามเกณฑ์ที่
ทางองค์กรมุสลิมได้กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) องค์กรมุสลิม ควรเปิดการให้ความรู้ การอบรมในเชิงปฏิบัติและจัด
กิจกรรมให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มุอัลลัฟได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนความ
คิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างพี่น้องมุสลิม ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ
และปฏิสัมพันธ์ที่ดี สิ่งที่มุอัลลัฟต้องการ คือ การยอมรับและการปฏิบัติในฐานะที่
ตนเองเป็นมุสลิมคนหนึ่งที่สามารถนำความรู้ความสามารถของตนเอง มาช่วยพัฒนา
สังคมมุสลิมให้สามารถดำรงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมต่อไป

2) องค์กรมุสลิมโดยเฉพาะมัสยิดควรทำการสำรวจมุอัลลัฟที่อยู่ในพื้นที่หรือ
ชุมชนของตนเอง เพื่อที่จะได้รู้จำนวนของผู้ที่เข้ารับอิสลามใหม่และควรต้องมีการจัด
อบรมให้ความรู้ทางด้านศาสนาแก่พวกเขา เปิดการเรียนการสอนให้กับมุอัลลัฟใน
หลักการขั้นพื้นฐาน เช่น การอาบน้ำละหมาด การละหมาด การอาบน้ำญะนาบะฮ์
การท่องอัลกุรอานสุเราะฮ์ที่จำเป็น และอื่น ๆ ตามความสามารถของแต่ละมัสยิดใน
ชุมชนนั้น ๆ

3) สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในจังหวัดชายแดนภาคใต้
ได้แก่ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ควรสำรวจจำนวนมุอัลลัฟแต่ละมัสยิดให้ชัดเจน
ในแต่ละปี และส่งเสริมโอกาสทางการเรียนรู้ด้านหลักการของศาสนาอิสลามอย่าง
ต่อเนื่อง และมีกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมุอัลลัฟให้มีโอกาสในการ

แลกเปลี่ยนทางความคิดและประสบการณ์ระหว่างมุสลิมด้วยกัน และตระหนักถึงการดูแลและช่วยเหลือมุสลิมหลังจากที่เข้ารับอิสลาม เนื่องจากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสามารถกำหนดนโยบายกับมัสยิดในการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมให้แก่มุสลิม

4) ควรจัดตั้งศูนย์มุสลิมในการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิม โดยให้ชมรมอิมามประจำอำเภอ เป็นผู้ดูแลและรับผิดชอบ ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ทั้งนี้ควรคำนึงถึงให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่

5) ส่งเสริมการรวมกลุ่มของมุสลิม จะสามารถสร้างความสัมพันธ์ และพบปะพูดคุยระหว่างมุสลิมด้วยกัน ถามข่าวคราวซึ่งกันและกัน ปัญหาและอุปสรรคสิ่งที่ต้องการความช่วยเหลือ และการจัดทำกิจกรรมส่งเสริมอาชีพให้แก่มุสลิม

6) สร้างความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับมัสยิด โดยอิมามต้องให้ความเอาใจใส่ต่อมุสลิมให้มีความสัมพันธ์กับมัสยิด ให้ความรู้ด้านศาสนาอิสลาม การอยู่ร่วมกันในชุมชนมุสลิม และให้ความตระหนักถึงการให้ ความช่วยเหลือมุสลิมให้มากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการให้ะกาตเท่านั้น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) การศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาเพิ่มเติมองค์กรในพื้นที่ทำจังหวัดชายแดนภาคใต้เนื่องจากมีองค์กรมุสลิมที่มีส่วนช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมแก่มุสลิมด้วยเช่นเดียวกัน

2) ควรศึกษาเพิ่มเติมในการช่วยเหลือและสร้างอัตลักษณ์มุสลิมให้ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ ศาสนาและสังคม

3) ควรศึกษาแนวทางการส่งเสริมให้ความรู้ด้านศาสนาอิสลาม และการปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มมุสลิม และการสร้างแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรมุสลิมอย่างสม่ำเสมอ

- Binlath, W., & Thongchuay, C. (2010). The Processes of Sustaining Muslim Identities and Strong Community Building: The Case Study of Ban Nua Mosque. *AL-NUR Journal of Graduate School, Fatoni University*. 5(9), 55-66.
https://so01.tci-thaijo.org/index.php/NUR_YIU/article/view/1093/857
- Nong Chok District Mosque Administrator Club Bangkok. (2012). *Guide to Muallaf (New Muslims)* (18thed). Nong Chok District Mosque Administrators Club.
- Noomsuk, A. (2016). *Islamic Da'wah in the context of Thai Society: Muallafs training Program regular mosque*. Muslim News. 31 January 2016.
- O-Ramlong, T. (2014). *Da'awah Methodology of Santichon Muslim Foundation to New Convert Muslims*. [Master's thesis] Prince of Songkla University.
- Plodpluang, U. (2013). Data Analysis in Phenomenology Studies. *Nursing Journal of The Ministry of Public Health*, 23(2), 1-10.
- Qaradawiy, Y. (2006). *Fig al-Zakāh*. Maktabah Whabāh.
- Salae, H. (2007). *Transnational Muslim organizations and human security : a case study of international islamic relief organization of Saudi Arabia in Thailand*. [Master's thesis] Chulalongkorn University.
- Sohsan, J. Apichatvullop, Y. Thongyou, M. (2008). Nur-Al-Iman Islamic Mosque Community and The Construction of Muslim

Community in the Pluralistic Society of Isan. *Journal of Mekong Societies*. 4(1),53-92.

Southern border Provinces Group. (2018). *Southern border Provinces Development Plan 2019-2021*. Group of Strategic Management of Southern Border Provinces.

Sungkharat, U., & Taweeburut, T. (2015). *Tourism management based identity and way of life in ecotourism location the south of Thailand*. [Master's thesis] Prince of Songkla University.

Tho-Ard, M. (2012). *Muallaf's Learning and Communicating of Muslim Identity in the Rural and Urban Areas of Thailand*. [Master's thesis] Dhurakij Pundit University.

Wali, S., Asmail, A., Uma, A., & Azizskul, H. (2021). *Model of learning and innovation in community economy using masjid as a base a base in Pattani Province*. [Research report] Program Management Unit on Area Based Development (PMU A).

คุณภาพชีวิตของครอบครัวมุอัลลัฟตามวิถีอิสลาม: กรณีศึกษาชุมชนมัสยิด ยามีอุลมุตะกิน (ลำสาลี) เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

Quality of Life of Mu'allaf Families According to Islamic way: A Case Study of Jami Ulmuttakin Mosque Community (Lamsali), Bangkapi, District, Bangkok

Received: March 20, 2023 ■ Revised: June 1, 2023 ■ Accepted: June 12, 2023

สมศักดิ์ ชุ่มชื่น*¹ अबดุลเลาะ หนุ่มสุข*²

Somsak Chumchuen, Abdullah Numsuk

¹ นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา คณะวิทยาการ
อิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อีเมลผู้เขียนหลัก: kangkong191@gmail.com
M.A. (Candidate in Islamic Studies) Faculty of Islamic Science, Prince of Songkla University.
Corresponding Author Email: kangkong191@gmail.com

² Ph.D (อุศุลุดดีน) ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. อีเมล:
abujabir96@gmail.com
Ph.D (Usulluddin) Assistant Professor, Faculty of Islamic Science, Prince of Songkla
University. Email: abujabir96@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตครอบครัวมุสลิมในสังคมมุสลิมโดยใช้กรณีศึกษาชุมชนมัสยิดยามีอุลุมตะกิน (ลำสาลี) เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

วิธีการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาผู้เป็นมุสลิมจำนวน 14 คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการบันทึกภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ประเด็นหลักและนำเสนอผลการศึกษาเชิงบรรยาย

ผลการวิจัย คุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลิมประกอบด้วย 4 ด้าน คือ 1) ด้านจิตวิญญาณ การเข้าใจบทบัญญัติศาสนาอย่างลึกซึ้งและนำมาสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง 2) ด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ การมีร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง สามารถรับมือกับความกดดันและภาวะความเครียดได้ 3) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม การปรับตัวและรักษาสัมพันธ์ภาพกับเครือญาติและมิตรสหายต่างศาสนิกได้ดี และ 4) ด้านอาชีพการงานและสภาพแวดล้อม ความมั่นคงทางอาชีพและการได้ทำงานที่มีสิทธิเสรีภาพปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งนี้คุณภาพชีวิตด้านจิตวิญญาณเป็นส่วนสำคัญที่จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตด้านอื่น ๆ

การนำผลวิจัยไปใช้ องค์กรหรือผู้เกี่ยวข้องสามารถนำผลการศึกษาไปพัฒนาเป็นโปรแกรมพัฒนาคุณภาพชีวิตมุสลิมอย่างครบทุกมิติ โดยเน้นการสร้างรากฐานความเข้าใจในหลักคำสอนที่ถูกต้อง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของมุสลิมให้สามารถยืนหยัดศรัทธาและคุณภาพชีวิตที่สงบสุขภายใต้ร่มเงาอิสลาม

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิต, มุสลิม, ชุมชนมุสลิม

Abstract

Objectives: This research aimed to study the quality of life of the Mu'allaf family in the Muslim community of Jami Ulmuttakin Mosque (Lam Sali), Bangkapi District, Bangkok.

Methodology: Data was collected using a qualitative research method from case studies of 14 Mu'aluf using in-depth interviews, observations, and field recordings. Analyze the data by content analysis, categorize the main points, and present the results of the descriptive studies.

Research Findings: The quality of life of the Mualaf family consists of 4 aspects: 1) The spiritual aspect entails a comprehensive knowledge of religious provisions and putting them into practice in daily life. 2) Physical and mental health aspect refers to having a healthy body and mind that can deal with stress and pressure. 3) The social relationships aspect is being capable of adapting and keep good relations with family and friends of different faiths, and 4) The career and environment aspect is a stable employment and being able to work with religious freedom. The spiritual quality of life is a significant aspect that affects the overall quality of life.

Contribution: Organizations or related parties might use the study's findings to develop a curriculum to improve the quality of Mualuf's life in all areas by focusing on establishing the foundation for the belief. This will improve Mu'allaf's ability to stand up for their faith and live a peaceful life under the shadow of Islam.

Keywords: Quality of Life, Mu'allaf, Muslim Community

บทนำ

คุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคลเป็นหนึ่งในประเด็นที่สังคมปัจจุบันให้ความสนใจ โดยเฉพาะในกลุ่มบุคคล ที่มีการเปลี่ยนรากฐานความเชื่อและความศรัทธาเข้ารับนับถือศาสนาใหม่ ซึ่งต้องมีการปรับตัวทั้งในมิติจิตใจ ร่างกาย ความคิด การปฏิบัติ และการมีสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ต่างจากเดิม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ส่วนตัวและบทบาททางสังคมจากที่เป็นอยู่ ตลอดจนอาจส่งผลต่อเนื่องให้คุณภาพการดำรงชีวิตโดยรวมของบุคคลต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตตามวิถีความเชื่อความศรัทธาของศาสนา

แนวความคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต (Quality of life) โดยทั่วไปมักตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตของคน ซึ่งองค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2022) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลจะขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมวัฒนธรรมและค่านิยมในเวลานั้น ซึ่งโดยปกติจะประกอบด้วย ด้านสุขภาพกาย (Physical) สุขภาพจิตใจ (Psychological) ด้านสภาพแวดล้อม (Environmental) และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social relationships) โดยมนุษย์ทุกคนย่อมต้องการมีชีวิตที่ดีในทุกด้านเหล่านี้ มีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง มีความคิดที่เฉียบแหลม และมีอิสระในการตัดสินใจ แต่กระนั้น คุณภาพชีวิตที่ดีในมุมมองอิสลามจะมีมิติที่เพิ่มเติมจากนั้น คือ จะมีความเชื่อมโยงและตั้งอยู่บนฐานความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ ดังนั้น เกณฑ์มาตรฐานของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในอิสลามจึงมีมิติของจิตวิญญาณเพิ่มมาอีกมิติหนึ่ง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ครอบครัวมุสลิมในหลากหลายพื้นที่ยังประสบกับอุปสรรคในด้านต่าง ๆ ตามองค์ประกอบของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี อาทิ การปฏิบัติตนตามครรลองวิถีชีวิตที่ศาสนาอิสลามกำหนดยังประสบปัญหาขาดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง (Prayadsap, 2018; Charoenwong, Jirawatkul & Manderson. 2016) ซึ่งสำหรับประเทศไทยที่มีจำนวนมุสลิมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง กลับพบว่าไม่ค่อยมีการศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของครอบครัว การศึกษาของ Roy Callista (1984) อธิบายประเด็นนี้ว่า การปรับเปลี่ยนความเชื่อมี

ความหมายต่อบุคคลและส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้ชีวิตเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้ องค์ประกอบพื้นฐานในการมีชีวิตที่ดีของมนุษย์จะเกี่ยวข้องกับสภาพร่างกาย สภาพของจิตใจ และสภาพของสังคมผสมผสาน โดยทั้งหมดนี้เป็นหนึ่งเดียวโดยไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ การปรับเปลี่ยนความศรัทธาจึงส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในภาพรวมด้วย ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นไปในเชิงบวกหรือเชิงลบก็จะมีปัจจัยอื่น ๆ มาเกี่ยวข้อง ผลการศึกษาของ Charoenwong et al., (2016) มีข้อค้นพบในประเด็นนี้ว่าสิ่งที่ส่งผลให้ครอบครัวมุสลิมมีชีวิตที่ดีหลังการเปลี่ยนศาสนาประกอบด้วย 3 ประเด็นสำคัญคือ การมีพันธะชีวิตคู่ที่ราบรื่น การแสวงหาความสงบทางจิตวิญญาณ และการเริ่มต้นชีวิตใหม่ ซึ่งความสงบทางจิตวิญญาณจะมาจากการมีความศรัทธาที่มั่นคง นอกจากนี้ การศึกษาของ Peplau (1994) และ Leininger (1994) มีข้อค้นพบที่น่าสนใจว่า คุณภาพชีวิตที่ดียังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล ทั้งนี้สำหรับผู้ที่เป็นมุสลิมมักจะพบปัญหาความสัมพันธ์กับครอบครัวเดิมในช่วงต้นของการเปลี่ยนศาสนา จนกว่าจะพ้นระยะของการปรับตัว เมื่อสามารถอธิบายสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับสมาชิกในครอบครัวได้แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างกันก็ดำเนินไปได้ดียิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ออกแบบในลักษณะที่เน้นศึกษาคุณภาพชีวิตตามวิถีอิสลามของครอบครัวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีประชากรที่เป็นมุสลิมเป็นคนส่วนน้อยอย่างกรุงเทพมหานคร เป็นลักษณะกรณีศึกษาที่เจาะจงเลือกชุมชนมุสลิมเขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร เขตบางกะปิเป็นแหล่งศูนย์กลางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และอื่น ๆ อีกมากมาย เพื่อให้สามารถเข้าใจคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลิมในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดจากความเป็นเมืองและมีลักษณะสังคมที่เฉพาะต่างจากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ชุมชนนี้ตั้งอยู่ในคลองหัวหมากแยกมาจากคลองแสนแสบ ลำคลองสายนี้มีความเป็นมายาวนานควบคู่กับการขยายตัวของเขตเมืองกรุงเทพมหานคร เป็นที่อยู่อาศัยร่วมกันของพี่น้องชาวไทยมุสลิมกับชาวไทยพุทธที่แม้ความเชื่อและการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันแต่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ข้อมูลจากหนังสือประวัติศาสตร์บันทึกว่าผู้คนส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งคลองแสนแสบ คือพื้นที่

น้องชาวไทยมุสลิมที่มีเชื้อสายมลายูหรือมาเลย์ ซึ่งก็คือมุสลิมที่เคยอาศัยอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเกิดความไม่สงบในหัวเมืองมลายูหลายครั้ง โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 1 ใน พ.ศ. 2320 และ พ.ศ. 2334 ในสมัยรัชกาลที่ 3 ในพ.ศ. 2374 และ พ.ศ. 2381 ที่มีการกวาดต้อนมุสลิมจากเมืองปัตตานี สตูล และสาบบุรี เดินทางมายังกรุงเทพมหานครฯ จึงมีการตั้งบ้านเรือน เกิดเป็นชุมชนมุสลิม โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติภารกิจ ซึ่งชุมชนมุสลิมเขตบางกะปิก็เป็นหนึ่งในชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานในยุคสมัยนั้น (Bangkapi District Office, 2014) ด้วยลักษณะเชิงพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม จึงมีความเคร่งครัดในการปฏิบัติตามวิถีศาสนาอิสลามแตกต่างจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลัมในพื้นที่เขตบางกะปิมิเป็นประเด็นที่นำศึกษา

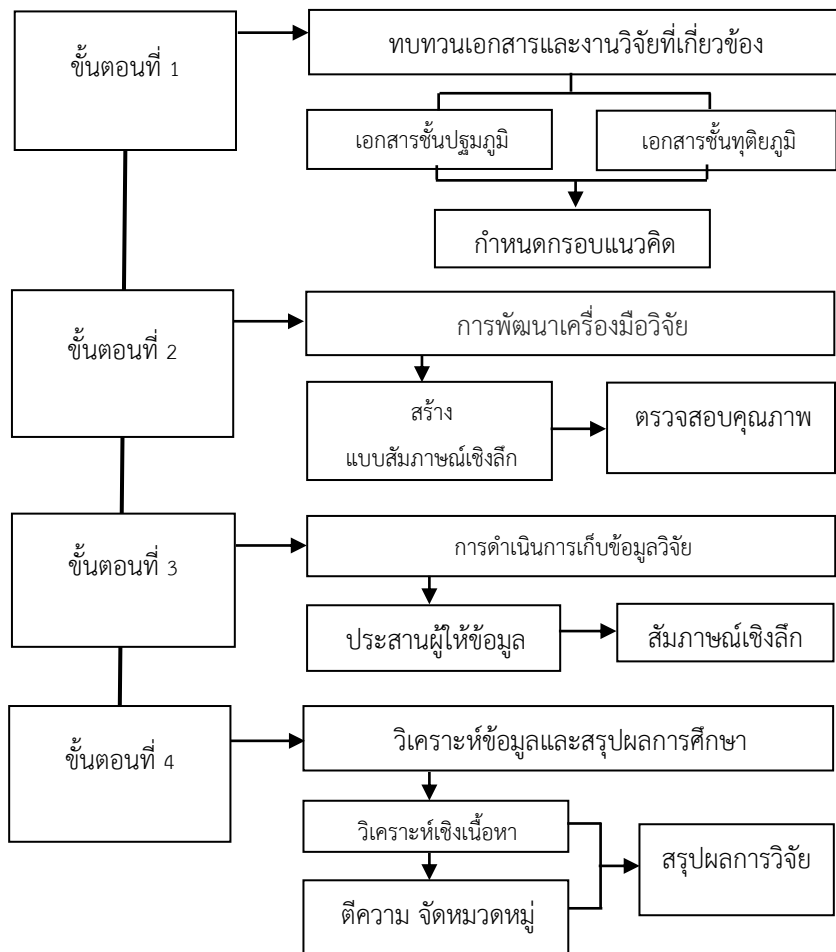
โดยหวังว่างานวิจัยนี้จะยังประโยชน์แก่พี่น้องมุสลัมและสังคมมุสลิม เพื่อนำไปสู่การหาแนวทางที่จะช่วยพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของมุสลัมในมิติต่าง ๆ ต่อไป นอกจากนี้ ข้อมูลจากการศึกษาจะเป็นประโยชน์แก่องค์กรนักทำงานด้านอิสลามได้รับรู้สภาพความเป็นจริงของครอบครัวมุสลัม เพื่อที่องค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถระดมทุนทางช่วยเหลืออย่างเหมาะสม ตลอดจนสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ผู้สนใจอิสลามและชนต่างศาสนิกในประเทศไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลัมในชุมชนมัสยิดยามีอุลุมตะกิน (ลำสาลี) เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ การดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ การศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม สรุปรายละเอียดได้ดังภาพนี้

ภาพประกอบที่ 1 สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทบทวนแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ 1) สืบค้นเอกสารจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) บทบัญญัติที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอาน อัลหะดีษ และตำราฟัรเราะฮ์อธิบายอัลกุรอาน 2) รวบรวมข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ การปรับตัว และ มุสลิม โดยศึกษารวบรวมข้อมูล และฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์จากสถาบันต่าง ๆ รวมถึงหนังสือบทความของนักวิชาการอิสลาม 3) กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยสำหรับการศึกษา และสร้างแนวคำถามสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาเครื่องมือวิจัย สำหรับการศึกษาในปีเป็นการสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบบันทึกการสังเกต และแบบบันทึกภาคสนาม เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลจำนวน 14 คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบบอกต่อ (Snowball Sampling) และยุติการสัมภาษณ์เมื่อได้ข้อมูลที่ครบถ้วน โดยกำหนดเกณฑ์การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเบื้องต้นคือ 1) ผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ชุมชนมัสยิดยามีอัลมุตตะกิน (ลำสาลี) 2) มีอายุมากกว่า 21 ปี 3) ระยะเวลาที่ได้เข้ารับนับถือศาสนาอิสลามมากกว่า 5 ปี ซึ่งจากการสัมภาษณ์ท้ายที่สุดแล้วมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และเป็นผู้ที่ยินยอมให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลวิจัยด้วยความเต็มใจ จากนั้นดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างโดยการนำไปทดลองใช้เก็บข้อมูลกับกลุ่มที่ไม่ใช่ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 3 คน แล้วจึงนำมาปรับปรุงภาษาและความเหมาะสมเพื่อนำไปใช้ในการสัมภาษณ์จริง

ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัย

การเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิในขั้นนี้เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบสังเกต และแบบบันทึกการสัมภาษณ์ (Podhisita, 2019; Srisaard, 2017) โดยเก็บข้อมูลในระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2562 – มกราคม พ.ศ. 2564 สำหรับแบบ

สัมภาษณ์มีการกำหนดกรอบคำถามเบื้องต้นซึ่งพัฒนาขึ้นจากผลการศึกษาเชิงเอกสาร ซึ่งมีการถามเจาะลึกเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้ให้ข้อมูลกล่าวถึงในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวภายหลังเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ในส่วนของการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการใช้นามสมมุติแทนชื่อจริงของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด

ขั้นตอนที่ 4 วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการศึกษา ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและเชื่อมโยงข้อมูลในประเด็นสภาพและปัญหาการปรับตัวของครอบครัวมูฮัลล์ฟในชุมชนมุสลิม มีรายละเอียดการจัดกระทำกับข้อมูลตามแนวทางของ Podhisita (2019) ดังนี้ 1) ถอดเทปข้อมูลการสัมภาษณ์อย่างละเอียด 2) บันทึกประเด็นสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของครอบครัวมูฮัลล์ฟ 3) วิเคราะห์เนื้อหาโดยการนำข้อมูลสำคัญที่เน้นไว้มาจัดหมวดหมู่เป็นคุณภาพชีวิตในแต่ละด้าน และ 4) สร้างข้อสรุป นำเสนอจะเป็นการอธิบายเชิงพรรณนาตามประเด็นหลักที่ได้จากการวิเคราะห์และสรุปเป็นตารางให้เข้าใจง่ายขึ้น ทั้งนี้มีการตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยหลักเกณฑ์การตรวจสอบแบบสามเส้าในด้านแหล่งข้อมูล กล่าวคือผู้วิจัยเก็บข้อมูลแต่ละประเด็นจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ประกอบด้วย มีการสอบถามจากหัวหน้าชุมชน ผู้นำศาสนาในชุมชน และสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลประกอบด้วย

ผลการศึกษา

ข้อมูลพื้นฐานที่มาของการเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามของผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นครอบครัวมูฮัลล์ฟในเขตชุมชนมัสยิดยามีอัลมุตตะกิน (ลำสาลี) ของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 14 คน โดยส่วนใหญ่มีเหตุผลที่มาของการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามด้วยสาเหตุของการแต่งงาน โดยมีความแตกต่างกันในเรื่องระยะเวลาการเปลี่ยนศาสนา มีอายุพื้นฐานทางอาชีพ และภูมิลำเนาเดิมก่อนย้ายมาอาศัยอยู่ชุมชนลำสาลี ซึ่งผลจากการศึกษาในงานวิจัยนี้สามารถแบ่งคุณภาพชีวิตตามวิถีอิสลามของมูฮัลล์ฟเป็น 4 ด้าน ดังนี้

คุณภาพชีวิตด้านจิตวิญญาณ เกี่ยวข้องกับความเข้าใจในหลักคำสอนทางศาสนาอิสลามที่ลึกซึ้งและการปฏิบัติตามบทบัญญัติได้ถูกต้องสมบูรณ์ ส่วนนี้จะทำให้มุสลิมมีรากฐานทางความคิดที่ถูกต้อง มีศรัทธาที่เข้มแข็ง เมื่อประสบปัญหาอุปสรรคก็จะสามารถนำหลักธรรมทางศาสนาไปปรับใช้เพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีตามวิถีศาสนา ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลสะท้อนถึงมิตินี้ว่ายังมีคุณภาพเชิงความเข้าใจและการปฏิบัติที่น้อย ผู้ที่มีคุณภาพชีวิตในมิตินี้ดีก็มักมาจากการศึกษาเรียนรู้ที่แสวงหาด้วยตนเองจากช่องทางออนไลน์บ้าง อาทิ เว็บไซต์มุสลิม การบรรยายออนไลน์จากศูนย์มุสลิมอิสตันดิชน อ่านหนังสือศาสนา และฟังบรรยายจากทีวีมุสลิมช่องต่าง ๆ ดังที่กล่าว

“อ่านกุรอ่านไม่ได้ครับ เพราะว่าด้วยเราอ่านคำอ่านไทยมาโดยตลอด ตอนนี้อย่างไรก็รู้สึกว่ายังเข้าถึงศาสนาอิสลามไม่ได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ (คุณอัลอาหมิน)

“เรื่องการสอนศาสนาก็มีจัดอบรมอยู่ แต่ก็นาน ๆ ครั้ง ส่วนใหญ่ก็ศึกษากันเองจากหนังสือ ทีวีมุสลิม บางคนแต่งได้พักเดียวก็ออกจากศาสนาไปแบบยังไม่ได้เข้าใจ น่าเสียดายมาก” (คุณอุสนา)

ทั้งนี้มุสลิมผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นในทิศทางเดียวกันทุกคน และมีข้อเสนอแนะที่อยากให้มีสยิดในชุมชนทำการจัดอบรมเพื่อเสริมสร้างความรู้ศาสนาอย่างต่อเนื่อง เป็นพื้นที่ให้มุสลิมได้มาพบปะ รวมตัว แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และปรึกษาหารือในประเด็นต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องของศาสนา การให้ความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติที่ถูกต้อง และเรื่องความเป็นอยู่ประจำวันของมุสลิม โดยมีผู้ที่มีความรู้คอยให้คำแนะนำแนวทางการปฏิบัติ และการแก้ไขปัญหาในประเด็นต่าง ๆ ที่มุสลิมประสบ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลเสนอแนะว่า

“อยากให้มีสยิดช่วยเหลือมุอัลลัฟ จัดสัมมนาเช่นเดือนละครั้ง
อบรมให้ความรู้เรื่องศาสนาและข้อปฏิบัติต่าง ๆ มุอัลลัฟจะได้
พบปะกัน แลกเปลี่ยนความรู้กัน” (คุณอัลอามีน)”

“ควรมีการอบรมประจำเดือนให้ความรู้ เพราะบางคนอาจ
ทำงานไม่ว่างมาอบรม” (คุณโลลา)

การยกระดับการเข้าถึงสังคม ยังอาจทำได้ผ่านการให้มีพื้นที่ของการ
แลกเปลี่ยน พบปะ พูดคุยเพื่อเรียนรู้ศาสนา ณ แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ จะทำให้เกิดการ
ตกผลึกและถอดบทเรียนประสบการณ์การก้าวผ่านบททดสอบที่ยากลำบาก

คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพกายและใจ ร่างกายและจิตใจที่แข็งแรงถือเป็น
ปัจจัยพื้นฐานที่จะทำให้บุคคลมีความเป็นอยู่และคุณภาพการใช้ชีวิตที่ดี ผู้ให้ข้อมูลมี
การสะท้อนว่า มุอัลลัฟจำนวนไม่น้อยที่ประสบกับปัญหาความเครียด มีสุขภาพจิตที่
ย่ำแย่ เนื่องจากหลังจากที่ได้รับอิสลามและแต่งงาน พบกับปัญหาความไม่ราบรื่นใน
การครองเรือนและการใช้ชีวิต จนท้ายที่สุดทำให้หลายครอบครัวตัดสินใจหย่าร้างยุติ
บทบาทครอบครัวและแยกทางกันไป โดยมีมุอัลลัฟส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังคงยึดมั่น
ศรัทธาในศาสนาอิสลาม ยืนหยัดไม่กลับไปสู่ศาสนาเดิม ส่วนปัญหาทางสุขภาพ
ร่างกายมีเกิดขึ้นบ้างในมุอัลลัฟที่เป็นผู้สูงอายุ โดยมาจากการเจ็บป่วยจากโรคภัย
ทั่วไป มีการเข้าสู่กระบวนการรักษาทางการแพทย์และกลับมาแข็งแรงตามปกติ จึง
ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตในฐานะมุอัลลัฟ ดังที่กล่าวว่า

“พี่น้องของสามีจะชอบมีปัญหา คือเขาไม่ชอบ เขากลัวว่าถ้ามี
ลูกในอนาคต กลัวจะเกิดปัญหากับลูก กลัวมากกว่าเราจะเอา
ลูกหลานเค้าไปเป็นพุทธ” (คุณสุรี)

“ก็ชอบคุณอัลลอฮ์ ที่ฉันแต่งแล้วเลิก เพราะถ้าฉันยังอยู่กับเขา
ก็คงไม่ได้เป็นฉันในวันนี้แล้วแหละ เพราะตอนอยู่กับแฟนฉันไม่
รู้จักอิสลามเลยเขาไม่ได้สอนอะไรเลย และพอเลิกกับแฟนฉัน

เครียด “ไม่รู้จะเอาไปกับชีวิตต่อ ก็เริ่มเรียนที่สันติชน” (ครูอามีนะฮ์)

และอีกส่วนหนึ่งประสบปัญหาทางสุขภาพจิตใจ เมื่อต้องสื่อสารสร้างความเข้าใจกับครอบครัวเดิม ถูกชักชวนให้ไปร่วมพิธีทางศาสนาของครอบครัวเดิม โดยพิธีกรรมทางศาสนาที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่กล่าวถึงมากที่สุด คือ การร่วมพิธีงานศพในกรณีที่พ่อแม่หรือญาติพี่น้องเสียชีวิต การถูกกล่าวถึงบ่อยครั้ง เป็นไปได้ว่าเป็นเรื่องที่สำคัญและละเอียดอ่อน ผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่งจึงเลือกที่จะชี้แจงเรื่องนี้แก่ครอบครัวตั้งแต่แรก เพื่อค่อย ๆ ให้เกิดการยอมรับและปรับความเข้าใจ

“วันที่พ่อเสีย เป็นวันที่หนูเสียใจมากที่สุดอีกวันหนึ่ง หนูก็ปฏิบัติตามที่กระทำได้ตามศาสนากำหนด ไปร่วมงานศพต้อนรับแขกแต่ไม่ร่วมพิธีกรรม ญาติพี่น้องทุกคนเข้าใจหนูดี” (คุณปุม)

คุณภาพชีวิตด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ภายใต้สภาวะความเชื่อทางศาสนาที่เปลี่ยนไป แต่บทบาทที่พึงมีต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมก็ยังคงต้องคงไว้ อาทิ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนที่ต้องมีการพบปะสังสรรค์ การร่วมงานเลี้ยงที่อาจมีสิ่งที่ศาสนาห้ามร่วมอยู่ด้วย เช่น มีเหล้าเบียร์ มีการปะปนชายหญิงที่เกินเลย มีการร้องรำทำเพลง สำหรับมุสลิมที่ยังมีหลักศรัทธาที่ไม่เข้มแข็งก็ประสบปัญหาการไม่กล้าปฏิเสธ และหลวมตัวไปร่วมกิจกรรมที่ไม่สอดคล้องกับคำสอนทางศาสนาบ้าง แต่สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่มีความเข้าใจศาสนาที่ลึกซึ้งแล้ว ก็จะกล่าวว่าการเปลี่ยนศาสนาไม่ได้มีผลกระทบต่อการเข้าสังคมหากมีกลุ่มมิตรสหายที่ดี คุณภาพการดำเนินชีวิตในมิตินี้จึงไม่ได้เป็นปัญหา

“เพื่อนฝูงในสังคมเดิมไม่มีปัญหาอะไรเพราะส่วนใหญ่เข้าใจบางคนที่ไม่เข้าใจ เราก็พยายามอธิบายให้เค้าเข้าใจถึงกฎเกณฑ์ของอิสลามว่าเป็นอย่างไรค่ะ” (คุณมาตินะฮ์)

“สังคมเพื่อนฝูงก็คบปกติเพียงแต่หนูจะไม่ไปร่วมงานสังสรรค์ในรูปแบบที่มีการดื่มเหล้าร้องเพลงเฮฮา แต่เพื่อน ๆ ทุกคนเข้าใจค่ะ” (คุณปุ้ม)

การเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงและความตึงเครียดของชีวิตที่เป็นผลจากการรับนับถือศาสนาอิสลาม ทำให้มุอัลลัฟมีกำลังใจในการต่อสู้กับอุปสรรคปัญหาทั้งทางกายและใจ มีวิจารณ์ญาณในการคิดที่ดีในการตัดสินใจเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจเลือกปฏิบัติตามบทบัญญัติศาสนาได้อย่างรอบคอบ อีกทั้งยังส่งผลให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีชีวิต เมื่อเผชิญบททดสอบหรือปัญหาอุปสรรคใด ๆ จะสามารถไตร่ตรองหาทางแก้ปัญหาตามแนวทางของศาสนาได้ อย่างไรก็ตาม มิติทางสังคมยังครอบคลุมถึงการปรับตัวด้านจารีตประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา มุอัลลัฟมักถูกชักชวนให้เข้าสังคมที่คาบเกี่ยวกับประเพณีของคนไทยพื้นที่ภาคกลางและประเพณีไทย เช่น งานบวช งานปีใหม่ งานบุญต่าง ๆ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มักกล่าวถึงเรื่องนี้มีความสำคัญและมีความละเอียดอ่อน เนื่องจากบทบัญญัติของศาสนาอิสลามมีข้อกำหนดที่ชัดเจน และมีข้อห้ามในการเข้าร่วมพิธีกรรมของศาสนาอื่น ผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่งจึงเลือกที่จะชี้แจงเรื่องนี้แก่ครอบครัวและมิตรสหายตั้งแต่ต้น เพื่อให้เกิดการยอมรับอย่างค่อยเป็นค่อยไป ผู้ให้ข้อมูลสะท้อน ดังนี้

“ไม่เคยร่วมงานของศาสนาเดิมเลย เพราะเช่นคนคริสต์เสียชีวิตเขาก็ไม่ได้เอาไว้นาน เขาก็ฝัง อย่างมากก็ไม่เกิน 3 วัน” (คุณอา มีนะฮ)

“เทศกาลงานบุญเราไม่เคยไปเลย ไม่ว่าจะเทศกาลปีใหม่หรืองานบุญงานบวช เราจะไม่ไปตรงเทศกาล คือถ้าจะกลับบ้านก็จะกลับหลังจากที่ไม่มีเทศกาลไปแล้ว” (คุณชลมา)

คุณภาพชีวิตด้านอาชีพการงานและสภาพแวดล้อม เมื่อความศรัทธาในศาสนาเปลี่ยนไป จึงส่งผลกระทบต่อมุอัลลัฟในมิติของวิถีการดำเนินชีวิตในบทบาทการประกอบอาชีพ เนื่องด้วยการใช้ชีวิตของทุกคนจำเป็นต้องขับเคลื่อนด้วยปัจจัย

ทางวัตถุ จำเป็นต้องประกอบอาชีพ และมีรายได้ที่เพียงพอสำหรับจุนเจือครอบครัว ซึ่งในด้านนี้พบว่ามุสลิมผู้ให้ข้อมูลมีความพยายามในการประกอบอาชีพตามแนวทางอิสลาม ขอพักละหมาดเมื่อเข้าเวลาของการปฏิบัติศาสนกิจ และมีการขอพรมอบหมายต่ออัลลอฮ์ในเรื่องอาชีพการงานอยู่เสมอ แม้ส่วนหนึ่งจะยังขาดความคล่องในการด้านการเงินแต่ก็มีทัศนคติที่ดี มองบวกต่อบททดสอบที่ประสบ

“เรื่องเงินไม่เป็นอุปสรรคอะไรเลย กลับตรงกันข้ามมันเป็นบวก ในเรื่องการค้าและธุรกิจอีกด้วย ทำให้คนต่างศาสนาให้เกียรติ และคนมุสลิมก็จะซื้ออาหารที่หนูขาย หมายถึงขายได้ทั้งมุสลิม และคนพุทธค่ะ” (คุณมาตินะฮ์)

“เรื่องเงินไม่มีผลกระทบเลย อัลลอฮ์ให้ฉันทนเยอะมาก” (คุณครู อามีนะฮ์)

“ไม่มีกองทุนชะกาต ไม่เคยได้รับเลย ยังถูกปล่อยปละละเลย” (คุณฮุสนา)

ทั้งนี้การแสวงหาปัจจัยยังชีพยังเชื่อมโยงกับด้านจิตวิญญาณ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลอีกส่วนหนึ่งที่ยังไม่สามารถเข้าถึงความรู้ศาสนา มักเป็นกลุ่มที่ประกอบอาชีพในลักษณะหาเช้ากินค่ำ อาทิ ค้าขาย รับจ้างทั่วไป เป็นส่วนใหญ่ ข้อจำกัดทางการเงินของครอบครัวทำให้กลุ่มนี้ต้องทุ่มเทเวลากับการทำงานหาเลี้ยงสมาชิกในบ้านอย่างขยันแข็ง ทำให้การเรียนรู้ศาสนาของมุสลิมกลุ่มนี้มีข้อจำกัดทางเวลาจึงเป็นไปอย่างล่าช้า

นอกจากนี้ บรรยากาศแวดล้อมเป็นอีกส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคล สภาพโดยทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลักค่อนข้างให้ความสำคัญต่อการออกแบบและจัดหาสิ่งแวดล้อมที่จะเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติศาสนกิจ เลือกอาชีพการงานก็พยายามเลือกอาชีพที่อนุญาตให้แต่งกายด้วยการคลุมฮิญาบ สามารถพักปฏิบัติศาสนกิจเมื่อเข้าเวลาละหมาดได้ พยายามให้สภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อการดำรง

ตนอยู่ในคำสอนศาสนามากที่สุด แต่ก็ยังมีอัลลัฟอีกส่วนหนึ่งที่ยังประสบปัญหาอุปสรรคไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจในเวลางานได้ ซึ่งก็ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการใช้ชีวิตตามวิถีอิสลาม ดังที่กล่าวว่า

“เราไปทำงานที่ละหมาดไม่มี สถานที่อาบน้ำละหมาดก็ลำบาก ก็ไม่ได้ละหมาดในเวลา ก็จะได้ละหมาดในเวลาแค่ตอนซุบฮ์และอีชา” (คุณอัลฮามีน)

“การละหมาด ถือศีลอดในเดือนรอมฎอนหรือวันอื่น ๆ ที่ทำงานหนูลือว่าไม่เป็นอุปสรรคอะไรเลยกับหนู การเชื่อมั่นศรัทธาในพระเจ้าทำให้ทุกเรื่องง่ายดาย” (คุณบุ้ม)

“เราไม่ได้รู้สึกว่ามันยุ่งยาก เราโทษที่ตัวเรามากกว่าที่เรายังทำไม่ได้ ไม่ได้คิดว่ามันยุ่งยาก แค่เราทำไม่ได้” (คุณซาชีละห์)

นอกเหนือจากนี้ สิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างมุอัลลัฟกับสมาชิกในบ้าน เครือญาติ และคนสนิทในครอบครัวทั้งครอบครัวเดิมและครอบครัวใหม่ การวางตัวอย่างอ่อนน้อม ให้เกียรติในความเชื่อของกันและกัน การเอาใจใส่ความเป็นอยู่ และการดูแลสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างดี เหล่านี้แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่เป็นสิ่งที่ละเลยไม่ได้ เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่จะทำให้เกิดบรรยากาศที่อบอุ่น ส่งผลต่อเรื่องต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วย

โดยสรุป จากการวิเคราะห์ลักษณะคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุอัลลัฟในชุมชนมุสลิมมัลลียามีอัลมุตะกิน (ลำสาลี) ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านอาชีพการงานและสภาพแวดล้อม โดยสามารถสรุปปัญหาและแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุอัลลัฟ ดังตารางนี้

ตารางที่ 1 วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลัฟในชุมชนมุสลิมมัสยิดยามีอุลมุตะกิน (ลำสาลี)

	ปัญหาคุณภาพชีวิต	แนวทางการพัฒนา
1. คุณภาพชีวิตด้านจิตวิญญาณ	1) ขาดความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนทางศาสนาอิสลามที่ลึกซึ้ง 2) ไม่สามารถนำบทบัญญัติศาสนา มาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้ครบถ้วน 3) ขาดความเข้าใจที่กระจ่างในประเด็นฮาลาล-ฮารอม	1) จัดการอบรมให้ความรู้ศาสนาที่จะสร้างรากฐานทางความคิดที่นำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้ 2) กำหนดให้มีองค์กรเฉพาะที่ทำหน้าที่ยกระดับความรู้ ติดตามและพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลัฟอย่างต่อเนื่อง
2. คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพกายและใจ	1) มีสุขภาพจิตที่ไม่ดี ประสบกับปัญหาความเครียดการกดดันของคนรอบข้าง และการปรับตัวให้เข้ากับสังคมและวัฒนธรรมใหม่แบบอิสลาม	1) ร่วมมือกับหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ให้มีกิจกรรมพูดคุย แลกเปลี่ยนและสำรวจปัญหาสุขภาพจิตของมุสลัฟ 2) สำรวจความต้องการในการได้รับความช่วยเหลือในด้านสุขภาพของมุสลัฟ

	ปัญหาคุณภาพชีวิต	แนวทางการพัฒนา
	2) อาการเจ็บป่วยที่มาจากโรคภัยทั่วไปตามวัย	3) เพิ่มช่องทางการให้คำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญทางศาสนาและทางสุขภาพ
3. คุณภาพชีวิตด้านความสัมพันธ์ทางสังคม	ความสัมพันธ์กับมิตรสหายยังคงปกติ แต่จะมีปัญหาเมื่อต้องพบปะสังสรรค์กับเพื่อนที่เป็นต่างศาสนิก หรือร่วมงานเลี้ยงที่มีสิ่งมีนเมา หรือมีการปะปนชายหญิงที่เกินเลย มีการร้องรำทำเพลง	1) สร้างการตระหนักรู้ในเรื่องฮาลาล-ฮารอม การเลือกอุปโภคบริโภคตามแนวทางของศาสนา 2) จัดการอบรมให้ความรู้แก่มุอัลลัฟเน้นประเด็นของขอบเขตในการเข้าร่วมงานสังสรรค์ หรือพิธีกรรมของศาสนาอื่น
4. คุณภาพชีวิตด้านอาชีพ การงานและสภาพแวดล้อม	1) มุอัลลัฟส่วนหนึ่งยังขาดความคล่องในการด้านการเงิน การหาเข้ากินค่าทุกวันทำให้มีข้อจำกัดในการศึกษาศาสนา	1) ผลักดันให้มีการศึกษาความต้องการพัฒนาทักษะทางอาชีพในกลุ่มครอบครัวมุอัลลัฟ 2) สร้างเครือข่ายทางอาชีพเพื่อสนับสนุนกิจการ

	ปัญหาคุณภาพชีวิต	แนวทางการพัฒนา
	2) สภาพแวดล้อมในบางอาชีพไม่เอื้อต่อการปฏิบัติศาสนกิจ	ธุรกิจของครอบครัวมุสลัมในภาพรวม

อภิปรายผล

คุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลัมตามวิถีอิสลาม จำเป็นต้องมองอย่างครอบคลุมทั้งมิติทางโลกและทางธรรม คุณภาพชีวิตในฐานะบุคคลหนึ่งในสังคมจึงจะสะท้อนระดับความอยู่ดีเป็นสุขของปัจเจกบุคคล เนื่องด้วยการเปลี่ยนศาสนา คือ การเปลี่ยนความศรัทธาอันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ จากการเชื่อในพระเจ้าองค์อื่น เปลี่ยนสู่การศรัทธาในอัลลอฮ์ ^ﷻ องค์เดียวเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ที่อาจส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตและการปฏิสัมพันธ์ของสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ผลการศึกษาคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลัมในชุมชนมุสลิมมัสยิดยามิอุลุมุดตะกิน (ลำสาละ) กรุงเทพมหานคร มีข้อค้นพบว่า คุณภาพชีวิตสามารถแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านอาชีพการงานและสภาพแวดล้อม โดยปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตมีความเชื่อมโยงกัน

คุณภาพชีวิตด้านจิตวิญญาณ ลักษณะคุณภาพชีวิตในด้านนี้โดยรวมพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจหลักการศาสนาในระดับที่ดี โดยส่วนที่ยังขาดการเติมเต็มคือ ด้านจิตวิญญาณ ทำให้ยังไม่สามารถปรับวิถีการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามวิถีอิสลามทั้งหมด อาจจะด้วยข้อจำกัดของแหล่งเรียนรู้ที่ชุมชนไม่ได้มีการจัดอบรมให้ความรู้แก่มุสลัมอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Prayadsap (2018) ที่ศึกษา

ชุมชนมุสลิมพื้นที่ชายฝั่งอันดามันหลังเข้ารับอิสลาม โดยพบว่ามุสลิมใหม่ส่วนน้อยที่มีความรู้ความเข้าใจศาสนา ในเรื่องหลักความเชื่อความศรัทธา หลักปฏิบัติ ทำให้การยืนหยัดให้มีคุณภาพชีวิตที่ดำรงอยู่บนแนวทางของศาสนาอิสลามเป็นเรื่องยาก เช่นเดียวกับการศึกษาของ Toh-Art (2012) และ Numsuk (2015) ที่พบว่า การเปลี่ยนศาสนาของชนต่างศาสนิกสู่ศาสนาอิสลามนั้น นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตครั้งสำคัญ การปรับตัวจากอัตลักษณ์เดิมสู่อัตลักษณ์ใหม่ ส่งผลให้ต้องปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เดิมบางอย่างที่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตความเป็นมุสลิม โดยเฉพาะในเรื่องการปฏิบัติตัว การทำงาน และการดำเนินชีวิตในฐานะมนุษย์ทั่วไปที่ยังต้องมีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หาเลี้ยงชีพ และทำหน้าที่การเป็นพลเมืองของสังคม

ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากการมีคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์ในมิติจิตวิญญาณ เชื่อมโยงกับการปฏิบัติตัวตามคำสั่งใช้ของพระผู้เป็นเจ้า ยิ่งเข้าใจคำสอนศาสนาได้ลึกซึ้งก็จะยิ่งเสริมสร้างให้เกิดการยกระดับความเชื่อและความศรัทธา ซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่ที่สุดสำหรับการเป็นอยู่บนโลกนี้ของผู้เป็นมูอัลลัฟ เพราะความศรัทธาที่ถูกต้องจะเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมการปฏิบัติในมิติอื่น ๆ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของมูอัลลัฟจึงควรเริ่มต้นด้วยการวางรากฐานในมิติจิตวิญญาณและความศรัทธาให้ถูกต้อง

คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพกายและใจ มูอัลลัฟมีประสบปัญหาในด้านสุขภาพจิตมากกว่าสุขภาพกาย ซึ่งเมื่อรวมกับปัจจัยปัญหาสุขภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่ยังขาดความมั่นคง เมื่อประกอบกันแล้วจึงยิ่งเสริมให้เกิดความเครียดอันส่งผลต่อสุขภาพจิตโดยรวม ส่วนนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Charoenwong, Jirawatkul and Manderson (2015) ที่ศึกษากระบวนการปรับตัวของผู้หญิงไทยมุสลิมที่เปลี่ยนจากพุทธเป็นอิสลาม พบว่ามูอัลลัฟมักประสบปัญหาสุขภาพจิตในช่วงแรกเริ่มของการเปลี่ยนสถานภาพทางศาสนา ทั้งนี้เมื่อพ้นช่วงเวลาของการปรับความคิดและทัศนคติในการดำเนินชีวิต โดยส่วนใหญ่ก็สามารถกลับไปมีสุขภาพกายและใจที่แข็งแรงได้ตามปกติ และสอดคล้องกับการศึกษาของ Chaiya (2014) และ Sirawathana and Surinya (2013) ที่พบว่าผู้ที่เปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาไปสู่ศาสนาใหม่ มักประสบกับปัญหาการสร้างความเข้าใจให้เกิดการยอมรับในครอบครัว

โดยเฉพาะในครอบครัวที่มีความเชื่อรูปแบบเก่าที่ยึดถือวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อของบรรพบุรุษเดิม ผู้เปลี่ยนศาสนาต้องอาศัยการต่อรองและใช้แนวทางที่ยืดหยุ่น ประนีประนอมจึงจะสามารถผ่านบททดสอบได้

คุณภาพชีวิตด้านความสัมพันธ์ทางสังคม คุณภาพชีวิตในมิติสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล การปรับวิถีการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับหลักคำสอนศาสนา การเข้าสังคมพบปะมิตรสหายต่างศาสนาได้ ซึ่งบุคคลต้องมีความเข้าใจที่ชัดเจนในเรื่องข้อพึงปฏิบัติและข้อควรละเว้นต่าง ๆ เนื่องจากกิจกรรมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับจารีตประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา มีข้อกำหนดที่ชัดเจนอยู่แล้ว การปฏิเสธเข้าร่วมกิจกรรมหรือพิธีกรรมใด ๆ ควรสามารถให้คำอธิบายที่เป็นเหตุเป็นผลและให้เกียรติในการปฏิบัติของศาสนาอื่น สอดคล้องกับข้อค้นพบของ Toh-Art (2012) ที่พบว่า การสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมของมุสลัฟจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยทางด้านอารมณ์และความรู้สึกนึกคิด การเรียนรู้และแสดงออกด้วยความสัมพันธ์ที่ดีจะทำให้เกิดการยอมรับ โดยหากพิจารณาจากแบบอย่างในอดีตในยุคสมัยท่านท่านศาสนทูตมุหัมมัด ﷺ ครั้งที่มีการอพยพจากเมืองมักกะฮ์ไปยังเมืองมาดีนะฮ์ มีการช่วยเหลือให้ผู้ที่เพิ่งเข้ามาใหม่สามารถเรียนรู้วิถีทางสังคมโดยผ่านการจับคู่เกิดเป็น “มุฮาญิรีน-อันศอร์” เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมและเครือข่ายการช่วยเหลือระหว่างบรรดาอัครสาวก (เศาะฮาบะฮ์) และมุสลัฟที่เพิ่งเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามในสมัยนั้น

อย่างไรก็ตาม สำหรับ **คุณภาพชีวิตด้านอาชีพการงานและสภาพแวดล้อม** พบว่าคุณภาพชีวิตของมุสลัฟในมิตินี้ก็ประสบปัญหา ฐานะความมั่นคงทางอาชีพที่ไม่แน่นอน ทำให้ไม่สามารถจัดสรรเวลาสำหรับการเรียนรู้ศาสนา เมื่อความรู้ที่เกี่ยวกับหลักศรัทธาไม่เข้มแข็งจึงเชื่อมโยงส่งผลให้มิติอื่น ๆ ได้รับผลกระทบไปด้วย ไม่สามารถนำบทบัญญัติศาสนามาปรับใช้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตได้ จากผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ความไม่มั่นคงทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวมุสลัฟส่งผลให้คุณภาพชีวิตมิติอื่น ๆ ประสบปัญหาตามไปด้วย ทั้งนี้สอดคล้องกับคำอธิบายทฤษฎีที่เกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ในการดำเนินชีวิตของ Maslow 1943 (อ้างใน Jularat, 2020) ความต้องการที่จะเกิดขึ้นหลังจากที่ความต้องการทางร่างกายและ

จิตใจได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจแล้ว คือ ความต้องการความมั่นคงทางอาชีพ อาชีพ การมีงานที่มั่นคง การมีเงินเก็บออม และมีสภาพสิ่งแวดล้อมบ้านที่ปลอดภัย จึงจะตอบโจทย์ในด้านการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในด้านนี้

แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุอัลลัฟในชุมชนมุสลิมมัสยิด ยามีอุลมุตะกิน (ลำสาลี) จึงควรมุ่งไปที่การออกแบบโปรแกรมการอบรมให้ความรู้ ศาสนาที่จะสร้างรากฐานทางความคิดที่ถูกต้อง สร้างการตระหนักรู้ในเรื่องฮาลาล-ฮารอม เพื่อสามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อสำรวจและสอบถามต้องการในการได้รับความช่วยเหลือในมิติสุขภาพกาย และจิตใจให้แก่มุอัลลัฟ การสนับสนุนจากสังคมจะเป็นส่วนสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของมุอัลลัฟ คำจุนช่วยเหลือให้สามารถยืนหยัดศรัทธาและผ่านพ้นบททดสอบในทุกมิติไปได้ อนึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ถึงแม้ว่าจะมีกลุ่มตัวอย่างที่ดูอาจจะน้อย แต่ผู้วิจัยได้สรุปเนื้อหาจากผู้ให้ข้อมูลที่มาจากพื้นฐานครอบครัวที่หลากหลาย ซึ่งพบว่า ปัญหาคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุอัลลัฟในทุก ๆ พื้นที่ของกรุงเทพมหานครจะมีลักษณะเหมือนกันไม่แตกต่างกัน เนื่องจากสภาพสังคมมุสลิมในกรุงเทพมหานครจะมีลักษณะทางกายภาพ ลักษณะของสังคม การปฏิสัมพันธ์ ลักษณะวิถีชีวิตของครอบครัวที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน

สรุปผลการวิจัย

คุณภาพชีวิตของครอบครัวมุอัลลัฟในชุมชนมุสลิมมัสยิด ยามีอุลมุตะกิน (ลำสาลี) กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ คุณภาพชีวิตด้านจิตวิญญาณ คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ คุณภาพชีวิตด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และคุณภาพชีวิตด้านมิติอาชีพการงานและสภาพแวดล้อม โดยคุณภาพชีวิตแต่ละด้านส่งผลต่อกันและกัน การขาดคุณภาพชีวิตในด้านจิตวิญญาณส่งผลให้คุณภาพชีวิตด้านอื่น ๆ ได้รับผลกระทบไปด้วย การขาดความเข้าใจในบทบัญญัติที่ลึกซึ้งทำให้เป็นอุปสรรคต่อการยืนหยัดดำรงวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพตามครรลองวิถีอิสลาม โดยคุณภาพชีวิตด้านอาชีพการงานและสิ่งแวดล้อมเป็นอีกด้านหนึ่งที่พบว่า เมื่อบุคคล

มีความเป็นอยู่ที่ติดขัดและไม่มีความมั่นคงทางอาชีพ ส่งผลให้ต้องทุ่มเวลากับอาชีพ การงานก่อนด้านอื่น ๆ การบริหารจัดการเวลาสำหรับการเรียนรู้ศาสนาจึงมีข้อจำกัดไปด้วย เมื่อความรู้ที่เกี่ยวกับหลักศรัทธาไม่เข้มข้นจึงทำให้คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพกายและจิตใจได้รับผลกระทบด้วย ดังนั้น แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลัม ลำดับแรกจึงควรมุ่งไปยังการให้ความรู้ศาสนาที่จะสร้างรากฐานทางความคิดและจิตใจที่ถูกต้อง สร้างการตระหนักรู้ในเรื่องฮาลาล-ฮารอม รวมถึงการร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อสำรวจและสอบถามความต้องการในการช่วยเหลือฟื้นฟูสุขภาพกายและใจให้แก่มุสลัม โดยมุ่งหวังว่าการสนับสนุนจากองค์กรและบุคคลที่เกี่ยวข้องจะเป็นส่วนสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของมุสลัมให้สามารถยืนหยัดศรัทธาและมีวิถีชีวิตที่มีความสงบสุขได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการวิจัยที่พบว่าคุณภาพชีวิตของครอบครัวมุสลัมตามวิถีอิสลามมีอุปสรรคและข้อจำกัดในการพัฒนาระดับการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามวิถีอิสลาม การสนับสนุนและช่วยเหลือของสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องจะเป็นกลไกสำคัญในการติดตามช่วยเหลือคำจูนสนับสนุนคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ โดยผลการวิจัยสามารถนำไปเป็นแนวทางในการออกแบบและพัฒนาโปรแกรมยกระดับคุณภาพชีวิตให้แก่มุสลัมให้ครอบคลุมทุกมิติ หรือจัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์การพัฒนามุสลัมเพื่อให้มัสยิดหรือมูลนิธิมุสลิมที่เกี่ยวข้องใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสัปปุรุสมุสลัมต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการพัฒนาโปรแกรมพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีอิสลามให้แก่มุสลัมในสังคมมุสลิมไทย โดยการออกแบบและพัฒนาขึ้นจากข้อมูลผลการสำรวจความต้องการจำเป็นของมุสลัม

2. ควรมีหน่วยบริการชุมชนอาจเป็นลักษณะอาสาสมัครหรือคลินิกให้คำปรึกษาปัญหาทางศาสนาสำหรับมุอัลลัฟ โดยควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องมีตารางการพบปะที่ชัดเจน

3. ควรมีการศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของมุอัลลัฟ นโยบายการเสริมสร้างสุขภาพกายและใจที่จะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยรวมของ มุอัลลัฟในสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- Bangkapi District Office. (2014). *100 Pī khet bāṅkapi: yon roy tāmnan̄ rōy adīt 100 pī khet bāṅkapi* (100 years Bangkapi District: Retracing the legend of a hundred years in the past 100 years Bangkapi District). Bangkapi District Office.
- Chaiya, D. (2014). *Modern families and converts to Christianity in Bangkok and its vicinity*. [Master's thesis]. Faculty of Sociology and Anthropology. Thammasat University.
- Charoenwong, S., Jirawatkul, S., & Manderson, L. (2015). Changing Religion is Changing Lifestyle: The Adaptation Process. of Buddhist Isaan women towards becoming Muslims. *Journal of the Psychiatric Association of Thailand*, 60(4). 317-330.
- Charoenwong, S., Jirawatkul, S., & Manderson, L. (2016). The well-being of Thai-Isaan women: bonding in spiritual pursuits and a new life. *Journal of Nursing and Health Care*, 34(1). 56-64.
- Jularat, P. (2020). *Citwithya kār rūkhid* (Cognitive psychology). (1st edition). Chulalongkorn University Press.
- Leininger, M. (1994). Quality of Life from a Transcultural Nursing Perspective. *Nursing Science Quarterly*, 7(1), 22-28.

Numsuk, A. (2015, October 3). *Muallaf in Thai society*.

<https://www.islammore.com/view/4166>

Peplau, HE. (1994). Quality of Life: An Interpersonal Perspective. *Nursing Science Quarterly*, 7(1). 10-15.

Podhisita, C. (2019). *ṣāstr læa ṣilp' hæng kār wicay cheing khunphāph* (The Science and Art of Qualitative Research) (8thed). Amarin Printing and Publishing.

Prayadsap, P. (2018). *The Conversion of non-Muslims to Islam in Thailand: A Case study of Muallaf in andaman bay area communities*. [Doctoral dissertation]. PSU Knowledge Bank. <http://kb.psu.ac.th/psukb/handle/2016/17532>.

Roy, C. (1984). *Introduction to nursing: An adaptation model* (2nded.). Englewood Cliffs. Prentice Hall.

Sirawathana, C., & Surinya, T. (2013). Self-acceptance. family relationship Community participation and the quality of life of the elderly in Din Daeng Community Housing Authority Bangkok. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 39(2). 80-94.

Srisaard, B. (2017). *Kār wicay beṅṅtōn* (Preliminary research). (10th edition, revised edition). Suweeriyasan.

Toh-Art, M. (2012). *Learning and Communication of Muslim Identity of Muallaf in Urban and Rural Areas of Thailand*. [Doctoral dissertation]. Communication Arts. Dhurakij Pundit University.

World Health Organization, (2021, October 3). *Promoting the rights of people with mental disorders: solutions in countries.*

<https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/>

เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมว่าด้วยอัลอีมาน (การศรัทธา)

Behavioral Economics of Al-Iman (Faith)

Received: March 20, 2023 ■ Revised: May 23, 2023 ■ Accepted: May 25, 2023

โซร์ฟินา เต็นสุมิตร*¹

Sorfina Densumite

¹ M.Econ. (เศรษฐศาสตร์) อาจารย์ประจำหลักสูตรเศรษฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมลผู้เขียนหลัก: sorfina.d@psu.ac.th

M.Econ. (Economics) Lecturer, Department of Economics, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus, Thailand. Corresponding Author
Email: sorfina.d@psu.ac.th

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมที่แท้จริงของมนุษย์ภายใต้การบูรณาการองค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบตามแบบฉบับอิสลาม

วิธีการศึกษา บทความวิชาการชิ้นนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร โดยทำการสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ตำรา งานวิจัย และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ผลการวิจัย พบว่า การนำองค์ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหรือเพิ่มพูนอีมานจะช่วยให้มนุษย์รู้เท่าทันพฤติกรรมตนเอง โดยสามารถออกแบบพฤติกรรมทั้งในรูปแบบของการหลีกเลี่ยงและป้องกันพฤติกรรมที่ไม่ดี เพื่อเพิ่มพูนพฤติกรรมที่ดี (อีมาน) อันจะนำไปสู่ความผาสุกในการดำเนินชีวิตทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

การนำผลวิจัยไปใช้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนเองและส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาและเพิ่มพูนอัลอีมานเพื่อให้ใกล้ชิดกับอัลลอฮ์มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: เศรษฐศาสตร์พฤติกรรม, อิสลาม, อีมาน, ศรัทธา

Abstract

Objectives: To examine human behavior by applying and integrating the knowledge of behavioral economics and Islam. In particular, the bad behavior of human beings causes weak faith (al-Iman). This study aims to prevent such behavior leads to being a perfect human under Islamic doctrine.

Methodology: To achieve the objectives of the study, this academic article employs a documentary research method by synthesizing and analyzing data from documents, books, textbooks, research articles, and related academic works.

Research Findings: The study found that applying behavioral economic knowledge helps people realize their own behavior to avoid bad behavior and enhance good behavior by improving and increasing their faith (al-Iman). As a result, it will bring real happiness and well-being in both this world and hereafter.

Contribution: This academic article can be applied to improve individual and social behaviors especially in developing and increasing faith (al-Iman) to become closer to Allah.

Keywords: Behavioral Economics, Islam, Iman, Faith

บทนำ

ท่ามกลางโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงรายล้อมรุมเร้าเร่งให้จิตใจมนุษย์โอนเอน ไร้ความสงบนิ่ง ภายใต้การดำเนินชีวิตอันไร้แก่นสารไร้จุดหมายหาได้มีสาระที่เที่ยงแท้ ส่งผลให้พฤติกรรมมนุษย์แปรเปลี่ยน ดูเหมือนคงจะมีแต่วิถีแห่งอัลอิสลามเท่านั้นที่จะสามารถเข้ามาออบกู่คุณงามความดีเหล่านั้นกลับคืนมาได้

การศรัทธา (อัลอีมาน) เป็นสิ่งที่มุสลิมทุกคนจะต้องตระหนัก ดูแลรักษา และพัฒนาผ่านการประพฤติปฏิบัติบนจิตสำนึกแห่งอิสลาม การพัฒนาและเพิ่มพูน อัลอีมานล้วนต้องอาศัยความพยายามในการฝึกฝนและควบคุมตนเองเพื่อบ่มเพาะ พฤติกรรมที่ดีงามบนพื้นฐานการตั้งมั่นอยู่บนความเที่ยงแท้ ไม่โอนอ่อนผ่อนตามและ ถูกหลอมละลายไปกับความเห่อเหิมของสังคม

ศรัทธาที่มั่นคงมักเริ่มต้นจากการที่มนุษย์ตัดสินใจเลือกที่จะกระทำในสิ่งที่ดี ที่พึงประสงค์ตามวิถีแห่งอิสลาม ผ่านพฤติกรรมภายนอกที่แสดงออกให้เห็นได้อย่าง ชัดเจนไม่ว่าจะเป็นการกระทำและคำพูด และพฤติกรรมภายในที่ไม่สามารถ สังเกตเห็นได้ ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และเจตคติ อันเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งสอดคล้องดังแนวคิดเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม อันเป็นการ ผนวกเอาแนวคิดทางจิตวิทยา (Psychology) และสังคมวิทยา (Sociology) เข้ามาใช้ มุ่งศึกษาพฤติกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมที่ขาดการไตร่ตรองว่าเกิดขึ้นได้ อย่างไร (Treewanchai, 2016)

อย่างไรก็ตาม การนำความรู้เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมมาประยุกต์ใช้ในการ ออกแบบพฤติกรรมเพื่อเพิ่มพูนอีมาน ถือเป็นเรื่องที่น่าสนใจและท้าทายต่อสังคมมุสลิม ปัจจุบัน ดังนั้น วัตถุประสงค์ของบทความวิชาการชิ้นนี้ คือ การศึกษาวิเคราะห์ พฤติกรรมที่แท้จริงของมนุษย์ภายใต้การบูรณาการองค์ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ พฤติกรรมและอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมอันเป็นจุดอ่อนของมนุษย์ที่ ก่อให้เกิดการศรัทธา (อัลอีมาน) ที่อ่อนแอ ได้แก่พฤติกรรมภายนอกที่แสดงออกผ่าน การกระทำและวาจาที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอัลอีมาน ทั้งนี้เพื่อ

เป็นการนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการป้องกันและรับมือจากพฤติกรรมดังกล่าว อันจะนำมาซึ่งการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบตามแบบฉบับอิสลาม เป็นบันไดไปสู่ความสำเร็จทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

นิยาม

นิยามของ ‘อัลอีมาน’

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2553 อัลอีมาน หรือ อีมาน หมายถึง ศรัทธา ความเชื่อมั่น และการปักใจเชื่อในคำสอนของอัลลอฮ์ โดยปราศจากความเคลือบแคลงสงสัย ประกอบด้วยหลักความเชื่อพื้นฐานของอิสลาม ได้แก่ 1) เชื่อว่าอัลลอฮ์เป็นพระเจ้าทรงสร้างแต่เพียงองค์เดียว 2) เชื่อว่ามีมลาอิกะฮ์หรือบรรดาเทวดาที่อัลลอฮ์ทรงสร้าง 3) เชื่อในบรรดาศาสนทูตหรือศาสดา 4) เชื่อในพระคัมภีร์ที่อัลลอฮ์ทรงประทาน 5) เชื่อในวันสิ้นโลก (วันกิยามะห์) วันพิพากษาและโลกหน้า 6) เชื่อในกฎสภาวะที่อัลลอฮ์ทรงกำหนด (Sriamphai, 2010)

ในมุมมองเชิงวิชาการ อีมาน หมายถึง การกล่าวออกมาด้วยวาจา ยึดมั่นด้วยจิตใจ และปฏิบัติด้วยร่างกาย (อวัยวะต่าง ๆ) อีมานจะเพิ่มด้วยการปฏิบัติในสิ่งที่ดีที่ถูกต้องตามหลักการศาสนา และจะลดลงด้วยการปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ดีอันเป็นที่ต้องห้ามของศาสนาอิสลาม (Abd al-‘Aziz, 1995 อ้างใน Kareena & Yungkit, 2008)

เนื่องจากอัลกุรอานมิได้ให้นิยามความหมายการศรัทธาไว้โดยเฉพาะเจาะจง เพียงแต่กล่าวถึงความศรัทธาในบริบทที่แตกต่างกัน เช่น การศรัทธาผ่านการตั้งเจตนา และการกล่าวถ้อยวาจา การตัดสินใจว่าผู้ใดศรัทธาหรือไม่ศรัทธาจึงต้องพิจารณาสิ่งที่ซ่อนเร้นภายในจิตใจเป็นสำคัญ เนื่องจากไม่มีผู้ใดสามารถล่วงรู้ถึงสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจของมนุษย์ได้นอกจากอัลลอฮ์ (Yungkit & Kareena, 2008) ดังอัลกุรอานซูเราะห์อัน-นะห์ล์ อายะฮ์ที่ 106 และซูเราะห์อัล-บะเกาะเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 136 ตรัสว่า

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ
 بِالْإِيمَانِ وَلَيَكُنْ مِنْ شَرِّ الْكَافِرِينَ صَدْرًا فَلَيْسَ عَلَيْهِمْ عَذَابٌ مِنَ اللَّهِ
 وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾

“ผู้ใดปฏิเสธศรัทธาต่ออัลลอฮ์หลังจากที่เขาได้ศรัทธาแล้ว (เขา จะได้รับความกริ้วจากอัลลอฮ์) เว้นแต่ผู้ที่ถูกบังคับทั้ง ๆ ที่หัวใจ ของเขาเปี่ยมไปด้วยศรัทธา แต่ผู้ใดเปิดห้วอกของเขาด้วยการ ปฏิเสธศรัทธา พวกเขาก็จะได้รับความกริ้วจากอัลลอฮ์ และ สำหรับพวกเขาจะได้รับการลงโทษอย่างมหันต์”

(The Noble Quran, 2023, 16:106)

قُولُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمَا مِنْ خَلْفِهِمْ يُحَدِّثُ الْحَقُّ وَرَبُّهُمْ لَا يَخْفَى
 عَنْهُمْ شَيْءٌ إِنَّهُمْ لَكَافِرُونَ ﴿١٠٧﴾

“พวกท่านจงกล่าวเถิด เราได้ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และสิ่งที่ถูก ประทานลงมาแก่เรา และสิ่งที่ถูกประทานลงมาแก่อิบรอฮีม และอิสมาอีล และอิสฮาก และยะอกูบ และบรรดาวงศ์วาน เหล่านั้น และสิ่งที่มิชูซา และอีซาได้รับ และสิ่งที่บรรดานะบี ได้รับจากพระเจ้าของพวกเขา พวกเรามีได้แบ่งแยกระหว่าง ท่านหนึ่งท่านใดจากเขาเหล่านั้น และพวกเราจะเป็นผู้ สวามิภักดิ์ต่อพระองค์เท่านั้น”

(The Noble Quran, 2023, 2:136)

จากค่านิยมข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า อีมาน หรือ การศรัทธา คือการยึด มั่นถือมั่นในคำสอนของอัลลอฮ์ ผ่านมโนกรรม (การคิด) วจีกรรม (การพูด) และ

กายกรรม (การกระทำ) โดยปราศจากความเคลือบแคลงสงสัยใด ๆ เป็นการยึดมั่นอย่างแน่นแฟ้นผ่านเจตนา วาจา และการกระทำไปอย่างพร้อมเพรียงกัน ดังรายงานหะดีษว่าด้วยเรื่องการเสริมสร้างศรัทธาหรือการเพิ่มพูนอีมานผ่านการปรมาสั่งชั่ว ที่แสดงออกผ่านการกระทำ คำพูดและความคิด จากท่านอะบีสะอีด อัลคุฎรีย์เราะฎียัลลอฮู อันฮู กล่าวว่า : ท่านรอซูลุลลอฮﷺกล่าวว่า :

« مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ
«فَلْيَسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ».

“ผู้ใดในหมู่พวกท่านพบเห็นสิ่งชั่วช้าหนึ่ง ๆ ก็จงเปลี่ยนแปลง (ขจัด) สิ่งนั้นด้วยมือของเขา แต่หากว่าเขาไม่สามารถ (ระงับสิ่งเหล่านั้นด้วยมือ) ก็จงเปลี่ยนแปลงด้วยลิ้น (วาจา) ของเขา แต่หากเขายังไม่สามารถ (ระงับสิ่งนั้นด้วยวาจา) ก็จงเปลี่ยนแปลงด้วยจิตใจของเขา (ความรู้สึกที่รังเกียจต่อสิ่งนั้น) และ (การเปลี่ยนแปลงด้วยจิตใจนั้น) นั่นถือว่าเป็นศรัทธาที่อ่อนแอที่สุด”

(The Hadith, Sahih Muslim:78)

เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมคืออะไร ?

เศรษฐศาสตร์พฤติกรรม (Behavioral Economics) คือสาขาวิชาที่บูรณาการองค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์และจิตวิทยาเข้าด้วยกัน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ภายใต้การตัดสินใจบนพื้นฐานความพึงพอใจที่มีก่อให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและหรือส่วนรวม กล่าวได้ว่าเป็นการตัดสินใจบนพื้นฐานหลักการเลือกอย่างไม่สมเหตุสมผล (Irrational Choice Model) หรือไร้เหตุผลนั่นเอง ซึ่งแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (Mainstream Economics) ที่เชื่อมั่นว่ามนุษย์แสดงพฤติกรรมและมีแนวทางการตัดสินใจที่วางอยู่บนพื้นฐาน

หลักการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational Choice Model) ภายใต้ความพึงพอใจที่ก่อให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและหรือส่วนรวม (Miller, Amit, & Posten, 2015; Sijabat, 2018)

ตารางที่ 1 เศรษฐศาสตร์พฤติกรรม VS เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก	เศรษฐศาสตร์พฤติกรรม
ตัดสินใจบนหลักเหตุผล บนพื้นฐานอรรถประโยชน์สูงสุด	ตัดสินใจบนหลักความรู้เหตุผล บนพื้นฐานที่ไม่ใช้อรรถประโยชน์สูงสุด
เลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล	เลือกอย่างไม่สมเหตุสมผล
เชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผลอยู่เสมอ	มนุษย์มีความสามารถในการใช้เหตุผลน้อยกว่าที่คิด
แม้ตัดสินใจผิดพลาดก็สามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว	มนุษย์ไม่ได้ประพฤติตัวอย่างสมเหตุสมผลเสมอไป มักตัดสินใจผิดพลาดอยู่บ่อยครั้ง
มองมนุษย์ในแง่บวก	เน้นการยอมรับข้อบกพร่องของมนุษย์
เชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถไร้ขีดจำกัดบนพื้นฐานของการมีข้อมูลรอบด้าน	พฤติกรรมไร้เหตุผลเป็นพฤติกรรมที่เข้าใจยาก
มีพื้นฐานวิธีคิดที่มองมนุษย์ 'ควร' จะประพฤติตัวอย่างไร	มีพื้นฐานวิธีคิดที่มองมนุษย์จะประพฤติตัวที่ 'แท้จริง' อย่างไร
อาศัยการควบคุมตนเองเป็นหลัก	ใช้สัญชาตญาณเป็นหลัก

	พฤติกรรมไร้เหตุผลไม่ได้เกิดขึ้นจากความบังเอิญ แต่เกิดขึ้นอย่างเป็นระเบียบแบบแผน สามารถคาดการณ์ได้ โดยวัดจากการกระทำที่ผิดพลาดเดิม ๆ ซ้ำ ๆ
--	---

ที่มา: สรุปจาก Densumite (2020)

ตารางที่ 1 แสดงแนวคิดพื้นฐานเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก จะเห็นได้ว่าทั้งเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและเศรษฐศาสตร์กระแสหลักต่างก็มีหลักการตัดสินใจเลือกบนพื้นฐานแนวคิดที่แตกต่างกัน โดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะตัดสินใจเลือกบนหลักเหตุผลภายใต้ความพึงพอใจที่ก่อให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและหรือส่วนรวม ในทางกลับกันเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมจะตัดสินใจเลือกบนหลักความไร้เหตุผลภายใต้ความพึงพอใจที่มีก่อให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและหรือส่วนรวม อธิบายได้ว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมองมนุษย์ในแง่ดีอยู่เสมอ โดยเชื่อว่ามนุษย์จะกระทำการที่ถูกที่ควรอยู่ตลอดเวลา ซึ่งในความเป็นจริงแล้วในบางช่วงเวลา มนุษย์ก็ได้กระทำการที่ถูกที่ควรอยู่เสมอไปเพราะมนุษย์มีความบกพร่องในตนเองและมักตัดสินใจผิดพลาดอยู่บ่อยครั้ง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการตัดสินใจบนสัญญาณดิบที่มีติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด เป็นการตัดสินใจบนพื้นฐานความเป็นตัวตนมนุษย์ที่แท้จริงดังที่เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมได้อธิบายไว้

สรุป เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมเกิดจากการพยายามตั้งสมมติฐานเพื่อค้นหาข้อบกพร่องหรือจุดอ่อนของมนุษย์ดังที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักมักมองข้ามไป เพื่อจะได้เรียนรู้และรับมือกับพฤติกรรมอันไร้ระเบียบแบบแผนผ่านการพยากรณ์จากการกระทำที่ผิดพลาดซ้ำ ๆ เดิม ๆ ทั้งนี้เพื่อให้มนุษย์สามารถออกแบบป้องกันและรู้เท่าทันพฤติกรรมตนเองมากยิ่งขึ้น

อัลอิมานในมุมมองเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม

แผนภาพที่ 1 แสดงแบบจำลองการเลือกและการตัดสินใจของมนุษย์ โดยแบ่งออกเป็น 2 ทางเลือก ได้แก่ แบบจำลองการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลและแบบจำลองการเลือกอย่างไม่สมเหตุสมผล ดังที่อธิบายไว้ก่อนหน้านี้เกี่ยวกับแบบจำลองการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลต้องอาศัยความสามารถในการควบคุมตนเองเข้ามาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อช่วยในการเพิ่มพูนอัลอิมาน เปรียบเสมือนสินค้าลงทุน (Investment Goods) ที่มีต้นทุนเกิดขึ้นทันที ได้แก่ ต้นทุนด้านแรงกายและแรงใจในการควบคุมตนเองเพื่อให้สามารถปฏิบัติตามบทบัญญัติอิสลามได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เช่น การถือศีลอด การละหมาด การอ่านอัลกุรอาน และการสวมฮิญาบของสตรีมุสลิม เป็นต้น โดยผลลัพธ์จากการกระทำนั้นจะไม่ปรากฏในทันที (โลกนี้) แต่ผลตอบแทนอันมั่นคงสถาพร ได้แก่ สวรรค์ จะได้รับในภายหลัง (โลกหน้า) สอดคล้องดังอัลกุรอานซูเราะห์อัล-กะฮ์ฟ์ อายะฮ์ที่ 30 และ 31 ตรัสว่า

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ
عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُمِطُّ عَنْهُمْ فِيهَا مِنْ
أَسَاوِدَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا
عَلَى الْأَرَائِكِ نِعَمَ الْتَوَابِ وَحَسَنَتِ مَرْفَقًا ﴿٣١﴾

“แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธาและกระทำความดีทั้งหลาย เราจะไม่ให้
การตอบแทนของผู้กระทำความดีสูญหายอย่างแน่นอน
ชนเหล่านั้นแหละ สำหรับพวกเขาจะได้รับสวนสวรรค์
หลากหลายเป็นที่พำนัก มีลำน้ำหลายสายไหลผ่าน ณ เบื้องล่าง
ของพวกเขา ในสวนสวรรค์พวกเขาจะได้ประดับกับไลทอง และ
สวมอาภรณ์สีเขียวทำด้วยผ้าไหมละเอียดและผ้าไหมหยาบ

นอนเอกเขนกบนเตียงในสวรรค์ เป็นการตอบแทนที่ดียิ่งและ
เป็นพำนักรัที่ดียิ่ง

(The Noble Quran, 2023, 18: 30-31)

ในทางกลับกัน การตัดสินใจภายใต้แบบจำลองการเลือกอย่างไม่
สมเหตุสมผลโดยอาศัยสัญญาณในการตัดสินใจเลือกประพฤติปฏิบัติ
เปรียบเสมือนการลงทุนในสินค้าบาป (Sinful Goods) ซึ่งจะส่งผลต่อการหย่อนคล้อย
ในอัลอีมาน (อิหม่านอ่อน) เช่น การผิดประเวณี การฆ่าผู้อื่น การรับประทานอาหารที่
ไม่ฮาลาล และการดื่มเครื่องดื่มมึนเมา เป็นต้น ซึ่งมักจะให้ผลตอบแทนหรือความสุข
ในทันที (โลกนี้) และส่งผลลัพท์อันร้ายแรง (ตกรนรก) ในภายหลัง (โลกหน้า) สอดคล้อง
ดังรายงานจากท่านอับดุลลอฮ์ ร่อฎีอัลลอฮ์อันฮู กล่าววว่า : ท่านร่อซูลุลลอฮ์ ﷺ
กล่าวว่า :

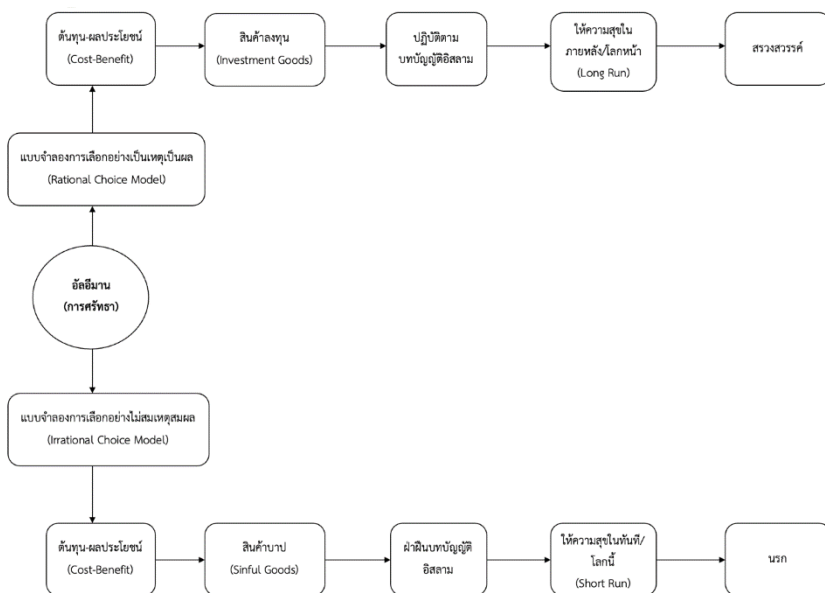
« عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- « الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ »

“โลกดุนยานั้นเป็นคุกของผู้ศรัทธา และเป็นสวรรค์ของผู้ปฏิเสธ
ศรัทธา”

(The Hadith, Sahih Muslim:2956)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการตัดสินใจภายใต้แบบจำลองการเลือกอย่างเป็นเหตุ
เป็นผลจะส่งผลดีที่สุด (อรรถประโยชน์สูงสุด) ต่อการดำเนินชีวิตของมุสลิมทั้งในโลกนี้
และโลกหน้า

แผนภาพที่ 1 แบบจำลองการเลือก

ที่มา: พัฒนาจาก Densumite (2020)

เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมกับการเพิ่มพูนอัลอิมาน: วิธีป้องกัน/แก้ไข/หลีกเลี่ยง

เป็นที่ทราบกันดีว่ามนุษย์ถูกสร้างมาบนพื้นฐานข้อจำกัดที่พระเจ้ามอบให้ กล่าวได้ว่ามนุษย์ไม่ได้ถือกำเนิดบนความสมบูรณ์แบบ จึงนับเป็นเรื่องปกติสำหรับมนุษย์ที่จะกระทำผิดพลาดไป แต่การเรียนรู้จากการกระทำผิดพลาดคือสิ่งสำคัญ ไม่แพ้กันที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถรอดพ้นจากไฟนรก เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมเปรียบเสมือนหนึ่งจากในหลากหลายเครื่องมือที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถเรียนรู้แบบแผนพฤติกรรมที่เคยกระทำผิดพลาดในอดีตเพื่อนำมาปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นในปัจจุบันและอนาคต ฉะนั้น ผู้เขียนได้เล็งเห็นความสำคัญของเครื่องมือดังกล่าว จึงขอนำองค์

ความรู้จากผลการศึกษาทดลองทางเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมของ Ariely (2011a และ 2011b) มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและเพิ่มพูนอัลอีมานให้แก่มุสลิม ดังนี้

- 1) การผลตนเองออกจากสภาพแวดล้อม (ที่ไม่ดี) เดิม ๆ เข้าสู่สภาพแวดล้อมใหม่ที่ดีกว่าเดิม เช่น เปลี่ยนมาคบค้าสมาคมกับกลุ่มเพื่อนที่มีอัลอีมานที่ดี ทั้งนี้เพื่อเป็นการชักจูงตนเองออกจากสิ่งเร้าและสิ่งยั่วยวนที่ไม่ดี สอดคล้องดังรายงานจากท่านอบูมุซา กล่าวว่า : ท่านรอซูลุลลอฮ์ﷺกล่าวว่า :

مَنْ الْجَلَسَ الصَّالِحَ، وَالسُّوءَ، كَجَلَسِ الْمُسْكِ، وَنَافِخِ الْكِبْرِ، فَجَلَسَ الْمُسْكُ إِمَّا أَنْ يُخْبِكَ، وَإِمَّا أَنْ تَبْغِ مِنْهُ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً، وَنَافِخِ الْكِبْرِ إِمَّا أَنْ يُخْرِقَ ثِيَابَكَ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيئَةً

“เพื่อนที่ดีและเพื่อนที่ไม่ดีนั้น เปรียบได้กับคนขายน้ำหอมและช่างตีเหล็ก กล่าวคือคนขายน้ำหอมนั้น เขาอาจจะมอบน้ำหอมให้แก่ท่าน หรือไม่ท่านก็อาจจะซื้อน้ำหอมจากเขา หรืออย่างน้อยท่านก็คงจะได้รับกลิ่นหอมจากเขาบ้าง ในขณะที่ช่างตีเหล็กนั้น เขาอาจทำให้เสื้อผ้าของท่านถูกไฟเผาไหม้ หรือไม่ท่านก็อาจพลอยได้กลิ่นอันน่ารังเกียจไปด้วย”

(The Hadith, Sahih al-Bukhari: 5534 และ Sahih Muslim: 2628)

- 2) พยายามทำความเข้าใจ เรียนรู้พฤติกรรมตนเอง เพราะตามธรรมชาติของมนุษย์มักประเมินปฏิกิริยาของตนเองต่ำไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ในสภาวะปกติและมนุษย์ในสภาวะเร้าร้อนจะแสดงพฤติกรรมที่ต่างกัน อย่างสิ้นเชิง ซึ่งจะส่งผลต่อการตัดสินใจที่ผิดพลาดตามมา เมื่อมนุษย์อยู่ในสภาวะอารมณ์ปกติ มนุษย์ก็จะคาดการณ์พฤติกรรมตนเองในแบบหนึ่ง แต่เมื่ออยู่ในสภาวะเร้าร้อนจะพบว่ามนุษย์แสดงพฤติกรรมตรงกันข้ามกับสิ่งที่คาดการณ์เมื่ออยู่ในสภาวะปกติ เช่น ขณะที่เรากำลังละหมาดอยู่ที่มีสยิด

(สภาวะปกติ) เราคาดการณ์ว่าการไปร่วมงานรื่นเริงสังสรรค์กับเพื่อนร่วมงานต่างศาสนาในวันนี้ เราจะสามารถควบคุมตนเองและยับยั้งชั่งใจ ไม่ดื่มเครื่องดื่มเมาได้ แต่เมื่อในขณะที่เรากำลังอยู่ในงานรื่นเริงสังสรรค์ (สภาวะเร้าร้อน) เรากลับพบว่าเราไม่สามารถต้านทานความเ้ายวนนี้ได้อย่างที่เราคาดการณ์ไว้ ณ สภาวะปกติ สอดคล้องดังอัลกุรอานซูเราะห์ยฺยูซุฟอายะฮ์ที่ 53 ตรัสว่า

﴿وَمَا أَرَىٰ نَفْسِي ۚ إِنَّا لَنَفْسٍ لَّامِرَةٌ ۖ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

“และฉันมิได้คิดว่าตัวเองเป็นผู้หมกมลทินเลย เพราะความจริง อารมณ์ (ของคนเรานั้น) มันยุ่งในด้านชั่วเสมอ ยกเว้นกรณีที่ยกเว้นกรณียกเว้นของอิบิลของฉันทรงเมตตาเท่านั้น แท้จริงองค์อิบิลของฉัน ทรงให้อภัยอีกทั้งทรงเมตตายิ่ง”

(The Noble Quran, 2023, 12:53)

จะเห็นได้ว่า การฝึกสังเกตพฤติกรรมและเตรียมพร้อมรับมือกับสภาวะการต่าง ๆ ทั้งในยามปกติและเร้าร้อน จะส่งผลให้มนุษย์สามารถคาดเดาพฤติกรรมอันไร้แบบแผนของตนเองได้อย่างแม่นยำมากยิ่งขึ้น เป็นการรู้เท่าทันพฤติกรรมตนเองเพื่อใช้ในการสร้างเกราะกำบัง หลีกเลี้ยงและป้องกันสิ่งไม่ดีและเพิ่มพูนสิ่งที่ดี (อัลอิมาน) ให้แก่มนุษย์ในการดำเนินชีวิตอย่างผาสุกทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

- 3) การออกนโยบายหรือมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ไม่เป็นไปตามหลักการอิสลาม เพื่อทำให้เกิดกระแสของการมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์สอดคล้องใกล้เคียงกับแนวทางอิสลาม อันจะนำมาซึ่งการขยายตัวเลียนแบบในพฤติกรรมที่พึงประสงค์เหล่านั้นได้ ตัวอย่างที่

เห็นได้ชัดคือกิจกรรมการรณรงค์ต่อต้านกัญชาเสรี เป็นการใช้นโยบายหรือมาตรการในการหลีกเลี่ยงแก้ไขสาเหตุที่ทำให้เกิดการตัดสินใจที่ผิดพลาดได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ตามมาของมนุษย์ ดังคำรายงานจากท่านอิบนีอับบาส กล่าวว่า : ท่านรอซูลุลลอฮ์ﷺกล่าวว่า :

اجْتَنِبُوا الْخَمْرَ فَإِنَّهَا أُمُّ الْخَبَايِثِ : رواه الحاكم والبيهقي عن ابن عباس

“ท่านทั้งหลายจงออกห่างไกลอัลคอมรฺ (สิ่งมึนเมา) แท้จริงมันคือแม่แห่งความชั่วร้ายทั้งหลาย”

(The Hadith, Sunan an-Nasa'i:5682)

สรุป

จากผลการศึกษาของ Wangmanee (2011) พบว่าการสร้างพฤติกรรมที่ดีผ่านจิตวิทยาเชิงบวก ภายใต้การตระหนักในตนเอง มีเป้าหมายในชีวิต การทำเพื่อส่วนรวมและด้านอื่น ๆ สามารถทำให้มนุษย์เข้าใจศักยภาพและใช้ชีวิตของตนเองได้อย่างมีคุณค่าสูงสุด รวมไปถึงการทำให้คนรอบข้างและสังคมพลอยมีความสุขเพิ่มขึ้นไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาและเพิ่มพูนอีมานของมุสลิมผ่านการเสริมสร้างพฤติกรรมที่ดีภายใต้การประยุกต์ใช้จิตวิทยาเชิงบวก อันจะส่งผลต่อการศรัทธา (อัลอีมาน) ที่เข้มแข็งตามมา

จะเห็นได้ว่า การตระหนักรู้เท่าทันพฤติกรรมมนุษย์ผ่านกรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมถือเป็นประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่ง เพื่อใช้ในการตีแผ่ความเป็นมนุษย์ใน 2 ตัวตน ได้แก่ มนุษย์ผู้มีเหตุและผลอันสมบูรณ์และมนุษย์ผู้ซึ่งไร้เหตุผล ดังวัตถุประสงค์หลักของบทความชิ้นนี้ที่พยายามศึกษาตัวคนที่แท้จริงของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ข้อดีหรือจุดอ่อนที่ก่อให้เกิดอัลอีมานที่อ่อนแอ ทั้งนี้

เพื่ออุดช่องว่างเหล่านั้นให้มากที่สุด เป็นหนทางในการนำมาซึ่งมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบตามบทบัญญัติอิสลาม

เอกสารอ้างอิง

- Abdulaziz, S. (1995). *Manhaj Al-Imam Malik fi Ithbat al-Aqidah*. Maktab Ibn Taimiyat.
- Ariely, D. (2011). *Predictably Irrational*. HarperCollins Publishers.
- Ariely, D. (2011). *The Upside of Irrationality: The Unexpected Benefits of Defying Logic*. HarperCollins Publishers.
- Densumite, S. (2020). The Economics of Beauty: Weight Loss & Health Care from a Behavioral Economics Perspective. *Economics and Public Policy Journal*, 11 (22), 52-63. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/econswu/article/view/235962>
- Miller, J. E., Amit, E., & Posten, A. (2015). *Behavioral Economics*. *Encyclopedia of Global Bioethics*, 1-6. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-05544-2_37-1
- Sijabat, R. (2018). Understanding Behavioral Economics: A Narrative Perspective. *Asian Development Policy Review*, 6(2), 77-87.
- Sriamphai, R. (2010). *Faith in Islam*. Office of the Royal Society. <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=ศรัทธาในอิสลาม-๒๙-มิถุนา&fbclid=IwAR2QxQhCwiCIThfKZnmbS0PcEkWk27AVY2YUPJl6X9E9SCP8zP1n2F3q2-Y>
- The Hadith, (Sahih al-Bukhari, 5534). *Sunnah.com*. <https://sunnah.com/bukhari:5534>

The Hadith, (Sunan an-Nasa'i, 5682). *Sunnah.com*.

<https://sunnah.com/nasai:5682>

The Hadith, (Sahih Muslim, 78). *Sunnah.com*.

<https://sunnah.com/muslim:78>

The Hadith, (Sahih Muslim, 2628). *Sunnah.com*.

<https://sunnah.com/muslim:2628>

The Hadith, (Sahih Muslim, 2956). *Sunnah.com*.

<https://sunnah.com/muslim:2956>

The Noble Quran (Society of Institutes and Universities, Trans.). (2023).

Quran.com. <https://quran.com>.

Treewanchai, S. (2016). *Behavioral Economics & Urban Policy*. Future Urban Development Rangsit University.

Wangmanee, K. (2011). *The Development of Happiness in Thai Adolescents by Self-Help Program* [Master's Thesis].

Srinakharinwirot University. <https://ir.swu.ac.th/jspui/handle/123456789/1151>

Yungkit, F, & Kareena A. (2008). *The Imparting Faith into Children of Thai Muslim Families in Kohlanta District, Krabi Province* [Master's Thesis].

<https://kb.psu.ac.th/psukb/handle/2010/6202>

ผลของโปรแกรม “EASY TAHFIZ” ต่อความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2

The Effect of Program “EASY TAHFIZ” toward The Ability of Quranic Memorization for Secondary Islamic Stage Student, Year 2

Received: May 29, 2023 ■ Revised: June 17, 2023 ■ Accepted: June 17, 2023

ฮานาฟี วงษ์หลี่*¹ มุหัมมัดสุหัยมี เฮงยามา*²

Hanafi Wonglee, Muhammadsuhaimi Haengyama

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการสอนอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา
อีเมลผู้เขียนหลัก: 736496003@yru.ac.th

M.A. (Candidate in Teaching Islamic Education) Faculty of Education, Yala Rajabhat
University. Corresponding Author Email: 736496003@yru.ac.th

² Ph.D (อารยธรรมอิสลาม) ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการ
สอนอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา อีเมล : muhammadsuhaimi.h@yru.ac.th

Ph.D (Islamic civilization) Assistant Professor, Lecturer of Teaching Islamic Education. Faculty
of Education, Yala Rajabhat University, Email : muhammadsuhaimi.h@yru.ac.th Email:
muhammadsuhaimi.h@yru.ac.th

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 1) เพื่อสร้างและหาประสิทธิภาพของแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ 2) เพื่อเปรียบเทียบความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของผู้เรียนที่จัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ก่อนและหลังเรียนระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม 3) เพื่อเปรียบเทียบความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของผู้เรียนที่จัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ หลังสิ้นสุดการเรียน 4) สัปดาห์ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม 4) เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้เรียนที่จัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ

วิธีการศึกษา บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลองโดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลก่อนเรียน หลังเรียน และหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ทั้งสองกลุ่ม โดยกลุ่มทดลองจะได้รับการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ส่วนในกลุ่มควบคุมจะจัดการเรียนรู้ตามปกติ โดยวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน จำนวน 3 ครั้ง คือวัดก่อนเรียน วัดหลังเรียน และวัดซ้ำอีก 1 ครั้ง หลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์

ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มทดลองที่ได้รับแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ มีคะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน สูงกว่าก่อนได้รับโปรแกรม EASY TAHFIZ สูงกว่ากลุ่มเปรียบเทียบ และสูงกว่ากลุ่มเปรียบเทียบหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีความพึงพอใจของผู้เรียนที่มีต่อการเรียนโดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ อยู่ในระดับมากที่สุด

การนำผลวิจัยไปใช้ บทความวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ทางวิชาการ พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษา

คำสำคัญ: EASY TAHFIZ, การท่องจำอัลกุรอาน

Abstract

Objectives: 1) to develop and determine the effectiveness of a learning management plans by using EASY TAHFIZ program, 2) to compare the Quranic memorization ability before and after studying with EASY TAHFIZ program among experimental group and control group, 3) to compare the Quranic memorization ability after studying 4 weeks with EASY TAHFIZ program among experimental group and control group, 4) to evaluate the students' satisfaction with the learning management by using EASY TAHFIZ program.

Methodology: this research was Quasi – Experimental Research used for experimental group and control group (10 each). The experimental group participated learning management plan by using EASY TAHFIZ program, the control group got learning from teaching as usual.

Research Findings: the study found that the average score of the Quran memorization ability of experimental group students who were learning management plans by using EASY TAHFIZ Program after learning was significantly higher than before learning and higher than that of the control group at 0.05 level, after learning 4 weeks was significantly higher than the control group at 0.05 level and the student's satisfaction after learning with EASY TAHFIZ program was at a highest level.

Contribution: this research can be used for academic purposes in term of developing a model for teaching and learning Islamic studies.

Keywords: EASY TAHFIZ, Quranic memorization

บทนำ

กระทรวงศึกษาธิการได้ให้สถานศึกษาอิสลามศึกษาต้องจัดการเรียนรู้อิสลามศึกษาในรายวิชาอัลกุรอานในทุกระดับชั้น ซึ่งเป็นรายวิชาที่นักเรียนมุสลิมทุกคนต้องเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันและปฏิบัติตนเป็นมุสลิมที่ดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (Ministry of Education, 2008) ดังนั้น อัลกุรอานจึงมีความสำคัญสำหรับผู้นับถือศาสนาอิสลามทุกคน ซึ่งจำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนของอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์อย่างเคร่งครัด เพราะอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์คือแนวทาง แบบอย่างของการปฏิบัติศาสนกิจ และกิจวัตรประจำวันในทุก ๆ ด้านของมุสลิม และการท่องจำอัลกุรอานก็เป็นวิถีชีวิตประจำวันของมุสลิมทุกคน เพราะมันคือรัฐธรรมนูญแบบแผนในการดำเนินชีวิต ดังที่อัลลอฮฺ ﷻ ทรงตรัสว่า

وَأَن هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ
فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
(الأنعام : 153)

ความว่า "และแท้จริงนี่คือแนวทางของข้าอันเที่ยงตรง พวกเจ้าจงปฏิบัติตามมันเถิด และอย่าได้ปฏิบัติตามหนทางที่ทำให้พวกเจ้านั้นหันเหออกจากแนวทางของพระองค์ เช่นนั้นแหละ พระองค์ได้ทรงสั่งเสียมันไว้แก่พวกเจ้า เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้ยำเกรง"

(อัลอันอาม : 153)

การเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคปัจจุบัน มีความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้าน ควรมีการส่งเสริมเด็กให้รักการอ่านและท่องจำอัลกุรอานมากขึ้น ถือเป็นอีกหนึ่งภารกิจสำคัญของผู้ที่เป็นผู้ปกครอง เมื่อเข้าสู่วัยเรียนผู้เรียนต้องได้รับการส่งเสริม

อย่างต่อเนื่องจากครูผู้สอน แม้ว่าสถานศึกษาจะนำรายวิชาอัลกุรอานมาจัดการเรียนรู้ในทุกระดับชั้นแล้ว แต่ผู้เรียนไม่ได้ให้ความสำคัญกับการอ่านอัลกุรอานและการท่องอัลกุรอานมากเท่าที่ควร ผู้เรียนขาดความสนใจในการท่องจำอัลกุรอาน ด้วยเหตุนี้ครูผู้สอนควรนำเทคนิคการสอนหรือรูปแบบการสอนที่หลากหลายมาใช้ในการท่องจำอัลกุรอาน ซึ่งการบริหารจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมจะทำให้เกิดการพัฒนาในการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง และการจะเกิดคุณภาพได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับวิธีการสอนและการใช้สื่อหรืออุปกรณ์ประกอบการสอนของครู เพราะสื่อการสอนจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในการที่จะเรียนรู้ ช่วยให้นักเรียนมีประสบการณ์ที่กว้างไกลมากขึ้น ช่วยแก้ปัญหาในการเรียนการสอน ช่วยให้เข้าใจความหมายในสิ่งที่ต้องการจะสื่อได้ตรงกัน (Aunchart, 2013) และโปรแกรม EASY TAHFIZ เป็นการนำเทคโนโลยีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการค้นคว้าของผู้เรียนรวมถึงเป็นตัวช่วยในการจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายการเรียนรู้เป็นสำคัญและสอดคล้องกับการพัฒนาทักษะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 (Wijanpanit, 2012)

จากแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาโรงเรียนคัมภีร์วิทยา ได้รายงานสภาพการจัดการเรียนรู้และการประเมินผลรายวิชาอัลกุรอานของนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 โรงเรียนคัมภีร์วิทยา ประจำปีการศึกษา 2564 พบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาอัลกุรอาน ต่ำกว่าเกณฑ์ที่โรงเรียนกำหนด (Khampee wittaya School, 2021) เนื่องจากมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบเดิม ๆ ที่เน้นการสอนแบบบรรยายสื่อการสอนไม่ตอบโจทย์ความหลากหลายของผู้เรียน ผู้เรียนจึงขาดความสนใจในการเรียนตลอดจนการท่องจำอัลกุรอาน ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ที่รวบรวมเทคนิคการสอนที่ใช้ในรายวิชาอัลกุรอานรูปแบบต่าง ๆ เช่น บัตรคำรูปภาพ บัตรคำอัลกุรอาน เสียงการอ่านอัลกุรอาน เทคนิคการแบ่งส่วนการท่อง และเทคนิคการใช้สีในการท่อง มาไว้ใน

โปรแกรมเดียวเพื่อกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน โดยโปรแกรมนี้ประกอบด้วย การแบ่งส่วนอายะฮ์ที่ใช้ท่อง การใช้สีกระตุ้นความจำ ความหมายของอายะฮ์ รูปภาพอธิบายประกอบ และเสียงการอ่านอัลกุรอาน เสริมด้วยวิธีการท่องจำด้วยการอ่านทวนซ้ำ ๆ การท่องจำด้วยภาพ การท่องจำด้วยความเข้าใจ และการท่องจำด้วยเสียง เป็นการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นสามารถตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้งด้านรูปแบบการเรียนรู้ รูปแบบการคิดความสนใจความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน และด้วยแผนการสอนที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ได้ตามเป้าหมาย

จากหลักการและเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้ศึกษาผลของโปรแกรม EASY TAHFIZ ต่อความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานสำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 เพื่อแก้ปัญหการท่องจำอัลกุรอานของผู้เรียนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสร้างและหาประสิทธิภาพของแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ต่อความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานสำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2
2. เพื่อเปรียบเทียบความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของผู้เรียนที่จัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ก่อนและหลังเรียนระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม
3. เพื่อเปรียบเทียบความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของผู้เรียนที่จัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ หลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม
4. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เรียนต่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ต่อความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานสำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2

วิธีการศึกษา

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi Experimental Research) แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่มโดยเจาะจงเลือกนักเรียนที่มีผลการเรียนไม่ผ่านเกณฑ์ในภาคเรียนที่ 1 กลุ่มละ 10 คน คือ กลุ่มทดลอง (Experimental group) และกลุ่มควบคุม (Control group) ทำการวัดก่อนและหลังเรียน (Two group pretest - posttest design) และเก็บรวบรวมข้อมูลก่อนเรียน หลังเรียนและหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ทั้งสองกลุ่ม โดยกลุ่มทดลองจะได้รับการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ส่วนในกลุ่มควบคุมจะจัดการเรียนรู้ตามปกติ โดยวัดความสามารถในการท่องจำ อัลกุรอาน จำนวน 3 ครั้ง คือวัดก่อนเรียน วัดหลังเรียน และวัดซ้ำอีก 1 ครั้ง (Repeated measure design) หลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาผลของโปรแกรม EASY TAHFIZ ต่อความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานสำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ มีขั้นตอนการสร้างดังนี้

- 1) ศึกษาหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2546 เกี่ยวกับสาระรายวิชาอัลกุรอาน
- 2) ศึกษาจุดประสงค์การเรียนรู้และรายละเอียดเนื้อหาให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้อัลกุรอาน
- 3) สร้างโปรแกรม EASY TAHFIZ ให้ครอบคลุมจุดประสงค์การเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วยแผนการจัดการเรียนรู้จำนวน 8 แผน ๆ ละ 2 ชั่วโมง รวม 16 ชั่วโมงดังต่อไปนี้

1. เรื่องที่ 1 สุเราะฮ์อัลอินชานเบื้องต้น
2. เรื่องที่ 2 สุเราะฮ์อัลอินชาน “มนุษย์กับเวลา”
3. เรื่องที่ 3 สุเราะฮ์อัลอินชาน “น้ำพุ”
4. เรื่องที่ 4 สุเราะฮ์อัลอินชาน “แสงอาทิตย์กับความหนาวเหน็บ”
5. เรื่องที่ 5 สุเราะฮ์อัลอินชาน “แก้วเงิน”
6. เรื่องที่ 6 สุเราะฮ์อัลอินชาน “กำไรเงินกับผ้าไหม”
7. เรื่องที่ 7 สุเราะฮ์อัลอินชาน “การสูญุด”
8. เรื่องที่ 8 สุเราะฮ์อัลอินชาน “บทสรุป”

4) นำแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ เสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระเพื่อพิจารณาเนื้อหาความเหมาะสมของภาษาที่ใช้ ความสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้แล้วปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

5) นำแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ที่ปรับปรุงแล้วเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อประเมินความเหมาะสมของแผนการจัดการเรียนรู้และตรวจสอบ ความถูกต้อง จุดประสงค์การเรียนรู้ด้านเนื้อหา ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านรูปแบบ ด้านการใช้ภาษา และด้านการประเมินผล โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ซึ่งมีค่าเท่ากับ 1.00

6) การหาประสิทธิภาพของแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญไปทดลองกับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างโดยดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

ทดลองครั้งที่ 1 ขั้นการทดลองรายบุคคล โดยทดลองกับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2/1 โรงเรียนคัมภีร์วิทยา จำนวน 4 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มตัวอย่างในนักเรียนกลุ่มเก่ง 1 คน กลุ่มปานกลาง 2 คน กลุ่มอ่อน 1 คน การทดสอบครั้งนี้ผู้ค้นคว้าอิสระต้องการตรวจสอบความชัดเจนทางด้านภาษา ความชัดเจนของคำสั่งความยากง่ายของเนื้อหาความเหมาะสมของโปรแกรม EASY TAHFIZ เวลาที่ใช้สอน พบว่าแบบทดสอบยากและยาวเกินไป ขณะที่ทำการทดลองผู้ค้นคว้าอิสระได้สังเกตซักถามให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นผู้ค้นคว้าอิสระได้บันทึกปัญหาและข้อบกพร่องแล้วนำมาปรับปรุง

ทดลองครั้งที่ 2 ขั้นการทดลองรายกลุ่ม โดยนำแผนการจัดการเรียนรู้ที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขจากข้อบกพร่องในการทดลองครั้งที่ 1 ไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2/1 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2565 ของโรงเรียนคัมภีร์วิทยา จำนวน 10 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มตัวอย่างอย่างง่ายในนักเรียนกลุ่มเก่ง 3 คน กลุ่มปานกลาง 4 คน กลุ่มอ่อน 3 คน โดยใช้ขั้นตอนและวิธีการเหมือนการทดลองครั้งที่ 1 เพื่อตรวจสอบข้อบกพร่อง โดยสังเกตพฤติกรรมและบันทึกข้อบกพร่องไว้รวมทั้งข้อสงสัยและข้อคำถามต่าง ๆ พบว่า นักเรียนสามารถตอบคำถามจากแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ได้ดีและได้แสดงความคิดเห็นว่ามีประโยชน์มากให้ทั้งความรู้และความน่าสนใจทำให้สนใจและง่ายในการท่องอัลกุรอานมากขึ้น ส่วนข้อบกพร่องมีเพียงภาพในโปรแกรมอาจจะไม่ชัดเจนเท่าที่ควร ผู้วิจัยจึงได้นำไปแก้ไขต่อไป

ทดลองครั้งที่ 3 ขั้นการทดลองกลุ่มเสมือน โดยนำแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขจากข้อบกพร่องในการทดลองครั้งที่ 2 ไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2/1 จำนวน 10 คน (ไม่ใช่

กลุ่มเป้าหมาย) ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2565 โรงเรียนคัมภีร์วิทยา เพื่อหา
ประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน $E1/E2 = 80/80$

2. แบบทดสอบความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน มีขั้นตอนการสร้างดังนี้

1) ศึกษาวิธีการสร้างแบบทดสอบและกระบวนการต่าง ๆ ในการวัดและ
ประเมินผลเทคนิคการเขียนข้อสอบเทคนิคการวัดผลและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการ
วัดผลตามหลักสูตรอิสลามศึกษา

2) วิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้และเนื้อหารายวิชาอัลกุรอานที่กำหนดใน
แต่ละแผนการจัดการเรียนรู้และกำหนดจำนวนข้อสอบวัดความสามารถในการ
ท่องจำอัลกุรอานแต่ละแผนการจัดการเรียนรู้

3) นำผลการวิเคราะห์มาสร้างแบบทดสอบวัดความสามารถในการ
ท่องจำอัลกุรอานแบบ Multiple choices 4 ตัวเลือก จำนวน 30 ข้อ

4) การหาคุณภาพของแบบทดสอบวัดความสามารถในการท่องจำ
อัลกุรอานโดยการนำแบบทดสอบที่สร้างขึ้นเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน โดย
ให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความสอดคล้องระหว่างจุดประสงค์การเรียนรู้กับเนื้อหา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ของแบบทดสอบ
ความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานมีค่าเฉลี่ยที่ 1.00 ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่ยอมรับได้
ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเกี่ยวกับรูปแบบการวัดให้ตรง
จุดประสงค์มากขึ้นและปรับปรุงรูปแบบให้ถูกต้องมากขึ้น ผู้ค้นคว้าอิสระนำมา
ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ จนสามารถนำไปใช้ในกลุ่มทดลองต่อไป

5) นำแบบทดสอบในข้อที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไปได้
ข้อสอบวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานจำนวน 30 ข้อแล้วนำไปทดสอบกับ
นักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 3/2 จำนวน 10 คน โรงเรียนคัมภีร์วิทยา ที่
เรียนรายวิชาอัลกุรอานไปแล้ว

6) นำคำตอบมาตรวจให้คะแนนแล้วนำผลการตรวจให้คะแนนมาวิเคราะห์
หาค่าอำนาจจำแนกและความยากง่ายเพื่อวิเคราะห์ค่าความยากง่าย (difficulty) ที่มี

ค่าอยู่ระหว่าง 0.20 - 0.80 และค่าอำนาจจำแนก (discrimination) ที่มีค่าอยู่ระหว่าง 0.20-1.00 ของข้อสอบวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน ซึ่งผลการคิดวิเคราะห์ได้ค่าความยากง่ายอยู่ระหว่าง 0.37-0.79 และมีค่านำจำแนกอยู่ระหว่าง 0.20-0.62

7) ค่าความเชื่อมั่น (Reliability) วิธีของสัมประสิทธิ์แอลฟา (α -Coefficient) จากสูตร ครอนบราซ (Cronbach) โดยใช้เกณฑ์ความเชื่อมั่นตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไป ซึ่งได้ค่าความเชื่อมั่นของข้อสอบวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน มีค่าเท่ากับ 0.88

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการทดลองตามขั้นตอนดังนี้

1) ผู้วิจัยอธิบายบทบาทหน้าที่ของผู้ค้นคว้าอิสระและบทบาทของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจ และเตรียมความพร้อมของตนเองในการวิจัยครั้งนี้

2) ทำการทดสอบก่อนเรียน (Pre-Test) กับผู้เรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมด้วยแบบทดสอบวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานแบบปรนัย 4 ตัวเลือก จำนวน 30 ข้อ แล้วนำมาตรวจให้คะแนนและบันทึกผลไว้เป็นคะแนนก่อนเรียน เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล

3) ดำเนินการจัดการเรียนรู้กับกลุ่มทดลองโดยใช้แผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ จำนวน 8 แผน ๆ ละ 2 ชั่วโมง รวมทั้งหมด 16 คาบ ระหว่างวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2565 – วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566 โดยใช้ คาบฮัลเกาะห์ฮุคุ คาบฮัลเกาะห์ฮันกิเรียน และคาบว่างของโรงเรียน พร้อมทั้งตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์ที่กำหนดของแต่ละแผนการจัดการเรียนรู้และบันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน ส่วนกลุ่มควบคุมจะจัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบปกติโดยใช้แผนการจัดการเรียนรู้รายวิชาอัลกุรอาน จำนวน 8 แผน ๆ ละ 2 ชั่วโมง รวมทั้งหมด 16 คาบ ระหว่างวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2565 – วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566 โดยใช้ คาบเรียนรายวิชาอัลกุรอานตามปกติ

4) ทำการทดสอบหลังเรียน (Post-Test) กับผู้เรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมโดยใช้แบบทดสอบวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานชุดเดิมแล้วนำมาตรวจให้คะแนนและบันทึกผลไว้เป็นคะแนนหลังเรียนเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล

5) นักเรียนกลุ่มทดลองทำการตอบแบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ

6) ทำการทดสอบอีกครั้งหลังผ่านการเรียนไปแล้ว 4 สัปดาห์กับผู้เรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมโดยใช้แบบทดสอบวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานชุดเดิมแล้วนำมาตรวจให้คะแนนและบันทึกผลไว้เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล

7) นำคะแนนการทดสอบวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานก่อนเรียนและหลังเรียนและหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม คะแนนที่ได้ระหว่างการจัดการเรียนรู้ของกลุ่มทดลอง และคะแนนความพึงพอใจของกลุ่มทดลองไปประมวลวิเคราะห์หาค่าสถิติต่อไป

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำคะแนนที่ได้จากการทดสอบมาวิเคราะห์ทางสถิติโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติในการวิเคราะห์ดังนี้

1. การหาค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. การหาค่าคุณภาพเครื่องมือ ได้แก่ ค่าความเที่ยงตรงของเนื้อหา ค่าความยากง่ายของแบบทดสอบ ค่าอำนาจจำแนกของแบบทดสอบ ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับของแบบทดสอบ และค่าประสิทธิภาพของแผนการจัดการเรียนรู้ (E1/E2)

3. การเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน หลังเรียนและหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ด้วยสถิติ Mann-Whitney test

4. การเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยระหว่างก่อนเรียน หลังเรียนทันทีและหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมด้วยสถิติ Wilcoxon Rank Sum test

ผลการศึกษา

ตารางที่ 1 การแสดงค่าประสิทธิภาพของแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 ตามเกณฑ์มาตรฐาน $E1/E2 = 80/80$

กลุ่ม	จำนวน คน	คะแนนระหว่างเรียน			คะแนนหลังเรียน		
		$\bar{X}$	A	E1	$\bar{X}$	B	E2
กลุ่มทดลอง	10	130.60	160	81.63	24.20	30	80.67

จากตารางที่ 1 พบว่า คะแนนระหว่างเรียนของแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ นักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 ซึ่งมีค่าเป็นร้อยละ E1 เท่ากับ 81.63 และคะแนนจากการทำแบบทดสอบหลังเรียนมีค่าร้อยละ E2 เท่ากับ 80.67 ดังนั้น แผนการจัดการเรียนรู้ในครั้งนี้มีประสิทธิภาพเท่ากับ $81.63/80.67$

ตารางที่ 2 คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน ก่อนเรียนระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

ตัวแปร	กลุ่มทดลอง	กลุ่มควบคุม	t
--------	------------	-------------	---

	$\bar{X}$	Mean Rank	$\bar{X}$	Mean Rank		p- value
ความสามารถในการ ท่องจำอัลกุรอาน	13.00	11.45	11.70	9.55	.72	.46*

* p-value < .05

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นคะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานก่อนเรียน ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม พบว่าไม่มีความแตกต่างกัน

ตารางที่ 3 คะแนนเฉลี่ยของความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน หลังเรียน ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

ตัวแปร	กลุ่มทดลอง		กลุ่มควบคุม		t	p- value
	$\bar{X}$	Mean Rank	$\bar{X}$	Mean Rank		
ความสามารถในการ ท่องจำอัลกุรอาน	24.20	15.50	12.00	5.50	3.80	.00*

* p-value < .05

จากตารางที่ 3 คะแนนเฉลี่ยของความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน หลังเรียน ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตารางที่ 4 คะแนนเฉลี่ยของความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน ระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียนของกลุ่มทดลอง

ตัวแปร	ก่อนเรียน		หลังเรียน		t	p-value
	$\bar{X}$	Mean Rank	$\bar{X}$	Mean Rank		
ความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน	13.00	.00	24.20	5.50	2.80	.00*

* p-value < .05

จากตารางที่ 4 คะแนนเฉลี่ยของความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียนของกลุ่มทดลอง พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตารางที่ 5 คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน ระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียนของกลุ่มควบคุม

ตัวแปร	ก่อนเรียน		หลังเรียน		t	p-value
	$\bar{X}$	Mean Rank	$\bar{X}$	Mean Rank		
ความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน	11.70	3.50	12.00	4.38	.60	.54*

* p-value < .05

จากตารางที่ 5 คะแนนเฉลี่ยของความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานก่อนเรียนและหลังเรียนของกลุ่มควบคุม พบว่า ไม่มีความแตกต่างกัน

ตารางที่ 6 ค่าเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน ก่อนเรียน
หลังเรียน และหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

กลุ่ม	จำนวน	$\bar{X}$	Mean Rank	t	p- value
ก่อนการเรียน					
กลุ่มทดลอง	10	13.00	11.45	.72	.46*
กลุ่มควบคุม	10	11.70	9.55		
หลังการเรียน					
กลุ่มทดลอง	10	24.20	15.50	3.80	.00*
กลุ่มควบคุม	10	12.00	5.50		
หลังการเรียน 4 สัปดาห์					
กลุ่มทดลอง	10	23.90	15.50	3.80	.00*
กลุ่มควบคุม	10	12.00	5.50		

* p-value < .05

จากตารางที่ 6 คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน ก่อนเรียน หลังเรียน และหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ ระหว่างกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม พบว่า คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานหลังการเรียน และ

หลังการเรียนรู้ 4 สัปดาห์ ของกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อภิปรายผล

จากการวิจัย เรื่อง ผลของโปรแกรม EASY TAHFIZ ต่อความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานสำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 มีประเด็นอภิปรายตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. การสร้างและหาประสิทธิภาพของแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ

จากการศึกษาพบว่า แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ สำหรับนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 มีค่าประสิทธิภาพเฉลี่ย E1/E2 เท่ากับ 81.63/80.67 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เนื่องจากโปรแกรม EASY TAHFIZ เป็นโปรแกรมที่ถูกพัฒนาขึ้นโดยการรวบรวมเทคนิคการสอนที่ใช้ในรายวิชาอัลกุรอานรูปแบบต่าง ๆ เช่น บัตรคำรูปภาพ บัตรคำอัลกุรอาน เสียงการอ่านอัลกุรอาน เทคนิคการแบ่งส่วนการท่อง และเทคนิคการใช้สีในการท่อง มาไว้ในโปรแกรมเดียว โดยโปรแกรมนี้ประกอบด้วย การแบ่งส่วนอายะฮ์ที่ใช้ท่อง การใช้สีกระตุ้นความจำ ความหมายของอายะฮ์ รูปภาพอธิบายประกอบ และเสียงการอ่านอัลกุรอาน เสริมด้วยวิธีการท่องจำด้วยการอ่านทวนซ้ำๆ การท่องจำด้วยภาพ การท่องจำด้วยความเข้าใจ และการท่องจำด้วยเสียง ซึ่งผู้พัฒนาตั้งชื่อโปรแกรมนี้อาว่า “โปรแกรม EASY TAHFIZ” ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ (Attention) ตั้งแต่แรกเห็น เมื่อผู้เรียนให้ความสนใจในสื่อที่ใช้สอนแล้ว ก็จะเข้าสู่กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ มีทั้งการแบ่งส่วนอายะฮ์ที่ใช้ท่อง การใช้สีกระตุ้นความจำ ความหมายของอายะฮ์ รูปภาพอธิบายประกอบและเสียงการอ่านอัลกุรอาน จนทำให้ผู้เรียนเกิดการจดจำ (Retention) ในกระบวนการและเนื้อหาที่การสอนได้ นำไปสู่กระบวนการท่องจำอัลกุรอาน หรือการปฏิบัติ (Production) ที่เป็นการดัดแปลงองค์ความรู้จากการจำให้มาเป็นการทำที่ถูกต้องแม่นยำ จนกลายเป็นแรงจูงใจ (Motivation)

(Chamnanrua, 2015) ในการท่องจำอัลกุรอานของผู้เรียน ทำให้แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ มีประสิทธิภาพทำให้ผู้เรียนมีความสามารถในการท่องจำที่ดีขึ้น ดังที่ปรากฏในประสิทธิภาพของแผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ คิดเป็นร้อยละจากการทำกิจกรรมในระหว่างเรียนเท่ากับ 81.63 และประสิทธิภาพของแบบทดสอบวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของผู้เรียนคิดเป็นร้อยละหลังจากการเรียนเท่ากับ 80.67 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ สอดคล้องกับทฤษฎีความจำสองกระบวนการ ที่กล่าวว่า ความจำระยะสั้นเป็นความจำชั่วคราวต้องได้รับการทบทวน ยิ่งทบทวนเป็นระยะเวลานานเท่าใด สิ่งนั้นก็จะมีโอกาสฝังตัวในความจำระยะยาวมากขึ้น และเมื่อถูกเก็บไว้ในความจำระยะยาว สิ่งนั้นก็จะมีติดอยู่ในความจำตลอดไปกลายเป็นความจำที่สามารถรื้อฟื้นขึ้นมาได้ (Wichchawut, 1997)

2. การเปรียบเทียบความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของผู้เรียนก่อนและหลังเรียนระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

จากการศึกษา พบว่า คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานก่อนเรียน ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมไม่มีความแตกต่างกัน เนื่องด้วยเป็นการวัดก่อนเรียนของกลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุมที่อาจมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจที่ใกล้เคียง ทำให้คะแนนของทั้งสองกลุ่มจึงไม่แตกต่างกันในระยะก่อนเรียน ส่วนคะแนนเฉลี่ยของความสามารถในการท่องจำอัลกุรอาน หลังเรียน ระหว่างกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม มีความแตกต่างกัน โดยที่กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยที่สูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทำให้เห็นว่ากลุ่มทดลองที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ นั้นมีความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานที่สูงขึ้น เนื่องจากกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ นั้นเป็นการจัดการเรียนรู้โดยใช้ความจำจากการสัมผัส (Sintuchai, 2013) ผ่านการมองเห็นโปรแกรม EASY TAHFIZ ที่มีการแบ่งส่วนการท่องด้วยสีและภาพประกอบผ่านการได้ยินด้วยเสียงการอ่านอัลกุรอานของโปรแกรม และผ่านการสัมผัสบัตรคำอัลกุรอานที่ใช้ควบคู่กับโปรแกรม ทำให้ผู้เรียนเกิดความจำระยะสั้น (Sintuchai,

2013) ขึ้นมาและใช้วิธีการท่องจำของโปรแกรมโดยการท่องจำด้วยการอ่านทวนซ้ำ ๆ การท่องจำด้วยภาพ การท่องจำด้วยความเข้าใจ และการท่องจำด้วยเสียง ทำให้ผู้เรียนเกิดความจำระยะยาว (Sintuchai, 2013) ที่จะสามารถเรียกใช้งานความจำได้ในภายหลัง ทำให้ผู้เรียนมีความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานที่ดีขึ้น สอดคล้องกับทฤษฎีประมวลสารสนเทศ (Sintuchai, 2013) ที่มีกระบวนการประมวลข้อมูลของสมองโดยจะถูกจัดเก็บในรูปความจำ และเปลี่ยนรูปแบบความจำไปในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการ จำแนกรูปแบบความจำได้เป็น 3 รูปแบบ คือ ความจำจากการสัมผัส ความจำระยะสั้น (STM) และความจำระยะยาว (LTM)

3. การเปรียบเทียบการวัดความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของนักเรียนหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

จากการศึกษา พบว่า คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานหลังสิ้นสุดการเรียน 4 สัปดาห์ ของกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เนื่องจากกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ นั้นเป็นการรวบรวมเทคนิคการสอนที่ใช้ในรายวิชาอัลกุรอานรูปแบบต่าง ๆ เช่น บัตรคำรูปภาพ บัตรคำอัลกุรอาน เสียงการอ่านอัลกุรอาน เทคนิคการแบ่งส่วนการท่อง และเทคนิคการใช้สีในการท่อง มาไว้ในโปรแกรมเดียว ทำให้การจัดการเรียนรู้นี้มีความยืดหยุ่น เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เลือกเวลาและสถานที่ ๆ เหมาะสม ให้ผู้เรียนมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ มีการทำใบงานและทบทวนการท่องจำอัลกุรอานซ้ำ ๆ หลาย ๆ ครั้ง และสามารถนำไปใช้ได้จริงในการละหมาด เกิดเป็นความจำที่คงทนถาวร สอดคล้องกับกฎการเรียนรู้ของธอร์นไคค์ (Wonganotroad, 2008) คือ กฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) กฎแห่งการฝึกหัด (Law of Exercise) กฎแห่งการใช้ (Law of Use and Disuse)

4. การประเมินความพึงพอใจของผู้เรียนที่มีต่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ

ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้เรียนที่มีต่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ พบว่า มีความพึงพอใจเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.83 และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อที่ได้ทำให้ผู้เรียนมีความพึงพอใจสูงสุด นั่นคือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทักษะการท่องจำอัลกุรอานมากขึ้น ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเป็น 5.00 เนื่องจากโปรแกรม EASY TAHFIZ มีความหลากหลายในวิธีการท่องจำอัลกุรอาน เช่น การท่องจำด้วยการอ่านทวนซ้ำ ๆ การท่องจำด้วยภาพ การท่องจำด้วยความเข้าใจ และการท่องจำด้วยเสียง ทำให้เกิดความยืดหยุ่นสำหรับผู้เรียน ตอบสนองความแตกต่างและหลากหลายของผู้เรียนได้ดี นักเรียนสามารถเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับตัวเอง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการท่องจำ สอดคล้องกับกฎแห่งความพอใจ (Law of Effect) ของธอร์นไดค์ (Thorndike) ที่ว่าสิ่งเร้าใดที่มีการกระตุ้นให้มีการตอบสนองแล้วทำให้ผู้เรียนได้รับผลที่น่าพึงพอใจจากการกระทำนั้นก็จะส่งผลให้ผู้เรียนกระทำพฤติกรรมนั้น ๆ อีก

สรุปผลการวิจัย

โดยผลการทดลองครั้งนี้ สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

1. คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 หลังได้รับแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ($\bar{X} = 24.20$, Mean Rank = 5.50) สูงกว่าก่อนได้รับแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ($\bar{X} = 13.00$, Mean Rank = 0.00) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
2. คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 หลังได้รับแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ของกลุ่มทดลอง ($\bar{X} = 24.20$, Mean Rank = 5.50) สูงกว่ากลุ่มควบคุม ($\bar{X} = 12.00$, Mean Rank = 5.50) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานของนักเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 2 หลังได้รับแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ไปแล้ว 4 สัปดาห์ ($\bar{X} = 23.90$, Mean Rank = 15.50) สูงกว่ากลุ่มควบคุม ($\bar{X} = 11.20$, Mean Rank = 5.50) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่าความสามารถในการท่องจำอัลกุรอานยังคงมีความคงทน (Retention) อยู่ในช่วงเวลาหลังสิ้นสุดการเรียนรู้ 4 สัปดาห์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะด้านการนำรูปแบบการสอนไปใช้

1.1 ก่อนที่จะนำรูปแบบการสอนโดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ ไปใช้ ครูผู้สอนควรศึกษาองค์ประกอบของรูปแบบ ขั้นตอนการสอนให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ และเตรียมความพร้อมของอุปกรณ์ก่อนการใช้งาน เพื่อให้การจัดการเรียนรู้เป็นไปได้อย่างราบรื่น

1.2 เนื่องจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ เป็นวิธีการสอนรูปแบบใหม่ นักเรียนอาจยังไม่เข้าใจกิจกรรมการสอน ครูผู้สอนต้องชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของตนเองและให้ความร่วมมือในกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ อีกทั้งครูผู้สอนต้องเตรียมความพร้อมของการจัดกิจกรรมทุกขั้นตอน และสามารถยืดหยุ่นเวลาได้ตามความเหมาะสม

2. ข้อเสนอแนะด้านการวิจัย

2.1 ควรมีการศึกษาถึงการนำรูปแบบการสอนโดยใช้โปรแกรม EASY TAHFIZ กับกลุ่มเป้าหมายในระดับชั้นอื่น ๆ โดยมีการปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับอายุ ความสามารถ และพัฒนาการของนักเรียนในกลุ่มนั้น ๆ

2.2 ควรมีการศึกษากลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ เพื่อวิจัยความสามารถในการท่องจำโดยใช้โปรแกรมที่ถูกพัฒนาให้สอดคล้องกับกลุ่มสาระนั้น ๆ

2.3 ควรมีการพัฒนาโปรแกรม EASY TAHFIZ ให้เป็น Application ที่
สามารถใช้งานได้บนสมาร์ทโฟน เพื่อความยืดหยุ่นในการใช้งานและเพื่อการเรียนรู้
ตลอดเวลา

เอกสารอ้างอิง

- Aunchart, D. (2013). *Employment website development*. Chiang Rai Rajabhat University.
- Chamnanrua, J. (2015). *trít-sà-dee gaan riian róa kǎng baen doo-raa* [Bandura Learning Theory]. Hoossanee3 6 6 1 . http://hoossanee3661.blogspot.com/2015/11/blog-post_46.html
- Khampee wittaya School. (2021). *Education Quality Development Plan*. Khampee wittaya School.
- Panich, W. (2012). *wí-těe sâang gaan riian róa pêuua sít nai sà-dtà-wát tée yée-síp-èt* [Learning for students in the 21st century]. Sodsea foundation.
- Sintuchai, S. (2013, July 17). *trít-sà-dee bprà-muuan sǎan sǎn-tét* [Information Processing Theory]. bcns.blogspot. <http://km-bcns.blogspot.com/2013/07/information-processing-theory.html>
- The Ministry of Education. (2008). *lák sòot gaen glaang gaan sèuk-sǎa kân péun tǎan pút-tá-sàk-gà-ràat sǎng-pan-hǎa-rói-hǎa-síp-èt* [The Basic Education Core Curriculum B.E. 2551].

Printing House of the Agricultural Cooperatives Association
of Thailand.

The Old Arab Students Association of Thailand. (1998). *prá má-hǎa
kam-pee an gǔ raan próm bplae bpen paa-sǎa tai* [The
Holy Quran with Thai translations]. King Fahad Center for
Printing the Quran.

Wichchawut, Ch. (1997). *Human memory*. Chuanpim printing.

Wonganotroad, P. (2013). *Educational Psychology*. Bangkok Media Center.

ประสบการณ์การเดินทางฮัจญ์ชาวคริสต์ในยุโรป

Experience on Hajj Journey by European Christians

Received: July 5, 2022 ■ Revised: June 11, 2023 ■ Accepted: June 16, 2023

นุมาน หะยิมะแซะ^{*1}

Numan Hayimasae

¹ Ph.D.ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หลักสูตรมลาญศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมลผู้เขียนหลัก: hayimas@hotmail.com

Ph.D., Assistant Professor, Malay Studies Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus. Corresponding Author Email: hayimas@hotmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การเดินทางสู่ความตี: ประสบการณ์การเดินทางไปฮัจญ์ของมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของการเดินทางสู่ฮัจญ์ของผู้คนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เท่าที่พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในวัตถุประสงค์การวิจัยนี้ได้มีการรวบรวมประสบการณ์ฮัจญ์ในอดีตรวมถึง ประสบการณ์การเดินทางฮัจญ์ของชาวคริสเตียนที่แม้จะมีเป้าหมายที่ผิดเพี้ยนจากเจตนารมณ์ฮัจญ์ แต่บันทึกการเดินทางของพวกเขาสะท้อนให้เห็นสภาพและสถานการณ์ฮัจญ์ ณ ช่วงเวลาที่เดินทางไปได้ดีมาก

วิธีการศึกษา การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร ข้อมูลหลักนำมาจากหนังสือ “Christians at Mecca” เขียนโดยออกุสต์ส รัลลี (Augustus Ralli) โดยเฉพาะบรรดาชาวคริสเตียนยุโรปที่เคยเดินทางไปประกอบศาสนกิจฮัจญ์รวม 16 คนระหว่างปี ค.ศ. 1500-1890 ในส่วนบทความนี้นำเสนอเพียง 5 คน ซึ่งมีอิทธิพลและเกี่ยวข้องกับการเดินทางฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สะท้อนความพยายามและแสวงหาวิธีการเพื่อให้สามารถเดินทางไปได้ มุมมองต่อผู้ประกอบฮัจญ์ สภาพการณ์ต่าง ๆ ของคนและเมือง โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้เขียนยังได้จากการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ เพื่อยืนยันการเดินทางจริงมายังมักกะฮ์และการสนับสนุนทัศนะของผู้เขียน

ผลการวิจัย ผู้เขียนหนังสือ “Christians at Mecca” ได้รวบรวมบันทึกการเดินทางของชาวคริสเตียนยุโรปที่ผ่านประสบการณ์การเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ด้วยเป้าหมายที่คลุ้มคลั่ง ทั้งด้วยเหตุผลส่วนตัว ภารกิจในฐานะเจ้าหน้าที่ของเจ้าอาณานิคมยุโรป การผจญภัย การศึกษาหาความรู้ และผ่านกระบวนการทำฮัจญ์จำนวน 20

คน โดยคนแรกเดินทางในปี ค.ศ. 1503 และคนสุดท้ายในหนังสือนี้เดินทางในปี ค.ศ. 1894 บันทึกการ

การนำผลการวิจัยไปใช้ การศึกษาได้สะท้อนมุมมองจากบุคคลภายนอก (outsiders) ต่อกิจกรรมฮัจญ์ การบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญทั้งในเชิงเอกสารและภาพถ่าย และสะท้อนความยากลำบากของกระบวนการประกอบพิธีฮัจญ์ เส้นทางฮัจญ์ และการเดินทางฮัจญ์ตั้งแต่ยุคสมัยก่อนและพัฒนาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนความพยายามต่าง ๆ โดยเฉพาะการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมอาหรับ และวิชาการอิสลาม อีกทั้งยังศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชาวอาหรับ บรรยาการประกอบพิธีฮัจญ์ สภาพบ้านเมืองในนครมะดีนะห์ นครมักกะฮ์และเมืองใกล้เคียง นอกจากนี้ยังรวบรวมข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับการประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวมลายูและชาว และข้อมูลจากบันทึกอื่น ๆ ประกอบการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20

คำสำคัญ: ประสบการณ์ฮัจญ์, คริสเตียนยุโรป, มักกะฮ์

Abstract

Objectives: This article is as part of the research entitled “the journey to the virtue: Hajj experience of the Malay Muslims from the South of Thailand”, which aimed at studying the historical development of the Hajj journey experience of the people from the South of Thailand as much as evidence being found. In detail, this research objective, mainly focus on Hajj experience of people worldwide. Even though their aim of Hajj were mistaken, their records gave much reflection on situation of pilgrims and everything related during their journey especially those who concerned to the people from the Southeast Asian region.

Methodology: This article was done based mainly of a book, Christians at Mecca, written by Augustus Ralli in 1909, combined and analysed the records of 15 Christians once journeyed to Hajj pilgrimage during the period of 1500 till 1890. The author extracted only 5 Christians who gave much influence to the Muslim world and especially Southeast Asia. Their record reflected their huge effort and preparation to get reach Mecca and doing Hajj. They also gave a lot of information and opinion on situation of Hajj in the past, as well as information about Society, Sanitary, Business, Hajj Travel, Hajj Process, Buildings and Environment around Mecca, Madinah and other major cities, which information is really valuable for the later research and memory. Other sources also used as to support this article argument and analysis.

Research Findings: The book entitled “Christians at Mecca”, combined records and analysis on Hajj by 16 European Christians. They reached

Mecca on the ambiguous purposes. The book had been summarized 20 Christians' records focused on Mecca. The first one had been in Mecca by 1503 while the last one was in 1894. Such primary sources are really contributed to picture the Hajj activities, society, politics, health, trade and business, travel experiences, process of Hajj, buildings and structures, and overviews of the city of Mecca and Madinah. In the records themselves contained some data on the Southeast Asian people, Hajj routes and development of Hajj journey from the past up to the late 19th century.

Contribution: The study reflects the views from outsiders towards Hajj activities, valuable and primary sources on Hajj both through various documents and pictures. It also acknowledges how difficult they were in order to get Hajj complete from the beginning till end, and Hajj journey routes from different directions.

Keywords: Christian, Hajj, Mecca

บทนำ

การประกอบพิธีฮัจญ์ถือเป็นศาสนกิจที่บังคับให้ปฏิบัติที่สำคัญข้อสุดท้ายสำหรับมุสลิมจากทั้งหมด 5 ข้อ โดยที่มุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติเพียงครั้งเดียวในชีวิต ทั้งนี้มีเงื่อนไขพื้นฐานที่อิงความสามารถของบุคคล 3 ประการ คือ 1) ความสมบูรณ์ของสุขภาพร่างกาย 2) ความพร้อมด้านทรัพย์สิน เงินทองสำหรับใช้เป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการเดินทาง รวมค่าอาหารและค่าพักอาศัยตลอดระยะเวลาการประกอบพิธีฮัจญ์ และ 3) ความปลอดภัยในการเดินทาง การประกอบพิธีฮัจญ์มีเพียงครั้งเดียวในรอบหนึ่งปี คือต้องทำในช่วงเดือนซุลฮิจญะฮ์ หรือเดือนที่ 11 ตามปฏิทินอิสลามที่คำนวณตามการโคจรของวงจันทร์ หรือ จันทรคติ ดังนั้นในแต่ละปีการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์จะเลื่อนเร็วขึ้นจากปฏิทินปกติที่คนส่วนใหญ่ใช้อยู่ปัจจุบันเนื่องจากช่วงเวลาของการประกอบพิธีนี้มีเพียงช่วงเดียวในรอบปี และเป็นพิธีที่มุสลิมทั่วโลกให้ความสำคัญมาก ในช่วงเทศกาลฮัจญ์ ประเทศซาอุดีอาระเบียจึงกลายเป็นที่รวมตัวของประชากรมุสลิมโลกจำนวนมากที่มีความหลากหลายเชิงชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรม และสีผิว การรวมตัวของมวลมนุษยดังกล่าวได้หลอมรวมผู้คนจากทั่วสารทิศ และสามารถเห็นภาพความเป็นเอกภาพและความเท่าเทียมกัน โดยสะท้อนผ่านเสื้อผ้าอาภรณ์ที่สวมใส่เป็นสีเดียวและรูปแบบเดียวกัน รวมทั้งการทำท่างในการปฏิบัติพิธีกรรมที่มีรูปแบบเหมือนกันคามที่ได้บัญญัติไว้ในคำสอนของศาสนาอิสลาม

ความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงในการเดินทางประกอบพิธีฮัจญ์ดำเนินมาเช่นนี้มาตั้งแต่อดีตกาล แต่การเดินทางในสมัยก่อนมีความแตกต่างกันอย่างมากกับสมัยปัจจุบัน ด้วยบริบททางสังคม เทคโนโลยีการเดินทางและการสื่อสาร ระบบการบริการต่าง ๆ ของประเทศและเมืองที่ต้องเดินทางผ่านหรือข้ามไปเพื่อมุ่งหน้าสู่นครมักกะฮ์ รวมถึงกระบวนการเตรียมการระหว่างการเดินทาง การใช้ชีวิตในนครมักกะฮ์ กระบวนการในการประกอบพิธีฮัจญ์ ตลอดจนถึงการเดินทางกลับ การเดินทางจากประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในอดีตส่วนใหญ่เริ่มจากการเดินทางด้วยเรือใบ พัฒนามาเป็นเรือกลไฟ และเรือยนต์ในช่วงหลังสุด

ก่อนที่จะเปลี่ยน ต่างใช้เวลาในการเดินทางนานมาก ดังนั้นการเดินทางประกอบพิธีฮัจญ์ในแต่ละครั้งจะมีผู้คนไปร่วมส่งผู้เดินทาง โดยเฉพาะในหมู่ญาติพี่น้องและมิตรสหายจำนวนมาก เพราะถือเป็นการเดินทางที่สำคัญที่สุดของผู้ที่จะไปประกอบพิธีฮัจญ์ตลอดระยะเวลาการใช้ชีวิตบนโลกนี้ หรือในบางกรณีอาจเป็นการเดินทางครั้งสุดท้ายของเขาที่ไม่มีการหวนกลับมา

ความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะประกอบพิธีฮัจญ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อปฏิบัติให้ครบทั้ง 5 ข้อตามบทบัญญัติด้านการปฏิบัติของศาสนาอิสลาม (รูกนอิสลาม) นำมาซึ่งการเสียสละทั้งกาย ใจและทรัพย์สิน เพราะค่าใช้จ่ายในการเดินทางที่แสนไกลนี้นับเป็นจำนวนเงินที่มากสำหรับคนทั่วไปที่ส่วนมากต้องสะสมเงินเป็นเวลานาน ในขณะที่บางรายอาจจะต้องขายที่ดินและสมบัติเพื่อแลกมากับค่าเดินทางและค่าเลี้ยงชีพตลอดระยะเวลาการเดินทางไปกลับระหว่างนครมักกะฮ์กับภูมิลำเนา หรือบางรายอาจมีเฉพาะค่าใช้จ่ายในเดินทางไปเพียงเที่ยวเดียว ส่วนการเดินทางกลับต้องดิ้นรนหาแหล่งทุนหรือทำงานเสริมเพื่อหาเงินเป็นค่าใช้จ่ายนี้

ด้วยสภาพการณ์ดังกล่าว เรื่องราวของมุสลิมที่ไปประกอบพิธีฮัจญ์จึงแฝงไปด้วยนัยยะทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ปรากฏมีการศึกษาค้นคว้าโดยตรงในบริบทวิชาการในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นมุสลิมไทยจากภูมิภาคใด บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของข้อค้นพบทางวิชาการจากการศึกษาเรื่องราวการเดินทางฮัจญ์ของชาวมุสลิมจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีหนึ่งในวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาประสบการณ์การทำฮัจญ์ของผู้ประกอบศาสนกิจฮัจญ์จากภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเน้นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยธรรมชาติของชาวตะวันตกที่ชื่นชอบการเดินทางและการบันทึกการเดินทาง เพื่อแสวงหาแรงบันดาลใจ การเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ การแสวงหาความรู้ หรืออาจมีนัยยะทางการเมืองในยุคที่จักรวรรดินิยม แบ่งบาน ประสบการณ์ของชาวยุโรปถือเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลที่นำเสนอใจประกอบประกอบการนำเสนอเรื่องราวของประสบการณ์ฮัจญ์และข้อมูลบางอย่างที่เชื่อมโยงกับการเดินทางฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในฐานะที่นครมักกะฮ์เป็นสถานที่อันเป็นสัญลักษณ์ ทิศทางการผินหน้า ขณะละหมาด 5 เวลา สถานที่ประสูติของนบีมุหัมมัด จุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ อิสลามและอาณาจักรอิสลาม สถานที่ประทานอัลกุรอานและหะดีษ ที่ตั้งของมัสยิดที่ใหญ่ที่สุดในโลก จุดเริ่มของศักราชในอิสลาม และมีนัยยะและความสำคัญอื่น ๆ อีกมากมาย ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคตจนถึงวันสิ้นสุดของโลก ดังนั้นการเดินทางไป ประกอบพิธีฮัจญ์และการเยี่ยมเยือนสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในนครมักกะฮ์ และบริเวณใกล้เคียงจึงถือเป็นความฝันสูงสุดของมุสลิมทุกคน ส่วนการเดินทางไปยัง นครมักกะฮ์สำหรับคนต่างศาสนิกย่อมเป็นที่ทราบทั่วว่าเป็นสิ่งต้องห้าม ดินแดน ต้องห้าม 2 แห่งในศาสนาอิสลามสำหรับคนต่างศาสนิกคือนครมักกะฮ์และนคร มะดีนะฮ์ แต่ในบรรดาชนต่างศาสนิกนั้นในเชิงประวัติศาสตร์เคยปรากฏการเดินทาง เข้าไปในนครมักกะฮ์ของชาวคริสเตียนที่มีเป้าหมายแตกต่างกันออกไป ซึ่งพบใน ภายหลังว่าพวกเขาไม่ได้มีความประสงค์จะเข้าใจและน้อมรับศาสนาอิสลามด้วยความ จริงใจ แต่เป็นเป้าประสงค์ส่วนตัวและเป็นภารกิจที่ได้รับมอบหมายมา อย่างไรก็ตาม การจดบันทึกช่วงเวลาของการเดินทางของพวกเขาได้กลายเป็นเอกสารและหลักฐาน สำคัญสำหรับการศึกษาค้นคว้าและได้ทราบถึงความเป็นไปและสภาพของนครมักกะฮ์ และเมืองใกล้เคียงในยุคที่พวกเขาเดินทางเข้าไป ซึ่งมีตั้งแต่การเดินทางในช่วงยุคกลาง ไปจนถึงยุคสมัยใหม่ การศึกษาการเดินทางของชาวคริสเตียนถือเป็นประโยชน์ที่ นอกจากจะได้ฉายภาพการประกอบศาสนกิจฮัจญ์ในอดีตแล้ว ยังได้เห็นความตั้งใจ จริงในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลและจุดศูนย์รวมจิตวิญญาณของมุสลิม รวมถึง เป้าประสงค์ที่แท้จริงของชาวคริสเตียนบางกลุ่ม

วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การเดินทางสู่ความดี: ประสบการณ์การเดินทางไปฮัจญ์ของมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยมิ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของการเดินทางสู่ฮัจญ์ของผู้คนในพื้นที่จังหวัด ชายแดนภาคใต้เท่าที่พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในวัตถุประสงค์การวิจัยนี้ได้มี

การรวบรวมประสบการณ์ฮัจญ์ในอดีตรวมถึง ประสบการณ์การเดินทางฮัจญ์ของชาวคริสเตียนที่แม้จะมีเป้าหมายที่ผิดเพี้ยนจากเจตนารมณ์ฮัจญ์ แต่บันทึกการเดินทางของพวกเขาสะท้อนให้เห็นสภาพและสถานการณ์ฮัจญ์ ณ ช่วงเวลาที่เดินทางไปได้ดีมาก สามารถสะท้อนมุมมองจากบุคคลภายนอก (outsiders) ต่อกิจกรรมฮัจญ์ การบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญทั้งในเชิงเอกสารและภาพถ่าย และสะท้อนความยากลำบากของกระบวนการประกอบพิธีฮัจญ์ เส้นทางฮัจญ์และการเดินทางฮัจญ์ ตั้งแต่ยุคสมัยก่อนและพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนความพยายามต่าง ๆ โดยเฉพาะการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมอาหรับ และวิชาการอิสลาม อีกทั้งยังศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชาวอาหรับ บรรยาการประกอบพิธีฮัจญ์ สภาพบ้านเมืองในนครมะดีนะฮ์ นครมักกะฮ์และเมืองใกล้เคียง นอกจากนี้ยังรวบรวมข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับการประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวมลายูและชาว และข้อมูลจากบันทึกอื่น ๆ ประกอบการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20

วิธีการศึกษา

งานวิจัยส่วนนี้เป็นการศึกษาจากเอกสาร ซึ่งรวบรวมข้อมูลส่วนใหญ่จากหนังสือ “Christians at Mecca” ที่เขียนโดยออกุสตุส รัลลี (Augustus Ralli) ที่นำเสนอการบันทึกการเดินทางที่เสี่ยง อันตรายและท้าทายของนักเดินทางชาวตะวันตกซึ่งยอมแม้แต่จะเปลี่ยนศาสนา เพื่อได้เข้ามาสำรวจนครมักกะฮ์และนครมะดีนะฮ์ สองดินแดนต้องห้ามสำหรับต่างศาสนิก ผลการศึกษาที่น่าสนใจในบทความชิ้นนี้ได้้นำเรื่องราวของชาว คริสเตียน 5 คนที่มีอิทธิพลต่อโลกมุสลิมและเกี่ยวข้องกับโลกมลายูโดยตรง คือ ลูโดวิโก ดี วาร์เทมา (Ludovico di Varthema) โดมิงโก ฟรานซิสโก ฮอร์เค บาเดีย วาย ลีบลิช (Domingo Francisco Jorge Badía y Leblich) โยฮันน์ ลุดวิก เบิร์คชาร์ด (Johan Ludwig Burckhardt) เซอร์ริชาร์ด ฟรานซิส บาร์ตัน (Sir Richard Francis Burton) คริสเตียน สนู๊ก เฮอกรอนญี (Christiaan Snouck Hurgronje) และฟาน เดอ ฮอก (Van der Hoog) สะท้อนความพยายามต่าง ๆ

โดยเฉพาะการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมอาหรับ และวิชาการอิสลาม อีกทั้งยังศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชาวอาหรับ บรรยายการประกอบพิธีฮัจญ์ สภาพบ้านเมืองในนครมะดีนะห์ นครมักกะฮ์และเมืองใกล้เคียง นอกจากนี้ยังรวบรวมข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับการประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวมลายูและชาว และข้อมูลจากบันทึกอื่น ๆ ประกอบการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20 แนวทางการวิเคราะห์ เป็นการสะท้อนบทเรียนที่ได้จากประสบการณ์ฮัจญ์ของชาวคริสเตียนในแง่เป้าหมายการเดินทาง วิธีการของชาวยุโรปต่อการศึกษาค้นคว้า มุมมองต่อฮัจญ์ และรูปแบบการนำเสนอบันทึก

ผลการศึกษา

งานเขียนวิชาการที่เกี่ยวกับการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวตะวันตกมีการศึกษาพอสมควรในหมู่นักวิชาการตะวันตกด้วยกันเองและนักวิชาการมุสลิม หลักฐานเชิงประจักษ์ว่าปรากฏมีชาวคริสเตียนจำนวนหนึ่งเคยเดินทางเข้าไปในดินแดนต้องห้ามทั้ง 2 แห่ง ส่วนใหญ่ได้รับการบันทึกของนักเดินทางชาวคริสเตียนเหล่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากโดยปกติชาวตะวันตกที่เดินทางไปยังสถานที่ใหม่ ๆ มักจะมีการจดบันทึกการเดินทางที่ค่อนข้างละเอียดและมีความน่าเชื่อถือในฐานะเอกสารชั้นต้น อย่างไรก็ตามก็ตีเท่าที่มีการรวบรวมเป็นหนังสือนำเสนอประสบการณ์การเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ มีงานของออกุสตุส รัลลี (Augustus Ralli) และมีบทความที่ใช้หัวข้อเดียวกันคือชาวคริสเตียนในมักกะฮ์ โดยอาร์เทอร์ เจฟฟรี (Arthur Jeffery, 1929) ที่มีรายละเอียดน่าสนใจมาก โดยได้นำเสนอรายชื่อชาวคริสเตียนที่เคยเข้าไปยังนครมักกะฮ์ ทั้งนี้เขาได้มีการเพิ่มชาวคริสเตียนอีก 2 คน ที่เดินทางไปยังมักกะฮ์ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 เพิ่มเติมจากชื่ออื่น ๆ ที่ปรากฏในหนังสือของรัลลี

การนำเสนอของรัลลีส่วนใหญ่เป็นการสรุปข้อมูลจากการบันทึกการเดินทางของชาวคริสเตียนเหล่านั้น รวมถึงข้อมูลที่ได้ทำการสืบค้นเพิ่มเติมจากเอกสารอื่น ๆ เท่าที่มีในสมัยนั้น ดังนั้นจึงเป็นงานในลักษณะการเล่าเหตุการณ์ที่พบเจอและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่คิดว่าจะน่าจดจำและอาจเป็นประโยชน์กับตนเองและชนรุ่นหลัง

บันทึกความทรงจำ (Account/Autobiography) ถือเป็นเอกสารชั้นต้นที่นักวิชาการประวัติศาสตร์ใช้เป็นเอกสารอ้างอิงและมีความน่าเชื่อถือ เพราะเป็นการบันทึกจากเหตุการณ์ซึ่งหน้า ส่วนการพรรณนาและการวิเคราะห์ปรากฏการณ์เหล่านั้นอาจต้องใช้แหล่งข้อมูลอื่น ๆ มายืนยันความสมบูรณ์

การบันทึกความทรงจำมีชื่อเรียกในงานเขียนที่หลากหลาย Account, Narrative, Memoir, Autobiography, Life Experience, Travelogue, Voyage, Record หรือ Report แต่โดยนัยยะของศัพท์เหล่านี้แล้วหมายถึงการสื่อสารและถ่ายทอดเรื่องราวครั้งหนึ่งในชีวิต ซึ่งในกรณีของบันทึกความทรงจำจากการเดินทางเพื่อทำภารกิจทางศาสนาที่สำคัญยิ่งในชีวิตอย่างเช่นการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ โดยเฉพาะในยุคสมัยที่ปราศจากเทคโนโลยี การสื่อสาร การคมนาคมและการขนส่งที่ง่ายเหมือนยุคปัจจุบันแล้ว ซึ่งผู้เดินทางได้บันทึกเรื่องราว เกร็ดความรู้ และรายละเอียดเกี่ยวกับ สถานที่ที่ครั้งหนึ่งเคยได้ยืนได้อ่านเพียงจากตำรา แต่ขณะนั้นกลับได้สัมผัสจริง ถือเป็นเรื่องให้ผู้แสวงบุญรุ่นก่อน ๆ อายากจะเล่าและบันทึกเป็นเรื่องราวชีวิตให้คนรุ่นต่อ ๆ มาได้อ่าน หรืออย่างน้อยได้ย้อนกลับมาอ่านเรื่องราวซึ่งเป็นความทรงจำที่ดีเยี่ยมของตนเอง แม้ผู้บันทึกเรื่องราวมิได้คาดหวังอะไรมาจากการบันทึก แต่เมื่อเวลาผ่านไปและคนรุ่นต่อ ๆ มาได้หยิบมาอ่านจะถือว่าได้เห็นภาพความเป็นจริงที่แฝงด้วยความยากลำบาก และภูมิทัศน์ที่แตกต่างออกไปจากปัจจุบัน ทำให้การบันทึกเรื่องราวชีวิตเหล่านั้นมีชีวิตชีวาและล้ำค่ายิ่งนัก การบันทึกความทรงจำบางส่วนที่จะนำมาเสนอในงานวิจัยนี้ขอยกเฉพาะกรณีของผู้แสวงบุญจากเอเชียใต้ ผู้แสวงบุญจากยุโรป และผู้แสวงบุญจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะจากภูมิภาคมลายู

บาร์บารา ดี เม็ตคาล์ฟ (Barbara D. Metcalf) ในบทความเรื่อง “The Pilgrimage Remembered: South Asian Accounts of the Hajj” (Eickelman & Piscatori (eds.), 1990) ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับบันทึกความทรงจำของมุสลิมจากเอเชียใต้ในการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ สะท้อนประสบการณ์ความยากลำบากในระดับต่าง ๆ และ ณ สถานที่ต่าง ๆ การมองคนอื่นและวัฒนธรรมอื่น ๆ การเข้าใจ

ความหมายที่แท้จริงของฮัจญ์ และที่สำคัญได้มีการนำเสนอประสบการณ์ฮัจญ์ของตนเอง

ผู้บันทึกเหตุการณ์เล่าถึงความหลากหลายในสถานะทางสังคมของผู้เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ตั้งแต่บุคคลสำคัญที่มีชื่อเสียงจนถึงคนทั่วไป ทั้งในยุคสมัยเอเชียใต้เป็นอาณานิคมอังกฤษและในยุคสมัยต่อ ๆ มา อีกทั้งยังมีอาชีพการงานที่หลากหลาย เช่น ข้าราชการทหาร นักการที่ดิน ผู้รู้ ผู้บริหารสถานศึกษา และบรรดาสภาพสตรี บันทึกความทรงจำมีจำนวนไม่มากก่อนปี ค.ศ. 1870 แต่ในช่วงปีค.ศ. 1870 จนถึง 1950 มีงานประเภทนี้จำนวนมาก

การเขียนบันทึกความทรงจำมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป บ้างก็มีลักษณะการเล่าเรื่องส่วนตัว (Autobiography) บ้างก็เขียนในรูปของนวนิยาย (Novel) เช่น งานของมูมตซ์ อาลี (Ali, 1975) แต่การเขียนส่วนใหญ่มักเชื่อมโยงกับตำนานมูฮัมหมัด (คือลัทธิลัทธิอะลียะฮ์วะฮ์ดัลมุลก) ไม่ว่าจะเป็นการเยี่ยมชมสุสาน การเยี่ยมชมมัสยิดและสถานที่สำคัญ ๆ ทางประวัติศาสตร์อิสลาม (Metcalf, 1990) บันทึกความทรงจำในช่วงศตวรรษที่ 19 ของมिरزا อีร์ฟาน อาลี เบค (Mirza Irfan Ali Beg, 1895-6) มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางให้การเดินทางของชาวอินเดียทำได้ง่ายขึ้น เนื่องจากตัวเขาเป็นเจ้าหน้าที่คนหนึ่งในรัฐบาลอังกฤษ มिरซากล่าวถึงการเดินทางจากนครมักกะฮ์ไปยังนครมะดีนะฮ์ ได้เห็นสภาพความเป็นไปด้านต่าง ๆ ที่แท้จริงของผู้เดินทางไปประกอบพิธีชาวอินเดียและชนชาติอื่น ๆ ในนครมักกะฮ์ มिरซามีข้อเสนอแนะหลายอย่างเพื่อให้ทางอังกฤษได้นำไปพิจารณา ทั้งในเรื่องความเป็นอยู่ การสาธารณสุข ที่พัก การเดินทาง การดูแลผู้ถูกหลอกลวงและถูกกลั่นแกล้ง

บันทึกของมูฮัมหมัด มะฮ์ซุค อาลี (Muhmmad Ma'shuq Ali) กล่าวถึงเรื่องราวการติดตามการไปประกอบพิธีฮัจญ์กับนักซูฟี นามว่าเมาลานา อัซรอฟ อาลี ฏอนาวี (Maulana Ashraf Ali Thanawi) ซึ่งครอบคลุมประสบการณ์การใช้ชีวิตกับท่านในการประกอบพิธีฮัจญ์และศาสนกิจอื่น ๆ การฝึกฝนตนเองให้มีรูปแบบการดำเนินชีวิตตามแนวซูฟีของท่านและการเข้าถึงฮัจญ์แบบซูฟี (Ali, 1990)

รูปแบบการเขียนบันทึกจะแตกต่างกันออกไป ตามภาระงาน ความสนใจ ความชอบส่วนตัว สถานการณ์และสถานที่ที่เดินทางไป ข้อมูลที่ได้รับและศึกษารวมถึงเป้าหมายของการเขียนบันทึก การบันทึกในรุ่นต่อ ๆ มามักจะผูกโยงกับความ เป็นสมัยใหม่ และการเห็นภาพคนจำนวนมาก ความเป็นประชาชาติอิสลาม และ ทัศนคติในอิสลามผ่านกระบวนการประกอบพิธีฮัจญ์ และที่สำคัญคือการเดินทาง ย้อนรอยประวัติศาสตร์การเดินทางของนบีมูฮัมหมัด

นอกจากนี้ ในการบันทึกมีการนำเสนอด้วยภาพวาดหรือภาพถ่ายตนเอง บรรยายภาพการประกอบพิธีฮัจญ์ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ กะอ์บะฮ์และมัสยิดหะ รอม ทุ่งอารอฟะฮ์ สะท้อนให้เห็นความตั้งใจในการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิต อีก ลักษณะหนึ่ง ที่แสดงออกถึงการอยู่ในสถานการณ์จริง ควบคู่กับการได้บรรยาย การ นำเสนอเป็นภาพประกอบด้วยนี้มีความชัดเจนมากกว่า

การเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์มีเป้าหมายการเดินทางที่ต่างไปจากการ เดินทางอื่น ๆ เพราะฮัจญ์มิใช่เป็นเพียงแค่พิธีกรรม แต่เป็นการเดินทางย้อนรอย ประวัติศาสตร์อิสลาม เพราะการประกอบกิจศาสนายังสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งมีแค่ที่นคร มักกะฮ์แห่งเดียว แต่ ณ ที่อื่น ๆ ของโลกมุสลิมก็มีการเฉลิมฉลองวันอีดและเชือดสัตว์ พลี (กุรบาน) ในช่วงเวลาเดียวกัน ดังนั้นการได้บันทึกเรื่องราวการเดินทางไปประกอบ พิธีฮัจญ์ถือเป็นเรื่องพิเศษ แต่ละคนมีวิธีการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไปตามพื้น ฐานความรู้ เพศ ภูมิสำเนาเดิม และพื้นฐานอาชีพการงาน โดยที่ผู้บันทึกอยากเล่า เรื่องราวของตนเอง มุมมองของตนต่ออิสลาม และต่อสถานที่ที่ไปถึง รวมถึงต่อคนที่ ได้พบและพูดคุยด้วย

ส่วนในฝั่งยุโรป ก็มีบันทึกการเดินทางไปฮัจญ์เช่นกัน และมีประวัติศาสตร์ที่ น่าทึ่ง แปลก และชวนคิดอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากการเดินทางของชาวตะวันตกใน บางกรณีมิได้มีเป้าหมายในการประกอบพิธีฮัจญ์ที่แท้จริง แม้ว่าชาวยุโรปที่เดินทางไป ประกอบพิธีฮัจญ์ดังกล่าวได้เปลี่ยนมารับศาสนาอิสลามก็เพื่อให้สามารถเข้าสู่ดินแดน ต้องห้าม และทำภารกิจบางอย่างตามที่ได้อบรมหมายมา หรืออาจเป็นความตั้งใจอย่าง อื่นเป็นการส่วนตัว อย่างไรก็ตาม พบว่ามีผู้แสวงบุญจำนวนไม่น้อยที่เดินทางมาจาก

ประเทศในโลกตะวันตก ทั้งที่เป็นมุสลิมอยู่แล้วหรือเข้ารับศาสนาอิสลามด้วยความศรัทธาจริง ตัวอย่างการเดินทางแบบแรกเช่น การเดินทางของอาลี เบย์ (Ali Bey) ชาวสเปน และ อับดุลฆอฟร์ หรือ สุนิก เฮอร์กรอนญี ชาวฮอลแลนด์

ในรายชื่อของอาลี เบย์ มีบันทึกการเดินทางที่เขียนเองด้วยภาษาภาษาฝรั่งเศสชื่อว่า Voyages d'Ali Be y en Asie et en Afrique (การเดินทางยังเอเชียและอัฟริกาของอาลี เบย์) ระบุว่า อาลี เบย์ ได้เดินทางไปยังนครมักกะฮ์ในปี ค.ศ.1807 โดยที่เขาไม่ได้เดินทางโดยตรงมายังนครมักกะฮ์ แต่เดินทางข้ามจากฝั่งสเปนเข้ามายังประเทศโมร็อกโก เป้าหมายหลักของเขาในการเดินทางมายังดินแดนแอฟริกาเหนือนี้ ก็เพื่อเข้าไปแทรกแซงทางการเมือง และโอกาสทางการค้าของสเปนในโมร็อกโกและดินแดนใกล้เคียง เนื่องจาก อาลี เบย์ มีความรู้ด้านภาษาอาหรับเป็นอย่างดี การอ้างว่าตนเองมาจากเชื้อสายอาหรับราชวงศ์อับบาซียะห์ที่เกิดในเมืองอเล็คซิโปก และการนำของกำนัลมากมายไปมอบให้กับคนใกล้ชิดสุดสูลต่านและบุคคลชั้นสูงทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงคนชั้นสูงในดินแดนที่เขาเดินทางเข้าไป แต่การเดินทางของเขามีอุปสรรคมากมาย ทั้งในการเดินทางกับเรือข้ามฝั่งจากแอฟริกาเข้าไปในคาบสมุทรอาหรับ และการถูกยึดทรัพย์สิน ปล้นสะดม และริบของมีค่าระหว่างการเดินทางไปและกลับจากนครมักกะฮ์ ซึ่งอยู่ในช่วงที่มีกบฏวาทะบียีในดินแดนทียูซ (รวมถึงในนครมักกะฮ์) กระนั้นก็ตาม ในฐานะที่เป็นนักแรวทยา เขาได้พยายามเก็บตัวอย่างหิน ดิน รวมทั้งฟอสซิลพืชและสัตว์ จากดินแดนต้องห้าม แต่ก็ไม่สามารถนำกลับมายังบ้านเกิดได้เนื่องจากอุปสรรคระหว่างการเดินทางขำงต้น เขาได้เดินทางกลับในปีเดียวกันโดยใช้เส้นทางผ่านกรุงดามัสกัส เมืองอเล็คซิโปกและคอนสแตนติโนเปิล จากนั้นก็เดินทางต่อไปยังฝรั่งเศส และได้ตีพิมพ์บันทึกการเดินทางครั้งนี้ในฝรั่งเศส เขามีความตั้งใจจะเข้าไปยังนครมักกะฮ์อีกครั้งโดยใช้ชื่อแฝงว่าอาลี อุฆมาน และเริ่มเดินทางโดยใช้เส้นทางดามัสกัสในปี ค.ศ. 1818 แต่ในระหว่างทางเขาได้รับเชื้อโรคบิด และเสียชีวิตในเวลาต่อมา บ้างก็ว่าเขาถูกวางยาพิษ มีรายงานว่าศพของเขาถูกฝัง ณ ป้อมปราการแห่งบัลกา (Balka) แต่ก็มิ่ข้อถกเถียงในเรื่องนี้ บ้างว่าสถานที่ฝังศพของเขาไม่ทราบว่าเป็น

อยู่ที่ไหน เพราะทราบภายหลังว่ามีการพบจีสร้อยคอรูปไม้กางเขนติดอยู่กับศพ จึงถูกปฏิเสธการจัดการศพตามหลักศาสนาอิสลาม (Ralli, 1909; Bonner, 1975)

การเดินทางของฟาน เดอ ฮอก (Van der Hoog, 1888–1957) แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านแบคทีเรียชาวฮอลแลนด์ ซึ่งเข้ารับศาสนาอิสลามโดยใช้ชื่อใหม่ว่า มุหัมมัด अबดุลอาลี (Mohammed Abdul-Ali) และเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ในปี ค.ศ.1928 มีรายงานว่า ก่อนหน้าที่จะเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ฟาน เดอ ฮอก ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลฮอลแลนด์ให้มาประจำการที่เมืองเจดดาห์ เพื่อดูแลคนที่อยู่ใต้การบังคับบัญชาของฮอลแลนด์ที่เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ซึ่งต้องผ่านท่าเรือเจดดาห์ ด้วยความเชี่ยวชาญด้านแบคทีเรียของเขาซึ่งสัมพันธ์กับระบบสาธารณสุขและความสะอาด ทำให้ฟาน เดอ ฮอก สามารถสะท้อนเรื่องราวความเป็นไปในเรื่องการสาธารณสุขเป็นหลัก ในฐานะที่เป็นชาวยุโรปที่เกิดมาในยุคที่ประเทศซาอุดีอาระเบียกำลังผ่านช่วงเวลายุคมืดและรัฐส่วนใหญ่ในยุโรปมีการพัฒนาระบบสาธารณสุขและความสะอาดดีแล้ว การได้เห็นสภาพบ้านเมืองที่ไม่เป็นระเบียบสกปรก และพฤติกรรมของผู้คนที่ไม่มีสำนึกเรื่องความสะอาด จึงถือเป็นเรื่องที่ยากจะถ่ายทอด อย่างไรก็ดี เขาพยายามมองโลกในแง่บวกว่า แม้ผู้คนที่เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์จะไม่คำนึงถึงความสะอาดสักเท่าไร แต่ด้วยจิตใจที่มุ่งมั่นในการดำเนินภารกิจทางศาสนาที่สำคัญยิ่งในชีวิตนี้ เรื่องแวดล้อมทางกายภาพที่ไม่สมบูรณ์แบบดูเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญนัก (Ryad, 2017: 190-193)

ฟาน เดอ ฮอก ได้บรรยายถึงช่วงเวลาสำคัญตลอดการเดินทางสู่การประกอบพิธีฮัจญ์ว่าเป็นสิ่งที่น่าจดจำยิ่ง การเดินทางผ่านเส้นทางเรือ การเดินเท้า การขี่พาหนะอูฐและลา รวมถึงการได้เข้าเฝ้ากษัตริย์ไฟซอล ถือเป็นประสบการณ์ที่สำคัญยิ่ง สำหรับเขาการได้ประกอบพิธีฮัจญ์ถือเป็นภารกิจศาสนาที่ยิ่งใหญ่ ประสบการณ์การพักผ่อน ณ ท้องทุ่งอารอฟะฮ์ถือเป็นประสบการณ์ฮัจญ์ที่ดีที่สุด สำหรับเขา แม้ว่าการนับถือศาสนาอิสลามของเขาจะคลุมเครือ ด้วยข้อสังเกตหลายอย่าง เช่น หลังจากการประกอบพิธีฮัจญ์แล้วในปี ค.ศ.1835 การปฏิบัติกิจทางศาสนามีได้ต่อเนื่อง อย่างไรก็ดี เขายังมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับมุสลิมในฮอลแลนด์ เขาได้บริจาคเงิน

เพื่อสร้างมัสยิดหลังแรกในกรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ และเขียนบทความเกี่ยวกับประสบการณ์ฮัจญ์ เขียนเรื่องราวของอิบน์ ซีนานักปราชญ์และแพทย์มุสลิม ที่มีคุณูปการอย่างมากต่อวงการแพทย์ยุโรป รวมถึงการเขียนบันทึกการเดินทางไปฮัจญ์ของเขาด้วย (Ryad, 2017)

คริสเตียน สนู๊ก เฮอร์กกรอนญี (Christiaan Snouck Hurgronje) นักบูรพาคติชาวเนเธอร์แลนด์ ผู้เชี่ยวชาญภาษาอาหรับและอินโดนีเซียศึกษา เกิดวันที่ 8 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1857 ที่ออสเตอร์ฮอต (Oosterhout) ประเทศเนเธอร์แลนด์ เขาได้ศึกษาในสาขาภาษาอาหรับและสำเร็จการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต ในปี ค.ศ. 1880 จากมหาวิทยาลัยไลเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์ เขาได้เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาลฮอลแลนด์ผ่านสถาบันวิชาการ Royal Institute for Linguistics and Anthropology ก่อนจะเข้าไปพำนักอยู่ในนครมักกะฮ์เป็นเวลา 6 เดือน สนู๊กอาศัยอยู่ในสถานกงสุลเนเธอร์แลนด์ในเมืองเจดดาห์ เพื่อประสานงานและเตรียมการก่อนเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ ซึ่งอยู่ในช่วงปี ค.ศ.1884-1885 สนู๊กเปลี่ยนเป็นชื่อมุสลิมว่า अबดุลฆอฟฟาร์ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามของสนู๊กไม่สามารถยืนยันได้ถึงความศรัทธาที่แท้จริง เพราะหลังจาก 6 เดือน เขาต้องเดินทางออกจากรนครมักกะฮ์ เนื่องจากได้รับการร้องเรียนผ่านเจ้าหน้าที่กงสุลฝรั่งเศสว่าสนู๊กได้ขโมยหินศิลาที่ถูกค้นพบทางตอนเหนือของดินแดนอาระเบีย และเจ้าหน้าที่ดังกล่าวได้รายงานข้อเท็จจริงและเป้าหมายของการเข้าไปในนครมักกะฮ์ (Fadhullah Jamil, 1997) โดยที่สนู๊กถูกทางการขอฮัจญ์ตีอาเราะเบียระบุว่าบุคคลที่ไม่พึงประสงค์ และจะถูกดำเนินการทางกฎหมาย สนู๊กจึงหนีออกจากรนครมักกะฮ์ทั้งที่ยังไม่ได้ดำเนินการประกอบพิธีฮัจญ์ครบสมบูรณ์ แม้ว่าทางการฮัจญ์ตีอาเราะเบียจะให้อภัยกับสิ่งที่สนู๊กกระทำไปในเวลาต่อมา แต่เขาก็ไม่คิดที่จะกลับไปยังนครมักกะฮ์อีก ในขณะที่อยู่ในนครมักกะฮ์ สนู๊กได้แต่งงานกับหญิงชาวมักกะฮ์นางหนึ่ง แต่ไม่มีรายงานว่าสนู๊กนำภรรยาคนดังกล่าวออกนอกราชอาณาจักรไปด้วยกัน การใช้ชีวิตในนครมักกะฮ์ของสนู๊กค่อนข้างจะมีอิสระ สามารถไปมาหาสู่ เข้าร่วมเสวนาทางศาสนา และร่วมถกเถียงประเด็นทางสังคม การเมืองและศาสนา อีกทั้งยัง

เข้าร่วมเรียนศาสนากับผู้เรียนที่มาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตี๋มชากาแฟและพักผอนด้วยกัน กระนั้นก็ตาม เป็นที่น่าสงสัยว่าแม้เขาจะมีพฤติกรรมที่ต้องสงสัยและได้รับการร้องเรียนจนต้องหลบหนีออกมาดังกล่าว แต่กลับมิได้ทำให้ตำแหน่งที่เขาอยู่กับทางราชการของเนเธอร์แลนด์ลดลงไป และสนุ๊กยังคงยอมรับว่าตนเองนับถือศาสนาอิสลามด้วยความจริงจัง ภายหลังจากนั้นเขาได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาภาษาตะวันออกและศาสนบัญญัติให้กับรัฐบาลอาณานิคมใน East Indies (อินโดนีเซีย) ในกรุงจาการ์ตา ในปี ค.ศ.1891 (Jamil, 1997: 167; Sardar, 2014: 277-279) ท่ามกลางกระแสการไม่การันตีความจริงใจในการเข้ารับศาสนาอิสลามนั้นมีบุคคลใกล้ชิดที่เป็นมุสลิมบางคนยืนยันว่าสนุ๊กเข้ารับศาสนาอิสลามอย่างบริสุทธิ์ใจหนึ่งในนั้นคือ Sayyid ‘Abdallāh b. Muhammad b. Ṣālīḥ al-Zawāwī (เสียชีวิตปีค.ศ. 1924) ผู้รู้คนหนึ่งในนครมักกะฮ์ ที่เคยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นมุฟตีสำนักชาฟีอีในนครมักกะฮ์โดยผู้ครองแคว้นฮิญาซ บุคคลสำคัญอื่น ๆ ที่ให้การรับรองการรับศาสนาอิสลามของเขาประกอบด้วย คือ Raden Aboe Bakar Djajadiningrat (1854–1914) ผู้ช่วยวิจัยของสนุ๊ก และฮัจญีหะซัน มุสโตฟา (1845–1930) ผู้ช่วยวิจัยอีกคนหนึ่งของสนุ๊ก ที่เคยลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันการศึกษาเปอเซเนเตรนในอินโดนีเซีย (pesantren/สถาบันการศึกษาแนวเดียวกับสถาบันศึกษาปอเนาะ) และได้รับการแต่งตั้งโดยรัฐบาลฮอลแลนด์เป็นผู้นำหมู่บ้านโดยการเสนอแนะของสนุ๊ก (Pieter Sjoerd van Koningsveld, 2016: 90-101) และอีกคนหนึ่งคือ Sayyid ‘Uthmān b. ‘Abdallāh b. ‘Aqīl b. Yahyā l-‘Alawī (1822–1914) ผู้รู้ทางศาสนาอิสลามชาวอาหรับที่พำนักในบาตาเวีย (จาการ์ตาในปัจจุบัน) ซึ่งมีความความสัมพันธ์ที่ดีกับสนุ๊ก และมักให้คำตีความศาสนา (ฟัตวา) ที่สนับสนุนฝ่ายเจ้าอาณานิคม สนุ๊กมักกล่าวอ้างคำฟัตวาของเขามาใช้ในการบอกกล่าวกับชาวอินโดนีเซีย เช่น การฟัตวาว่าชาวอาเจจะไม่ควรสู้รบกับรัฐบาลอาณานิคมฮอลแลนด์ เพราะยังแต่จะเกิดความเสียหายแก่ผู้คนมากกว่าการได้ผลประโยชน์ที่ดี เป็นต้น

เซอร์ ริชาร์ด ฟรานซิส เบอร์ตัน (Sir Richard Francis Burton, 1821-1890) นักผจญภัยชาวอังกฤษ ซึ่งเดินทางอย่างกว้างขวางทั้งไปยังทวีปเอเชีย แอฟริกา

และอเมริกา มีความรู้ด้านภาษาและวัฒนธรรมที่แตกฉาน สามารถสื่อสารได้มากถึง 29 ภาษา (ยุโรป เอเชีย และแอฟริกา) บันทึกการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ของเขาถือว่าเป็นงานบันทึกการเดินทางที่สำคัญเทียบการบันทึกการเดินทางไปยังสถานที่อื่น ๆ เพราะการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ของเขาถือว่าเป็นความท้าทายสำหรับผู้ที่มีเชื้อเป็นมุสลิม ซึ่งมีความเสี่ยงเป็นอย่างมาก นอกจากนี้บันทึกการเดินทางของเขาบางส่วนยังได้รับการแปลเป็นงานวรรณกรรมสำคัญของโลกอย่างอาหรับราตรี (1001 ราตรี) หรือ Arabian Night อีกทั้งเขายังแปลวรรณคดีจากชมพูทวีปเรื่องกามาสูตรา (Kama Sutra) และยังเขียนบันทึกการเดินทางเพื่อค้นหาต้นตอของแม่น้ำไนล์ไปพร้อมกับจอห์น แฮนนิง สเปก (Jahn Hanning Speke) ด้วยประสบการณ์การเป็นทหารของบริษัทอีสต์อินเดีย (East India Company) ในช่วงปี ค.ศ. 1842-1853 เปิดโอกาสให้เบอร์ตันได้เรียนรู้ภาษา วัฒนธรรมและศาสนาของอินเดียอย่างกว้างขวาง ตลอดระยะเวลา 7 ปี ที่อยู่ในอินเดียทำให้เขาสามารถสื่อสารในภาษาฮินดี กูจราติ ปัญจาบี ซินดี มาราตี เปอร์เซียและอาหรับ และยังเข้าไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาฮินดู พราหมณ์ อิสลามและซิกข์ การเข้ารับศาสนาอิสลามของเบอร์ตันแสดงความตั้งใจของเขาที่จะเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครมักกะฮ์ สักครั้ง

ในปี ค.ศ. 1853 เบอร์ตันได้เดินทางไปยังเมืองอเล็กซานเดรีย จากนั้นก็เดินทางเข้าไปยังกรุงไคโร เบอร์ตันเปลี่ยนเป็นชื่อมุสลิมว่า अबดุลลอฮ์ และใช้คำนำหน้าว่า มिरزا (Mirza) ตอนหลังเปลี่ยนมาเป็นเซค (Syekh) เพื่อให้สอดคล้องกับนิกายซุนนี นอกจากนี้เขายังเคยใช้คำนำหน้าว่าเดอร์วิช (Dervish) ด้วยเป็นคำที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้นำกลุ่มแนวคิดซูฟี เขาได้เดินทางไปพร้อมกับทาสชาวอินเดีย โดยที่ในกระเป๋ามีคัมภีร์อัลกุรอาน นาฬิกา เงินจำนวนหนึ่ง มีดปากกา ดินสอ และสมุดโน้ต ส่วนไดอารี่ส่วนตัวเขาเก็บไว้กับตัวตลอดเวลา คนอื่นจะมองไม่เห็น เขาเดินทางไปถึงนครมะดีนะฮ์ในวันที่ 31 สิงหาคมปีเดียวกัน และอีก 11 วันไปถึงนครมักกะฮ์ และได้ทำพิธีเวียนรอบ (หรือ ตอวาฟ) วิหารกะอ์บะฮ์ (Ka'bah) เบอร์ตันได้ปฏิบัติกิจศาสนาตามเงื่อนไขของการประกอบพิธีฮัจญ์ทั้งหมด พร้อมอธิบายวิธีการ ขั้นตอนและเขียนอธิบายถึงสภาพของผู้คนและจุดสำคัญ ๆ ในมัสยิดหะรอม จากนั้นได้เดินทางกลับไป

ยังอินเดีย เรื่องราวการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ของเขาทั้งหมดถูกเขียนในหนังสือเรื่องบันทึกส่วนตัวการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ยังนครมะดีนะฮ์และมักกะฮ์ (Personal Narrative of a Pilgrimage to El-Madinah and Meccah) ในบันทึกการเดินทางฉบับนี้มีรายละเอียดหลายอย่างเกี่ยวกับการเตรียมตัวและการใช้ชีวิตในนครมักกะฮ์ เขายอมทำการขลิบหนังหุ้มอวัยวะเพศตามข้อบังคับในศาสนาอิสลามสำหรับผู้ที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ เพื่อมิให้เป็นที่ยกย่องหรือมีการตรวจสอบ นอกจากนี้ยังพยายามเลียนแบบการใช้สำเนียงภาษาอาหรับ การใช้ชื่อ-สกุล และการอ้างถึงแหล่งที่มา ทั้งสถานที่และวงศ์ตระกูล บันทึกการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ของเขาถือเป็นงานชิ้นเอกในยุคนั้น หรือ อาจเป็นงานชิ้นที่ดีที่สุดในบรรดางานเขียน แปล และบันทึกของเขาทั้งหมด และถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางผจญภัยไปยังดินแดนต่าง ๆ ของเบอร์ตันในเวลาต่อจากนั้น (Ralli, 1909)

ลูโดวิโก ดี วาร์เทมา (Ludovico di Varthema/ค.ศ.1470-1517) หรือ บาร์เทมา (Barthema) นักเดินทางชาวอิตาลี และถือเป็นชาวยุโรปที่มีชื่อเป็นมุสลิมคนแรกที่เดินทางเข้านครมักกะฮ์เพื่อประกอบพิธีฮัจญ์ ชีวประวัติ การเดินทาง และประสบการณ์ชีวิตของเขาส่วนใหญ่เขียนไว้ในบันทึกการเดินทางภาษาอิตาลีในชื่อ *Itinerario de Ludouico de Varthema Bolognese* (ตีพิมพ์ที่กรุงโรม ค.ศ. 1510) บาร์เทมาเกิดที่เมืองโบลอนญา น่าจะเคยเป็นทหารมาก่อนเริ่มการเดินทาง เขาเริ่มเดินทางออกจากยุโรป โดยออกจากกรุงเวนิส ตั้งแต่ปลายปี ค.ศ. 1502 ในปี ค.ศ. 1503 เขาได้เดินทางไปยังเมืองอเล็กซานเดรีย ประมุขหน้าต่อไปยังโคร โดยเดินทางตามลำแม่น้ำไนล์ ต่อด้วยการแล่นเรือไปยังเบรุต แวะนครบาบิโลน อันติออก ทริโปลี อเล็ปโป และดามัสกัส เขาใช้ชื่อใหม่เป็นชื่อมุสลิมว่ายูซุส และแฝงตัวเป็นทหารมัมลุก (Ralli, 1909)

จากกรุงดามัสกัสเขาได้เดินทางต่อไปยังนครมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ พร้อมกับกองคาราวานฮัจญ์ ในช่วงเดือนเมษายน-มิถุนายน ค.ศ. 1503 และได้เขียนถึงบรรยากาศการเดินทาง ลักษณะทางกายภาพ สภาพอาคารบ้านเรือน พิธีกรรม ผู้คน และพฤติกรรมของคน ซึ่งพบว่าสามารถเขียนได้ใกล้เคียงกับความจริงที่สำรวจได้และ

มีการบันทึกโดยคนต่อ ๆ มาที่เดินทางภายหลังจากเขา เขาใช้เวลาเดินทางจากกรุงดามัสกัสไปยังกรุงมะดินะฮ์ 40 วัน และได้เริ่มประกอบพิธีฮัจญ์ ตลอดช่วงเวลาที่ประกอบพิธีฮัจญ์ เขาพยายามรักษารศมนิยมปฏิบัติ การปฏิบัติศาสนกิจ และการวางตัวให้สอดคล้องกับคนพื้นเมือง เพื่อเลี่ยงกับถูกจับกุม หรือทราบที่มาที่ไปของตน รวมทั้งเจตนาธรรมของตนในการเดินทางไปกรุงมักกะฮ์ วารัเทมาบรรยายถึงสภาพของเต็นท์พวกอาหรับเบดูอินว่ามีสภาพที่เก่าและสกปรก และได้บันทึกอีกว่าช่วงเวลาที่อยู่นครมะดินะฮ์ถือเป็นช่วงเวลาไม่น่าจดจำ ผู้คนกลับหลอก ไม่มีความจริงจัง และชอบเรื่องไร้สาระ เขาอยู่ในนครมักกะฮ์เพื่อประกอบพิธีฮัจญ์และร่วมงานกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ อีก 20 วัน แต่ไม่ได้กลับไปพร้อมกับกองคาราวาน (Ralli, 1909: 24-25) หลังออกจากนครมักกะฮ์ บาร์เทมาได้เดินทางต่อไปยังเอเดน (เยเมน) เดินทางไปอินเดีย เซย์ลอน (Ceylon/ศรีลังกา) เบงกอล (บังคลาเทศ) พม่า มะละกา สุมาตรา โมลุก บอร์เนียว ซาวา กาลีกัต (อินเดีย) และโปรตุเกส

อีกคนหนึ่งที่น่าสนใจ คือ โยฮันน์ ลุดวิก เบิร์คฮาร์ด (Johnn Ludwig Burckhardt) หรือ ที่รู้จักในอีกนามหนึ่งว่า เชค ฮัจญีอิบรอฮีม (Syeikh Haji Ibrahim) ระหว่างวันที่ 24 พฤศจิกายน ค.ศ. 1784 – 15 ตุลาคม ค.ศ. 1817 ความน่าสนใจของผู้นี้คือเขาไม่เพียงแต่นักเดินทาง แต่มีผลงานวิชาการอิสลามศึกษาที่มีการนำมาใช้จนถึงปัจจุบัน เรื่องราวการเดินทางของเบิร์กฮาร์ดที่มีอยู่ในบันทึกการเดินทางของเขาก็คือเป็นงานที่สำคัญ มีความเป็นเอกลักษณ์ บรรยายถึงสภาพที่ตั้ง และมีการการสังเกตสภาพยุคสมัยก่อนได้ดี เพื่อให้เห็นรายละเอียด ตรงกับข้อเท็จจริงให้มากที่สุด ถือเป็นงานที่มีมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับ การเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์จากการอ่านในบันทึก พบว่าเขาไม่ได้รู้สึกหวั่นวิตกหรือกังวลกับการเดินทางสักเท่าใด เขาพยายามทำตัวให้เป็นปกติ ทั้งในเรื่องการพูดจา การแต่งกาย ท่าทาง และการปรับตัวกับสภาพแวดล้อม เนื่องจากความรอบรู้ของเขาที่ได้มาจากการศึกษาเรียนรู้ก่อนการเดินทาง มีการเปรียบเทียบเบิร์กฮาร์ดเสมือนหนึ่งเป็นโซกราตีส ตอนไปอยู่ในเมืองซีออน (Zion) เบิร์คฮาร์ดเกิดในเมืองเกิร์ชการ์เทน (Kirchgarten) ปี ค.ศ. 1784 (ปัจจุบันอยู่ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์) เข้าศึกษาระดับสูงในมหาวิทยาลัยโลบ์ซิกและ

ก๊อตเทเนเก็น (Leipzig & Gottingen) ประเทศเยอรมนี ก่อนที่จะเดินทางไปศึกษาต่อด้านวิทยาศาสตร์และภาษาอาหรับในมหาวิทยาลัยแคมบริดจ์ (Cambridge) ประเทศอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1806 ต่อมาได้เข้าทำงานกับสมาคมอัฟริกัน (Committee of African Association) ซึ่งเป็นจุดริเริ่มการเดินทาง ก่อนการเดินทาง เขาได้ศึกษาแผนการเดินทางจากบันทึกของ ซิตเซน (Ulrich Jasper Seetzen) ซึ่งเป็นนักเดินทางชาวเยอรมัน และเป็นอีกคนหนึ่งที่ได้เดินทางเข้านครมักกะฮ์และมะดีนะห์ โดยเปลี่ยนชื่อเป็นฮัจญี มูซา (Haji Musa) ในปี ค.ศ. 1809

การเดินทางของเบิร์คฮาร์ดเต็มไปด้วยความยากลำบาก เขาต้องพำนักอยู่ในเมืองฏออีฟ (Taif) ในช่วงแรก เนื่องจากมิได้รับอนุญาตให้เดินทางออกจากฏออีฟ และเมื่อเริ่มเดินทางออกจากฏออีฟเพื่อมุ่งหน้าสู่นครมักกะฮ์กลับต้องเจอกับพายุฝน กระหน่ำ น้ำท่วมฉับพลันในเส้นทางที่เดินทางด้วยลา การเดินทางจึงต้องเผชิญกับอากาศที่หนาว พื้นที่เต็มไปด้วยโคลน และล่าช้ากว่ากำหนด เขาได้เปลี่ยนชุดแต่งกายอาหรับมาเป็นชุดอิหร่านเมื่อถึงสถานที่ที่ต้องเปลี่ยนตามหลักการประกอบพิธีฮัจญ์ เมื่อถึงนครมักกะฮ์ เขาได้ประกอบพิธีฮัจญ์เราะห์ จูบและสัมผัสหินดำ ตอวาฟ และดื่ม น้ำซัมซัม เบิร์คฮาร์ด ได้อธิบายทุกขั้นตอนของการเดินทางและการประกอบศาสนกิจต่าง ๆ การพบปะผู้คน สภากำนันเรือน สภากำนัน สภากำนันของเมืองที่เดินทางผ่านและอาศัยอย่างละเอียด เขาเข้านครมักกะฮ์ในราวกลางเดือนกันยายน ค.ศ. 1814 เขาใช้ความพยายามเข้ากับผู้คนในนครมักกะฮ์ และพูดคุยในสิ่งที่คนในท้องถิ่นนิยมพูดคุย รวมทั้งแสดงออกถึงทัศนคติที่ดีต่อผู้คน แต่ก็มีหลายอย่างที่เขายพยายามสะท้อนให้เห็นมุมมองของชาวอาหรับ สภากำนัน และความเป็นอย่างที่ต่ำกว่ามาตรฐานที่พึงมี เบิร์คฮาร์ดใช้เวลาอยู่ในนครมักกะฮ์มากพอสมควร โดยได้เดินทางออกจากรนครมักกะฮ์เพื่อไปนครมะดีนะห์ในวันที่ 15 มกราคม ปีถัดมา ระหว่างทางเขาได้แสดงให้เห็นความมีน้ำใจ โดยการไถ่ขวามลาญที่ตกเป็นผู้กระทำความผิดจากชาวอาหรับ เบคคูอิน เนื่องจากไม่สามารถหาค่าใช้จ่ายมาให้กับเจ้าของคาราวาน (Augustus Ralli, 1909) หลังจากออกจากรนครมะดีนะห์ เขาเดินทางต่อไปยังกรุงไคโร ประเทศอียิปต์ โดยมีความตั้งใจจะสำรวจดินแดนอาระเบียและเดินทางต่อไปยังติมบูกตู (Timbuktu)

ประเทศมาลี ซึ่งเป็นเมืองเอกเมืองหนึ่งของแอฟริกาในอดีต โดยเป็นเมืองศูนย์กลาง การเผยแพร่อิสลามและภูมิปัญญาอิสลามในช่วงศตวรรษที่ 15-16 นอกจากนี้ยังเป็น เส้นทางการค้าขายเกลือ ทองคำ งาช้างและทาสที่สำคัญย่านทะเลทรายซาฮาราตอนใต้ ปัจจุบันเมืองติมบูctu ได้รับการรับรองในฐานะเป็นเมืองมรดกโลกจาก UNESCO ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988 ณ เมืองแห่งนี้ วาร์เทมา ได้รับเชื้อโรคบิดอย่างรุนแรงจากอาหาร เป็นพิษในระหว่างการเดินทาง และใช้เวลามากกว่า 3 เดือนกว่าจะทุเลา หลังจากนั้น เขาเดินทางต่อตามเส้นทางคาบสมุทรซีน (Sinai Peninsula) และย้อนกลับมายังกรุง ไคโร ระหว่างรอกองคาราวานเพื่อเดินทางต่อไปยังติมบูctu โรคเดิมกำเริบและได้ เสียชีวิตลงในวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 1817 โดยได้รับการฝังแบบมุสลิมในชื่อเชคอบรา ฮีม

คริสต์ียนที่เดินทางเข้านครมักกะฮ์ดังกล่าวเป็นบางส่วนที่ได้มีการศึกษา และนำเสนอในที่นี้ ยังมีอีกหลายคนที่มีการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์มาตั้งแต่ต้น ศตวรรษที่ 16 ซึ่งแต่ละคนที่เดินทาง ต่างต้องใช้ความพยายามอย่างมากในการเตรียม ตัว ทั้งในเรื่องภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม หากพวกเขาเหล่านั้นไม่ได้บันทึกการ เดินทางของตนเอง คงไม่อาจทราบได้เลยว่าเคยมีคริสต์ียนกลุ่มนี้เดินทางเข้าไปยัง นครศักดิ์สิทธิ์ของมุสลิมแห่งนี้ รวมทั้งเจตนาที่แท้จริงในการเดินทางของพวกเขา อย่างไรก็ตาม ในบันทึกของพวกเขาเองอาจจะไม่ได้นำเสนอมุมมองที่เป็นลบมากนัก เว้นแต่จะได้รับข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งอื่น ๆ และพฤติกรรมของพวกเขาที่มีการตั้ง ข้อสังเกตทั้งก่อนและหลังการเดินทาง

ในบรรดาชาวยุโรปที่เดินทางไปยังนครมักกะฮ์หลังจากเข้ารับศาสนาอิสลาม ด้วยความตั้งใจจริงและธำรงไว้ซึ่งศาสนาอิสลามจนถึงบั้นปลายชีวิต เช่น ลีโอโพลด์ ไวส์ส (Leopold Weiss; 1900-1992) หรือ มุหัมมัด อาซัด (Muhammad Asad) ชาวยิวจากออสเตรีย เดินทางไปประกอบศาสนกิจฮัจญ์ในปี ค.ศ. 1927 เลดี้ เอเวลิน มูร์เรย์ (Lady Evelyn Murray; 17 July 1867 – January 1963) หรือในชื่อมุสลิม

ว่า Zainab Cobbold ซึ่งเป็นสตรีชาวสหราชอาณาจักรคนแรกที่เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ในปี ค.ศ. 1922 และยังมีอีกหลายคนทั้งในอเมริกาและยุโรป

อภิปรายผล

นครมักกะฮ์ไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ประกอบพิธีฮัจญ์อย่างเดียว แต่เป็นสถานที่อันเป็นสัญลักษณ์ ทิศทางการผิวน้ำขณะละหมาด 5 เวลาของผู้นับถือศาสนาอิสลาม สถานที่ประสูติของนบีมุหัมมัด ศาสดาของศาสนาอิสลาม จุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์อิสลามและอาณาจักรอิสลาม สถานที่ที่องค์อัลลอฮ์เจ้าทรงประทานคัมภีร์อัลกุรอานและหะดีษ (จริยวัตรของศาสดา) ที่ตั้งของมัสยิดที่ใหญ่ที่สุดในโลก จุดเริ่มของศักราชในอิสลาม และมีนัยยะและความสำคัญอื่น ๆ อีกมากมายทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตจนถึงวันสิ้นสุดของโลก ดังนั้นการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์และการเดินทางไปเยี่ยมเยือนสถานที่สำคัญ ๆ ทางประวัติศาสตร์ยังมักกะฮ์และบริเวณใกล้เคียง ถือเป็นความฝันสูงสุดของมุสลิมทุกคน ด้วยเงื่อนไขความพร้อมด้านกำลังทรัพย์ กำลังกายและจิตใจ และการไม่มีภารกิจอื่นที่สำคัญที่เป็นไปตามเงื่อนไขของการประกอบพิธีฮัจญ์

ในมุมมองของต่างศาสนิกที่อยากจะเข้าไปยังนครมักกะฮ์ ทั้งโดยเจตนาดีหรือในทางตรงกันข้าม หากจำเป็นต้องเดินทางไปยังสถานที่จริงของการประกอบพิธีฮัจญ์ คือนครมักกะฮ์นั้น ข้อกำหนดหลักที่เป็นอุปสรรคสำคัญของศาสนิกอื่น ๆ ในการเข้าถึงสถานที่ต้องห้ามนี้ก็คือ การเป็นมุสลิม ดังนั้นคริสเตียนที่มีประสบการณ์การเข้าไปในนครมักกะฮ์ต่างต้องเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม และอาจต้องใช้ชื่อมุสลิมด้วย นอกจากนี้ เป้าหมายของชาวคริสเตียนแต่ละคนที่เข้าไปยังนครมักกะฮ์มีความแตกต่างกันออกไป ทั้งเพื่อหวังผลทางการเมืองโดยเข้าไปศึกษาพฤติกรรม ความเป็นอยู่ และวิถีคิดของมุสลิมในมักกะฮ์แล้วกลับมารายงานให้กับเจ้าอาณานิคม ข้อมูลที่ได้รับเหล่านี้มักจะนำมาใช้ในการปรับเปลี่ยนนโยบายของประเทศตะวันตกที่มีต่อมุสลิมที่เจ้าอาณานิคมเข้าไปปกครอง เช่น กรณีของอินโดนีเซีย โดยเจ้าอาณานิคม

ฮอลแลนด์ อินเดียและหลายประเทศในทวีปแอฟริกาโดยเจ้าอาณานิคมอังกฤษ รัฐทางตอนเหนือและตอนกลางของทวีปแอฟริกาโดยเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสและสเปน อย่างไรก็ตาม มีคริสเตียนบางรายที่เดินทางเข้าไปยังนครมักกะฮ์เพื่อเป้าหมายการศึกษาค้นคว้า การหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ สังคม การเมืองและภาษาอาหรับ การศึกษาเกี่ยวกับชีววิทยา ธรณีวิทยา การแพทย์และสาธารณสุข และวิทยาศาสตร์สาขาอื่น ๆ ที่มีนักวิชาการจำนวนมากในอดีตที่เป็นชาวมุสลิมค้นพบหรือพัฒนาขึ้นมาบ้าง ก็เป็นส่วนหนึ่งของการผจญภัยเนื่องจากมีชาวตะวันตกไม่น้อยที่นิยมความท้าทายและต้องการได้รับการบันทึกว่าได้บุกเบิกและเดินทางเข้าไปในดินแดนที่ “ต้องห้าม” สำหรับต่างศาสนิกอย่างนครมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ จึงถือเป็นความท้าทายอย่างที่สุด เพราะการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ แม้แต่ในภาวะปกติของผู้แสวงบุญมุสลิมที่เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ด้วยความตั้งใจและศรัทธาจริงก็ยิ่งเต็มไปด้วยความยากลำบากและอุปสรรค ยิ่งการเข้าไปในฐานะที่มีใช้เป็นมุสลิมที่แท้จริงแล้ว ยิ่งต้องเผชิญหน้ากับอุปสรรคนานัปการ การเตรียมความพร้อมของพวกเขาเป็นสิ่งที่น่าทึ่งอย่างมาก ทั้งในเรื่องการเรียนรู้ภาษาอาหรับ การเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี นิสัยใจคอ และความเป็นอยู่ของชาวอาหรับทั้งที่อาศัยอยู่ในและนอกเมือง (เบดูอิน) ถือเป็นบทเรียนที่ท้าทาย ต้องใช้เวลาและความอดทนสูง

ข้อสังเกตที่สะท้อนออกมาอีกประการหนึ่ง คือ ส่วนใหญ่คริสเตียนที่เดินทางไปยังนครมักกะฮ์มักจะเป็นผู้ที่มิประสบประสบการณ์การเดินทางไปยังที่อื่น ๆ อีกมากมาย ทั้งในยุโรปเอง เอเชีย และแอฟริกา ส่วนการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์นั้นถือเป็นเป้าหมายสูงสุดสำหรับพวกเขาในการที่จะต้องเข้าไปให้ได้ และยังเพิ่มความท้าทายอีก หากสามารถประกอบพิธีฮัจญ์ได้ครบสมบูรณ์และเดินทางกลับอย่างปลอดภัย

คุณูปการสำคัญของนักเดินทางชาวคริสต์นิกายเหล่านั้นที่มีต่อสังคมมุสลิมและสังคมกว้างจากความพยายามเดินทางไปยังนครมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ก็คือการให้ได้เรียนรู้และศึกษาอดีตผ่านการบันทึกที่ละเอียดถี่ถ้วนที่บรรยายถึงบรรยากาศของนครมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ เส้นทางการเดินทาง ผู้คน แสงสีเสียง สภาพแวดล้อม อาคารบ้านเรือน ภาษา วัฒนธรรม และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่

เกี่ยวกับการเดินทาง บันทึกเหล่านี้ถือเป็นข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา พัฒนาการทางการเมือง (ตั้งแต่ยุคราชอาณาจักรอูมานียะฮ์ หรือ ออตโตมาน ยุคแรกของตระกูลอิบน์ซาลูต จนถึงประเทศซาอุดีอาระเบียสมัยใหม่) สาธารณสุข และการจัดการ แม้บางคนอาจจะมีเจตนาแอบแฝงในการเดินทาง และมีเป้าหมายทำลายสถานที่สำคัญ ๆ ของศาสนาอิสลามก็ตาม แต่ไม่มีบันทึกความเสียหายเกิดขึ้นที่เกิดจากฝีมือของพวกเขาเหล่านี้โดยตรง ในขณะที่ในบางกรณี พวกเขาต้องใช้ความพยายามอย่างหนักเพื่อหลบหนีการจับกุมและสำเร็จโทษเนื่องจากถูกกล่าวโทษและข้อสงสัยของการซาอุดีอาระเบียที่มีต่อพฤติกรรมของพวกเขา

ข้อคิดอื่น ๆ จากการศึกษาการเดินทางฮัจญ์ของชาวคริสต์นิกายยุโรป ส่วนหนึ่ง คือ ข้อคิดจากการเข้าถึงข้อมูลในการค้นคว้า หรือการศึกษาวิจัยในเรื่องหรือประเด็นใดก็ตามแต่แม้จะไม่ได้เป็นความเชื่อและการปฏิบัติของตนเองเกิดขึ้นในวงวิชาการยุโรปและเติบโตในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา ในขณะที่โลกมุสลิมวงการศึกษากลับเสื่อมลงอย่างชัดเจนจากการล่มสลายของราชอาณาจักรอิสลาม แนวทางการศึกษาค้นคว้า หรือ วิธีวิทยาในการหาองค์ความรู้ตนเอง ของชาวตะวันตกดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน ประการต่อมา จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ชาวยุโรปเก็บและบันทึกถือเป็นข้อมูลสำคัญในการศึกษาค้นคว้าในห้วงศตวรรษต่อ ๆ มา และข้อมูลต่าง ๆ ที่มีถือว่ามีความสำคัญไม่ว่าโดยปัจเจกชนอาจไม่จำเป็น แต่ในฐานะผู้มีอำนาจ (กรณีเป้าหมายการเดินทางเพื่อสนับสนุนการทำงานของจักรวรรดินิยม) ถือว่ามีความจำเป็น ทั้งจะนำข้อมูลไปใช้ในความจำเป็นหรือผลประโยชน์อื่นใด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัยนี้ มี 2 ประการ ประการที่ 1 ข้อคิดจากวิธีวิทยาการศึกษาค้นคว้าและกลุ่มคนที่ชาวตะวันตกพยายามพัฒนา สามารถนำมาเป็นแนวทางการศึกษาค้นคว้าในปัจจุบันได้ เครื่องมือและทักษะที่จำเป็นต่อการเข้าถึงข้อมูลควรค่าแก่การนำมาใช้ ประการที่ 2 สถานการณ์การเดินทางฮัจญ์มีความ

ยากลำบากแตกต่างกันออกไป ความมุ่งมั่นและเจตนาที่เที่ยงตรงของผู้ประกอบพิธีฮัจญ์บ่งบอกถึงแก่นแท้ของมุสลิมต่อการประกอบศาสนกิจนี้

เอกสารอ้างอิง

- Bonner, A. (1975). Ali Bey in Mecca, 1807. *History Today*, 25(3), 196-203.
- Britannica. (n.d). Lodovico-de-Varthema. online 24 March 2021. <https://www.britannica.com/biography/Lodovico-de-Varthema>.
- D. Metcalf, B. (1990). *The Pilgrimage Remembered: South Asian Accounts of the Hajj, in Muslim Travelers, Pilgrimage, Migration, and Religious Imagination*. Dale F. Eickelman and James Piscatori (eds.), Routledge.
- F.Eickelman, D., & Piscatori, J. (1990). *Muslim Travelers, Pilgrimage, Migration, and Religious Imagination*. Routledge.
- Jeffery, A. (1929). Christians at Mecca. *The Muslim World*, 19, 221-232.
- Jamil, F. (1997). *Islam Zaman Moden: Cabaran dan Konflik*. Library's Thinker.
- Japakia, I. L. (2012). *Hajj Maburur (in Thai)*, SBPAC.
- Khantasit, W. (2001). *Study on Hajj Pilgrimage of Muslims in Thailand* [Master Thesis], Mahidol University.
- Mahama, M. (2007). *Philosophy of Hajj*. online 17 April 2020. <https://islamhouse.com/th/articles/62609/>
- Ralli, A. (1909). *Christians at Mecca*. William Heinemann.
- R.Roff, W. (2009). *Studies on Islam and Society in Southeast Asia*, NUS Press.
- Sjoerd van Koningsveld, P. (2016). *Conversion of European Intellectuals to Islam: The Case of Christiaan Snouck Hurgronje alias*

‘*Abd al-Ghaffār*’. In *Muslims in Interwar Europe*. Bekim Agai, Umar Ryad, Mehdi Sajid (ed.), Brill.

Usaimeen, M. (2007). *Hajj and Umrah Procedures* (in Thai translated from Arabic). Al-Rabwah.

The Development of Waqf Properties in Thailand Context: Challenges and Opportunities

Received: March 10, 2023 ■ Revised: May 31, 2023 ■ Accepted: June 11, 2023

Orawit Boonchom¹ Muhammadafeefee Assalihee²

¹ Ph.D. (Islamic Studies), Lecturer, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University (PSU), Pattani Campus. Corresponding Author Email: orawit_boonchom@hotmail.com

² Ph.D. (Development Education), Assistant Professor, Lecturer, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University (PSU), Pattani Campus. Email: muhammadafeefee.a@psu.ac.th

Abstract

Objective The research objective is to investigate challenges of waqf management among Islamic committees of mosques in Thailand. Hence, this study focuses on waqf properties management in the Thai Muslim context about perceptions and obstacles that occurred in administrating waqf properties.

Methodology This study is used a qualitative method. A purposive sampling is used with the specific characteristics comprises 8 Waqf officers in this case the researcher wants to know their perspective and obstacle on waqf management. The data were gathered through in-depth interviews. Information derives from the data collection is proceed to the analysis in qualitative content in order to represent the finding in a descriptive pattern.

Research Finding The results showed that the key challenges of Waqf management in Thailand are the limitation of Thai laws, the traditional methods of Waqf investment and the lack of understanding of Waqf properties investment.

Application The results of this study contribute to Waqf manager perceptions and the Islamic authorities especially in terms of the development of Waqf properties in Muslim minority countries. Furthermore, this study provides information in terms of the significance of Waqf institution towards the socioeconomic development of the Muslim societies.

Keywords: Waqf properties, Thai Muslim, Waqf challenges, Islamic Economics

Introduction

Waqf property is one of the important instruments of economic development in Muslim societies. The study of the Islamic civilization paid attention to the role of Islamic waqf properties in contributing towards the evolution of the nation, and the history of waqf that covers various aspects of life, including Islamic academic institutions, and hospitals.

In Muslim countries, many public institutions projects present are operated through the waqf principle such as accommodations for the poor people, springs development for providing water for public consumption, supporting the handicapped and the needy, financing orphanages and accommodation for the elderly, and financing the marriage of young people in need (Dafterdar, 2011). History of waqf properties is prosperous with distinctive achievements in enhancing welfare in general and serving the poor in particular (Khan, 2015).

Kuran (2001) states that the principle of waqf delivered public benefits in a decentralized manner in Muslim economies for a long time. Even in contemporary periods, waqf properties could affect the rights of people by supporting educational institutions and health care services for the poor. Therefore, the principle of waqf could support in capacity building and wealth distribution through building human, physical, and financial capital. In Islamic history, waqf properties played an important role in fostering the Islamic nation's socio-economic welfare (Umar & Haron, 2021).

Obaidullah (2016) opines that the preservation of benefits for the intended beneficiaries requires careful management of the properties and efficiency in their development and investment. Sulaiman and Zakari (2013) reveal that the significance of the difference in revenue sources for waqf institutions. In making waqf properties investments, it is prefer to engage quality investment and management experts to protect and achieve growth in the pooled funds over time.

With the presence of 3,943 mosques in Thailand, a large amount of waqf properties is utilized in mosque facilities, Islamic schools, and others (Department of administrative affairs, 2018). There are some crucial challenges in waqf management in the Thailand context, the proficiency of waqf managers i.e., Islamic committees of mosques in terms of managing waqf properties so as to gain reasonable returns. The inefficient management of waqf is the reason for the lower profits of waqf management in Thailand.

Thai laws related to waqf management, The Administrative of Islamic Organization 1977, which is a non-comprehensive law and needs to be revised. The traditional methods of waqf management in Thailand have to improve into precise practical forms taking into consideration various aspects. Therefore, this study focuses on the challenges of waqf properties, i.e., linking waqf properties with the management, the perception of waqf managers, the traditional investment, and Thai laws related to waqf properties.

Literature Review

Waqf in Brief

The word waqf in the Arabic language means to preserve a thing or limitation (Ismail, 1997). The word waqf in the Islamic context: definite property possession and preserving it for the confined profit of definite benevolence and prohibition of any utilization or management outside that particular purpose (Ghoneima, 2002). For example, the building is reserved for the mosque, which connotes that the profit of the rental of the building is preserved for the mosque (Mastura, 2001). (Allah) says “by no means shall ye attain righteousness unless ye give freely of that which ye love; and whatever ye give, of a truth Allah knows it well” (Al-i-Imran, 92). This means Islamic waqf is preserving one's assets or properties, either in the shape of a building for trade or any other shape to help whoever requires assistance like orphans and students.

The select definition of waqf is the financial supportive establishment that is created by preserving one's assets to durably utilize its profit on achieving definite goal, depending on the option and stipulations founded by Islamic waqf donors or the person who possesses the property" (Ghoneima, 2002). Even though waqf was not recognized before Islam, after its appearance, the Prophet Muhammad (pbuh) professed it as a type of continuous donation that benefits the poor people and the needy in a continuous mode (Sabeq, 1999). Therefore, the Prophet Muhammad's (pbuh) denotations that promote

waqf is "If the offspring of Adam perishes, all his deeds are closed except for three works; continuous donation, helpful knowledge, and a good descendant who prays for him" (El Daly, 2001).

Waqf Management

This study focuses on the development of waqf properties in Thailand context: Challenges and Opportunities. Mohsin (2013) notes that waqf is one of the Islamic philanthropy instruments that could be utilized as a source of Islamic public financial funds. The role of waqf propertied from the beginning of the history of the development of Islam to present has a significant function in improving the welfare of society. Muslim societies try to improve waqf properties in financing various aspects such as education, health, economic and business activities by utilizing waqf financing (Kahf, 1998). Waqf management problems encounter by most waqf organizations in the Muslim countries around the world. In practical form, the management of waqf is not an easy responsibility to carry out. Its management subject to embezzlement by whoever entrusted to manage them (Ibrahim & Ibrahim, 2020).

Rozalinda (2015) states that the management of waqf properties can be categorized into three types, namely: Traditional waqf management is characterized by the placement of waqf as ritual worship. Therefore, the main of the waqf properties is in the form of physical development, such as masjid, Islamic school, and graveyards. Semi-professional waqf management is characterized by the development of waqf properties. Professional waqf management is characterized by

productive improvement of waqf and professionalism in management which comprises management views, waqf manager human resources, business partnership patterns, and forms of movable waqf. Most Muslim countries encounter mismanagement of the waqf properties.

The efficiency in waqf management depends on the level of understanding of waqf managers. Sujono et al. (2022) suggested that waqf manager is one of the important factors in the success of waqf management institutions. Therefore, it is necessary for waqf managers to understand the effectiveness and efficiency of the modern waqf management.

Therefore, there is limited literature, especially on waqf management in Muslim minority countries in the specific context, although there is a significant number of literatures on waqf properties management. This article aims to examine the development of waqf properties in Thailand context in terms of challenges and opportunities.

Research Objectives

The research objective is to investigate challenges of waqf management among Islamic committees of mosques in Thailand. Hence, this study focuses on the situations of waqf properties management in Thai Muslim context about perceptions and obstacles that occurred in administrating waqf properties. Waqf properties have a major impact on public and private utilities, for instance, mosques and Islamic schools. It has an impact on facilitating the conditions of poor people.

Methodology

This study is used a qualitative method by verifying, and studying the information from documents relating about Islamic rulings on waqf, Thai law and waqf management method, and related studies. It reviews literature and provides descriptive data to present its main idea.

Informants

Sampling is the process of choosing the units of the target population which are to be included in the study (Sarantakos, 1998). Furthermore, qualitative research has a strong relation to contextual factors. Thus, the purpose of the sampling in this study is to collect the information as much as possible from any source and construction. The purpose of sampling is to obtain information that determines the basic planning and theory.

The purpose is to provide details to the specialization of the unique ingredient context. Therefore, this study uses a purposive sampling with the following characteristics: in this case, the researcher wants to know their perspective and obstacle on waqf management.

Table 1: Demographic Information of Respondents

Islamic Committees of mosques (Codes)	Years of experience in waqf management	Graduation Background	Residential Area
ICM-01	25	Bachelor Degree	Pattani Province

ICM-02	12	Bachelor Degree	Pattani Province
ICM-03	23	Bachelor Degree	Pattani Province
ICM-04	18	Bachelor Degree	Pattani Province
ICM-05	13	Bachelor Degree	Bangkok
ICM-06	8	Bachelor Degree	Bangkok
ICM-07	19	Bachelor Degree	Bangkok
ICM-08	15	Bachelor Degree	Bangkok

Instrument and Data collection

The data were gathered through in-depth interviews. The interview was designed and developed by the researcher himself.

a. In-depth interview

An in-depth interview is one of the main methods of data collection used in qualitative research. According to Mertens (1998), an in-depth interview is one technique of data collecting that is mostly used in qualitative research, whereby the data are not changed numerically or quantitatively. The key features of in-depth interview are to combine the structures with flexibility. The interview is interactive in nature and the researcher used a range of probes and other techniques to achieve depth in terms of penetration, exploration and explanation. The interview is generative, in the sense that new knowledge or thoughts are likely, at some stage, to be created (Sarantakos, 1998).

The structured in-depth interview was designed and developed by the researcher himself for the interview to question the respondents regarding their vision and roles in all aspects of waqf management, such as their perception, and knowledge on waqf investment.

The interviews were prepared by using guided interview questions covering the objectives of this research. The guided interview comprises three sections:

1. **Section A:** Questions regarding the perceptions of waqf management in Thailand.
2. **Section B:** Questions regarding the situation of waqf management in Thailand.
3. **Section C:** Questions regarding the opinions and suggestions about waqf management in Thailand

Data analysis and Validation

Information derived from the data collection is proceed to the analyzing in qualitative content in order to represent the finding in a descriptive pattern. Since this study uses open-ended interviews as one of the data collection methods as the strategy, the literature on research methodology for the two areas are used in this section. There would be some overlap between qualitative interviews and case studies since they are closely related.

Denscombe (1998) suggested similar steps for the analysis of qualitative data. Step 1 is coding and categorizing the data. Step 2 is reflections on the early coding and categories. Step 3 is identification of themes and relationships. Step 4 is to return to the field to check out

emerging explanations. Step 5 is to develop a set of generalizations. Step 6 is to use the new generalizations to improve any relevant existing theories. Coding means the separation of the data into units for analysis and the categorization of units. This process is guided by things like existing theories and intuition.

Research Findings

The analysis and findings section presents the results of the data collected during the research study. In this section, we provide a detailed examination and interpretation of the data, aiming to answer the research questions and objectives.

First Challenge and Opportunity: Waqf Management in Thailand

The results of this study provided that in the Thai Muslim context, educational form, rental form and public benefits form were the forms of waqf management in Thailand. The mosques utilize these forms to earn more income and spend it for expenses of mosques. In light of the waqf, in reality investment, as the owner wants to endow in the way that reaps his production on the Day of Resurrection, there is no doubt that the waqf would be invested to preserve them and contribute to achieving the objectives of the waqf social, economic and educational development. Waqf is the same as investment; because the investment is intended to add profits to capital, leaving the capital intact, plus a profit and leads to the adequacy and wealth of humanity (Khan & Mirakhor, 2013). Besides Islamic waqf properties, there are special funds that can be utilized with the existence of capital as defined by ICM-01 (Committees of Mosque) that:

“Commonly, the mosques use the rental form of waqf management for earning the incomes. This is the only way of profitability of waqf management, for example, the rental lands for accommodation, and its incomes utilised for the maintenance of mosques and in this situation, sometimes the mosques unable to gain reasonable profits to maintain and spend theses waqf properties and mosque expenses.”

The aspect of waqf properties management in Thailand, it is needed to improve the method to bring waqf properties to be invested in Thailand as defined by ICM-02 (Committees of Mosque) that:

“In management aspect, I know well about waqf regulations. According to our mazhab Shafiee, there is limitation to apply the other methods of management. In my opinion waqf manager should improve their knowledge in term of management and land development such as the advancement of waqf management in Indonesia and Malaysia”

The modern waqf management should be introduced to central of Islamic committees council of Thailand. It also is a need to appoint a manager of the waqf properties who is able to manage and overseeing the utilization of the income from waqf properties according to the will of the waqf donors. Persons entitled to manage waqf assets are persons

appointed or assigned by the waqf donors. There may be one or more people to fulfill the conditions of waqf donors, and the appointed person can be appointed the others to take over this duty if he or she dies or is unable to continue administration.

According to the verse of Al Quran related to charity in Islam, Allah says “by no means shall ye attain righteousness unless ye give freely of that which ye love; and whatever ye give, of a truth Allah knows it well” (Al-i-Imran, 92). Islam encourages Muslims to provide of that which you love the most in this worldly life and the donors hopefully for its reward and compensation from Allah. In waqf management aspect, waqf managers were considered the group who plays the important role in waqf management. They have preserve and mange waqf properties in best manner.

Some conditions of waqf properties managers, integrity person adhere to Islamic principles and knowledgeable and able to manage waqf properties according to waqf's intention. If the waqf property manager manages do not meet the conditions, let the central of Islamic organization of Thailand in charge of the duties of waqf management and manage or appoint appropriate persons to be waqf manager until the previously appointed person returns to meet the conditions again.

The findings indicated that most of waqf lands in Thailand are not fully utilized. Many mosque committee members do not know what to do with waqf properties that were given for some specific purposes which could not be realized, waqf properties cannot be put to alternative uses without clear sanctions from the donors. The lack of competent

personnel and administrative facility of waqf managers are also the crucial problem of waqf management.

The traditional method of waqf investment cannot achieve the reasonable profit of waqf properties. The rental from of waqf management is mostly used in Thailand. There is a need to improve the use of the form of waqf management by enhancing the waqf understanding of mosque committee members in terms of how to get reasonable profits and avoid losses by initiating the modern method of waqf management to waqf managers in Thailand from many Muslim countries. The limitation of waqf investment method because Muslim in Thailand most of them are restricted to Shafiee school of thought that prohibited the other types of waqf properties investment. The waqf investment methods could be adopted conformity with Islamic law. At the same time waqf managers must have an open mind, not just restricting themselves to one specific Islamic school of thought.

Second Challenge and Opportunity: Perceptions of Waqf managers

The results of this study provided the understanding of waqf managers is very important for efficiently managing the waqf properties in productive way. In addition, the waqf is intended to be continuous, and its purpose cannot be achieved only through successful investments, therefore it should become the concern of the department of Islamic waqf properties manager as defined by ICM-03 that,

“Waqf properties should be the economic instrument in any Muslim societies. Some Muslim nowadays did not know what waqf is. I really feel

sorry for this situation, including my village. The lack of publicity in waqf knowledge is one of the problems. Therefore, we should promote the benefits of waqf to our brothers in Islam for their cooperation. Waqf institution could strengthen Muslim societies.”

Obligations of waqf managers, their management must carry out all activities related to waqf properties, including maintenance and distribution of income to waqf recipients. Careful management of costs and benefits, the waqf manager cannot proceed in the subject that was not assigned. If two or more persons are appointed to manage the waqf properties, any transaction in connection with the waqf properties cannot be carried out alone.

Waqf property manager's compensation, as specified by the waqf donors. In the case of unspecified compensation for waqf managers, if compensation is required, submit a request to the central of Islamic organization of Thailand to set compensation to waqf managers.

From the study of Islamic concepts and provisions about waqf, it was found that the purpose of the waqf is that the waqf donor hope for the merit that will be continued as long as the waqf properties are used even after the donor is deceased. The results revealed that the lack of understanding of waqf management resulted in loose practices in term of reasonable profits of waqf properties and also the lack of knowledge connection in order to find a balance linkage between Islamic regulations and feasibility study concerning real estate developing. Almost none of

waqf managers managing the waqf properties have any training or competency in investment analysis, project management, property evaluation, or any such experience relevant for the job as defined by ICM-04 that,

“The lack of understanding in waqf management is the main problem of mosque committee members. From my point of view, Mosque committees mainly graduated from Islamic studies field and these committees do not know the way to bring these waqf properties to be invested and gain reasonable profit. If there is related organizations come to help these waqf managers, it should be a solution for this problem.”

Therefore, it is very necessary to manage and develop waqf properties to maintain usable condition and must operate within the scope of the Islamic law, which satisfying the intentions of the waqf donors and make a contribution to the society as well.

Third Challenge and Opportunity: The Legal Framework of Waqf properties

The Administration of Islamic Organizations Act, B.E. 2540 (1997), did not mention about the instruction and methods to bring Islamic waqf properties to be invested, except the duties of Islamic committees of mosques. The decision making in the management of waqf properties depends on Islamic committees of mosques alone. Practical form of

waqf management in Thailand is needed to be revised. The rental method of waqf properties is the only productive waqf form in Thailand as defined by ICM-07 that,

“According to the Administration of Islamic Organizations act, there is nothing relate to the practical form of waqf management except the responsibilities of Islamic committees of mosques. In my opinion, this is the important problem. Central Islamic Committees and the Thai government have to be concerned with waqf management, especially waqf administrative law. Mosque committee members of each mosque have to participate in the improvement of waqf administrative law and to express their creative ideas.”

According to Act Promulgating The Land Code, B.E. 2497 (1954), stipulated about taxation in case of transferring the ownership of the lands, the condition of registration fees (Rate 0.01%) payment is for Religious place location which calculate from the appraisal price, if it not exceed from 50 Rai (1 Rai equal to 1,600 square meters). These waqf lands must be located in same location with Masjid or located in another places are allowed. Religious places of Islam in Thailand which stipulated in this act comprises of Masjid building, a Religious school, Islamic Ethics Center of Masjid, Balai (Space outside building) and Graveyard (Kubur).

Therefore, the transfer of ownership of lands fees will raises up to 2%, if the waqf lands are used exceptional from these 5 purposes

mentioned above. Some Masjid cannot bear the burden of this taxation fees. It results to lose of many waqf lands throughout Thailand. In some case, the waqf donors have to pay an equivalent of 2% of the value of the properties as defined by ICM-08 that,

“Actually, the mosque could not bear the burden of taxation 2 % for transferring the ownership of waqf lands exceptional from the five purposes which stipulated in the land code act. The waqf donors should be done the whole process of waqf documentation. It is also the protection of the problem in losing waqf lands in the future.”

Frequently these fees are paid by the waqf beneficiaries and the community on behalf of the waqf donor. Another result revealed that the lack of documentation of waqf record in the past is the important problem in losing the waqf lands. In this case, the relatives of waqf donors want to take the right of waqf land back to them. The related authorities must provide the solution for this waqf documentation.

Discussion

This section discusses the challenges of waqf management in Thailand and how Islamic rulings explain the regulation to managing waqf properties and the modern method of waqf management. The study found that the first challenge of waqf management provided that Thai Muslims utilize the traditional waqf management for profitability for waqf

properties. Educational form, rental form and public benefits form were the forms of waqf management in Thailand.

From the study of the modern methods of waqf management, Mohsin (2013) contends that waqf is one of the Islamic philanthropy instruments that could be utilized as a source of Islamic public financial funds. There are many suggestions from waqf practitioners and academics in Muslim countries to increase the utilities of waqf into financing activities. The modern waqf management should be introduced to Muslims in Thailand especially Thai Muslims authorities for establishing of sustainable waqf profitability. A practical form of sustainable waqf management is able to ensure that the charitable activities could produce revenues consistently.

Second challenge of waqf management in Thai Muslims context is the lack of understanding of waqf management. This result is consistent with Ibrahim & Ibrahim, 2020 who agreed that the enormous amount of the waqf properties does not assist in generating income for these institutions because most of the waqf lands were not fully managed and developed. The methods to bring waqf properties to be invested in the view of Islamic committees of mosques should be improved. From the study of waqf knowledge management, Sulaiman & Zakari, (2013) observe that in the Muslim countries, most waqf management occur many problems that limit their success and prevent them from fulfilling their intended objectives, management, and liquidity are among the crucial concerns faced by waqf managers. Improvement of waqf manager skills is needed to be able to develop their potential and competence in the management of waqf properties from traditional methods to be

based on modern methods applications. Development of waqf manager skills can be done through related seminars and training programs. (Nurul et al, 2020).

Therefore, in Thailand a Muslim minority country, Islamic committees of mosques play important roles in waqf management. Waqf knowledge and land development issues as well are therefore very significant for waqf managers to efficiently and systematically manage waqf properties. There are many waqf properties are undeveloped and left idle because some mosques have a scarce resource that limit the improvement of waqf properties in Thailand.

The legal framework of waqf properties is the last challenge of waqf management in Thailand. The limitation of related Thai laws, waqf administrative law in Thailand is not a comprehensive law. The law restrictedly provides the form of waqf management in Thailand. The revision of waqf administrative law in terms of the profitability of waqf management should be established. Muslim authorities in Thailand must participate in this improvement.

From the studies of factors affecting the development of waqf properties, Abdul Majid & Said (2014) found that a bunch of underperformance factors such as the financial issue, management and administration, unqualified staffs, procedure, law, bureaucracy, procrastination and delay are also identified as significant impediments to the development. Nurul et al. (2020) suggest that from a management system perspective, there are those who have carried out management data collection using a computerized system but those who still use

manual systems by relying on recording in a notebook, which is very risky if damage is experience as this can cause the data to be lost.

Obviously, it is interesting to note that the enactment of laws in respective countries could be the important factor in managing waqf management. As for Thailand, The Administration of Islamic Organizations Act, B.E. 2540 (1997) and Act Promulgating the Land Code, B.E. 2497 (1954), these related Thai laws play crucial role among waqf managers perception and another factor affecting the development of waqf management in religious point of view is the restriction to the school of thought (mazhab), the religious regulations could prohibited the waqf managers from the new idea of management or the proper modern method of waqf management.

Recommendations

The findings of this study have made the researcher realize about the possibility of conducting more research in the future. It is advised that an in-depth study be conducted in other Muslim minority countries. Waqf principle could be a significant instrument in the socioeconomic development of the Muslim communities and societies if it is appropriate mobilized and managed. Among the crucial success factors for improving into practical form of waqf management are the continuation of a stable legal structure, good governance and management and an important increase in the awareness and cooperation from Muslim societies.

There is a necessity to revise the related Thai laws to waqf management by establishing central Islamic law committees for

enhancing waqf properties management. The Islamic Affairs Department must participate in Thai law enactment and provide more efficient waqf administrative law.

There is a need to improve the utilization of the form of waqf management by enhancing the waqf understanding of waqf managers in terms of how to get reasonable profits from waqf properties. There is room to initiate the development of modern waqf management. However, the Islamic scholars have allowed other forms of waqf management such as cash waqf, shares and corporate waqf. The Maqasid Sharia could be applied to avoid abandoned and unusable waqf properties and there is a necessity to establish the waqf management institution and waqf management specialists via cooperation between the government and central Islamic committees of Thailand.

The findings of this study are based entirely upon the study being conducted in the Thailand context and may not be applicable to other areas on account of contextual problems. This survey should be carried out nationwide so as to include the entire sample from other areas. In future works, the researcher encourages the replication of this study in other regional areas in which cross-regional similarities and differences could be studied.

References

- Abdul Majid, R., & Said, R. (2014). Permasalahan Pengurusan Hartanah Wakaf Di Malaysia. *International Surveying Research Journal(ISrJ)*, 4(1), 29-43.

- Boonchom, A. (1996). *Al fiqh (Islamic Law) Principle and Evidence from AlQuran and Hadith*. Manop Wongsangiam Book center.
- Cizakca, M. (2000). *A history of Philanthropic foundations: The Islamic World from the Seventh Century to the present*. Bogazici University Press.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks. Sage.
- Dafterdar, M. H. (2011). Toward effective legal regulations and an enabling environment for inalienableMuslim Endowments (awqaf). *Islam and Civilisational Renewal*, 2(4), 654-668.
- Department of Administrative Affairs. (2018). *Statistics on the number of mosques in Thailand*. Division for Promotion of Islamic Organizations and Hajj Affairs Islamic Organization Administration Act 1997. (1997, 17 October). Government Gazette. Volume 16, chapter 107.
- Denscombe, M. (1998). *The good research guide for small scale social research project*. Open University Press.
- El Daly, M. (2001). *Islamic benevolence: The donation in Islamic point of view*. The Center for The Research on Benevolence. City of University of New York.
- Ghoneima, A. (2002). *Waqf properties in education and culture in modern societies: Islamic affairs*. Islamic Committees.
- Ibrahim, D., & Ibrahim, H. (2020). Governance, Location, Size and Waqf Efficiency in Malaysia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 10(10), 589-612.

- Kahf, M. (1998). *Waqf properties and its utilization in north america*. Indiana United state of America: Isna Plainfield.
- Khan, M. F., & Mirakhor, A. (2013). *Islamic finance: Overview and policy concerns*. International Monetary Fund.
- Khan, M. T. (2015). Historical Role of Islamic Waqf in Poverty Reduction in Muslim Society. *The Pakistan Development Review*, 54(4), 979–996. <http://www.jstor.org/stable/43831378>
- Kuran, T. (2001). The provision of public goods under Islamic law: origins, impact, and limitations of the waqf system. *Law & Society Review*, 35(4), 841-898.
- Mastura, M. (2001). *The making of civil society through waqf institution in Midnao, in Mitsuo et al (eds)*. Islam and Civil Society in Southeast Asia. Institute of Southeast Asian Studies.
- Mertens, D. M. (1998). *Research methods in education and psychology: Integrating diversity with quantitative & qualitative approaches*. Sage Publications.
- Mohsin, I. M. (2013). Financing Through Cash-Waqf: A Revitalization to Finance Different Needs. *Emerald Insight*, 304-321.
- Nurul, I., Adi, S., & Edi, K. (2020). Online Based Waqf Management System in Indonesia: A New Model in Management of Waqf Administration. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 10(11), 164-180.
- Obaidullah, M. (2016). A framework for analysis of Islamic endowment (waqf) laws. *International Journal of Not-for-Profit Law*, 18(1), 54-64.

- Sabeq, S. (1999). *Fiqh al sunnah: Al zakat wa al sadaqat*. Dar Al Fath Al Arabi.
- Sarantakos, S. (1998). *Social research*. Macmillan.
- Sujono, R. I., Wibowo, F. W., Rafi', M., & Musoffi, A. (2022). The Effectiveness and Efficiency of Cash Waqf Management in Tabung Wakaf Indonesia. *Jurnal Ilmiah Ekonomi Islam*, 8(02), 1442- 1447.
- Sulaiman, M., & Zakari, M. A. (2013). *Efficiency and effectiveness of waqf institutions in Malaysia: toward financial sustainability*, Paper Presented at the 9th International Conference on Islamic Economics and Finance, Istanbul, Turkey, 9-10 September.
- Rozalinda. (2015). *Manajemen Waqf Produktif*. Raja Grafindo Persada.
- Umar, U. H., & Haron, M. H. (2021). Accounting for Waqf Institutions: Business, Not-for Profit or Hybrid Entities. *International Journal of Islamic Economics and Finance (IJIEF)*, 4(2), 293–314.

تطور مفهوم الاستحسان في المذهب المالكي: دراسة وصفية تحليلية

Evolution of the concept of Istihsan (Legal Preference) in the Maliki school of thought

Received: March 20, 2023 ■ Revised: May 29, 2023 ■ Accepted: June 12, 2023

سيرمه أبوبكاري¹ مارانينج ساليمينج²

Sereme Aboubakary, Maroning Salaming

¹ دكتوراه. (مرشح في الدراسات الإسلامية) في كلية العلوم الإسلامية، جامعة الأمير سونكلا فرع فطاني،

تايلاند، الإيميل: aboubakarysereme115@gmail.com

Ph.D. (Candidate in Islamic Studies) Department of Islamic Studies, Prince of Songkhla University, Pattani Campus, Thailand. Email: aboubakarysereme115@gmail.com

² الأستاذ المساعد الدكتور، محاضر في كلية العلوم الإسلامية، جامعة الأمير سونكلا فرع فطاني، تايلاند،

الإيميل: maroning5222@gmail.com

Ph.D. (Principle of Jurisprudence), Assistant Professor, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus. Email: maroning5222@gmail.com

المستخلص

أهداف البحث: يسعى هذا البحث إلى دراسة إشكالية مفهوم الاستحسان في المذهب المالكي، وحاول الباحث فيه الإجابة عن سؤال محوري وهو: ما حقيقة مفهوم الاستحسان في المذهب المالكي؟ وما أصل هذا الدليل؟

منهج البحث: نظرا لطبيعة مشكلة هذا البحث اتبع الباحث المنهج الوصفي التحليلي، للعرض ومناقشة المعلومات المتعلقة بالعنوان.

نتائج البحث: توصل الباحث إلى أن التعريفات التي تم عرضها من خلال البحث تعد ردًا على منكري الاستحسان، حيث إن مفهومه لم يكن محددة في العصور الأولى، وهذا ما دعا إلى الإنكار والرفض، وإنما اتضح المفهوم أكثر فأكثر عند المتأخرين من علماء المذهب، كما تبين أن الاستحسان ليس مجرد الأخذ بما يميل إليه النفس استحسانًا، إنما هو أصل قائم على الأصول الشرعية كنظائره من الأصول المختلف فيها.

مساهمة البحث: وعقب إجراء عملية البحث، اتضح أن البحث يساهم في رفع الغموض المتوهم عن تعريف الاستحسان من ناحية، وإظهار موقف الشرع من هذا الأصل، ومدى صلاحيته في عملية الاحتجاج على الأحكام الشرعية.

الكلمات المفتاحية: الاستحسان، المذهب المالكي، مفهوم، التطور

Abstract

Objective : This research seeks to study the problem of the concept of Legal Preference in the Maliki school of thought, and the researcher tried to answer a pivotal question, which is: What is the reality of the concept of Legal Preference in the Maliki school of thought? What is the origin of this principle?

Methodology : Due to the nature of the problem of this research, the researcher followed the descriptive analytical approach to display and discuss the information related to the title.

Research Finding: The researcher concluded that the definitions that were presented during the research are a response to the deniers of Legal Preference, as its concept was not specific in the early era, and that was the cause of denial and rejection, but the concept became more clear among the successors and later scholars of the doctrine, it also became clear that Legal Preference is not merely the acceptance of what the soul tends to applaud. Instead, it is an origin based on the legal principles as its counterparts from the different regulations in it.

Contribution: After conducting the research process, it became clear that the research contributes to lifting the delusional ambiguity about the definition of Legal Preference on the one hand, and shows the position of the Sharia on this principle and the extent of its validity in the process of protesting the rulings of the Sharia.

Keywords: Legal Preference, Maliki school of thought, concept, Evolution

المقدمة

إنَّ الشريعة الإسلامية شريعةً مرنةً لكلِّ زمانٍ ومكانٍ، تتغيَّر أحكامها حسب الأحوال، والظروف الإنسانية؛ لكن لا يعني ذلك أنَّ التغيرات التي تحدث في الأحكام الشرعية تقوم على الهوى، بل مبناها ومستمدُّها الوحي الإلهي فهي منوطة بالكتاب والسنة وهما المصدران الأساسيان لبناء الأحكام الشرعية أصولها وفروعها. وقد قسَّم الأصوليون الأدلة الشرعية إلى اعتبارين، الاعتبار الأول أطلقوا عليه بالمصادر المتفق عليها، أو المصادر الأصلية أو الأصلية، وهذه المصادر تنفرع إلى فرعين، ما اتَّفَق عليه جميع أئمة المسلمين وهما القرآن والسنة النبوية، وأما الفرع الثاني: هو ما اتَّفَق عليه جمهور المسلمين وهما الإجماع والقياس.

وأما الاعتبار الثاني: فقد أطلقوا عليه بالمصادر المختلف فيها، أو المصادر الفرعية، أو التبعية، وهو محلُّ الاختلاف بين المذاهب الفقهية والأصولية (ينظر: الشاطبي، 1997م، ص 227. وزيدان، ص 138. الخادمي، 2005م، ص 121. رحمان، 2018، ص 6). ويعد الاستحسان إحدى هذه المصادر، فقد وقع الاختلاف في حجته بين المذاهب، فمنهم من أخذ به، ومنهم من رفضوه على أساس أنه قول بهوى النفس واتباع الشهوة، ولأجل التعرف على حقيقة الجهتين خصصنا هذه الورقة في الحديث عن حقيقة مفهوم الاستحسان وتطوره في المذهب المالكي حتى يتضح المغزى منه.

مشكلة البحث

إنَّ الاختلاف في حجية هذا الأصل وإسناده إلى هوى النفس والشهوة التي لا تنطبق مع ضوابط الشريعة الإسلامية ومقاصدها، تعد الإشكالية الدافعة للقيام بهذا

البحث، وعليه فإن الورقة تسعى إلى الإجابة عن سؤال محوري وهو: ماحقيقة مفهوم الاستحسان المتعبر في المذهب المالكي؟ وما هي أصل هذا الدليل؟

أهداف البحث

انطلاقاً من المشكلة السالفة يهدف هذا البحث إلى تحقيق الأمور الآتية:

1. بيان المفهوم الحقيقي للاستحسان الذي اعتمده المذهب المالكي
2. إيضاح ما استند عليه المالكية في اعتبار هذا الأصل
3. إثبات أن الاستحسان ليس مأخوذاً باتباع هوى النفس والشهوات

منهج البحث

نظراً لطبيعة مشكلة هذا البحث اتبعنا المنهج الوصفي التحليلي، وقد تم الاستعانة بالأول لتوصيف معلومات البحث من المصادر والمراجع، وبالثاني لمناقشة المعلومات الموصوفة وتحليلها بغية الوصول إلى النتائج المناسبة لهذا البحث.

المبحث الأول: الاستحسان لغةً:

الاستحسان مصدر سداسي من الفعل (استحسن) وهو مشتق من الحسن، الذي هو الأصل الوحيد للحاء والتّون، والحسن ضد القبح، يقال: رجل حسن ومراة حسناء وحُسنانة، ويعني في اللغة: عدّ الشّيء واعتقاده حسناً، ويطلق على كلّ ما يميل إليه الإنسان ويهواه التّمس من الصّور والمعاني حسباً كان أو معنوياً، وإن كان مستقبلاً عند غيره، يقال: استحسن الرأي أو القول أو الطعام أو الشراب، عدّه حسناً (ينظر: ابن منظور، ج1، ص114. الفيومي، ج1، ص136. زين الدين، 1999م، ج1، ص73. الفيروزآبادي، 2005م، ج1، ص1189).

والاستحسان استفعال يفيد طلب الشيء الحسن، كما أن استخراج دال على طلب الخروج، وذلك لأنّ الألف والسين والتاء إذا دخلت على المصدر دلّت على الطلب، ومنه قول السرخسي: "معناه طلب الأحسن للاتباع الذي هو مأمور به (السرخسي، ج2، ص200) كما قال تعالى: ﴿فَبَشِّرْ عِبَادِ * الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ﴾ (سورة الزمر، الآية: 17-18).

وجاء في طلبه الطلبة "بأن الاستحسان استخراج المسائل الحسان... ويجيء الاستفعال بمعنى الإفعال كما يقال: أخرج واستخرج فكأن الاستحسان في ظلّ هذا المفهوم هو إحسان المسائل وإتقان الدلائل" (نجم الدين، 1311هـ، ص89). وقد أطلقت هذه التسمية على هذا الأصل الشرعي تمييزاً بين الدليلين المتعارضين (القياس الطاهر، والقياس الخفي)، وتخصيص أحدهما بالاستحسان لكون العمل به مستحسنًا ولكونه مائلاً عن سنن القياس الظاهر فكان هذا الاسم مستعارًا لوجود معنى الاسم فيه بمنزلة الصلاة فإنّها اسم للدعاء ثم أطلقت على العبادة المشتملة على الأركان من الأفعال والأقوال لما فيها من الدعاء عادة (السرخسي، ج2، ص201).

المبحث الثاني: الاستحسان اصطلاحاً:

لقد تعددت تعريفات الأصوليين للاستحسان إلى حدّ لا يسع هذا البحث سردها جميعاً نظراً لطبيعته، حيث ورد عن علماء المذهب المالكي فقط أكثر من ثمانية تعريفات لهذا الأصل، وعلى ذلك جاء قول الباجي (474هـ) في الكلام عن الاستحسان قال: "الاستحسان اختيار القول من غير الدليل ولا تقليد، وقد اختلفت تأويلات أصحابنا (المالكية) في الاستحسان" (الباجي، 1973م، ص65). ونظراً لكثرة التعريفات في شأنه سيقصر الباحث خلال هذا العرض على أهم التعريفات المنقولة عن القائلين به.

وقول الباجي في تعريف الاستحسان إنه: اختيار قول بلا دليل ولا تقليد، فيه نظر، حيث إنّ إثبات ذلك يعارض مقاصد الشريعة الإسلامية، ويؤكد قول من يرى بأن الاستحسان قول بهوى النفس واتباع للشهوة، كما هو شبيه بمن عرفوه بأنه: (دليل ينقذح في نفس المجتهد، لا يقدر على التعبير عنه، أو ما يستحسنه المجتهد بعقله) فمثل هذه التعريفات تعارض المبدأ الإسلامي؛ إذ مسائل هذا الدين لا تقدر لها وزناً إلا إن كانت منبثقة من الدليل، ويبدو أن الإمام الشافعي قصد برده أمثال هذا المفهوم، وهو مناسب حيث إنها تعريفات عارية من مقصود الشريعة؛ لكن الحقيقة، أنّ الناظر والمتأمل في كلّ ما وردت من التعريفات يجد أنّها لا تخرج مفهومها من عدة معاني هي: الأخذ بأقوى الدليلين عند التعارض، أو بناء الحكم على الاستثناء والترخص من الحكم العام للمصلحة، أو مراعاة للعرف أو التخفيف. ويعضد هذا القول تعريفات أرباب هذا العلم على النحو الآتي:

أما المفهوم الأول: القول بأقوى الدليلين، فهو عند ابن خويز مندّد، وابن العربي، كما هو مذكور عند الباجي:

قال الباجي: "ذكر محمد بن خويز مندّد (390هـ) أن معنى الاستحسان الذي ذهب إليه أصحاب مالك - رحمه الله - القول بأقوى الدليلين" (الباجي، 1995م، ص683).

وقال ابن العربي (543هـ): "الاستحسان عندنا وعند الحنفية هو العمل بأقوى الدليلين" (ابن العربي، 2003م، ج2، ص278).

وظهر المفهوم نفسه عند ابن رشد الحفيد (595هـ) في ثوب متباين حيث قال إثر بيان أنّ العلماء اختلفوا في حدّ الاستحسان: "ومعنى الاستحسان عند مالك هو

جمع بين الأدلة المتعارضة، وإذا كان ذلك كذلك فليس هو قول بغير دليل" (ابن رشد، 2004م، ج4، ص60).

في هذا التعريف دليل على أنّ الاستحسان بعيد كلّ البعد عن الأخذ أو العمل بقول دون لجوء إلى الدليل أو التقليد، كما هو ردُّ على من اعتبر الاستحسان اتباعاً لهوى النفس في مسألة من المسائل؛ لأنّ عملية الجمع بين الأدلة كما عبّر عنه ابن رشد الحفيد، يُوحى إلى تنوع الأدلة في المسألة والمجتهد يختار الأقوى منها، فكأنّ تعبير ابن رشد تكملة لتعريف ابن خويز وابن العربي، وعلى هذا الأساس إذا جمعنا بينهما فيفيد مايلي حسب فهم الباحث: (الاستحسان هو الجمع بين الأدلة المتعارضة والعمل بأقوى الدليلين). و هذه التعريفات تدور في غضون المفهوم الأول للاستحسان.

وقد جاء في كتاب التبصرة لابن فرحون مبينا تعريف ابن خويز (القول بأقوى الدليلين)، بشيء من التفصيل، قوله: "وفي كتاب الجامع لأصول الفقه لأبي عبد الله محمد بن أحمد بن خويز منداد البصري قال: قول مالك - رحمه الله - على القول بالاستحسان وبني عليه أبواباً ومسائل من مذهبه، وأنكره بعضهم وشّع على القائلين به، ومعنى قولنا بالاستحسان: هو القول بأولى الدليلين، وذلك أن تكون الحادثة مترددة بين أصلين: وأحد الأصلين أقوى بما شَبَّها وأقرب، والأصل الآخر أبعد إلا مع القياس البعيد الظاهري، أو عرف جار أو ضرب من المصلحة أو خوف مفسدة، أو ضرب من الضرر والعذر، فيعدل عن القياس على الأصل القريب إلى القياس على ذلك الأصل البعيد، وهذا من جنس وجوه الاعتبار، وأتم طريقة للقائسين كما تقول: إنّ القياس أن يبيع العرايا باطل، لكن جاز ذلك للسنة، وكما تقول: إن الرعاف والقيء سواء، ولكن جاءت السنة بالبناء في الرعاف فخصصنا وأشبه ذلك" (ابن فرحون، 1986م، ج2، ص60).

واستخلص الإمام ابن عاشور عقب النظر في مواضع كتب فقهاء المالكية أن الاستحسان قد أطلقوه على معنى ترجيح أحد الدليلين على الآخر بمرجح معتبر ليس في الشرع ما يخالفه، واستقرّ لهم من هذا، معاني خمسة، وهي: الأخذ بالعرف، أو الاحتياط، أو ما استقرّ عليه عمل أهل العلم كالصّحابة والتّابعين أو ترجيح أحد الأثرين على الآخر، أو عدول عن القياس وإن كان جلياً إلى آخر، وإن كان أخفى منه؛ لأنّ العدول إليه أولى بالاعتبار لمعضدات (ابن عاشور، 1341هـ، ج2، 220).

يؤخذ من استقراء ابن عاشور أنّ القياس الخفي جزء من الاستحسان، إلا أنّه أعم منه في التطبيق؛ لأنّ الاستحسان قد يطلق على ما ثبت بالنص وبالإجماع والضرورة، لكن في الأغلب إذا ذكر الاستحسان يراد به القياس الخفي، وهذه إشارة إلى أنّ كلّ قياسٍ خفيٍّ استحسان، وليس كلّ استحسانٍ قياساً خفياً. وعلى أساس ذلك اعتبر الجرجاني القياس الخفي مرادفاً للاستحسان، وفي ذلك يقول: "اعلم أنّ القياس إمّا جلي، وهو ما تسبق إليه الأفهام، وإما خفي، وهو ما يكون بخلافه، ويُسمى: الاستحسان" (الجرجاني، 1983م، ج1، ص181). وعلى هذا المفهوم بنى السرخسي تعريفه للاستحسان – ورغم أنه ليس مالكيًا إلا أن هذا تعريف يعزز المفهوم المعتمد عند المالكية – حيث قال: "هو الدليل الذي يكون معارضاً للقياس الظاهر الذي تسبق إليه الأفهام قبل إنعام التأمّل فيه، وبعد إنعام التأمّل في حكم الحادثة وأشباهها من الأصول يظهر أنّ الدليل الذي عارضه فوقه في القوة فإنّ العمل به هو الواجب فسموا ذلك استحساناً. فقد استطاع ابن عاشور باستقراءه هذا أن يلخص المعاني المندرجة تحت مسمى الاستحسان.

أمّا المفهوم الآخر للاستحسان، فالمقصود به: الأخذ بالاستثناء أو الترخص من الحكم العام للمصلحة أو مراعاة للعرف أو التخفيف، فهو جلي فيما استخلصه ابن

عاشور لمعنى الاستحسان من تعريفات بعض علماء المالكية، وهذا المفهوم بان في تعريف عدد من العلماء أهمهم ما يلي:

قال ابن العربي في موضع آخر: "إنّ الاستحسان هو إثارة ترك مقتضى الدليل على طريق الاستثناء والترخص، لمعارضة ما يعارض به في بعض مقتضياته" (الشاطبي، ج5، ص196. وابن العربي، ج1، ص131). وعرفه أشهب: "بأنّه تخصيص الدليل العام بالعادة لمصلحة الناس في ذلك" (الولائي، 2006م، ص169-170).

وقال الشاطبي: "الاستحسان - في مذهب مالك - الأخذ بمصلحة جزئية في مقابلة دليل كليّ، ومقتضاه الرجوع إلى تقديم الاستدلال المرسل على القياس، فإن من استحسّن لم يرجع إلى مجرد ذوقه وتشهيه، وإنّما رجع إلى ما علم من قصد الشارع في الجملة في أمثال تلك الأشياء المفروضة" (الشاطبي، ج5، ص194). بان في هذا التعريف مفهوم جديد وهو أنّ القياس الخفي هو المصلحة المرسلّة، وهذا ما يفهم من مقتضى تعريفه قائلاً: تقديم الاستدلال المرسل على القياس.

ويستفاد من التعريفات السابقة أنّها متقاربة في المعنى، ولها علاقة بالمعنى اللّغوي حيث إنّ المجتهد بالاستحسان يستخرج من الدّليلين المتعارضين أحسنه ولو كان خفياً، كما هو ظاهر في استحسان القياس الخفي على القياس الظاهر، وأنّ المفهوم منه هو العدول بالمسألة عن حكم نظائرها إلى حكم آخر، لوجه أقوى يقتضي هذا العدول إلى حدّ يطمئن إليه نفس المجتهد، وذلك إمّا عن طريق قياس خفيّ، أو استثناء مسألة جزئية من أصل كليّ؛ تحقيقاً لمقاصد الشريعة، فالاستحسان في الحقيقة عملية تعديلية لمعالجة ما يؤدّي إلى اطراد القياس أحياناً إلى نتائج تأبها مقاصد الشريعة ويُسرها واعتدالها، فيدع المجتهد القياس مطلقاً، أو يدع القياس الجليّ إلى قياس خفيّ، فيستثنى منه أمراً جزئياً، لدفع

مفسدةٍ غالبيةٍ أو تحقيق مصلحةٍ راجحةٍ، وهذا ما يدخل في ضمن باب قاعدة فتح الذرائع، وبهذا فالاستحسان عكس القياس الظاهر؛ لأنّه يقطع المسألة عن نظائرها القياسية، بيد أنّ القياس الجليّ هو عملية إلحاق المسألة بنظائرها في الحكم (الزرقا، 2004م، ج1، ص87-88. القرضاوي، 1996م، ع24، ص36. خالد، 2017م، ع41، ص143).

ويستفاد كذلك أنّ الاستحسان لا يفيد القول بمجرد ما يستحسنه عقل المجتهد دون اعتماد على دليلٍ يقتضيه. وفي ذلك يقول الدكتور القرضاوي: "فالاستحسان ليس معناه الأخذ بمجرد التشهي والهوى، دون استناد إلى أصلٍ، وإنّما معناه ما ذكرنا من تقديم مصلحةٍ جزئيةٍ معتبرةٍ على قياسٍ كليٍّ، أو تقديم قياسٍ خفيت علته، ولكنها قوية التأثير، على قياسٍ ظاهر العلة، ولكنها ضعيفة التأثير، أو تخصيص عموم بدليلٍ معتبرٍ، أو نحو ذلك..... وليس في أي تعريف من تعريفات الاستحسان - على كثرتها - ما يفيد أنه القول بمجرد التشهي دون الاعتماد على دليلٍ. (القرضاوي، 1996).

وهذا هو غاية البيان في شأن هذه المسألة، والقول الفصل الذي لا يشوبه غموض ولا شك؛ لأن القول ببناء حكم شرعي على الهوى والعقل المجرد، لا يوافق العقل السليم، ولا يرتضيه الفقيه بعلوم الشريعة الإسلامية ومقاصدها، وهو ما نحسبه المقصود الصحيح للاستحسان الذي قصده مالك بقول: " الاستحسان تسعة أعشار العلم". والمذاهب الفقهية التي أخذ بها، وعلى هذا يمكن الجزم على صحة حجته كأصل بيني عليه الأحكام الشرعية، بغض النظر إلى من رفضوه، حيث لا يتصور أن يقيم الإمام مالك مسألة على دليل قائم على الهوى ومجرد الشهوات، ولا شك أنّه لو بدا لهم المفهوم كهذه

لما رفضوه؛ حيث إن العملية الاستحسانية مبنية على اعتبار مآلات الأفعال، الذي هو قوام القاعدة، فاعتبارها لازم في كل الأحكام.

وعلى هذا المبدأ ساق الشاطبي فروغاً كثيرةً للاستحسان، ويفهم من كلامه أن الأصل العام لذلك الفروع هو المنع لكنها أبيحت استحساناً لجلب المصلحة وإليك جملة منها: **قال الشاطبي:** " له في الشرع أمثلة كثيرة كالقرض مثلاً، فإنه ربا في الأصل؛ لأنه الدرهم بالدرهم إلى أجل، ولكنه أبيع لما فيه من الرفقة والتوسعة على المحتاجين، بحيث لو بقي على أصل المنع لكان في ذلك ضيق على المكلفين، ومثله بيع العربية بخرصها تمراً، فإنه بيع الرطب باليابس، لكنه أبيع لما فيه من الرفق ورفع الحرج بالنسبة إلى المعري والمعري، ولو امتنع مطلقاً، لكان وسيلة لمنع الإعرء، كما أن ربا النسئة لو امتنع في القرض لامتنع أصل الرفق من هذا الوجه.

ومثله الجمع بين المغرب والعشاء للمطر، وجمع المسافر، وقصر الصلاة والفطر في السفر الطويل، وصلاة الخوف، وسائر الترخصات التي على هذا السبيل، فإن حقيقتها ترجع إلى اعتبار المآل في تحصيل المصالح أو درء المفاسد على الخصوص، حيث كان الدليل العام يقتضي منع ذلك؛ لأننا لو بقينا مع أصل الدليل العام لأدى إلى رفع ما اقتضاه ذلك الدليل من المصلحة، فكان من الواجب رعي ذلك المآل إلى أقصاه، ومثله الاطلاع على العورات في التداوي، والقراض، والمساقاة، وإن كان الدليل العام يقتضي المنع، وأشياء من هذا القبيل كثيرة. (الشاطبي، ج5، ص194 - 195). ويلاحظ من هذه الأمثلة أنها راجعة إلى اعتبار المآلات، الذي هو لبن النظر في الأحكام مما دلّ على أن الاستحسان غير قائم على مجرد هوى النفس.

والحاصل، أنّ فهذه كلها عبارة توضح أنّ الاستحسان غير خارج عن مقتضى الأدلة، إلا أنّه نظر إلى لوازم الأدلة ومآلاتها، كما قال الشاطبي، "ومن هذا الأصل تستمد قاعدة أخرى، وهي أنّ الأمور الضرورية أو غيرها من الحاجة أو التكميلية إذا اكتفتها من خارج أمور لا ترضى شرعاً، فإنّ الإقدام على جلب المصالح صحيح على شرط التحفظ بحسب الاستطاعة من غير حرج، كطلب العلم إذا كان في طريقه منكر يسمعها ويراهها، وشهود الجنائز وإقامة وظائف شرعية إذا لم يقدر على إقامتها إلا بمشاهدة ما لا يرتضى، فلا يخرج هذا العارض تلك الأمور عن أصولها؛ لأنّها أصول الدين وقواعد المصالح وهو المفهوم من مقاصد الشارع فيجب فهمهما حق الفهم، فإنها مثار اختلاف وتنازع، وما ينقل عن السلف الصالح مما يخالف ذلك قضايا أعيان لا حجة في مجردها حتى يعقل معناها، فتصير إلى موافقة ما تقرر" (الشاطبي، ج5، ص198-200).

المبحث الثالث: أقسام الاستحسان:

انطلاقاً من المفهوم الاصطلاحي لهذا الأصل تباينت عبارات الأصوليين في تقسيم الاستحسان بين مجملٍ ومفصلٍ، وذلك اعتباراً لما يثبت به من الأدلة، وفيما يلي أهم أنواعه:

الأول: الاستحسان بالنص: هو شاملٌ لكافة الصّور التي يردّ فيها نصٌّ من الشارع لاستثناء حكم من الحكم الكلي الثابت بمقتضى الدليل العام، أو القاعدة العامة؛ لترخّص ورفع الحرج عن العباد، وقد أطلق عليه البعض اسم استحسان الشارع، وعلى ما عد هذا النوع اسم استحسان المجتهد، لكون الشارع هو المستحسن في المسألة، والنص إمّا من القرآن الكريم أو السنة النبوية، وبه قال: المالكية، والحنفية، والحنابلة، والغزالي من

الشافعية (الغزالي، 1998م، ص 477. السرخسي، ج2، ص202. الباحسين، 2001م، ص305-308. الزحيلي، ص743).

ومثاله من القرآن: إباحة أكل الميتة للمضطر قال تعالى في الدليل العام: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلِيَ لِعَظْرِ اللَّهِ بِهِ...﴾ سورة المائدة، الآية:3 ﴿فمقتضى الدليل العام يفيد التحريم إلا أنّ الشارع نفسه استثنى من هذا الأصل العام حال المضطر في قوله: ﴿...فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ سورة البقرة، الآية: 173، وذلك استحساناً منه لرفع الحرج عن العباد في ذلك الوضع الصعب تحقيقاً لمقاصد الشريعة.

وأما في السنة النبوية: الحكم ببقاء الصيام مع الأكل أو الشرب ناسياً، فالدليل العام على فساد الصيام بالأكل أو الشرب، لكن استثنى من الأصل العام بقاء الصيام بحديث رسول الله ﷺ فيما روي عن أبي هريرة، أنّه قال ﷺ: "إذا نسي فأكل وشرب، فليتم صومه، فإنما أطعمه الله وسقاه" (أخرجه البخاري، رقم الحديث: 1933).

الثاني: الاستحسان بالإجماع: وهو أن يكون بإفتاء المجتهدين في نازلة على خلال القياس في أمثالها، أو على خلاف مقتضى الدليل العام بسكوته وعدم إنكارهم على ما تعامل به الناس مما خالف القياس لحاجتهم، وهذا عند المذاهب الثلاثة: (الحنفية، والمالكية، والحنابلة). (ينظر: أبو زهرة، ص267. وشبلي، ص286. الزحيلي، ص744).

مثاله: انعقاد إجماع المسلمين على صحة عقد استصناع، هو تعاقد شخصي مع صانع على أن يصنع له شيئاً نظير مبلغٍ معيّن، فهذا جائز بإجماع الفقهاء بشروط مخصوصة مبيّنة في كتب الفقه، مع أنّ القياس يأبى جوازه، لأنّه من قبيل بيع المعلوم الممنوع

بنص الحديث، لكن كان ذلك إجماعاً يترك القياس به، وبات العمل في كل الأزمان على صحته (السرخسي، ج2، ص203).

الثالث: الاستحسان بالضرورة: ويتحقق هذا في كل جزئية يكون الأخذ بالأصل العام أو القاعدة المقررة أمراً معتدراً يترتب عليه المشقة أو الحرج، أو عسر شديد، فيعد بما عن أن يحكم فيها بمثل ما حكم به في نظائرها لسبب المذكور ورفع الحرج في هذه الحالة بَيِّن؛ لأنه وجدت ضرورة تقتضي التخفيف ورفع الحكم العام عن المكلف ولم يرفع، فإنه واقع في المشقة البالغة والحرج الشديد، وهذا النوع عند الحنفية والحنابلة. (الباحسين، ص312-313).

مثاله: الحكم بطهارة الآبار والحياض بعدما نجست والحكم بطهارة الثوب النجس إذا غسل في الإجانات فإن القياس يأبى جوازه لأن ما يرد عليه التجاسة يتنجس بملاقاته تركناه للضرورة المحوجة إلى ذلك لعامة الناس فإن الحرج مدفوع بالنص وفي موضع الضرورة يتحقق معنى الحرج لو أخذ فيه بالقياس فكان متروكاً بالنص (السرخسي، ج2، ص203).

الرابع: الاستحسان بالقياس الخفي: وهو شامل لكافة الصور فيها قياسان، قياسٌ جليٌّ لظهور العلة فيه، وقياسٌ خفيٌّ لخباء العلة فيه، فالمتجهد يقدم القياس الخفي على الجلي مراعاة لمصلحة راجحة. وقد سبق البيان عنه سالماً مع الأمثلة، ولا حاجة إلى التكرار هنا.

الخامس: الاستحسان بالعرف: ويتحقق هذا النوع في الجزئيات التي يتعارف الناس فيها تصرفاً ما ويعتادونه مع مخالفته للأقيسة أو القواعد المقررة، فتكون تلك الجزئيات خارجة عن أن يتناولها حكم القياس، أو القواعد المقررة (الباحسين، ص312-313).

والعرف على نوعين قوليً وفعلِيّ، ولا فرق بينهما في هذا النوع، كما يمكن الاسءءسان بالعرف القوليّ كذلك يمكنه بالعربيّ الفعلِيّ؛ لأنّ رفع الحرج في العءول عن الأصل العام أو القياس إلى العرف بيّن، لكونه من طبائع ءابئة للنّاس، فنزعهم منه قد يءعارض مع مبدأ التّيسير في الشّريعة. وهذا النوع به قال الحنفية والمالكية، وذكر الإمام الغزالي أنّ الكرخي جعل اءباع عاءاء الناس وأعرافهم من أنواع الاسءءسان. (ينظر: الغزالي، ج1، ص478).

مءاله: إءارة الحماماء العامة في الأماكن العامة ءون ءءديد لقءر الماء المسءعمل، ومءة الإقامة في الحمام، فإنّ القياس يفيد بعءم الجواز؛ لأنّ عقد الإءارة يشءرء فيه ءقءير الماء، فالأصل العام يقتضي عءم صحّة عقد المجهول، فالجهالة ءفسء العقد، لكن الاسءءسان ءقتضي ءلاف ذلك اعءماءًا على العرف الجاري في كلّ زمانٍ بءرك بيان المنفعة منعًا للمضايقة منه ورعاية لءاجة النّاس إليه، وهذا المءال من قبيل العرف العملي (الزّحيلي، ص745).

السادس: الاسءءسان بالمصلحة: ويقصد به أنّ ءءاعي إلى إءراء جزئية ما عن حكم القياس، أو القاعدة هو المصلحة الءي ءءقق بما رفع الحرج عن النّاس، وءيسير معاملاهم، وهذا عند المالكية فقط، (الباحسين، ص317).

مءاله: ءضمن الأءير المشترك إذا هلك والمال في يءه، فإنّ مقتضى القياس أنّه لا يضمن، ولكن عءل عن ذلك وحكم بضمانه للمصلحة وهي المءافظة على أموال النّاس وءأمينهم (عء الوهاب ءلاف، 1993م، ص75).

الخاتمة والنتيجة

وبالجملة، اتضح من آنفة العرض أن التعريفات السالفة تعد رداً على منكري الاستحسان، حيث إن مفهومه لم تكن محددة في العصور الأولى، وإنما اتضح المفهوم أكثر فأكثر عند الخلف والمتأخرين من علماء المذهب، كما تبين أن الاستحسان ليس مجرد الأخذ بما يميل إليه النفس استحساناً، إنما هو أصل قائم على الأصول الشرعية كنظائره من الأصول المختلف فيها، بحيث إنّ الأحكام الشرعية كلها تقوم على مراعاة المصالح، سواء من جهة الجلب أو الدفع، فالمصلحة هي الهدف الأساسي والغاية المقصودة في كلّ حكم من الأحكام. والاهتمام بتعريف الاستحسان وسرد هذه الأنواع المتنوعة كافية أن تغطي جانب الحديث عن الحجية؛ لإفادتها على أن الاعتماد على هذا الأصل ليس تشريعاً بالهوى وإنما هو استناد على دليل معتبر وهو قائم على أساس الكتاب والسنة النبوية.

أهم المصادر والمراجع

- Abd, W. K. (1993). *Sources of Islamic Legislation in What There Is No Text* (7th Ed). Dar Al-Qalam for Publishing and Distribution.
- Abdul Karim, Z. (n.d). *Al-Wajeez in Usul al-Fiqh*. Cordoba Foundation.
- Al-Bahsain, Y. A. (2001). *Raising Al-Harajah in Islamic Law* (4th ed). Al-Rushd Bookshop.
- Al-Baji, W. B. (1973). *The Book of Borders in Al-Usool*. verified by: Nazih Hammad, Encyclopedia Al-Raani.
- Al-Baji, W. B. (1995). *Ihkam Al-Fusul fi Ahkam Al-Usool* (2nd ed). Achieved by: Abdul Majeed Turki. Dar Al-Gharb Al-Islami.
- Al-Fayoumi, A. M. (n.d). *Al-Misbah Al-Munir*. Scientific Library.

- Al-Fayroozabadi, M. T. (2005). *Al-Qamous al-Muhit, Heritage Investigation Office in the Al-Risala Foundation* (8th ed). Al-Risala Foundation for Printing Publishing and Distribution.
- Al-Ghazali (1998). *extracted from the Commentaries of the principle* (3rd Ed). Achieved by: Muhammad Hassan Hito. Dar Al-Fikr Al-Moaser.
- Al-Jurjani, A. M. (1983). *Definitions*. Achieved by: A group of scholars. Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah.
- Al-Kafawi, A. M. (n.d). *A Dictionary of Terminology and Linguistic Nuances*. Achieved by: Adnan Darwish - Muhammad Al-Masry. Al-Risala Foundation.
- Al-Qaradawi, Y. (1996). *Towards the Fundamentals of Facilitated Jurisprudence*. Boys Library. Department of Periodicals, Yearbook of the College of Sharia, Law and Islamic Studies.
- Al-Sarkhasi, M. A. (n.d). *The principles of Al-Sarkhasi*. Dar Al-Maarifa.
- Al-Shafi'i, A. M. (1940). *Al-Risala*. Achieved by: Ahmed Shaker. His Al-Halabi office.
- Al-Shatibi, I. M. (1997). *Al-Muwafaqat*. Verified by: Abu Ubaidah Mashhour bin Hassan Al Salman. Dar Ibn Affan.
- Al-Walati, M. Y. (2006). *The Path to the Origins of the Imam Al-Malik School*. Commentary: Murad Boudaya. Dar Ibn Hazm.
- Al-Zarqa, M. A. (2004). *The General Jurisprudential Introduction* (2nd ed). Dar Al-Qalam.
- Ibn al-Arabi, M. A. (2003). *Ahkaam al-Qur'an* (3rd ed). Commentary: Muhammad Abdul Qadir Atta. Dar al-Kutub al- 'Ilmiyyah.

- Ibn Ashour, M. T. (1341). *A footnote to clarification and correction of the problems of the book of revision*. Nahda Library, Nahj al-Jazeera.
- Ibn Farhoun, I. A. (1986). *Insight of the rulers in the origins of districts and the approaches to rulings*. Al-Azhar Colleges Library.
- Ibn Hazm, A. A. (1404). *Al-Ihkam fi Usul Al-Ahkam*. Dar Al-Hadith.
- Ibn Manzoor, M. M. (n.d). *Lisan al-Arab*. Dar Sader.
- Ibn Rushd, W. M. (2004). *The Beginning of the Mujtahid and the End of the Muqtadid*. Dar al-Hadith.
- Khaled, K. A. (2017). What is the approval denied by Al-Shafi'i. *Journal of Renewal, International Islamic University*, 12(41).
- Muhammad, A. Z. (2007). *Fundamentals of Jurisprudence*. Dar Al-Fikr Al-Arabi.
- Najia, R. (2018). Lectures on the Principles of Jurisprudence.
- Najm al-Din, O. M. (1311). *Tolbat al-Talaba*. Al-Mataba' al-Amira. al-Muthanna Library in Baghdad.
- Nouredine, M. A. (2005). *Teaching the Science of Fundamentals* (2nd ed). Obeikan Library.
- Wahba, Z. (1986). *Fundamentals of Islamic Jurisprudence*. Dar Al-Fikr for Printing, Publishing and Distribution.
- Zain al-Din, A. M. (1999). *Mukhtar al-Sihah* (5th ed). Achieved by: Yusuf al-Sheikh Muhammad. Al-Maqtaba al-Asriyyah. Al-Dar Nawthaziiyah.

**ประกาศเกียรติคุณผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาต้นฉบับ
วารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 1
(มกราคม - มิถุนายน 2566)**

ด้วยวารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2566) ได้รับความกรุณาจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านจากหลายสถาบัน และหลายหน่วยงาน ในการพิจารณาตรวจสอบอ่านต้นฉบับบทความประเภทต่าง ๆ ด้วยความอุตสาหะ ซึ่งเป็นการควบคุมคุณภาพวารสารฯ และรับประกันว่าบทความที่ลงตีพิมพ์เป็นผลงานที่ดีและได้รับความเชื่อถือทำให้วารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ดำเนินการไปด้วยความสมบูรณ์ยิ่ง

คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงขอขอบพระคุณและประกาศเกียรติคุณผู้ทรงคุณวุฒิดังรายนามต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ศาสตราจารย์ ดร.อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มูหัมมัดรอฟลี แวหะมะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ซัมซุ สาอุ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาลี สาเมาะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุไม บิลไบ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มัฮดี แวดราแม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลฮาดี สะบูดิง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิสมาแอ กาเต๊ะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลฮาكيم เองเปีย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธวัช นัยผอม

ดร.อรรถวิทย์ บุญชม

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

รองศาสตราจารย์ ดร.เกษตรชัย และหิมา

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมหมัดอิลยาส หนุ้าปริง

มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

ศาสตราจารย์ ดร.ชาการ์ียา หะมะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ซอลีฮะห์ หะยีสะมะแอ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาหมัด อัลฟารีดีย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิบรอเฮม เต๊ะแห

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จารูว์จน์ สองเมือง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แวยูโซะ สีเดะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อะหมัด ยีสุนทรง

มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มุหำมัดสุไหมเี เองยามา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อุไรรัตน์ ยามาเร็ง

ดร.อิสมาแอ สนิ

มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์

รองศาสตราจารย์ ดร.อนิส พัฒนปรีชาวงศ์

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาแว มะแส

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรัณย์ ศานติศาสน์

นักวิชาการอิสระ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาฟีอี อาดำ

ดร.มิตร ดาราฉาย

ดร.วิสุทธิ บิลล่าเต๊ะ

ดร.สุไลมาน บุญชม

Universiti Utara Malaysia

Assoc. Professor Dr.Muhammad Nasri md. Hussain

ประกาศ ณ วันที่ 23 มิถุนายน 2566

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มูหัมมัดรอฟลี แวหะมะ)

คณบดีคณะวิทยาการอิสลาม